

มีหมั่นเท่านี่เือง

ต้องเืองเกิด เืองตาย หมดบุญบารมี
เมื่อไร ทุกรม ธรรมแท้ ไม่แปรผัน
มีต้องเกิด มีต้องตาย สบายกรณี
มีเท่านี่! ใครงามม จมกัณเอย ๑

พุทธทาส อินทปัญโญ

การสาขเดียวที่ทุกคนต้องเดิน

ทางสายเดียวที่ทุกคนต้องเดิน

พุทธทาสภิกขุ

ธรรมสภาจัดพิมพ์ธรรมบรรยาย ของ ท่านพุทธทาสภิกขุ
เพื่อรักษาค้นฉบับที่ถูกต้องและสมบูรณ์

เป็นธรรมสักการะในมงคลกาล ๑๐๐ ปี ท่านพุทธทาส พ.ศ. ๒๕๔๕
จากธรรมทานมูลนิธิ องค์การฟื้นฟูพระศาสนา มูลนิธิเผยแผ่ชีวิตประเสริฐ
ธรรมสภาขอกราบขอบพระคุณ คณะผู้ทำงาน และผู้ร่วมจัดพิมพ์ครั้งแรกเป็นอย่างสูง

นี่จะเป็นช่องทางไร ที่หากเป็นโลกที่ประจวบอยู่ ด้วยความหมาย
ในร่างของคนมนุษย์ ได้มีไม่ไร้ไปทั้งโลก? และแม้แต่คนที่
คุณหญิง ละได้ช่วยประไปจนละไร ที่ใครชอบเขา ได้มีแต่การ
รวมกลุ่ม หากความรู้อีกที่ตามหา ไม่เป็นมนุษย์ ไร้ไปทั้ง และ
ยังมีทั้ง ทุกที่?

อันนี้คือความระ ทุกๆที่นั่น แม้จะดูมีช่องทางไร ก็ยังมีผล
ในทางความอยู่ดีที่ละ! แม้ความระ ละดูมีที่มนุษย์ ก็คือมีจะ
ต่าง ดีกว่า ธรรมดา ที่ปรารถนาไปว่า มีที่ หรือ? ของที่นั่น
ทุกสาย คงยากเกินความที่ไร้ไปทั้งนี้ไป ในที่นี้จะมีไปกว่า Disal
ที่ดูถูกต่อ และพร้อมความ? ปรารถนา ละก็ยังมีตามของโลก (ทุก
ที่นั่น, ที่นั่น) ละตามรสที่นั่น ที่นั่นที่ดูถูกความที่ ไร้ไปทั้ง
เป็น ไร้ไปทั้งต่อของไร้ไปเลย.

การที่ ความ: ไร้ไปทั้งความ แม้โดยที่ตามแต่ความใน
ลักษณะที่ ก็ยังมีที่นั่นในลักษณะความในใจในมนุษย์ ที่นั่น,
ได้ไปไปของ; ที่นั่นได้ ละก็ยังมีไม่มาก ต่อที่นั่นที่นั่นที่
ที่นั่นที่นั่นที่นั่น ทุกที่ ทุกที่ ทุกที่ ในที่นั่นที่นั่นที่นั่น
ที่นั่นที่นั่นที่นั่น ที่นั่น ที่นั่น ที่นั่น ในที่นั่นที่นั่นที่นั่น
ที่นั่นที่นั่น ที่นั่น ที่นั่น ที่นั่น ในที่นั่นที่นั่นที่นั่น
ที่นั่นที่นั่น ที่นั่น ที่นั่น ที่นั่น ในที่นั่นที่นั่นที่นั่น

ผู้ทบทวน อิมพริส...

ไม่ถูกฟังความ, ไร้ไป
๓ กันยายน ๑๖

สารบัญ

แนวส่งเขปทั่วไปเกี่ยวกับจริยธรรม	๑
จริยธรรมมีเพียงแนวเดียว	๔๐
อุปสรรค ศัตรู ความรวนเร และความพังทลายของจริยธรรม	๘๔
ตัวแท้ของจริยธรรม	๑๓๐
จริยธรรมในชีวิตประจำวัน	๑๔๔

ทางสายเดียวที่ทุกคนต้องเดิน

ทางสายเดียวที่ทุกคนต้องเดิน
วิธีเดินทางตามธรรมดา-วิธีเดินทางลัด
คืออย่างไร ?

ของ
พุทธทาสภิกขุ

เราอาจจะตอบได้ว่าอริยมรรคมีองค์แปดซึ่งได้ยินได้ฟังกันทั่วไป: สัมมาทิฐฐิ-มีความคิดเห็นชอบ, สัมมาสังกัปป-มีความดำริใฝ่ฝันชอบ, สัมมาวาจา-พูดจาชอบ, สัมมากัมมัฏโตะ-มีการกระทำการงานชอบ, สัมมาอาชีโว-เลี้ยงชีพดีชอบ, สัมมาวายาโม-มีความพากเพียรชอบ. สัมมาสติ-มีสติระลึกรในใจชอบ, สัมมาสมาธิ-มีจิตตั้งมั่นชอบ, รวม ๘ องค์ นี้เรียกอริยมรรคมีองค์แปด มีเป็นลำดับๆ สูงต่ำกว่ากันแจกเป็นศีล เป็นสมาธิ เป็นปัญญา มีระเบียบปฏิบัติใหญ่ นี้เราเรียกว่าเดินทางตามธรรมดา สำหรับผู้ที่ไม่อาจเดินทางลัด ไม่ใช่เป็นทางผิดเป็นทางที่ถูก แต่ว่าอยู่ในระดับธรรมดา ใช้เวลายาว

ส่วนทางลัดนั้นพระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสไว้ เมื่อไม่ขัด
อายตนะทั้งหก และสงทเเองกับอายตนะทั้งหก โดยความเป็น

ตัวตนอย่างใดอย่างหนึ่งแล้ว เมื่อนนริยมรรคมีองค์แปด ก็จะมี
พรหมขันธ์มาทันที ทั้งควัน ทั้ง ๘ อย่างเอง นี้ก็เป็นหลัก
ธรรมะพื้นฐานที่สำคัญที่สุด

ข้อแรกจะต้องจำว่าอายตนะทั้งหกนั้น คือ หู ตา จมูก
ลิ้น กาย ใจ หกอย่างนี้เรียกว่าอายตนะ อายตนะหนึ่งๆ นั้น
มันมี ๕ เช่น พุดถึงเรื่องตาก็มีตาทันหนึ่ง, สองก็รูป สิ่งที่จะมา
กระทบตา, แล้วสามวิญญาณ หรือจิต ที่จะมารู้อารมณ์ซึ่งมา
กระทบตา, สื่อการสัมผัสที่กระทบกันระหว่างวิญญาณตา และ
รูปนี้เรียกว่าสัมผัส, และหากี่เวทนาที่อาจจะเกิดขึ้นเป็นสุขหรือ
ทุกข์เพราะการสัมผัสนั้น มี ๕ อย่างนี้ ทางตาก็มี ๕ ทางหูก็มี
๕ ทางจมูกก็มี ๕ ทางลิ้นก็มี ๕, ๕, ๕ ในแต่ละอย่างนี้ มันมี
ส่วนที่จะทำให้ไหลไปยึดมันถ้อมันว่าตัวตน เช่น ไปยึดวิญญาณ
หรือจิตที่มารู้เห็นทางตา เพราะเราเห็นรูปได้รู้สึกได้ก็ต้องเป็น
ตัวตน อย่างนี้เพราะไปยึดถือจากวิญญาณว่าตัวตนก็มี หรือ
ยึดถือจากสัมผัสว่าตัวตนก็มี ยึดถือจากสัมผัสสชาเวทนา ความ
รู้สึกสุขทุกข์หรือสัมผัสทางตาว่าตัวตนก็มี บางที่บางเวลาไป
ไพบเพราะที่หูก็ไปยึดจิตที่รู้สึกไพบเพราะนี้ว่าตัวตน บางที่ไปร่อย
ที่ลิ้นก็ไปยึดความรู้สึกอร่อยทางลิ้น ที่จิตรู้สึกได้ว่าเป็นตัวตน

ใน ๖ อายตนะ แต่ละอายตนะมี ๕ ส่วน รวม ๓๐
ส่วนนี้ ไปยึดส่วนใดส่วนหนึ่งว่าตัวตนได้ง่ายที่สุดและมากที่สุด
ในวันหนึ่งๆ ดังนั้น พอยึดมันถ้อมันแล้ว ก็เป็นความทุกข์
เป็นความผิด เป็นการจมอยู่ในกองทุกข์ ไม่ใช่เป็นการเดินทาง

แต่ถ้าไม่ยึดมัน เพราะรู้สึกอยู่เสมอว่า มันไม่ใช่ตัวตนอย่าง
พระพุทธรูปเจ้าท่านว่า อริยมรรคมีองค์แปดในขณะนั้นมีพร้อม

ในขณะนั้นมีสัมมาทิฐิคือความคิดเห็นที่ถูกต้อง, ใน
ขณะนั้นมีสัมมาสังกัปป-ความไม่ฝืนถูกต้อง, มีสัมมาวาจา-พูด
จากถูกต้อง, สัมมากัมมันโต-การงานถูกต้อง, สัมมาอาชีโว-
เลี้ยงชีวิตถูกต้อง, สัมมาวายาโม-พากเพียรถูกต้อง, สติถูกต้อง,
สมาธิถูกต้อง ด้วยการกระทำเพียงเท่านั้น เป็นการกระทำให้
มรรคมีองค์แปดสมบูรณ์ขึ้นมาทันควันทันท่วงที ท่านถือว่าเป็น
เป็นทางลัด

มีพระพุทธรูปชาติสหราชอาณาจักรสตรีมชฌิมนิกาย เล่ม
๑๔ หน้า ๕๒๓ แสดงทางลัดเร็วที่สุดไว้อย่างนี้ ก็คือเรื่อง
“ว่าง” ไม่ยึดถือว่าตัวตน ที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ จะทำ
ให้อริยมรรคมีองค์แปดสมบูรณ์ได้ ทันควัน ทันท่วงที, ถ้าเรา
ไม่สมัครเดินทางลัด เราก็เดินทางตามธรรมดา ศึกษา
เรื่องมรรคมีองค์ ๘ นั้นเป็นศีล นั้นเป็นสมาธิ นั้นเป็นปัญญา
ปฏิบัติตั้งแต่ต้นไปตามลำดับๆ มันกินเวลานาน นี้เรียกว่า
ในพระพุทธรูปศาสนา มีทางลัดและมีทางธรรมดาอย่างนี้

(ถัดจาก “หลักธรรมะสำหรับนักศึกษา” ข้อที่ ๑๓ ในจำนวนคำถาม-คำตอบ
๔๔ ข้อ มีคำแปลเป็นภาษาอังกฤษ เหมาะแก่ท่านครูบาอาจารย์ และผู้ที่จะ
ไปต่างประเทศ นี้แสดงว่า ทุกคนต้องเดินทางสายนี้อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้โดย
มิฉะนั้นแล้วชีวิตจะต้องประสบกับปัญหายุ่งยากอย่างแสบเผ็ด ไม่มีโอกาสจะได้
พบกับความสงบเย็นเลย)

แนวสัจเขปทั่วไปเกี่ยวกับจริยธรรม

พระราชชัยกวี (พุทธทาสภิกขุ)

บรรยายอบรมครูส่วนกลาง ที่หอประชุมคุรุสภา

๕ มกราคม ๒๕๐๕

ท่านที่เรียกตัวเองว่าครูทั้งหลายซึ่งมีท่านรัฐมนตรีเป็นประธาน,

อาตมาจะไม่กล่าวคำบรรยายนี้ โดยมุ่งหมายบุคคลประเภทอื่น นอกจากประเภทที่เรียกตัวเองว่าเป็นครู; เพราะฉะนั้น ถ้าหากว่า การบรรยายนี้ไม่มีผลสมบูรณ์ สำหรับผู้อื่น นอกจากวงของบุคคลที่เรียกตัวเองว่าเป็นครู อาตมาก็ต้องขออภัย.

สำหรับการบรรยายในวันแรกนี้ อาตมาเห็นว่า เป็นความเหมาะสมหรือว่าจำเป็นที่จะกล่าวได้ แต่เพียงข้อความนำเรื่องในแนวสัจเขปทั่วไปเท่าที่เห็นว่าจำเป็นจะต้องกล่าวก่อน เพื่อให้เข้าใจการบรรยายครั้งหลังๆ ได้ดีนั่นเอง เพราะฉะนั้นข้อ

ความที่จะกล่าวในวัน^{นี้}จึงเป็นทำนอง introduction ไปแทบทั้งหมด เพื่อให้ท่านที่สนใจ โดยเฉพาะคือท่านที่จะรับการอบรมในแนวของจริยธรรม เพื่อประโยชน์แก่การสอนเยาวชนนั้น ได้เข้าใจแนวสังเขปล่วงหน้าไปทุกแง่ทุกมุมที่ควรจะเข้าใจ ทั้งนี้เพราะเราได้เข้าใจแม้แต่คำต่าง ๆ นั้นต่างกันมาก ในทางความหมายแม้แต่คำว่า “ครู” ของจงได้ให้โอกาสหรือให้อภัยแก่อาตมาในการที่จะแสดงทัศนะต่าง ๆ ออกไป ตามที่เห็นว่าเป็นไปตามอุดมคติของพุทธศาสนา. แม้ที่สุดแต่คำว่า “ครู” อาตมาก็ยังเห็นว่า เมื่อกล่าวไปตามอุดมคติของพุทธศาสนาแล้ว จะมีความหมายผิด แปลก แตกต่าง จาก ที่เคยเข้าใจกันอยู่ตามธรรมดาไม่มากนักน้อย ดังนั้นข้อแรกที่จะขอร้องให้สนใจ พินิจพิจารณาก็คือความหมายของคำว่า “ครู”.

ถ้าเราเปิดดิกชันนารีสันสกฤต ชนิดที่อาศัยเป็นหลักเกณฑ์ได้ ดูที่คำว่าครู คือคำว่าครุ เราจะได้พบคำแปลว่า Spiritual Guide; ไม่มีคำว่า teacher หรืออะไรทำนองนั้น. อัน^{นี้}นักเป็นจุดตั้งต้นอันหนึ่งแล้ว ที่ได้แสดงว่าความหมายของคำว่าครุนั้นคืออะไรกันแน่. ถ้ายิ่งเราไปเสาะถึงคำว่า “พระบรมศาสดา” ซึ่งแปลว่า “พระบรมครู” ด้วยแล้ว จะยิ่งเห็นว่าความหมายของคำว่า “ครู” นั้นคือ Spiritual Guide ยิ่งขึ้นไปอีก; เพราะเหตุว่าสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ซึ่งเป็นพระบรมศาสดาของเรา^{นี้} ท่านเป็นผู้^{นำ}ในทางวิญญานจริง ๆ คือเป็นผู้^{นำ}ใน

ทางด้านจิตหรือด้านวิญญาณจริงๆ. พวกที่เขียนดิกชันนารี
 ที่ให้คำแปลว่า Spiritual Guide นั้น เขาก็ไม่ได้เป็นพรทบริษั
 เขาเป็นคนธรรมดา แต่เมื่อถือเอาความหมายตั้งที่มีอยู่ใน
 ประเทศอินเดียทั่วไปและโดยเฉพาะในสมัยที่แล้วมา มันทำ
 ให้เขาจับความหมายได้อย่างนั้น. แม้จะสอบถามกันอย่างไร
 ก็ยังได้ความหมายเป็น Spiritual Guide เรื่อยไป แทนที่จะเป็น
 คำว่า teacher หรืออะไรอื่น ๆ ฉะนั้นจึงขอให้เราทั้งหลาย
 ทุกคนถือเอาความหมายของคำว่าครูนั้นว่า “Guide หรือผู้นำใน
 ด้านจิตหรือด้านวิญญาณ” จะเป็นการถูกต้องตามความหมายเดิม
 ของคำๆ นี้ และเป็นไปตามอุดมคติของพระพุทธศาสนาด้วย
 พร้อมกันไปในตัว.

การที่เราถือเอาความหมายของคำว่าครู ตามอุดมคตินี้
 เท่านั้น ที่จะช่วยให้ครูทั้งหลายตั้งอยู่ในฐานะเป็นปฐนียบุคคล
 พ้นจากความเป็นลูกจ้าง. อาตมาขอร้องให้ท่านทั้งหลายได้
 สนใจในคำว่าปฐนียบุคคลกับคำว่าลูกจ้าง อีกครั้งหนึ่ง. สมัยนี้
 มีคนชอบพูดกันว่าข้าราชการเป็นลูกจ้าง แต่อาตมาอยาก
 จะขอร้องให้สนใจความหมายเดิม ว่า Spiritual Guide นี้ ตั้ง
 อยู่ในฐานะเป็นปฐนียบุคคล เช่น พระพุทธเจ้า เป็นต้น.
 Spirit แท้จริงของครูจะหมายถึงความเป็นลูกจ้างไม่ได้; ตั้งแต่
 โบราณกาลมาจนบัดนี้ก็ยังไม่ได้; แต่ที่ครูบางคนได้ทำตน
 กลายเป็นลูกจ้างไปนั้น ต้องถือว่าเป็นเรื่องพิเศษ จะเอาเป็น

หลักเป็นเกณฑ์ไม่ได้. แม้คำบัญญัติในวงราชการว่าข้าราชการเป็นลูกจ้างประชาชน นี้ก็ต้องไม่เอามาใช้แก่ครูซึ่งมี Spirit ของครูจริงๆ; เพราะถ้าครูตกเป็นลูกจ้างเสียแล้ว จะเกิดปัญหายุ่งยากขึ้นเป็นอันมาก. ปุชนิยมบุคคลจะต้องมีอุดมคติที่เป็นอิสระเสมอไป ในกรรที่จะทำหน้าที่ของตน. ถ้าจะจัดให้เป็นลูกจ้าง ก็ควรจะให้เป็นในความหมายอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งที่แท้มันก็ไม่ควรจะเป็นลูกจ้าง : เช่นบรรพชิตมีหน้าที่สอนผู้อื่นแล้วก็รับบัจจย ๔ เพียงมีชีวิตอยู่ได้ ใครบ้างจะเรียกบัจจย ๔ ที่ได้รับนั้นว่าค่าจ้าง คงจะไม่มี; เพราะฉะนั้นขอให้ครูถือเอาอุดมคติอย่างนี้ อย่างเดียวกัน และไม่สำนึกตัวเป็นลูกจ้าง, แต่สำนึกตัวเป็นบุคคลที่เห็นแก่เพื่อนมนุษย์ และทำหน้าที่สุดความสามารถ แล้วรับประโยชน์เท่าที่จะมีชีวิตอยู่ได้ เพียงไม่ต้องไปทำไรทำนาเองก็มีชีวิตอยู่ได้; อย่างนี้ก็จะ เป็นปุชนิยมบุคคลเข้ากลุ่มสาวกคณะ Spiritual Guide ไปทันที พ้นจากความเป็นลูกจ้าง ทั่วๆที่ใครเขาจะเหมาว่าเป็นลูกจ้าง. การที่เรามีอุดมคติอย่างนี้จะช่วยให้เป็นการง่ายมาก ที่ครูจะมีความเสียสละและนิยมชมชอบในสถานะของตน ไม่ดูหมิ่นเหยียดหยามสถานะของครูว่าเป็นเพียงเรือจ้าง คือมาเป็นครูเพียงเพื่อจะอาศัยโอกาสเวลาศึกษาวิชาความรู้อย่างอื่น แล้วก็สอบผ่านไปดำรงตำแหน่งหรือมีอาชีพอย่างอื่นซึ่งไม่ใช่ครู. นี่แหละคือผลของการเข้าใจผิดต่อคำที่ว่าสถานะของครูคือปุชนิยมบุคคล จึงได้เกิดดูถูกเหยียดหยาม กลายเป็นอาชีพเรือจ้างชั่วคราวชั่วคราว

ไป. ถ้าเราจะบำเพ็ญตนเป็นครูที่สำเร็จประโยชน์แท้จริงแล้ว ขอให้ถืออุดมคติที่ว่าครูคือบุคคลผู้นำในสถานะทางจิตหรือทางวิญญาณเสมอไป; และถ้าเราจะดูกันให้กว้างๆ ก็พอจะเข้าใจได้ในทางที่จะกล่าวว่า วิชาความรู้ทุกอย่างล้วนแต่เป็นการยกสถานะทางวิญญาณให้สูงขึ้นทั้งนั้น; แม้ที่สุดแต่วิชาเลข วิชาวาดเขียน ถ้าทำกันจริงๆ ก็ช่วยให้เกิดความฉลาดในทางจิตใจ เกิดสติสัมปชัญญะชั้นที่ดีกว่าที่จะปล่อยให้ไปตามธรรมชาติ อย่างนี้ก็เรียกว่าเป็นการยกสถานะทางวิญญาณได้บ้างเหมือนกัน; เพราะฉะนั้น เราจะมุ่งหมายให้ทุกสิ่งทุกอย่างเป็นไปในลักษณะที่เป็นการยกสถานะทางวิญญาณทั้งนั้น; แม้ว่าการยกสถานะทางวิญญาณแท้จริงนั้น หมายถึงการอบรมสั่งสอนในด้านจิตใจโดยตรง ให้เป็นผู้มีดวงจิตหรือวิญญาณอยู่เหนือการครอบงำของธรรมชาติฝ่ายต่ำหรือกิเลส ซึ่งสรุปรวมอยู่ที่ความเห็นแก่ตัว ซึ่งที่แท้นั้นแหละคือเป็นที่รวมของกิเลสทั้งหมด ในบรรดาชื่อของกิเลสทั้งหลายในพุทธศาสนา ซึ่งเราจะได้กล่าวกันในวันหลัง. อาตมาอยากจะขอร้องวิงวอนให้ถืออุดมคติที่ว่า การเคลื่อนไหวของครูทุกกระเบียดนิ้วและทุกๆ นาทีทุกเวลา^{นี้} ขอให้เป็นไปในลักษณะที่เป็นการยกสถานะทางวิญญาณของคนในโลกเสมอไป นับตั้งแต่เด็กเล็ก ๆ ขึ้นไป. เมื่อมีความมุ่งหมายดังนี้แล้ว จะเกิดอาการที่เป็นไปเอง คือเป็นอัตโนมัติ ไม่ว่าจะสอนวิชาอะไร จะมีความแจ่มแจ้งเกิดขึ้น ในทางที่จะทำให้สถานะทางวิญญาณ

ของเด็กเล็ก ๆ สูงขึ้นไปตามลำดับ ไม่เพียงแต่สอนให้รู้เรื่อง
 ธรรมดาสามัญอย่างเดียว. นี้เรียกว่าความหมายของคำว่าครู
 ซึ่งอยากจะให้มองเห็นกันโดยแนวนี้ เป็นการ Introduce ครูเข้า
 ไปสู่พระบรมครู คือพระศาสดาของเรา.

ที่นี้มาถึงคำว่า การศึกษา. เมื่อคำว่าครูมีความหมายว่า
 ผู้ยกสถานะทางวิญญาณแล้ว คำว่าการศึกษา ก็อย่างเดียวกัน
 คือหมายถึงการยกสถานะทางวิญญาณ. สำหรับข้อนี้ อยาก
 จะขอให้ฟังเสียงถึงคำว่าศึกษา ในภาษาบาลี ซึ่งตรงกับคำว่า
 ศึกษาในภาษาไทย หรือศึกษาในภาษาสันสกฤต. ในภาษา
 บาลีที่เป็นหลักธรรมะโดยตรง เรามีคำว่าไตรสิกขา คือศึกษา
 สามอย่างหรือการศึกษา ๓ อย่าง. แต่แล้วศึกษาสามอย่างคือ
 ศีล สมาธิ ปัญญา นั้น เป็นการยกสถานะทางวิญญาณโดยแท้.
 ศีลก็ดี สมาธิก็ดี ปัญญาก็ดี ล้วนแต่เป็นการกระทำที่เป็นการ
 ยกสถานะทางวิญญาณทั้งนั้น ไม่ใช่เป็นเพียงการบอกเล่าให้
 ท่องจำ หรือตอบปัญหาได้แล้วก็เพียงพอ; แต่ว่าต้องเป็น
 ตัวการปฏิบัติชนิดที่ทำให้เกิดความสูง ในทางจิต ทางวิญญาณ
 จริง ๆ; ดังนั้นจึงถือว่าคำว่าศึกษานี้มีความหมายเป็นการ
 ประพฤติปฏิบัติ; มิได้หมายเพียงการศึกษาเล่าเรียน แต่เป็น
 การประพฤติปฏิบัติชนิดที่ทำวิญญาณหรือจิตใจให้สูงจริง ๆ.
 ที่นี้เราจะเอามาใช้กับการศึกษาทั่วไปนี้ได้อย่างไร เรื่องก็จะ
 ไม่ยาก. เรื่องจะมีอยู่ว่าเราจะไม่ให้การศึกษาแต่เพียงสักว่า
 วิชาความรู้สำหรับจับจำไปตอบปัญหาได้ สอบผ่านไปได้แล้ว

ก็เลิกกัน. เราจะต้องให้สิ่งที่เรียกว่าการศึกษานั้น เป็นการประพฤติกการกระทำ หรือเป็นการอบรมให้มีการประพฤติกการกระทำชนิดที่ให้เกิดความสูงในทางจิต หรือทางวิญญาณจริงๆ ถ้าเป็นดังนี้แล้ว คำว่าศึกษาในภาษาไทยเรา ก็จะเป็นอย่างเดียวกับคำว่าศึกษา หรือ ศึกษา แม้ในสมัยพุทธกาล และโดยเฉพาะอย่างยิ่งก็คือในวงการของพระพุทธศาสนา. เมื่อเป็นดังนั้นคำว่าศึกษาของเรา ก็ยังคงเป็นคำที่มีความบริสุทธิ์ ผุดผองและสมบูรณ์ ไม่เว้าๆ แหว่งๆ คือเป็นเพียงการพูดให้ฟัง การจดการจำ แล้วก็ตอบปัญหาให้ได้เท่านั้น แต่จะเป็นการทำชนิดที่มีผลจริงๆ คือเป็นการทำให้จิตใจหรือวิญญาณของผู้รับการศึกษานั้นสูงขึ้นจริงๆ นี่ก็คือว่าการศึกษา. เมื่อคำว่าครูกับคำว่าการศึกษามีความหมายที่เป็นอุดมคติอย่างนั้นแล้ว จะเข้าใจหลักธรรมะในพระพุทธศาสนาต่อไปได้โดยง่ายที่สุด อาตมาจึงขอร้องหรือวิงวอนว่า ลองตั้งแนวคิดกันใหม่ไปในรูปนี้ เพื่อความเข้าใจพระพุทธศาสนาโดยเร็ว.

ที่นี้ สิ่งที่จะต้องปรับความเข้าใจอีกคำหนึ่งก็คือคำว่า ธรรมะ เพราะว่าเราประสงค์จะอบรมสั่งสอนสิ่งที่เรียกว่าธรรมะ หรืออัฐธรรมะ และปฏิบัติธรรมะ และได้ผลจากธรรมะ ไม่มีอะไรนอกไปจากธรรมะ. แม้สิ่งที่เรียกว่าจริยธรรมในที่นี้ ที่เป็นความมุ่งหมายของการเปิดการอบรมในที่นี้ ก็ยังรวมอยู่ในคำว่าธรรมะนั้นเอง; แต่ว่าอาตมาจะขอถือโอกาสกล่าวเสียเลยในที่นี้ว่า สำหรับเราพุทธบริษัท ควรจะเข้าใจคำว่าธรรมะนี้

ให้เต็มความหมายของคำๆ นี้ เพื่อประโยชน์แก่ความรู้ที่กว้างออกไป. คำว่าธรรมะ^๕ ในภาษาบาลี หรือภาษาธรรมะ นับว่าเป็นคำที่ประหลาดที่สุด คือหมายถึงสิ่งทุกอย่าง หรือถ้าจะกล่าวอีกอย่างหนึ่งก็คือว่า คำว่าธรรมะก็แปลว่า “สิ่ง” หรือ thing เท่านั้นเอง และหมายถึงทุกอย่างโดยไม่ยกเว้นอะไร. ถ้ากล่าวอย่างโวหารธรรมดาสามัญที่สุดก็คือว่า นับตั้งแต่สิ่งที่ไร้ค่าที่สุดเช่นฝุ่นสัณฐานภาคหนึ่ง จนกระทั่งถึงสสารวัตถุทุกอย่าง จนกระทั่งถึงเรื่องทางจิตใจ คือถึงตัวพระนิพพานทีเดียว ทั้งหมดนั้นรวมอยู่ในคำว่า “ธรรมะ” ^๕นี้เพียงคำเดียว. ^๕นี้เพื่อประโยชน์แก่การศึกษาที่ชัดเจน ก็ควรจะแบ่งดูกันให้ละเอียดไปกว่านั้น.

คำว่า “ธรรมะ” ^๕นี้ ที่ว่าแล้งถึงทุกสิ่งนั้น จะแยกได้เป็นพวกๆ คือว่า พวกสิ่งที่เรียกว่ารูปธรรมและนามธรรมเป็นคู่แรกก่อน. รูปธรรมคือสิ่งต่างๆ ทางภายนอกซึ่งใจจะรู้สึกได้, นามธรรมคือตัวใจที่รู้สึกสิ่งทั้งหลายได้; จึงเกิดเป็นสองฝ่าย. รูปธรรมก็เป็นฝ่าย Objective, นามธรรมก็เป็นฝ่าย Subjective; แต่ละฝ่ายๆ มีมากมายเหลือที่จะกล่าวได้ว่าก็อย่าง; ในทั้งสองฝ่ายนี้แต่ละอย่างก็ล้วนแต่เรียกว่า “ธรรมะ”. ส่วนอาการที่กระทบกันระหว่างทั้งสองฝ่าย คืออาการที่จิตไปรู้สึกต่อสิ่งต่างๆ ภายนอกนั้นเรียกว่าการกระทบกัน แม้ตัวกิริยาอาการที่เรียกว่ากระทบกันเป็นความรู้สึกขึ้นมา ก็เรียกว่า

“ธรรมชาติ” แม้ตัวการกระทบนั้นเอง ก็ยังเรียกว่า “ธรรมชาติ”. หลังจากการกระทบระหว่างใจกับสิ่งต่างๆ ภายนอกนั้นแล้ว ย่อมเกิดผลขึ้นมา มีผลขึ้นมาอย่างไร ก็ล้วนแต่เรียกว่า “ธรรมชาติ”. ที่มีผลเป็น Mechanism ในทางจิตล้วนๆ เช่น เกิดโกรธ เกิดเกลียดอะไรขึ้นมา อย่างนี้ก็ป็น Mental Mechanism แม้อันนี้ก็เรียกว่าธรรมชาติ. แม้มันจะมีผลเป็นสติปัญญาขึ้นมา ก็ยังคงเรียกว่าธรรมชาติ. สติปัญญาที่เกิดขึ้นแก่เราทุกๆ วันหรือสิ่งที่เรียกว่า Experience ต่างๆ ก็ล้วนแต่เรียกว่าธรรมชาติ, และค่อยมีผลก่อรูปเป็นสติปัญญามากขึ้นตามเวลาที่ผ่านไปๆ.

ที่ สติปัญญาที่เกิดขึ้นเป็นธรรมะนั้น มีผลให้เกิดการปฏิบัติการกระทำชนิดที่จะเอาชนะความทุกข์ที่บังง จึงเกิดมีระเบียบปฏิบัติขึ้นมาต่างๆ อย่างนั้นอย่างนั้นทางศาสนาและประเพณี แม้เหล่านั้นก็ยังคงเรียกว่าธรรมชาติ. แม้ผลที่เกิดขึ้นในครั้งสุดท้ายเป็นมรรคผลหรือนิพพานก็ตาม ทั้งหมดนั้นก็ยังคงเรียกว่าธรรมชาติ. ดังนั้นท่านจะเห็นได้ว่าไม่มีอะไรที่ไม่ใช่ธรรมชาติ; สำหรับภาษาบาลีไม่มีอะไรที่จะไม่ใช่ธรรม.

การรู้ธรรมชาติหมายความว่ารู้อะไร? ก็คือรู้ทุกสิ่งที่จะรู้; แต่ว่ามีได้หมายความว่าเราอาจจะรู้ทุกสิ่ง หรือต้องรู้ทุกสิ่ง. เราจะรู้เท่าที่จำเป็น หรือสมควรจะรู้. ที่ชี้ให้เห็นนี้ เพียงแต่ชี้ให้เห็นว่าทุกสิ่งเรียกว่าธรรมชาติ เพราะว่าศัพท์บาลีคำนี้เป็นอย่างนั้นเอง; เพราะฉะนั้นเป็นอันกล่าวได้ว่าตัววัตถุ

ธรรมก็ดี พวกนามธรรมคือจิตใจก็ดี การกระทบระหว่างของ
สองฝ่ายนี้ก็ดี ผลเกิดขึ้นเป็นความดีความชั่ว หรือไม่ดีไม่ชั่ว
ก็ดี กระทั่งสติปัญญาที่ดี ระบอบปฏิบัติต่างๆ ที่เกิดขึ้นเพราะ
สติปัญญานี้ก็ดี แม้กระทั่งมรรคผลนิพพานที่ดี รวมเรียกว่า
“ธรรมะ” ทั้งหมด. ข้อนี้จะทำให้เรานึกถึงคำที่พระสวดอภิ
ธรรมว่า กุสลา ธมฺมา อกุสลา ธมฺมา อพฺยากตา ธมฺมา. ซึ่ง
แปลว่า สิ่งซึ่งเป็นฝ่ายดีทั้งหลาย สิ่งซึ่งเป็นฝ่ายไม่ดีทั้งหลาย
และสิ่งซึ่งยังไม่อาจจะกล่าวว่าเป็นดีหรือไม่ดีทั้งหลาย; เพียงสาม
คำนี้ก็เล็งถึงสิ่งทั้งหลายหมดแล้ว ไม่มีอะไรที่จะมากไปกว่านี้.
นี่คือคำว่าธรรมะ. ฉะนั้นในฐานะที่เป็นครูบาอาจารย์ ถ้าถูก
ถามว่าธรรมะคืออะไร แล้วก็อย่าได้เสียที่ในการที่จะตอบให้
ตรงตามหลักของพระพุทธศาสนา เพราะว่าเรากำลังพูดกันถึง
หลักของพระพุทธศาสนา.

ที่นี้ธรรมะนั้น โดยตัวพยัญชนะต่างๆ แปลว่าสิ่งซึ่งทรง
ตัวเองอยู่ จึงเกิดมีเป็นสองพวก คือสิ่งที่เปลี่ยนแปลง อย่าง
หนึ่ง กับสิ่งซึ่งไม่เปลี่ยนแปลง อีกอย่างหนึ่ง, สิ่งที่เปลี่ยน
แปลงก็ทรงตัวอยู่ได้ในตัวการเปลี่ยนแปลง, หรือมีตัวการ
เปลี่ยนแปลงนั้นแหละเป็นตัวมันเอง จึงเรียกว่าธรรมะประเภท
ที่เปลี่ยนแปลง คือสังขารธรรมหรือสังขตธรรม; ที่นี้อีกพวก
หนึ่งไม่มีการเปลี่ยนแปลง คือเป็นสิ่งที่ตรงกันข้าม ก็มีตัวการ
ไม่เปลี่ยนแปลงนั้นแหละเป็นตัวมันเอง ทรงตัวอยู่ได้โดยการ

ไม่เปลี่ยนแปลง ก็เลยมตกัน ไม่มีสิ่งอะไรนอกไปจากนี้อีกแล้ว. นี่คือความหมายของคำว่าธรรมะ.

ทีนี้ ขอให้ไล่ไปตามลำดับว่า วัตถุประสงค์หรือวัตถุประสงค์หลายก็คือธรรมะ จิตก็คือธรรมะ การกระทบและความรู้สึกที่เกิดขึ้นทั้งหลายก็คือธรรมะ แล้วธรรมะส่วนไหนเล่าที่เป็นจริยธรรมที่เราต้องการ ฉะนั้นเราจะต้องเล็งถึงสติปัญญาที่เกิดขึ้นเป็น Spiritual Experience ประจำวันของเรา ทำให้เราเกิดความรู้อันมาได้อะไร เราต้องคิด ต้องทำ หรือต้องพูดอย่างไร ความทุกข์จึงจะไม่เกิดขึ้น. มันสอนได้ในตัวมันเองเป็นส่วนใหญ่ เช่นว่าไปจับไฟเข้าแล้วมันร้อน มันก็สอนให้เพื่อการไม่จับอีกต่อไป. เรื่องของความทุกข์ทางจิตใจก็เหมือนกัน : พระศาสดาเกิดขึ้นได้ในโลกนี้ ก็เพราะเป็นผู้สังเกตในเรื่องนี้เป็นผู้ค้นคว้าหรือคลำไปในเรื่องนี้. ขออย่าได้ถือเป็นคำหยาบคายที่เอาตมาจะกล่าวว่ อาจารย์ของพระพุทธเจ้าของเราในชื่อ “นายคลำ” เพราะท่านไม่ยอมเชื่อใคร แต่ว่าท่านจะพยายามคลำของท่านไปเองตลอดเวลา จนท่านพบสิ่งที่ท่านประสงค์จะพบ. พวกเราเป็นลูกศิษย์ของท่าน ก็ควรจะเป็นอย่างนั้น เพราะท่านได้สั่งไว้อย่างนั้น ว่าความเชื่อมงายตามคำพูดของผู้อื่นทันทีนั้นใช้ไม่ได้. แม้แต่พระตถาคตจะตรัสเองก็ไม่ต้องเชื่อทันที จะต้องคลำด้วยสติปัญญาของตนจนเห็นว่าที่พูดนั้นจริง คือที่พูดว่าถ้าทำอย่างนั้นแล้วผลจะเกิดขึ้นอย่างนั้น นั่นเป็นความจริง แล้วจึงจะเชื่อ. ตัวอย่างเช่นที่สอนว่า ละโลกะ

โทสะ โมหะ เสีย จะอยู่เย็นเป็นสุขเช่นนั้น มันต้องมองเห็น
 เองแล้วจึงปฏิบัติเพื่อละโลกะ โทสะ โมหะ เสีย ดังนี้ เป็นต้น.
 เราจะได้เห็นชัดขึ้นมานว่า สิ่งที่เรียกว่าธรรมะที่จำเป็นจะต้อง
 เข้าเกี่ยวข้องกับตัวนั้น คงเหลืออยู่แต่ธรรมะพวกที่จะใช้ดับทุกข์
 เท่านั้น. ที่ไม่เกี่ยวกับการดับทุกข์แล้วไม่จำเป็น แม้แต่จะ
 ต้องเรียน เพราะว่ากิจริบถ้วน หรือบัญญัติริบถ้วนนั้น อยู่ที่
 ต้องดับทุกข์. ดังนั้นในวันหนึ่งเมื่อพระพุทธองค์กำลังเสด็จ
 เดินทางไกลอยู่กลางป่า ท่านได้ทรงหยิบใบไม้ขึ้นมากำมือหนึ่ง
 ทรงชูขึ้นแล้วตรัสถามพระภิกษุทั้งหลายว่า ใบไม้กำมือเดียว
 กับใบไม้ทั้งป่านี้ ไหนจะมากกว่ากัน. ใครๆ ก็ยอม
 เห็นได้เองว่า ใบไม้กำมือเดียวนั้น มันน้อยกว่าที่จะเปรียบกับ
 ใบไม้ทั้งป่า ก็ต้องทูลอย่างนั้นทั้งนั้น. ที่นี้ท่านก็เลยทรงย้ำ
 เป็นการประกาศิตว่า สิ่งที่ฉันจะสอนแก่พวกเธอ ก็คือ ธรรมะ
 เท่ากับใบไม้กำมือเดียว คือสอนด้วยเรื่องทุกข์ เรื่องมลเหตุที่
 ให้เกิดทุกข์ เรื่องสภาพแห่งความไม่มีทุกข์เลย และวิธีที่จะ
 ปฏิบัติให้ถึงสภาพอันนั้น. ถ้าเปรียบเทียบกับธรรมะที่ได้ตรัสรู้
 หนึ่งหมดแล้วทรงเลือกเอามาสอน ก็จะเท่ากับใบไม้กำมือเดียว.
 ข้อนั้นแปลว่า ขอบวงแห่งความรู้ของสัพพัญญุนั้น เปรียบกัน
 ได้กับใบไม้ทั้งป่า แต่ที่นำมาสอนแก่เวไนยสัตว์นั้นเท่ากับใบไม้
 กำมือเดียว. สิ่งที่เราเรียกว่าจริยธรรม ต้องรวมอยู่ในใบไม้กำมือ
 เดียวนี้ หรือในธรรมะกำมือเดียวนั้น ก็เป็นส่วนของการ
 ประพฤติปฏิบัติเพื่อดับทุกข์ได้เท่านั้น. เราไม่ต้องกลัว เรา
 ไม่ต้องท้อถอยในการที่จะรู้ธรรมะให้เต็มตามที่พระพุทธเจ้า

ท่านทรงประสงค์ ^{นี้}ทั้งนี้เพราะว่ามันเท่ากับใบไม้กำมือเดียว. ถ้าเราไม่สามารถจัดการกับเรื่องเพียงกำมือเดียว ก็แปลว่าเราไร้ความสามารถ; และถ้าเราไม่เข้าใจเรื่องนี้ เราก็ต้องสารภาพว่าเราเป็นคนไม่มีสติปัญญาหรือโง่งง มากกว่าจะพูดอย่างอื่น ฉะนั้นขอให้สนใจให้ตรงจุดของสิ่งที่เรียกว่า ธรรมะในส่วนที่ เราจะต้องไปเกี่ยวข้องกับ ^{นี้}ด้วย. ข้อนี้ไม่ได้หมายความว่าทุกสิ่งไปหมด แต่ว่า “ทุกสิ่ง” ที่จำเป็นจะต้องรู้ จะต้องเข้าใจ ต้องปฏิบัติให้เกิดผลขึ้นมาเท่านั้น. ^{นี้}นี่แหละคือขอบเขตของสิ่งที่เรียกว่าจริยธรรม ที่เราจะต้องสนใจกันต่อไป.

เดี๋ยวนี้เราใช้คำว่า “ศาสนา” แทนคำว่าธรรมะ. ^{นี้}นี้ก็ขอให้ทราบไว้ด้วย ว่าในครั้งพุทธกาลนั้น ไม่มีคำว่าศาสนา ไซ้เลย ไม่ใช่โวหารพูด ไม่ใช่คำพูดที่ใช้พูดอยู่ตามธรรมดา เพิ่งจะมีในสมัยนี้. ในสมัยพุทธกาลใช้คำว่า “ธรรมะ” ^{นี้}ทั้งนั้น, คือใช้คำว่าธรรมะของพระสมณโคตม, ธรรมะของของครุณิคันถนาถบุตร ธรรมะของครูสัจจยเวลัญฐบุตร ^{นี้}นี้ก็เท่ากับการพูดว่าศาสนาของพระสมณโคตม ศาสนาของนิครนถ์ ดังที่เราพูดกันเดี๋ยวนี้. ถ้าเดี๋ยวนี้เราพูดด้วยคำว่าศาสนา ก็คือคำที่เขาพูดกันว่าธรรมะในครั้งพุทธกาล เราจึงถือเอาคำว่า ศาสนา กับคำว่าธรรมะ เป็นสิ่งเดียวกันได้ในบัดนี้.

ที่นี้คำว่าธรรมะ หรือศาสนาในปัจจุบันนี้ เป็นสิ่งที่ทำให้เกิดมีปัญหามากไม่น้อยเลย เพราะว่าเวลาได้ล่วงมา ^{นี้}ตั้งสองพันกว่าปี ซึ่งท่านครูบาอาจารย์ทั้งหลายก็ทราบดีอยู่แล้ว

ว่าเวลาได้ล่วงมาถึงสองพันกว่าปี. อะไรได้เกิดขึ้นบ้างในระหว่างสองพันกว่าปีนี้? มันคงจะมากทีเดียว. เท่าที่อาตมาอยากจะขอร้องให้สนใจไว้ และจำเป็นอย่างยิ่งเพื่อจะใช้มันให้ถูกต้องนี่ก็คือหลักเกณฑ์ที่ว่า เราควรจะทราบไว้ว่า สิ่งที่เราเรียกว่าธรรมะหรือศาสนานั้น อย่างน้อยที่สุดก็กล่าวได้ว่า มีอยู่ประมาณ ๖ รูป หรือ ๖ แบบด้วยกัน. แต่ใน ๖ รูป หรือ ๖ แบบนั้น จะมีอยู่เพียงแบบหนึ่งเท่านั้นที่เราจะต้องสนใจเพื่อนำมาใช้ให้เป็นประโยชน์ให้ได้. อาตมาขอถือโอกาสกล่าวเผื่อการบรรยายครั้งต่อไปด้วย จึงได้กล่าวถึงพระพุทธศาสนา ๖ รูป หรือ ๖ แบบนี้ ที่จะต้องเข้าใจเป็นพื้นฐานไว้ก่อน; และพึงเข้าใจเลยไปถึงว่า ไม่เพียงแต่สิ่งที่เรียกว่าธรรมะหรือศาสนาเท่านั้น แม้แต่สิ่งที่เรียกว่าวัฒนธรรมทุกชนิดจะเป็นวรรณกรรม ศิลปกรรม หรือสถาปัตยกรรมก็ตาม ก็ล้วนแต่อยู่ในลักษณะที่จะต้องผันแปรไปในรูปประมาณ ๖ รูป หรือ ๖ แบบนี้ด้วยกันทั้งนั้น; ดังนั้นพอจะเป็นหลักทั่วไปได้.

ที่ว่าพุทธศาสนามีอยู่ ๖ รูป หรือ ๖ แบบนี้ก็คือ แบบแรกที่สุดได้แก่ Origin. นี่หมายถึงธรรมะหรือศาสนาชนิดที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสเอง สอนเอง เมื่อยังทรงดำเนินไปมา ตรัสสอนเองว่าอย่างไรเป็นอย่างไร; นี้เราเรียกว่า Origin. สำหรับ Origin นี้ เมื่อล่วงมาถึงสองพันกว่าปีนี้ มันยากมากที่เราจะ Identify. ตัวอย่างเช่นเราจะระบุลงไปว่าพระพุทธรูป

องค์ไหนมีพระพักตร์คล้ายพระพุทธรูปเจ้าที่สุด เราไม่มีทางที่จะเลือกคัดขึ้นมาได้ เพราะพระพุทธรูปตั้งมากมายนับล้านแต่พระพักตร์ต่างกัน; ข้อนี้ฉันใด เรายากที่จะ Identify ว่าคำพูดคำไหนประโยคไหนในพระไตรปิฎกเป็น Origin; ดังนั้นเราต้องใช้สติปัญญาสักหน่อย แต่ต้องถือว่า Origin นี้ต้องมีอยู่จริง.

ทีนี้หลักธรรมหรือศาสนารูปต่อมาก็คือ Evolution ซึ่งจะต้องถือเป็นหลักว่า สิ่งที่เป็นวัตถุหรือเป็นนามธรรมกิติ เมื่อเวลาล่วงไป ย่อมมี Evolution หรือวิวิฏฐนาการนี้เข้ามาแทรกแซงด้วยอำนาจสิ่งแวดลอมทั้งนี้. ข้อนี้หมายถึงอาการที่ไม่ได้มีใครเจตนาไปทำมัน แต่มันเป็นไปเอง เช่นการจำต่อๆกันมาผิด หรือคัดลอกต่อกันมาผิด ตีความหมายผิด เป็นต้น. การที่เวลาล่วงไปทำนองนี้ สิ่งที่เราเรียกว่าภาวะแห่งธรรมะหรือศาสนาของพระพุทธรูปเจ้าก็มีการเปลี่ยนไปตามกฎเกณฑ์นั้นตามสิ่งแวดลอม โดยไม่มีใครเจตนาจะให้เป็น นี้ก็ส่วนหนึ่ง; ดังนั้นจึงมีหลักพุทธศาสนาหรือธรรมะขึ้นมาอีกรูปหนึ่งซึ่งได้เปลี่ยนแปลงไปในตัวมันเองไม่มากก็น้อย.

ต่อมาก็มีย่อกรุปหนึ่งเป็นรูปที่ ๓ คือ Development. นี้หมายถึงมนุษย์เราหรือมือของมนุษย์เราทั้งหลาย ไปแต่ละต้องได้ คือไปแก้ไข ปรับปรุง ทำให้เกิดสิ่งต่างๆ ขึ้นมาใหม่อีก

ส่วนหนึ่ง ดังนั้นเราจึงมีบาลี มีอรรถกถา มีมติอะไรแปลกๆ ออกไป กระทั่งถึงเรามีคัมภีร์อภิธรรมที่สมบูรณ์ เมื่อ พ.ศ. ๕-๖ ร้อยต้นนี้เป็นต้น หรือมีคำสอนที่ถูกปรับปรุงให้เหมาะกับกาลเทศะมากขึ้น กลายเป็น Developed Buddhism ขึ้นมาอีกรูปหนึ่ง.

ที่นี้ที่ร้ายไปกว่านั้น ก็มีอาการที่เรียกว่า Transition คือการเปลี่ยนรูปจากเดิมในระยะที่เป็นหัวเลี้ยวหัวต่อ เพราะเปลี่ยนยุคเปลี่ยนสถานที่ ทำให้เกิดพุทธศาสนาแบบที่เปลี่ยนหรือกำลังเปลี่ยนรูปไปจากเดิม ได้แก่การที่พุทธศาสนาเข้าไปในบางประเทศ หรือล่องมาถึงยุคโดยคนหนึ่งซึ่งมีการต่อสู้กันระหว่างศาสนาเป็นต้น มันทนอยู่ไม่ได้ที่จะให้คงอยู่ในรูปเดิม จึงต้องเขียนคัมภีร์ขึ้นใหม่ หรือถึงกับตั้งนิกายขึ้นใหม่, ซึ่งมองดูแล้วก็จะเห็นได้ว่าทั้งหลักเดิมโดยปริยายใดปริยายหนึ่ง แม้จะไม่ใช้ทั้งหมด. พระพุทธศาสนาหรือธรรมะในรูปนี้ นำอันตรายมาก.

ที่นี้ยิ่งกว่านั้น เมื่อเวลาล่วงไปนานเข้า หรือการแปรผันมีมากเข้า จนกิจการของพระพุทธศาสนาตกไปอยู่ในอิทธิพลของสิ่งใดสิ่งหนึ่งเข้า ก็เกิด Influenced Buddhism ขึ้นมาอีก คือพุทธศาสนาที่ถูกอิทธิพลบางอย่างครอบงำ ตัวอย่างเช่นว่า ระบบการศาสนาตกเข้าไปอยู่ใต้อำนาจของเจ้าผู้ครองนครเกิดมีภิกษุประเภท Royal priest อะไรขึ้นมา ซึ่งพระเจ้า

แผ่นดินหรือใคร ๆ แต่งตั้งให้เมื่อไรก็ได้ ถอดเสียเมื่อไรก็ได้ แล้วแต่ความชอบใจของผู้มีอำนาจในยุคนั้น ๆ. Influenced Buddhism ชนิดนี้ ยิ่งน่าอันตรายมากขึ้นไปอีก. ยิ่งตกมาในสมัยนี้แล้วอยากจะกล่าวว่า แม้แต่หม้อข้าวหม้อแกงของพวกเขาทยอยทยอยกันก็ยังมี influence เหนือภิกษุสงฆ์ ซึ่งทำให้เกิดการผันแปรในหลักธรรมะที่สั่งสอนกันอยู่. ขอให้ระวังพุทธศาสนาแบบนี้.

ที่นี้ถ้ามาถึงอันสุดท้ายคือ Application พุทธศาสนาอันไหนที่จะเป็น Applied Buddhism ที่จะใช้ได้กับชีวิตประจำวันโดยแท้จริง และบริสุทธิ์ผุดผ่องอยู่ตามเดิม เราต้องไล่มาตามลำดับ ๆ เราต้องค้นให้พบพุทธศาสนาที่ประยุกต์หรือ Applied แก่เราในสมัยนี้ได้. ทั้งหมดนี้คือปัญหาที่ออกจะยากลำบากสำหรับผู้ที่ไม่เคยสนใจมาก่อน เราจะกระโดดแผล็บเดียวถึง Origin ก็คงเหลือวิสัย : ถ้าเราไล่ไปตามลำดับ เราก็จะเจอแต่ Evolution, Development, Transition, หรือ Influence อะไรเหล่านั้นแหละ และเดี๋ยวเราจะทำอย่างไรดี จึงจะได้ Applied Buddhism มา. พุทธศาสนาหรือธรรมะของพระพุทธศาสนา อย่างน้อยย่อมมีอยู่ในรูป ๖ รูป หรือ ๖ ชนิดดังที่กล่าวมานี้. เราต้องสนใจในการที่จะแยกคัดออกมาให้ได้ ให้ถูกต้องในส่วนที่พระพุทธเจ้าท่านเรียกของท่านว่า กำมือเดียวให้พวกแก. ส่วนที่มากมายเท่ากับใบไม้ทั้งป่าทั้งดงนั้น มันก็คือทั้งหมด หรือแถมทั้ง ๖ แบบ หรือยิ่งกว่า ๖ แบบ. เราจะต้องสนใจกันในส่วนที่เรียกว่ากำมือเดี่ยวนั้น ซึ่งจะได้กล่าวกัน

ให้ละเอียดชัดเจนเฉพาะเรื่องในวันหลังๆ เพราะในวันนี้ได้กล่าวแล้วว่าเป็นเพียง Introduction ทั่วไปเท่านั้น.

ที่นี้ พุทธศาสนาที่เราจะใช้ได้แก่ชีวิตประจำวันของเราจริงๆ นี้ มันก็ยังมีปัญหาอีกมากสำหรับมนุษย์สมัยนี้ เพราะว่ามนุษย์เราสมัยนี้ มันรู้มากยาวนาน จูฬพิถิปถันเกิน จะเอาอย่างนั้นจะเอาอย่างนี้. แม้ความรู้ที่ประดิษฐ์ขึ้นมาใหม่ๆ นี้ ก็ล้วนแต่ไม่อยู่ในร่องในรอยว่าจะเอาอย่างไรกันแน่. เราปล่อยไปตามอำนาจของสติปัญญาที่แตกฉานไม่มีที่สิ้นสุด เรื่องมันก็ยิ่งมากขึ้น. นักเข้าก็เป็นประเภท รู้กันมากมายแต่แล้วก็ทำความสงบหรือสันติภาพให้แก่โลกไม่ได้ เป็นเรื่องความรู้ท่วมหัวเอาตัวไม่รอดอยู่ตลอดเวลา; ฉะนั้นเราก็ควรกำหนดให้แน่นอนลงไปว่าเราจะเอาในรูปไหนกัน. แม้พุทธศาสนาหรือธรรมะในส่วนที่จะใช้ประโยชน์แก่เราได้จริงนี้ ก็ยังมีหลายเหลี่ยม. อาตมาใช้คำว่าหลายเหลี่ยม หรืออย่างน้อยก็สัก ๖ เหลี่ยมอีกเหมือนกัน. สำหรับจำนวน ๕ หรือ ๖ นี้ ไม่ใช่ว่าตายตัวแต่นำมากล่าวหรือเปรียบเทียบเพื่อเป็นตัวอย่าง.

ธรรมะหรือศาสนาในฐานะที่เป็นศาสนา นั้นก็เหลี่ยมหนึ่งแล้ว : ธรรมะที่เป็นศาสนานั้น หมายความว่าเป็นการประพฤติเพื่อดับความชั่วที่กาย ที่วาจา ที่ใจ กันโดยตรง ตามระเบียบปฏิบัติที่วางไว้อย่างชัดเจน. นี้เรียกว่าธรรมะในฐานะที่เป็นศาสนาหรือเป็น Religion. คำว่า Religion นี้ ขออย่าได้

ไปถือเอาความหมายให้คลุมเคลือด้วยความเกี่ยวงอนกัน จนไม่รู้ว่าจะเอาอย่างไรดีอย่างที่กำลังเถียงกันอยู่ทั่วไป. แต่ขอให้อธิบายความหมายของคำว่า Religion นี้ ว่าเป็น “สิ่งที่จะขจัดความทุกข์ในด้านจิต ด้านวิญญาณได้” เท่านั้นก็พอแล้ว. เราใช้คำว่าศาสนาเป็นภาษาไทยกัน ในความหมายแต่เพียงว่า คำสั่งสอน ถ้าอย่างนั้นมันไม่พอ เพราะมันไม่แต่เพียงคำสั่งสอน ต้องรวมทั้งการปฏิบัติ และมีผลของการปฏิบัติด้วย. ถ้าเราใช้คำว่า Religion ซึ่งมีรากศัพท์ว่า “ผูกพัน” หรืออะไรทำนองนี้ ก็ต้องถือเอาความหมายให้ถูก เช่นว่า ผูกพันจิตวิญญาณไว้กับพระเป็นเจ้า หรือสภาพที่ไม่เป็นทุกข์ อย่างนั้นมันจึงจะใช้ได้. ความหมายของคำว่า Religion นั้นนำมาใช้กับคำว่าศาสนา แม้ในพุทธศาสนาก็ได้ คือหมายถึงวิธีปฏิบัติที่จะผูกพันดวงจิตวิญญาณไว้กับสภาพที่ไม่เป็นทุกข์ หรือความดับทุกข์สิ้นเชิงนั่นเอง. หรือจะถือว่าคำนี้มีความหมายว่าระเบียบปฏิบัติเพื่อเข้าถึงพระเป็นเจ้า มันก็ใช้ได้ในข้อที่ว่าเราจะมิระเบียบปฏิบัติที่เข้าถึงความไม่มีทุกข์หรือความดับทุกข์. เมื่อให้ความหมายของคำว่าพระเป็นเจ้าว่าเป็นสภาพที่ไม่มีทุกข์ มันก็ตรงกันได้ไม่ว่าภาษาไหนหรือแม้ศาสนาไหน. ถ้าเราถือเอาคำว่าศาสนาในภาษาไทยเป็นหลัก ก็ให้มีความหมายอย่างนี้; และนี่แหละคือข้อที่ว่า ธรรมะในฐานะที่เป็นศาสนานี้ มีอยู่หลายหมื่น.

ที่นี้ เหลี่ยมที่ถัดไปก็คือ ธรรมะในฐานะที่เป็นปรัชญา ซึ่งชอบพูดกันนัก และฝรั่งก็สนใจกันมากในเหลี่ยมนี. เหลี่ยม

นั่นเอง เป็นเหลี่ยมที่นำไปสู่ความไม่มีที่สิ้นสุดของสติปัญญา เพราะว่าสิ่งที่เรียกว่าปรัชญาคืออะไรนั้น บรรดาท่านครูบาอาจารย์ทั้งหลายก็ทราบดีอยู่แล้วว่ามันคล้ายๆ กับหลักบักเลนอยู่มาก. มันมีประโยชน์ก็เรียกว่าไม่แน่นอนแท้ แต่ถึงอย่างนั้นก็ยังมีคนสนใจมากกว่าเหลี่ยมที่เป็นศาสนาเสียอีก เพราะว่ามันสนุกดี มันสนุกมาก เป็นเหยื่ออย่างดีของปัญญาหรือบุคคลที่มีปัญญา ดังนั้นคนจึงสนใจธรรมชาติในแง่ของปรัชญากันมากกว่าในแง่ที่เป็นตัวแท้แห่งศาสนา.

เหลี่ยมต่อไปอีก ก็คือเหลี่ยมของวิทยาศาสตร์. พวกที่มีหัวหรือมีนิสัยสันดานเป็นนักวิทยาศาสตร์ ก็มองธรรมชาติในเหลี่ยมของวิทยาศาสตร์ และมันก็มีช่องทางที่จะให้มองเช่นนั้นได้จริงๆ เหมือนกัน. ยิ่งธรรมชาติในพระพุทธศาสนาที่กล่าวไว้โดยกฎเกณฑ์อันตั้งรากฐานอยู่บนเหตุผลแล้ว มันทนต่อการพิสูจน์มาก แม้จะเรียกร้องให้มีสิ่งที่เรียกว่า Experiment กัน ก็ยังมีให้ได้ แต่ต้องเป็นในทางด้านจิตใจ มีหลักเกณฑ์ที่ทำให้เราเห็นได้ว่า ธรรมะนี้ที่มีความหมายตามแง่ของวิทยาศาสตร์ก็มีอยู่เป็นอันมาก. ถ้าเราวิ่งไปแยกความหมายของคำว่าวิทยาศาสตร์เป็นจิตวิทยา เป็นตรรกวิทยา เป็นคณิตศาสตร์หรือ Mathematics อย่างนี้เป็นต้นเข้าด้วยแล้ว ก็ยังมีทางที่จะเอาไปจับเข้ากับหลักธรรมะนานาชาติในพระพุทธศาสนาได้มากยิ่งขึ้นไปอีก. เพียงแต่ในแง่ของวิทยาศาสตร์ต่างๆ หลายแขนงอย่างนี้ พระพุทธศาสนาก็มีให้อย่างล้นเหลือ

ทำให้นักศึกษาบางคนเมาเหมือนกับเมาเหล้า ในการไปใช้สติปัญญาว่าพุทธศาสนาในแง่ ตรรก ในแง่ของจิตวิทยา หรือแม้แต่ในแง่ของ คณิตศาสตร์. มันเป็นเรื่องของ เครื่องเรื่องปัญญา ไปเสียทั้งนั้น ไม่ดับทุกข์โดยตรงเลย.

ที่นี้ เหลี่ยมที่ไกลออกไปอีกก็คือ เหลี่ยมที่เป็นศิลปะ. ธรรมะนี้ ถ้าคนเรามีจิตใจเป็นศิลปินแล้ว จะดูธรรมะเป็นศิลปะได้ และจะหลงใหลได้มากเหมือนกัน เพราะว่าถ้าใครไปเข้าใจตัวธรรมะหรือการปฏิบัติธรรมะชนิดที่น่าอัศจรรย์ที่สุด คือที่เปลี่ยนจิตใจของคนเราจากสภาพที่เมื่องดงาม ให้มาสู่สภาพที่ตึงดงาม มันจะจับอวบจับใจที่สุด. ถ้าเราครองชีวิตอยู่ตามหลักของพระพุทธศาสนาแล้ว ย่อมกล่าวได้ว่ามีชีวิตอย่างศิลปะที่แท้จริง คือศิลปะแห่งการครองชีวิตชนิดที่เยาะเย้ยท้าทายต่อความทุกข์ ความตาย หรืออะไรก็ได้ เพราะคำว่าศิลปะมีความหมายอย่างกว้างขวาง ฉะนั้นพระพุทธศาสนาจึงมีอยู่ส่วนหนึ่ง ซึ่งส่อแววของศิลปะ เราอาจสนใจได้ในฐานะที่เป็นศิลปะ จึงเกิดมีคำว่า Buddhist Art of Life ขึ้น ซึ่งเป็นที่สนใจของพวกฝรั่งยิ่งกว่าที่เราสนใจกันอยู่ในเมืองไทย. การที่เขาไม่สนใจคำบอกเล่าของพวกเราเมืองไทย ก็ดูเหมือนจะเป็นว่าเพราะเราไม่มีหัวใจในการที่จะแสดงให้เห็นศิลปะของชีวิตแบบนั้น ซึ่งพวกพุทธศาสนาอย่าง Zen ของญี่ปุ่นนั้นทำได้ดีกว่าอย่างนี้เป็นต้น. ดังนั้น พุทธศาสนาเหลี่ยมมักเป็นเหลี่ยมที่

ล่อใจอยู่มาก ทำให้ฝรั่งสนใจต่อเหลี่ยมนี้ จนไม่เข้าถึงตัวแท้ของพุทธศาสนาโดยเร็วก็ยังมี.

ที่เหลี่ยมถัดไปก็อย่างเช่นว่าเป็นวรรณคดี. ธรรมเนียมจะกล่าวกันในรูปเป็นตัวหนังสือ หรือเป็นเสียง หรือแม้แต่ความหมายก็ตาม ย่อมมีลักษณะเป็นวรรณคดี คือมีความไพเราะ. ยิ่งเราไปเอาพระไตรปิฎกเป็นตัวธรรมะด้วยแล้วละก็ จะเป็นวรรณคดีที่ยากที่ใครจะมาตีให้แตกได้ คือเป็นวรรณคดีที่ดึงดูดใจอย่างยิ่ง. มันเสียแต่ว่าพวกเราไม่ค่อยรู้ภาษาบาลี ไม่รู้ภาษาบาลีถึงขนาดที่จะได้รสูทางวรรณคดีจากพระไตรปิฎก; แต่เอาตมกล้ายืนยันว่า ถ้าใครรู้ภาษาบาลีดีอย่างไร้ภาษาไทยแล้ว ลองไปอ่านพระไตรปิฎกที่เป็นภาษาบาลีดูเถิด จะเมาวรรณคดีของพระไตรปิฎก ซึ่งมีทั้งร้อยแก้ว มีทั้งกาพย์กลอน และมีทั้งความลึกซึ้งในทางการแสดงความคิด การให้ความหมาย เป็นความไพเราะมีลักษณะเป็นวรรณคดี. ถึงแม้ตัวธรรมะเอง ก็มีความไพเราะอย่างนั้น จนพระพุทธรเจ้าท่านตรัสว่า พรหมจรรย์งามทั้งข้างต้น งามทั้งตรงกลาง งามทั้งเบื้องปลาย ดังนี้เป็นต้น; และทรงกำชับให้สอนพรหมจรรย์หรือประกาศพระศาสนานี้ ให้งามทั้งเบื้องต้น ให้งามทั้งตรงกลาง ให้งามทั้งเบื้องปลาย อย่างนี้เป็นต้น. คนที่เป็นนักศึกษามาจะหลงพระไตรปิฎกในฐานะที่เป็นวรรณคดีจนลืมปฏิบัติธรรมะก็ได้.

ที่นี้ อาตมาจะยกตัวอย่าง เหลี่ยมสุดท่าย อย่างเช่นว่า เป็นเรื่องทางอนามัย. นี่ดมมันจะไกลมากไปแล้ว แต่ก็ยังอยาก จะยกมาให้เห็นว่า ธรรมะนี้ ถ้าจะมองกันในแง่วิชาอนามัย หรือสขุวิทยาอนามัยก็ยิ่งได้ เพราะว่าถ้าเราปฏิบัติธรรมะอยู่แล้ว ก็จะทำให้เกิดสิ่งที่เรียกว่าอนามัยขึ้นมาเป็นอย่างยิ่ง ทั้งทางกายและ ทางใจ เพราะเป็นสิ่งที่เนื่องกัน; คนเราถ้าอนามัยทางจิตดี แล้วอนามัยทางกายก็ดี. ทางเกิดแห่งโรคทางกายนี้ มีมูลมาจาก โรคในทางจิต; ธรรมะย่อมบำบัดโรคในทางจิตเป็นส่วนใหญ่ และก็มีผลเนื่องไปถึงโรคในทางกาย. เพียงแต่ว่าเราจะเป็นอยู่ ให้คล้อยตามระเบียบวินัยทางศาสนาเท่านั้น จะมีความสบาย หรือผาสุกทางกายนี้เป็นอย่างยิ่ง โดยไม่เกี่ยวกับจิตใจก็ได้. นี่แหละคือข้อที่แม่แต่จะมองกันดูในแง่สขุภาพวิทยาอนามัยนี้ ก็ยิ่งได้.

นี่แหละ คือข้อที่พุทธศาสนาถูกมองกันหลายเหลี่ยม และเหลี่ยมไหนเป็นเหลี่ยมที่ถูกต้องที่สุด หรือสำคัญที่สุด ก็ขอ ได้พิจารณา เพราะถ้าเราจับเหลี่ยมผิด ก็คล้ายกับอตรีไป ดัมเหล่า หรือสูบฝิ่น หรือกัญชาเข้าเป็นแน่ คือติด แล้วก็ไม่มีมา สนใจในเหลี่ยมที่ควรจะสนใจ. ดังนั้นใน ๖ เหลี่ยมนี้ ควร จะถือว่า เหลี่ยมที่เรียกว่าศาสนานั่นแหละคือเหลี่ยมที่พึง ประสงค์. ขอย้ำว่า ธรรมะในฐานะที่เป็นศาสนา ธรรมะใน ในฐานะที่เป็นปรัชญา ธรรมะในฐานะที่เป็นวิทยาศาสตร์ ธรรมะ ในในฐานะที่เป็นศิลปะ ธรรมะในฐานะที่เป็นวรรณคดีและธรรมะ

ในฐานะที่เป็นสุขวิทยาอนามัย เป็นต้น เหลี่ยมแต่ละเหลี่ยม
เหล่านี้ เหลี่ยมที่เรียกว่าศาสนานี้ เป็นเหลี่ยมที่ควรประสงค์
อย่างข้ง; แต่เราก็มักจะเห็นเป็นของครีคระไป. คนที่ตื่น
การศึกษาสมัยใหม่ มักเมาในความหมายของคำว่าปรัชญา
วิทยาศาสตร์ พวกนี้มักจะรู้สึก เสียว่า ศาสนาหรือธรรมะนั้น
เป็นของครีคระไป ก็หันหลังให้. ที่จริงไม่ใช่เขาเป็นคนโง่
แต่เขาเป็นคนทีเผลอเพียงนิดเดียว จึงเกิดอาการที่หันหลังให้
ขึ้นมาในตอนแรกแล้วจะทราบความจริงได้อย่างไร เพราะมัน
มีอาการหันหลังให้เสียแล้วตั้งแต่ตอนแรก; นี่แหละเรื่องมัน
อยู่ที่ว่า เราทำผิดเพียงนิดเดียวในขั้นต้น ผลก็เกิดเป็นความผิด
มากมายไม่สิ้นสุดขึ้นมาได้ เพราะเราไม่รู้จักเลือกธรรมะในรูป
ที่ถูกต้อง และในเหลี่ยมที่ถูกต้อง. อย่างน้อยมันก็เกิดผลขึ้นมา
ทำให้เรารู้สึกว่า แหม! มันมากมายเหลือที่จะเข้าใจได้ หรือถึง
กับว่ามันไม่จำเป็นแก่เราเลย มันไม่จำเป็นแก่ใครๆเลย;
ทั้งๆที่ธรรมะนั้น จำเป็นแก่ชีวิตทุกชีวิต ไม่ว่าจะเป็เด็ก
เป็นผู้ใหญ่ เป็นชาวบ้านเป็นนักบวช วยไหนรุ่นไหนไปหมด
ซึ่งรวมความว่า ความทุกข์ของมนุษย์เราต้องแก้ไขด้วยธรรมะ
และ สันติภาพถาวรของโลกนั้น ต้องสร้างสรรจนด้วยธรรมะ
ต้องมีรากฐานอยู่บนธรรมะ ซึ่งเราจะใช้คำว่าศาสนา หรือจะ
ใช้คำว่าพระเป็นเจ้า หรือใช้คำว่าอะไรก็สุดแท้ ได้ทั้งนั้น แต่
ความหมายมันอย่างเดียวกัน คือธรรมะชนิดที่ประพศติปฏิบัติ
ไปแล้ว จะช่วยให้เกิดความสงบสุข. แต่เมื่อเรามองไม่เห็น

สิ่ง^{นี้} หรือว่ามองเห็นเป็นอย่างอื่นไปเสียแล้ว ก็ไม่มีการเข้ามาเกี่ยวข้องกับกรรมะ; และแม้จะมีการเข้ามาเกี่ยวข้องกับกรรมะ ก็ย่อมเป็นไปอย่างผิดวิธีทั้งนั้น คือไม่เป็นไปในลักษณะที่จะให้เข้าถึงกรรมะที่แท้จริงได้. ดังนั้นจึงขอวิงวอนในครั้งแรก^{นี้}ว่า เราควรจะสนใจรูปและเหลี่ยมต่าง ๆ ของกรรมะ^{นี้}ให้ดี ขอให้ถือว่าอาตมาพยายามที่จะ Introduce ท่านครูบาอาจารย์ทั้งหลาย ให้เข้าถึงจุดที่แท้จริงจุดหนึ่ง ของสิ่งที่เรียกว่ากรรมะ ในบรรดากรรมะทั้งหลายที่เท่ากับใบไม้^{ที่}ง่า ซึ่งเราจะได้วินิจฉัยกันวันหลัง.

ที่^{นี้} สำหรับการที่เราจะอบรมกรรมะ ในส่วนที่เป็นจริยธรรมกันต่อไปนั้น เราควรจะมี ความมุ่งหมาย^{ที่}ถูกต้อง เพราะว่กรรมะจะต้องเป็นของถูกเสมอไป; ถ้ามันผิดหรือเกิดความรู้สึก^{ที่}ว่าผิด ก็ต้องเข้าใจว่าเราเข้าใจกรรมะผิด. กรรมะ^{นั้น}โดยหลักใหญ่ ก็จะแบ่งได้เป็น ๒ ประเภท คือฝ่ายโลกียะฝ่ายหนึ่ง และฝ่ายโลกุตระฝ่ายหนึ่ง. คำสองคำ^{นี้} เคยถูกเหยียดหยามมาก ว่าเป็นคำ^{ที่}ไม่จำเป็น^{ที่}จะต้องมีในปทานุกรมของสมัน^{นี้}ก็ได้. แต่ที่จริงคำสองคำ^{นี้} เป็นคำ^{ที่}มีความหมายชัดเจน และให้ความหมาย^{ที่}รัดกุม. คำว่าโลกียธรรมหรือกรรมะประเภทโลกียะ^{นั้น} หมายถึงกรรมะประเภท^{ที่}จะทำให้บุคคลอยู่เป็นสุขตามวิสัยโลก; ส่วนโลกุตระกรรมะ^{นั้น} หมายถึงกรรมะ^{ที่}สูงขึ้นไป คือทำให้บุคคลสามารถมีความสุขชนิด^{ที่}เรียกว่าเหนือโลก. โลกียธรรมหรือ

วิสัยโลกนั้น เราจำกัดความกันอย่างง่าย ๆ ด้วยอุปมา เหมือนอย่างว่า
 ถ้าเราจะจับปลา เราก็ไม่ควรจะถุกเงี่ยงปลาต่า; ถ้าเราจะ
 กินปลา เราก็ไม่ควรจะถุกก้างปลาติดคอ. โลกนั้นมันเหมือน
 ปลาที่มีก้างอย่างขี้; โลกเราเหมือนปลาที่มีก้างอย่างขี้!
 ถ้าเราจับไม่ดี มันจะตำเราด้วยเงี่ยง; ถ้าเรากินมันไม่ดี ก้าง
 มันจะติดคอ. ข้อนั้นหมายถึง การที่เราจะมีชีวิตอยู่ในโลก
 แม้ในระยะเวลาที่เราศึกษาและประกอบอาชีพ เพื่อให้ได้ผลอย่างใด
 อย่างหนึ่งมา นั้นเปรียบเหมือนกับจับปลา มันมีแต่จะถูกเงี่ยง
 ปลาอยู่เรื่อย ตั้งแต่เด็ก ๆ ที่เรียนหนังสือมาทีเดียว จนกว่าจะ
 เป็นผู้ใหญ่ประกอบอาชีพ. ที่นั้เมื่อได้ผลมาเป็นทรัพย์สมบัติ
 เป็นลาภยศชื่อเสียงบริวารเหล่านั้นเรียกว่าเป็นตัวปลามาแล้ว ถ้า
 กินไม่ดีมันจะมีก้างติดคอและถึงแก่ความตายก็ได้; ฉะนั้นข้อ
 ปฏิบัติเหล่านี้ ที่จะทำให้เรามีชีวิตอยู่ในโลก ชนิดที่จับปลา
 ก็ไม่ถูกเงี่ยง กินปลาก็ไม่ถูกก้างนั้นแหละ ที่เราจะรวมเรียกว่า
 โลกียธรรม คือธรรมะที่จะปฏิบัติไปตามวิสัยโลก เพื่อมี
 ความสุขอย่างวิสัยโลก. ที่นั้ ธรรมะอีกประเภทหนึ่ง ที่เรียก
 ว่าโลกุตตรธรรมนั้นเป็นไปเพื่อความสุข อย่างเหนือโลก.
 ถ้าเปรียบเทียบกับคล้ายกับว่า จะไม่ต้องจับปลาหรือกินปลา
 เสียเลย; มันเป็นเรื่องที่ส่งอย่างที่จะเรียกได้ว่าตรงกันข้าม
 ก็ได้. แต่ถึงอย่างไรก็ดี ก็ยังอยู่ในวิสัยที่มนุษย์เข้าถึงได้
 และเมื่อนั้นแหละ เราจะได้รับความสุขอย่างยิ่ง แม้ว่าจะเป็
 สุขอย่างส่วนตัวบุคคล ไม่ใช่ความสุขส่วนสังคม; ดังนั้น
 เราควรระวังจักถือเอาประโยชน์ให้มาก ว่าในส่วนปัจเจกชน
 คนหนึ่ง ๆ นั้น เมื่อจะถือเอาความสุขจากธรรมชาติให้ได้มาก

เท่าใดแล้ว ก็ควรจะถือเอาให้ได้ ส่วนทางสังคมนั้น มันเนื่อง
กันกับผู้อื่น เปะปะไปหมด มันก็ต้องลดหลั่นลงมาเป็นธรรมดา
คือมันเป็นความสุขอย่างโลกๆ. แต่ถ้าสำหรับปัจเจกชนคน
หนึ่งๆแล้ว ธรรมชาติสร้างเราอย่างเหมาะสม ที่จะกระโดด
ออกไปไกลถึงกับว่าไปรับความสุขอย่างโลกุตระก็ได้ นี่ก็
เรียกว่าเราอยู่เหนือกระแสของโลก อยู่เหนือกรรม อยู่เหนือ
วิกฎสงสาร หรืออยู่เหนือทุกข์ทั้งปวง ดังนั้นเราควรจะสนใจ
คำว่ากรรม วิกฎสงสาร และทุกข์ กันบ้างพอเป็นเค้าๆเพื่อ
เป็นประโยชน์แก่การเข้าใจในวันหลังต่อไปด้วยเหมือนกัน.

อาตมาขอถือโอกาสแทรกคำอธิบายตรงนี้เสียเลยว่า เรื่อง
กรรมในพระพุทธศาสนานี้ มีเข้าใจผิดกันอยู่มากที่สุด แล้วก็
อวดดีว่าเข้าใจถูก. ข้อนี้เป็นการดูพระพุทธรเจ้าและดูพระพุทธร
ศาสนาอยู่อย่างยิ่ง; คือเรื่องมันมีว่า เราเชื่อกันว่าพุทธศาสนา
สอนว่า ทำดีได้ดีทำชั่วได้ชั่ว เพียงเท่านั้นเป็นพุทธศาสนา.
อย่างนี้ไม่ถูก. นี่ขอให้ฟังไว้ก่อนว่า อาตมายืนยันว่าไม่ถูก, ไม่
เป็นการถูกต้องที่จะกล่าวเช่นนั้น. พระพุทธรเจ้าท่านได้กล่าว
อะไรๆมากกว่านั้น. การกล่าวแต่เพียงว่า ทำดีได้ดี ทำชั่ว
ได้ชั่วนั้นศาสนาไหนก็กล่าว; แม้จริยธรรมระบบไหนที่ไม่ถึง
ขนาดที่เป็นศาสนา ก็ยังมีหลักอย่างนั้น; ทำไมพระพุทธรเจ้าจะ
ต้องกล่าวซ้ำกับคนอื่น. ถ้าอย่างนั้นแล้วจะต้องมีพระพุทธรเจ้า
ทำไม. กฎเรื่องกรรมของพระพุทธรเจ้านั้น มีต่อไปถึงกับว่า

เราทำอย่างไรเราจึงจะอยู่เหนือกรรม. ข้อนี้อธิบายว่า ถ้าเราต้องเป็นไปตามกรรมชั่ว เหมือนกับร้องไห้อยู่เรื่องนี้ มันก็ไม่ไหว. ถ้าเราจะมีกรรมดีเป็นไปตามกรรมดี ให้หัวเราะอยู่เรื่องอย่างนั้นมันก็ไม่ไหว; มันกระหืดกระหอบอยู่ด้วยกันทั้ง ๒ แบบไม่ว่าแบบที่เรียกว่าดีหรือชั่ว บุญหรือบาปก็ตาม. บาปก็กระหืดกระหอบไปตามแบบของบาป แต่บุญก็กระหืดกระหอบอย่างเร้นลับไปตามแบบของบุญ ดังนั้นจึงส้อยู่เหนือมันเสียเลยไม่ได้; เพราะฉะนั้นพระพุทธเจ้าท่านจึงสอนกรรมที่ ๓ คือกรรมที่ไม่ดีไม่ชั่ว. ข้อนี้แหละคือตัวศาสนาตัวแท้ หรือตัวแท้ของพรหมจรรย์ที่เรียกว่าอริยมรรค ซึ่งเมื่อปฏิบัติแล้วย่อมเกิดมรรค ผล นิพพาน. ดังนั้นการปฏิบัติที่เป็นไปเพื่อมรรค ผล นิพพานนั้น ไม่ใช่กรรมดี แต่เป็นกรรมที่ ๓ คือเป็นกรรมที่อยู่เหนือดีเหนือชั่ว และเป็นกรรมที่ทำความสิ้นสุดให้แก่กรรมดีกรรมชั่ว. ข้อนี้ อธิบายว่ากรรม ๒ กรรม คือ กรรมดีกรรมชั่ว; ส่วนกรรมที่ ๓ นี้ เป็นกรรมที่จะทำความสิ้นสุดให้แก่กรรมดีกรรมชั่ว; คือเมื่อเราปฏิบัติในอริยมรรค จนมีจิตใจอยู่สูง เหนือการที่จะยึดมั่นถือมั่นในความดีและความชั่วแล้ว จิตใจจะประสบสันติชนิดที่เรียกว่านิพพาน. พระพุทธเจ้าท่านสอนกรรมนี้ และสอนอย่างนี้ ไม่ใช่สอนเพียงใครๆ ก็พูดได้ว่า ทำดีดี ทำชั่วชั่ว เท่านั้นไม่ใช่. พระพุทธเจ้าท่านไม่ได้สอนอะไรต่ำๆ เพียงเท่านั้น ท่านสอนสิ่งที่สูงสุด คือข้อที่ว่า มนุษย์เราสามารถเอาชนะกรรมได้. นี้แหละคือข้อปฏิบัติที่เรียกว่าโลกุตตระ อันเป็นที่สิ้นสุดของกรรม. มัน

เหมือนกับไม่ต้องกินปลาหมึกไม่ต้องจับปลา. ส่วนที่เรียกว่า อยู่เหนือสังสารวัฏฏ์นั้น หมายความว่าถ้าคนเราต้องเป็นไปตามกรรมแล้ว นั่นแหละคือสังสารวัฏฏ์. สังสาระ แปลว่าไหลเวียน. วัฏฏะ แปลว่าวงกลม; สังสารวัฏฏ์ แปลว่าวงกลมแห่งการไหลเวียน. วงกลมแห่งการไหลเวียนก็คือ มีกิเลสเป็นความอยาก แล้วก็มีการทำกรรมตามความอยากนั้น แล้วก็ มีผลกรรมเป็นวิบากเกิดขึ้นมา, เราได้เสวยผลกรรมนั้นแล้วก็มีความอยากอย่างอื่นต่อไป จึงทำกรรมอย่างอื่นต่อไป แล้วรับผลกรรมอย่างอื่นต่อไป แล้วก็อยากอย่างอื่นต่อไป ทำกรรมอย่างอื่นต่อไป แล้วรับผลกรรมอย่างอื่นต่อไป เป็นวงกลมที่คล้องกันไปเป็นห่วงๆ ไม่มีที่สิ้นสุด ในวันหนึ่งๆมันมีก่วงลงคิดถึงดูเอง. นี่แหละคือสิ่งที่เรียกว่าปัจจุสมุปบาทในพระพุทธศาสนาที่ครอบงำคนให้เป็นทุกข์. ถ้าอยู่เหนือวงเหล่านี้ได้ เรียกว่าอยู่เหนือสังสารวัฏฏ์ มีจิตใจสว่าง สะอาด สงบ ถึงที่สุด เมื่อเป็นอย่างนั้นจึงจะเรียกว่าเหนือทุกข์ และเหนือความทุกข์จริงๆ; ไม่ใช่ว่ามีเงินใช้ มีอะไรเพียงพอแล้วก็เหนือทุกข์ไปได้ มันยังมีทุกข์โดยส่วนตัวในทางจิตทางใจ ด้วยความโลภ ด้วยความโกรธ ความหลง ต่างๆนานา อย่างนั้นมันไม่เหนือทุกข์ไปได้ เว้นไว้แต่จะอยู่เหนือกิเลสเหนือกรรมเหนือสังสารวัฏฏ์ได้เท่านั้น ชีวิตประจำวันของเรา จึงจะสดใส เบิกบาน สะอาด สว่าง สงบ เป็นแบบโลกุตระไป. ดังนั้นอย่าได้เข้าใจว่าโลกุตระอยู่นอกฟ้าหิมพานต์ หรืออยู่เหนือ

สุดเมฆ เหนืออะไรต่าง ๆ แต่ว่าต้องอยู่ในร่างกายที่ยาวประมาณวาหนึ่ง^{นี้} และยังมีชีวิตเป็นอยู่ไม่ตาย^{นี้}; พระพุทธเจ้าท่านตรัสอย่าง^{นี้} ไม่ใช่เอาตมาว่าเอาเอง.

ทั้งโลกียธรรมและโลกุตตรธรรม^{นี้} ย่อมอยู่ในร่างกายที่ยาวประมาณวาหนึ่ง^{นี้}; ดังนั้นเราก็แบ่งปันกันได้ว่าอย่างน้อยสังคัมของเราก็ต้องสมบูรณ์ในฝ่ายโลกียธรรม มีความประพฤติถูกต้องในเรื่องของสังคัม. ส่วนบัจเจกชนคนหนึ่ง ๆ นั้น นอกจากจะประพฤติถูกต้องในเรื่องทางสังคัมหรือโลกียธรรมแล้ว ยังจะต้องถือเอาให้ได้ซึ่งประโยชน์ที่ควรจะได้แก่ธรรมชาติกำหนัดไว้ว่ากันเป็นสิ่งที่อาจจะได้ กล่าวคือโลกุตตรธรรมหรือความสุขที่สูงไปกว่าที่สังคัมจะได้รับนั่นเอง จะทำให้เกิดเป็นสังคัมของพระอรียเจ้าหรืออะไรขึ้นมากที่สุดเท่าที่เราจะไปเห็นเป็นของแปลก ขอแต่ว่าบัจเจกชนคนหนึ่ง ๆ นั้น ถ้าจะให้^{ได้}สิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้ ก็ควรจะได้สิ่งที่เรียกกันทั่วไปในวงปรัชญาว่า Summum bonum ซึ่งเขาให้คำจำกัดความไว้ว่า the utmost goodness that man can get in this very life เพราะฉะนั้น สิ่ง^{นี้}จึงไม่ใช่เป็นเพียงความสงบสุขในทางสังคัม ซึ่งมันไม่สูงไปได้ก็มากนัก; แต่ต้องให้มันเป็น ความสงบสุขในด้านจิตในค้ำวินญาณ ของบัจเจกชนคนหนึ่ง ๆ ที่จะแตกถาออกไป^{ได้}ไกลกว่าที่สังคัมจะไปถึง. ถ้าเราได้รับทั้งสองอย่างตั้งแต่วัน^{นี้} ก็เรียกว่าเราไม่เสียที่ที่เกิดมาเป็นมนุษย์. ถ้ายังไม่ได้ ก็เรียกว่ายังเสียที่ที่เกิดมาเป็นมนุษย์

อยู่ครึ่งหนึ่ง คือไม่ได้ในส่วนที่เป็นโลกุตตรธรรม ได้แต่ส่วนที่เป็นโลกียธรรม ได้แต่ส่วนที่เป็นโลกียธรรม. แต่ถ้าในส่วนที่เป็นโลกียธรรมก็ยังไม่ได้เหมือนที่เป็นกันอยู่ในบางแห่งแล้ว เช่นนี้ก็เรียกว่าเสียที่ที่เกิดมาเป็นมนุษย์ทั้ง ๑๐๐% คือทั้งสองครั้ง หรือไม่ได้อะไรเลย. การที่เราศึกษาอบรมพระพุทธศาสนา ก็โดยวัตถุประสงค์มุ่งหมายที่จะให้ได้ประโยชน์ทั้งที่เป็นโลกียธรรม และโลกุตตรธรรมทั้งสองอย่างนี้ แต่แล้วเราก็มารวมเรียกเป็นคำๆ เดียวว่า ประโยชน์จากพระศาสนา หรือจากธรรมะ. นี่แหละคือแนวโน้มใหญ่ๆ ทั่วไป ที่เราจะสนใจพุทธศาสนาเพื่อให้ได้มาซึ่งอะไร.

ทีนี้สิ่งสุดท้าย ที่จะขอให้แนวสังเขปไว้เป็นเรื่องสุดท้าย ก็คือเรื่องที่ท่านทั้งหลายอาจจะได้ยินมาก่อน, ได้แก่สิ่งที่เรียกกันว่า ตัวศาสนาหรือหัวใจของศาสนา คือเรื่องอริยสัจสี่. ทุกคนทราบดีแล้วว่าอริยสัจ ๔ นั้นคือเรื่องความทุกข์ เรื่องเหตุให้เกิดทุกข์ เรื่องความดับทุกข์สนิทไม่มีเหลือ แล้วก็เรื่องวิธีปฏิบัติเพื่อให้ได้มาซึ่งความดับทุกข์นั้น เป็น ๔ เรื่องด้วยกัน เรียกว่าเรื่องอริยสัจ. นี่เป็นสิ่งที่ถูกต้องมาก ที่จะกล่าวว่า นี่แหละคือตัวศาสนา ในลักษณะที่เป็นแก่น เป็นรูปโครงที่แท้จริง. หลักอริยสัจนี้เอง เป็นหลักที่อาจนำมาใช้ในเมื่อเราจะต้องรู้อะไรต่างๆ ที่เราควรจะต้องรู้ให้สมบูรณ์เต็มที่ โดยหลักวิชา โดยลักษณะ ๔ อย่าง หรือถ้าจะถือว่าเป็นแฟกเตอร์ของ Logic ก็จะต้องมีหลักที่จะตั้งขึ้นตามหลักอริยสัจว่า ก็อะไร จากอะไร

เพื่ออะไร และโดยวิธีใด ทั้งนี้เพราะว่าตามหลักอริยสัจนั้น มีความจริงอยู่ในข้อที่ว่าเรารู้ความทุกข์ ว่าความทุกข์คืออะไร; เรารู้กิเลส ก็คือรู้ว่าความทุกข์นั้นมาจากอะไร; เรารู้นิพพาน ก็คือเรารู้ว่า ความทุกข์นั้นเพื่อดับทุกข์ คือเพื่อบริพพาน; เรารู้เรื่องศีล สมาธิ ปัญญา หรือที่เรียกว่ามรรคมีองค์ ๘ ประการ ก็คือเรารู้ได้ว่า โดยวิธีอย่างนี้ เราจะบรรลุนิพพาน; ดังนั้น ท่านครูบาอาจารย์ผู้ใดอยากจะทำทราบว่า ตรรกในทางพุทธศาสนา จะถือเป็นหลักได้ มีอยู่อย่างไรละก็ จงถือเอาเรื่องของอริยสัจนี้เป็นเกณฑ์. มันง่าย ๆ ลุ่น ๆ และมีอยู่เพียง ๔ หัวข้อ ว่า อี้อะไร จากอะไร เพื่ออะไร และโดยวิธีใด ดังกล่าวแล้ว. ถ้าจะนำตรรกนั้นมาใช้กับเรื่องจริยธรรม ซึ่งกำลังเป็นปัญหาในขณะนี้ เราก็ตงหัวข้อขึ้นว่า จริยธรรมคืออะไร เนื่องจากอะไร เพื่ออะไร แล้วก็โดยวิธีใดดังนี้ แล้วคำตอบก็จะมีว่า จริยธรรมของเราก็คือ การประพฤติปฏิบัติที่ถูกต้องเพื่อไม่เป็นทุกข์ เพราะเหตุที่ว่าโลกเรากำลังมีกิเลส และประสบปัญหาเรื่องความทุกข์; เรามีจริยธรรมก็ เพื่อ จะดับทุกข์เสีย; และก็ โดยวิธีปฏิบัติให้ถูกต้อง ถูกต้องทุกประการ; แล้วก็เรียกได้ว่าเป็นการปฏิบัติจริยธรรมสมบูรณ์ตามหลักของพระพุทธศาสนา. ดังนั้น ในข้อสุดท้ายที่มีหัวข้อ โดยวิธีใดนั้น ท่านจึงมีเรื่องของมรรคมีองค์ ๘ ซึ่งอาตมาเชื่อว่าเป็นที่เคยชินแก่ครูบาอาจารย์อยู่ตามส่วนแล้ว แต่ขอให้สนใจในข้อนี้ให้มากเป็นพิเศษ เพราะว่าเป็นสิ่งที่จะดับทุกข์ได้ และพระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า นี่แหละคือตัวพรหมจรรย์.

ตัวพรหมจรรย์นั้นหมายถึงตัวศาสนา. ในพุทธกาล คำว่าพรหมจรรย์ก็คือคำว่า "ศาสนา" อย่างที่เรียกกันในสมัยนี้. พรหมจรรย์ไม่ได้หมายความว่า ผู้หญิงเขาสังวรในเรื่องพรหมจรรย์แล้วก็เรียกว่าเป็นพรหมจารี อย่างนี้ไม่ใช่. ตัวพรหมจรรย์ทั้งหมดนั้นคือมรรคมืองค์แปด. นี่เป็นหลักที่พระพุทธเจ้าท่านตรัส และการปฏิบัติตามมรรคมืองค์แปดนั้นคือพรหมจารี. มรรคมืองค์ ๘ นั้น คือความถูกต้อง ๘ ประการ ได้แก่ความถูกต้องในทางความเข้าใจ (Understanding) หรือความคิดเห็น (View) หรือความเชื่อ (Belief) ก็ตาม นี้เรียกว่าสัมมาทิฐิ; ความถูกต้องในความมุ่งหมาย คือส่วนที่เป็น Aim หรือเป็น Ambition ก็ตาม, นี้เรียกว่า สัมมาสังกัปป. ความถูกต้องสองอย่างนี้เรียกว่าเป็นเรื่องทางฝ่ายปัญญา เพราะว่ารูจักคิด รู้จักเชื่อ และรู้จักมุ่งหมาย. ความถูกต้องต่อไปอีกก็คือ การพูดจา (Speech) ถูกต้อง เรียกว่าสัมมาวาจา; การประพฤติปฏิบัติทางกาย (Conduct) ถูกต้อง เรียกว่า สัมมากัมมันโต; การเลี้ยงชีวิต (Livelihood) ถูกต้อง เรียกว่าสัมมาอาชีโว; ๓ ถูกต้องนี้จัดเป็นประเภทศีล คือการประพฤติทางกายทางวาจาที่ถูกต้อง. ความถูกต้องต่อไปอีกก็คือ ความพากเพียร (Effort) อยู่อย่างถูกต้องเรียกว่า สัมมาวายาโม; การระลึกรวบรวมตัวเอง (Mindfulness or Attentiiveness) อยู่อย่างถูกต้องเสมอ นี้เรียกว่า สัมมาสติ; แล้วก็การมีจิตที่มั่นคงหรือตั้งอยู่อย่างมั่นคง (Concentration) อย่างถูกต้อง เรียก

ว่าสัมมาสมาธิ. ความถูกต้อง ๓ อย่างนี้ เรียกว่าประเภท
สมาธิ.

ในที่นี้ ขอแนะนำเป็นพิเศษอีกชนิดหนึ่งว่า ในกรณีมรรค
มีองค์แปดนี้ พระพุทธเจ้าท่านเรียงลำดับเป็น บัญญัติก่อน
แล้วจึงเป็นศีล แล้วเป็นสมาธิ; ท่านไม่เรียงลำดับเป็นศีล
สมาธิ บัญญา; นั่นเป็นการเรียงในลักษณะที่เป็น ทฤษฎี
หรือทางฝ่ายทฤษฎีสำหรับการศึกษาสะดวก แต่พอถึงคราว
ปฏิบัติเข้าจริงๆ แล้ว มันเป็นอย่างนั้นไม่ได้ มันกลายเป็น
ต้องเอาบัญญัติไว้ข้างหน้า แล้วจึงศีล หรือสมาธิ; ทั้งนี้
เพราะว่า ถ้าบัญญัติไม่นำหน้าแล้ว ศีลสมาธิเป็นเข้รกเข้พง
ไปหมด เหมือนที่เราเห็นกันอยู่ทั่วไป ดังนั้นบัญญัติต้อง
มาก่อน แล้วจึงมีศีล แล้วจึงมีสมาธิ; บัญญาจะจูงศีล จูง
สมาธิ; ศีลและสมาธิมีกำลังเจริญขึ้นเท่าไร ก็กลับหล่อเลี้ยง
บัญญัติยิ่งขึ้นไปเท่านั้น แล้วบัญญัติก็จูงศีลและสมาธิได้ยิ่งขึ้น
ทุกที ดังนั้นจึงไม่มีการเข้รกเข้พง; และในกรรมวิธีของ
การปฏิบัติ มันจะจัดลำดับในตัวมันเองเป็นบัญญัติ ศีล และ
สมาธิตั้งแต่เริ่มไป. ส่วนตามหลักทฤษฎีนั้น เราจะเรียงลำดับ
ว่าศีล สมาธิ บัญญา ก็ตามใจ. ในที่นี้ขอให้สนใจว่า ใน
มรรค ๘ องค์นี้ ท่านทรงวางลำดับไว้อย่างที่ท่านทรงทำทนาย
ว่าไม่มีใครเปลี่ยนแปลงได้ ไม่มีใครพิสูจนได้ว่า ควร
เปลี่ยนแปลงเป็นอย่างอื่น. ดังนั้น ขอให้สนใจสัมมาทิฐิ
สัมมาสังกัปปो สัมมาวาจา สัมมากัมมันโต สัมมาอาชีโว สัมมา-

วាយโม สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ นี้ให้ตีๆ เพื่อเอามาใช้เป็นประโยชน์หรือ applied กันให้ได้อย่างดีที่สุด กับจริยธรรมที่เรากำลังต้องการ.

ทีนี้ สิ่งที่เราอยากจะทำต่อไปก็คือว่า เมื่อลำดับขององค์ ๘ มีอยู่อย่างตายตัวดังนี้ ท่านลองสังเกตความหมายของคำว่าสัมมาทิฏฐิและสัมมาสังกัปปะ; นั่นเป็นเรื่องปัญญาแท้ คือรู้จักคิดรู้จักเชื่อ รู้จักใฝ่ฝัน; อันนั้นมันก็ควรจะตรงกับคำว่า พุทธิศึกษา. อาตมาขอแนะนำองค์มรรคสององค์แรกนี้ ดูให้ดีแล้วจะเห็นชัดว่าเป็นพุทธิศึกษา. ทีนี้ถัดไปก็คือ สัมมาวาจา พูดจาถูกต้อง, สัมมากรรมมันโต ประพฤติกระทำถูกต้อง, สัมมาอาชีโว เลี้ยงชีวิตถูกต้อง, สามอย่างนี้มันตรงกับจริยศึกษา อย่างที่ไม่มีใครอาจจะค้านได้. หรือถ้าเราจะแยกตรงนี้ ก็ยังจะแยกได้ว่า สัมมาอาชีโวเลี้ยงชีวิตถูกต้องนั้น มันควรจะตรงกับสิ่งที่เราเพิ่มขึ้นใหม่ว่า หัตถศึกษา เพราะความหมายของคำว่าหัตถศึกษาต้องเป็น ไปเพื่อเลี้ยงชีวิตโดยตรง. ส่วนที่เหลืออีกสาม คือสัมมาวាយโม สัมมาสติ สัมมาสมาธิ ซึ่งเป็นเรื่องทางสมาธิทั้งนั้น นี้แหละคือ พลศึกษา; เพราะตามหลักของธรรมะนั่นถือว่า สติก็ดี ความเพียรก็ดี สมาธิก็ดี เป็นตัวกำลัง. สำหรับปัญญานั้นเหมือนความคม; ส่วนสมาธินี้เป็นตัวกำลัง หรือน้ำหนัก ที่จะให้ความคมนั้นทำงานได้เต็มที่ ฉะนั้น คำว่ากำลังของเรา เรามีคำว่าพลศึกษา ซึ่ง

อย่างน้อยก็ไม่ควรจะมุ่งหมายกำลังทางกายอย่างเดียว ควรจะ
 หมายถึงกำลังทางใจ หรือกำลังทางจิตด้วย. ที่นี้ มันจะเป็น
 เรื่อง Fluke หรือ Co-incident หรืออะไรก็ตามเกิด อาตมานึก
 ดูแล้วรู้สึกเข้าใจในข้อที่ว่า ถ้าเราดูที่อริยมรรคมีองค์ ๘ แล้ว
 ทำไมมันมาตรงกับสิ่งที่เรียกว่าพุทธิศึกษา จริยศึกษา หัตถ-
 ศึกษา และพลศึกษา ทั้งโดยความมุ่งหมาย และโดยการเรียง
 ลำดับ. ถ้าเราเอาเพียง ๓ อย่าง คือไม่มีหัตถศึกษา มันก็จะ
 ได้เป็นรูปโครงว่า สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ นี้ เป็นพุทธิ-
 ศึกษา; สัมมาวาจา สัมมากัมมันโต สัมมาอาชีโว นี้ เป็น
 จริยศึกษา; แล้วก็สัมมาวาจาโม สัมมาสติ สัมมาสมาธิ นี้
 เป็นพลศึกษา; แต่ถ้าจะมีหัตถศึกษาเพิ่มขึ้นมา ก็ต้องไปจับ
 เข้าตรงที่สัมมาอาชีโว คือการเลี้ยงชีวิตถูกต้อง. จะพิสูจน์
 กันอย่างไรมันก็ไม่มีความเป็นอย่างอื่น ฉะนั้นอยากจะถือเป็น
 แนวไปที่ก่อนว่าเราเอากันตามแนวนี้ แล้วเราศึกษาและปฏิบัติ
 กันตามแนวนี้ นักศึกษาของเราก็จะเป็นตัวพรหมจารีของ
 พระพุทธเจ้า และการกระทำทั้งหมด ก็เป็นตัวพรหมจรรย์ของ
 พุทธศาสนาทีเดียว. นี้แหละคือ Introduction ทั่วไป ที่ว่า
 เราจะปรับแนวจริยศึกษาของเรา ให้เข้ากับตัวพรหมจรรย์ของ
 พระพุทธเจ้าได้อย่างไร.

ที่นี้ สำหรับเวลาที่เหลือนิดหน่อยนี้ อาตมาอยากจะขอ
 เล่านิทาน ๑ นาที คือเรื่อง “น้ำชาล้นถ้วย”; เพราะเหตุที่ว่า
 “อาการล้นถ้วย” นี้ เป็นอุปสรรคอย่างยิ่งของพวกเรา. นิทาน

หนึ่งว่า ท่านอาจารย์ในทางพุทธศาสนาอย่างนิกาย Zen ชื่อ
 อาจารย์นำอินในประเทศญี่ปุ่น เป็นผู้แตกฉานในทางธรรมจน
 เป็นที่ยอมรับไปทั่วทั้งบ้านทั้งเมือง ได้สอนพุทธศาสนาอย่างสูง
 ที่เรียกว่านิกาย Zen นี้อยู่เป็นประจำ. ที่นี้มี Professor เอก
 คนหนึ่งของมหาวิทยาลัยแห่งหนึ่ง ซึ่งมีชื่อเสียงกระฉ่อนทั้ง
 บ้านทั้งเมืองเหมือนกัน ได้ไปหาท่านอาจารย์นำอินเพื่อขอ
 ศึกษาพุทธศาสนาอย่าง Zen. ท่านอาจารย์นำอินก็ต้อนรับ
 ตามธรรมเนียม. ในการต้อนรับนั้นท่านยกถ้วยน้ำชามาวางลง
 แล้ว ก็ยกกาน้ำชามารินลงไปในถ้วย. ท่านอาจารย์รินลงไปๆ
 จนมันเต็ม มันล้น ท่านก็รินเรื่อย มันก็ล้นออกนอกถ้วยลงที่
 พื้น ท่านก็ยังรินเรื่อย. ฝ่าย Professor ถึงกับกระสับกระส่าย
 ว่ามันยังงอกันหนอ ในที่สุดทนอยู่ไม่ได้ ก็พูดขึ้นว่า “มัน
 เต็มแล้วท่านจะใส่มันลงไปได้อย่างไร?” ท่านอาจารย์นำอินก็ตอบว่า
 “ถึงท่านก็เหมือนกัน ท่านเต็มและล้นอยู่ด้วย *Opinion* และ *Specu-
 lation* ของท่านแล้ว ฉะนั้นจะใส่ Zen ลงไปได้อย่างไรเล่า?” เพียงคำพูด
 เท่านั้นเท่านั้นเอง ก็พอไปตึงครึ่งตึงค่อนในการสอน zen ให้
 กับ Professor. เรื่องมันเป็นอย่างเดียวกัน คือเพราะว่า
 พวกเราล้นอยู่ด้วย *Opinion* ของเราเอง และด้วยวิธีการดำเนิน
 คำนวณแต่ตามแบบของเราเอง ฉะนั้นเราจึงรับเอาพระพุทธ-
 ศาสนาอย่างถูกต้องไม่ได้. ขออย่าได้ประมาทว่าเราเป็นครูบา
 อาจารย์ มีความรู้มีความคิดวิธีคิด เล่าเรียนมานานแล้ว เรา
 ก็พร้อมที่จะเข้าถึงพระพุทธศาสนาเลย. เรามักจะอยู่ในสถานะ
 ที่เหมือนกับน้ำชาล้นถ้วย คือ น้ำชาในถ้วยของนำอินนี้อยู่เรื่อย

ไป; ท่านอาจารย์นำอินจึงบอกว่ให้เทน้ำชาในถ้วย ให้มัน
 วางเสียก่อนแล้วมันจึงจะใส่อะไรลงไปได้. นี่แหละถึงแม้
 ว่าเราจะได้รับการบรรยาย การอบรม การชี้แจง ที่มาก
 มากเท่าไร แต่ถ้าวัชชาของเรากำลังล้นอยู่แล้ว ย่อมสุด
 วิสัยที่จะรับอะไรลงไปอีกได้; มันก็ยังคงล้นอยู่ด้วยความรู้
 ชนิดที่สับสน จับต้นชนปลายไม่ค่อยจะถูกอยู่นั่นเอง และ
 ความรู้เหล่านั้นไม่เป็นไปในรูปของธรรมะในรูปใจและเหลี่ยม
 ใจ มันตื้นก้นขุ่นไปหมด จึงไม่พอที่จะแก้ปัญหาทางจิตใจ
 และยกสถานะทางวิญญาณให้สูงขึ้นได้ ทั้งของเราเอง หรือของ
 ศิษย์หา เด็กๆ ของเรา. เราต้องปรับปรุงทุกวิถีทาง ให้มี
 ความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง และให้ใสลงไปให้ได้. อย่าให้
 เป็นเรื่องอัดตันหรือล้นก้นอยู่เสมอ แล้วไม่มีประโยชน์อะไร
 แก่ใคร นอกจากเป็นเพียง ความรู้ท่วมหัวเอาตัวไม่รอด
 ของมนุษย์เราในโลก ที่ไม่สามารถสร้างสันติภาพให้เกิดขึ้นมา
 ในโลกได้ ด้วยเหตุนี้.

สรุปความว่า จริยธรรมของเราที่จะอบรมกันต่อไปนั้น
 มีประมาณเท่ากับใบไม้กำมือเดียวไม่มากมายอะไร; จึงทำให้
 เป็นประโยชน์กับชีวิตประจำวันได้ทั้งในส่วนที่เป็นโลกียธรรม
 และโลกุตตรธรรม; เราไม่ต้องตั้งแนวขึ้นมาใหม่ เราเอาของ
 พระพุทธเจ้ามาเป็นหลักเกณฑ์ คือมีอริยมรรคเป็นองค์ ๘ ;

หรือถ้าเอาของพวกเราเป็นเกณฑ์ ก็คือพหุศึกษา จริยศึกษา
 ทัศนศึกษา และพลศึกษา ที่ตรงเป็นอันเดียวกันกับ อริยมรรค
 มีองค์แปด ดังที่กล่าวแล้ว และในที่สุดเราก็คงจะทำความเข้าใจเรื่องจริยธรรมกันได้ในเวลาอันสั้นข้างหน้า.

อาคมชยอุทิศการบรรยายในวันนี้เพียงเท่านี้.

พจนาน

อันพจนาน คือนามของมนุษย์
 ของนารีก็บวดี สอนรด สอนสง สอน
 ทัศนิก ดักยที่รงาน เปกขานโร
 ไม่เท่าไร รู้ธรรม นรี ชัยศรี
 ต้อพจนาน คือตัวกร ประพฤตกรรม
 พร้อมกันไป หลายคำ มีคำย้ง
 ทัศนะเปรียบ ก็เหมือนคน ผลิตย้ง
 นิดเดียวลวง ก็เปกน หลายพกเคย ๑

พจนาน อธิปัตติ

จริยธรรมมีเพียงแนวเดียว

พระราชชัชวาล (พุทธทาสภิกขุ)

บรรยายอบรมครูส่วนกลาง ที่หอประชุมคุรุสภา

๘ มกราคม ๒๕๐๕

ท่านที่เรียกตัวเองว่าครูทั้งหลาย,

ในการบรรยายครั้งที่ ๒ นี้ อดทนจะได้อีกกล่าวโดย
หัวข้อที่ว่า สิ่งที่ดีกว่าจริยธรรมนั้นมีแต่แนวเดียว ซึ่งเป็นสิ่ง
ที่น่าประหลาดหรือถึงกับน่าอัศจรรย์ก็ได้, แต่นั่นก็ยังไม่
มีความหมายอะไรนัก มีความหมายตรงที่ว่าเพราะมีแต่แนวเดียว
นี้แหละ ทำให้เราสามารถเข้าใจได้ สามารถนำไปใช้ได้โดยง่าย
แต่ว่าคนส่วนใหญ่ยังเข้าใจกันอยู่ว่ามีหลายแนว เพราะฉะนั้น
การที่อดทนกล่าวว่ามีแต่แนวเดียวนี้ คงจะกระทบกับความ
รู้สึกหรือความรู้ที่มีอยู่ก่อนของบางท่านก็ได้ แต่ขอร้องให้สนใจ
ฟังเพื่อทำความเข้าใจกันต่อไป ว่าจะมีความจริงอย่างไร และ
จะมีความสะดวกตายอย่างไร ในการที่จะศึกษาและปฏิบัติ.

ก่อนอื่น อยากจะขอให้ทุกท่านระลึกถึงข้อความที่บรรยาย
ไปแล้วในครั้งแรก ให้ข้อความที่เป็นหลักๆ เหล่านั้น
ปรากฏแจ่มแจ้งอยู่ในใจ จึงจะเป็นการง่ายตายที่จะฟังต่อไป.

เราได้กล่าวกันมาแล้วว่า คำว่า “ครู” หรือ “ครู” นี้มีความหมาย เป็น Spiritual Guide คือเป็นผู้นำในทางวิญญาณของประชาชน อยู่เรื่อยไป เพื่อจะได้เข้าถึงอุดมคติของคำว่า “ครู” แล้วสิ่ง ต่างๆ จะง่าย. ถ้าครูยังไม่เข้าใจอุดมคติของคำว่า “ครู” จะมี อาการที่เรียกว่า ขัดขาของตัวเอง หรืออะไรทำนองนี้เกิดขึ้น เรื่อยไปไม่มีที่สิ้นสุด ทั้งในด้านการศึกษาและการปฏิบัติงาน. แต่ถ้าได้ปฏิบัติตัวเองให้เข้ารูปตามอุดมคติของคำว่าครูก่อนแล้ว สิ่งต่างๆ จะราบรื่น ง่ายตาย และสนุกสนานทีเดียว.

สิ่งที่เรียกว่าธรรมะนั้น ได้แก่สิ่งทุกอย่าง, จึงมีหลาย ประเภท. ธรรมะมีหลายประเภท เพราะคำว่าธรรมะนี้หมายถึง ทุกสิ่ง ไม่ยกเว้นอะไร ดังนั้น คำว่าจริยธรรมจึงเป็นเพียง ส่วนหนึ่ง ประเภทหนึ่ง ในบรรดาธรรมะหลายประเภท และ จริยธรรมนี้มุ่งหมายแต่ธรรมะที่เป็นเครื่องมือ สำหรับใช้กำจัด สิ่งที่ไม่พึงปรารถนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็คือ ความทุกข์ทุกชนิด และจะมีแต่เพียงแนวเดียว, สายเดียว ดังที่กล่าวแล้วข้างต้น. ธรรมะแม้จะแนวเดียว สายเดียว ก็ยังมีหลายรูป หลายเหลี่ยม. ในรูปหนึ่งๆ ก็ยังมีหลายเหลี่ยมดังกล่าวแล้ว แล้วแต่เราจะมอง กันในแง่ไหนเหลี่ยมไหน. มันต่างกันด้วยความมุ่งหมาย หรือ ความต้องการของผู้ที่เข้าไปเกี่ยวข้องกับธรรมะนั้นเอง และในที่สุดเราได้พบความจริงข้อหนึ่งว่า จริยธรรมนี้โดยที่แท้ก็คือ อริมรรคมงคล ๘ ที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า นกคือตัวศาสนา คือตัวพรหมจรรย์ แล้วก็บังเอิญที่ว่างค์มรรคทั้ง ๘ นี้ เหลืออบตา

มองไปเท่านั้น ก็จะเห็นได้ว่า เป็นลักษณะของการศึกษา ๔
แขนง ดังที่กระทรวงศึกษาธิการถือเป็นหลักอยู่คือ พุทธศึกษา,
จริยศึกษา, พลศึกษา, และหัตถศึกษา ซึ่งจะต้องมองให้เห็น
ชัด แล้วก็จะสะดวกในการที่จะเอาธรรมะมาใช้ในวงการศึกษา
ของเราในปัจจุบัน.

ทีนี้ เกี่ยวกับผู้ที่มีความขឹងใจ ได้ยื่นข้อข้องใจมา
เมื่อวานนี้ กันว่าดีมาก ที่มีความขឹងใจในสิ่งที่ควรจะขឹងใจ
คือปัญหาเหล่านั้นดีมาก, เพราะเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นในสิ่งที่
ควรสงสัยจริงๆ เช่นเมื่อกล่าวว่า ครูเป็นผู้นำในทางวิญญาณ
หรือทางจิต ก็มีผู้ถามว่า จิต วิญญาณ หรือใจ หรือมโน
เหล่านั้นคืออะไร ต่างกันอย่างไร เพื่อจะรู้จักสิ่งที่เรียกว่าจิต
หรือวิญญาณให้ถูกต้อง จนถึงกับสามารถเป็นผู้นำเขาใน
ส่วนนี้ ฉะนั้นจึงถือว่า เป็นปัญหาที่ทุกคนจะต้องยอมรับว่า
เป็นปัญหาที่ดี คือที่ควรจะเป็นปัญหา หรือควรจะสามารถว่า
เป็นสิ่งที่กระทำได้ดี. เกี่ยวกับข้อนี้ก็ได้อธิบายต่อไปใน
วันนี้, ฉะนั้น จึงมีความประสงค์ให้ทุกท่าน ที่มีความสงสัย
ได้ยื่นกระดาษที่แสดงความประสงค์จะทราบอะไรได้ทุกวัน แล้ว
จะได้รวบรวมกระดาษเหล่านั้น ไปแยกแยะดู เก็บปัญหา
เหล่านั้นทั้งหมดมาบรรยายไปในตัวเป็นวัน ๆ ไปเลย เป็นการ
สะดวกด้วยกันทุกฝ่าย. สำหรับคำว่า จิต วิญญาณ นั้นจะได้
อธิบายต่อไป.

มีบางท่านข้องใจคำว่า ศาสนา ยกเอาคำว่า “เอตฺ
 พุทฺธานสาสนํ” ซึ่งเป็นบาลีมีคำว่า ศาสนาอยู่ในนั้น มา
 สงสัยว่า ทำไมจึงกล่าวไว้ในครั้งพุทธกาลไม่ได้ใช้คำว่า ศาสนา
 เหมือนอย่างที่เราใช้กันอยู่ในทุกวันนี้.

ข้อนี้ขออธิบายเพิ่มเติม หรือยืนยันตามเดิมว่า ในครั้ง
 พุทธกาล เขาไม่ได้ใช้คำว่าศาสนาเหมือนกับที่เราใช้กันใน
 ทุกวันนี้ เหมือนอย่างว่า เราถามเขาในทววันนี้ว่า ท่านถือ
 ศาสนาอะไร ถือศาสนาคริสต์เถียน หรือศาสนาโมหะหมัด
 อะไรก็ตาม เราถามกันว่า ถือศาสนาอะไร แปลว่าเราในทุกวันนี้
 ได้ใช้คำว่าศาสนา หมายถึงสิ่งๆ นี้; แต่ในครั้งพุทธกาล
 นั้นไม่ได้ใช้คำๆ นี้ แต่ใช้คำว่าธรรมะ เขาจะถามกันว่า ท่าน
 ชอบใจธรรมะของใคร ท่านปฏิบัติธรรมะของใคร คือธรรมะ
 ของพระสมณโคตม หรือธรรมะของนิกันถนาถบุตร ดังนี้
 เป็นต้น; เขาไม่ได้ใช้คำว่า ศาสนาเหมือนที่เราใช้ทุกวันนี้
 แต่ใช้คำว่าธรรมะแทน. ถ้ามีใครไปใช้คำว่าศาสนา ก็เป็น
 เหมือนกะว่า เราใช้คำที่เขาไม่พูดกัน. คำนั้นก็มิอยู่ในภาษา
 ทางวรรณคดีหรือทางแบบ เช่นคำว่า เอตฺ พุทฺธานสาสนํ นี้
 กล่าวเต็มว่า “สพฺพปาปสฺส อกรรมํ กสฺสสฺส ปสฺมปทา สจฺจิต
 ปรีโยทปนํ เอตฺ พุทฺธานสาสนํ” นี้เป็นคำกลอน อย่างภาษา
 ไทยเดี๋ยวนี้ก็เช่นกลอน ๘ ไม่ใช่คำสำหรับพูด. คำว่าสาสนะ
 นั้นมิใช่ แต่ไม่ใช่คำสำหรับพูด; จึงเป็นคำแบบหรือคำ
 สำหรับหนังสือไปเลย. ส่วนที่เราเรียกว่า Colloquial หรือคำที่

พูดจริง ๆ นั่นคือคำว่าธรรมะ แต่คำว่าศาสนากลับไปเป็นคำแบบสำหรับหนังสือไป สำหรับภาษาวรรณคดีภาษากาพย์กลอนไป อย่างนี้เป็นต้น ขอให้เข้าใจตามนี้.

บางท่านถามเรื่องกรรม. มีหลายท่านขอให้อธิบายเรื่องกรรม. เรื่องกรรม เป็นเรื่องที่จะต้องกล่าวโดยละเอียดเต็มวันในวันอื่น.

บางท่านถามว่า มรรค ผล กับ มรรคมืองค์ ๘ นั้นเหมือนกันหรือไม่ ก็ตอบได้ไปทีก่อนว่า ไม่ใช่สิ่งเดียวกัน แต่เผชิญชื่อเหมือนกัน. มรรคมืองค์ ๘ หมายถึงการปฏิบัติ ส่วนมรรคผลนั้นหมายถึงผลของการปฏิบัติ และก็จะได้กล่าวโดยละเอียดในวันหลังด้วยเหมือนกัน. มีที่น่ายินดีมากอีกอย่างหนึ่งคือ หลายท่านขอร้องให้ช่วยอธิบายอนัตตาหรือนิพพานในลักษณะที่เด็กๆ จะเข้าใจได้ นี่นับว่าตรงกับความประสงค์ของอาตมาอย่างยิ่ง ซึ่งจะได้กล่าวเรื่อย ๆ ไปทุกวัน.

ข้อที่ว่า ถ้าศีล สมาธิ ไม่มาก่อนแล้ว ปัญญาจะเกิดขึ้นได้อย่างไรนั้น ก็เป็นความสงสัยที่ดี. เรื่องนี้อาตมาก็ได้พยายามชี้แจงแล้วตั้งแต่วันแรกว่า ถ้าโดยทางทฤษฎี สำหรับพูด สำหรับเรียน เราก็เรียงลำดับเป็น ศีล สมาธิ ปัญญา; แต่พอลงมือทำจริง ๆ นั้น ต้องไขว้ลำดับใหม่ ปัญญาจะต้องมาก่อนเสมอไป. ถ้าจะถือเอาตามหลักก็มีหลัก คือหลักของ

มรรคมืดองค์ ๘ นั้นเอง ซึ่งเป็นตัวพระศาสนา เป็นตัวพรหมจรรย์
 นั้นเอง ได้เรียงหลักมรรคมืดองค์ ๘ ไว้ดังนี้ว่า : สัมมาทิฐิ,
 สัมมาสังกัปป, สัมมาวาจา, เรื่อยไปจนถึง สัมมาสมาธิ.

ขอวิงวอนให้ท่านที่เป็นครูบาอาจารย์ทั้งหลาย สนใจ
 คำ ๘ คำนี้ให้มากที่สุด และจงพิจารณาต่อไปว่า ในบรรดา
 มรรคมืดองค์ ๘ ที่พระพุทธเจ้าท่านเรียงลำดับไว้อย่างนั้น
 ๒ องค์แรกเป็นปัญญา, ๓ องค์ถัดไปเป็นศีล, ๓ องค์ถัดไปอีก
 เป็นสมาธิ, ท่านเรียงเป็นปัญญา, ศีล, สมาธิ, อยู่ในรูปที่
 ชัดเจนไม่อาจจะเปลี่ยนแปลงได้. เราจะถือว่าพระพุทธเจ้าท่าน
 ทำผิดหรืออย่างไรก็ลองพิจารณา. ถ้าพิจารณาดูก็จะเห็นได้
 ว่า ปัญญาจะต้องมาก่อนเสมอไป การที่เราจะมีศีล มีสมาธิ
 ขึ้นมาได้นั้น เพราะมีปัญญารู้ได้ว่าศีล, สมาธิ มีประโยชน์.
 อย่างที่เราจะไปวัดก็ต้องมีปัญญาเป็นเครื่องพาไป เพราะรู้ว่า
 ไปวัดนั้นมีประโยชน์ จึงได้ไปวัดเพราะปัญญา. หรือเราจะ
 ไปหาประโยชน์ จะไปศึกษาเล่าเรียนอะไรที่ไหนก็ล้วนแต่ว่า
 ปัญญาที่เป็นอันดับแรก พาไปทั้งนั้น จึงเกิดการกระทำนั้นขึ้น;
 แล้วการกระทำนั้นทำให้เกิดปัญญารุ่งเรืองยิ่งขึ้นไปอีกคือ วกมา
 สนับสนุนปัญญาให้เจริญออกงาม และปัญญาก็พาการกระทำ
 นั้นไปไกลต่อไปอีก; ฉะนั้นปัญญาจะต้องนำหน้าเรื่อย ท่าน
 จึงได้เปรียบสัมมาทิฐิหรือปัญญาเห็นว่า เป็นเหมือนรุ่งอรุณของ
 เวลากลางวัน ถ้ารุ่งอรุณมาแล้วก็เป็นอันแน่ใจได้ว่า เวลา
 กลางวันจะต้องตามมา อย่างนี้เป็นต้น.

พระพุทธรูปในที่นั่งยังมีอีกมากมาย ที่แสดงว่า บัญญัติจะต้องนำหน้าเป็นใหญ่ เป็นประธานไปหมด, เช่น ประโยคว่า “*ปญฺญา หิ เสฏฺฐา กุสลา ทนฺติ นกฺขตฺตราชาริวั ตารกานฺ*.” เป็นคำยืนยันว่า บัญญัติเป็นสิ่งประเสริฐหรือเด่น ที่สุด เหมือนดวงจันทร์เด่นกว่าดวงดาวทั้งหลาย เป็นต้น; เพราะที่ศีลก็ดี อะไรก็ดี จะต้องมาตามอำนาจของปัญญาทางนั้น. การที่เรียงลำดับเป็น ศีล, สมานิ, ปัญญาอย่างนี้ เรียกว่าเรียง จากที่ต่ำไปหาสูง แต่พอเรียงลำดับเป็นปัญญา เป็นศีล เป็น สมานินี้ เป็นการเรียงลำดับตามที่จะต้องปฏิบัติจริง คือจะต้อง เอาปัญญามาหน้าไว้ข้างหน้าเรื่อยไป มิฉะนั้นศีลหรือสมานิกก็จะ เข้ารกเข้าพงไปหมด. เราจะต้องมีชีวิตอยู่ด้วยปัญญา มีลมหายใจอยู่ด้วยปัญญา สิ่งต่างๆ จึงจะเป็นไปอย่างถูกต้อง โดย อัตโนมติ คือการกระทำนั้นจะเป็นไปอย่างถูกต้อง.

ข้อที่บางท่านปรารภถึงเรื่องมีคำต่างประเทศพลัดเข้ามา อยู่ในการบรรยายนี้ อันนั้นเป็นเรื่องที่จะต้องขออภัย; โดยคิด ไปว่าคำต่างประเทศที่เป็นภาษาที่ใช้กัน อยู่ในวงศีลธรรมและ ปรัชญานั้น มันแพร่หลายมาก และดีตรงที่ว่าประหยัดเวลา แทนที่จะต้องอธิบายประโยคยาวตั้งหลายประโยคนี้ พูดได้ด้วย คำๆ เดียวที่ท่านรู้จักกันดีอยู่แล้ว ถึงอย่างนั้นจะพยายามอย่างยิ่งที่ จะไม่ให้พลัดเข้ามา และที่พลัดเข้ามาก็เพื่อประหยัดเวลา, เพื่อความเข้าใจรวดเร็ว, เพราะว่าส่วนมากครูบาอาจารย์ก็ เข้าใจคำเหล่านั้น โดยความหมายของมันอย่างเต็มที่อยู่แล้ว

ขอให้ถือเอาประโยชน์เป็นส่วนใหญ่ ไม่ได้มีเจตนาที่จะทำ
ความลำบากเกี่ยวกับเรื่องนี้ และพยายามจะเว้นในส่วนคำที่จะ
ทำให้เกิดความลำบาก.

นี่ สิ่งที่น่ายินดีที่สุดก็คือว่า ส่วนมากของกระดาษที่
ยื่นไปนั้นมากมายเหลือเกิน ที่ขอให้แนะวิธีสอนเด็ก วิธีสอน
เด็กด้วยธรรมะด้วยศาสนา นี่จะมีวิธีอย่างไรจึงจะได้ผลดี.
นับว่าเป็นที่น่ายินดีที่ว่า ท่านครบาอาจารย์ทั้งหลาย ยังมีความ
นับถือตัวเองอย่างสูง และสนใจหน้าที่ ซึ่งเราจะได้พยายาม
ร่วมมือกันเรื่อยไปตลอดการบรรยายนี้ ซึ่งจะชี้วิธีสอนเด็ก หรือ
อบรมเด็กด้วยธรรมะของพระพุทธเจ้าเป็นใจความสำคัญ.

อาตมาจะได้เริ่มการบรรยายสำหรับวันนี้ โดยหัวข้อที่ว่า
สิ่งที่เรียกว่าจริยธรรมนั้น มีแต่แนวเดียว. ข้อแรกที่สุด คำว่า
จริยธรรมนี้ ขอให้ถือว่าครอบคลุมำความหมายของคำว่า พุทธิ-
ศึกษา, จริยศึกษา, พลศึกษาและหัตถศึกษาไว้ด้วยเสร็จ.
แม้ว่าในหลักการศึกษาระเบียงเป็น ๔ หลักศึกษาก็ดี จำต้อง
ให้ขึ้นอยู่กับคำว่า จริยธรรมเพียงคำเดียว และให้ดำเนินไปตาม
หลักของจริยธรรม ซึ่งมีแต่แนวเดียวหรือสายเดียว เพราะว่าสิ่ง
ที่ควรประพฤติคือจริยธรรม ซึ่งแปลว่าสิ่งที่ควรประพฤติ
จะต้องมีถูกต้องอยู่เพียงสายเดียว และสายนี้ก็คื หลักที่จะไม่
ยึดมั่นถือมั่นตัวตน จนเกิดความเห็นแก่ตน. คำนิยามที่
รักถูกที่สุดมีอยู่ว่า "ความไม่ยึดมั่น ถือมั่นตัวตน จนเห็นแก่ตน."

จะเป็นการศึกษาแขนงไหน หัวข้อไหนก็ตาม จะต้องมีความตั้งใจมารวมอยู่ตรงที่ว่า “ไม่มีความยึดมั่นตนจนเห็นแก่ตน.” จะต้องไม่ยึดมั่นตนจนเห็นแก่ตนเสมอไป จะเป็นเรื่องพุทธศึกษา, จริยศึกษา, พลศึกษา, ทัศนศึกษาก็ดี. ถ้าจะให้ถูกต้องตามอุดมคติแล้ว จะต้องเป็นไปในลักษณะที่ไม่เห็นแก่ตนทั้งนั้น และคำว่าไม่เห็นแก่ตน นั้นแหละ หลายนานจะดูเหมือนว่าเป็นคำง่าย ๆ ธรรมดา ๆ สำหรับคนทั่วไป; แต่นี่แหละคือหัวใจทั้งหมดของพระพุทธศาสนา, ถ้าไม่มีความเห็นแก่ตนโดยสิ้นเชิงเมื่อใด ก็เป็นพระอรหันต์เมื่อนั้น แล้วก็สูงสุดกันเพียงเท่านั้น.

ในวงการศึกษามารวมอยู่ตรงที่ว่า จะต้องมีความเห็นแก่ตน หรือที่เรียกว่า Selfishness ซึ่งเป็นคำที่ก้องไปทั่วโลก ในฐานะเป็นสิ่งที่น่าขยะแขยง. ความเห็นแก่ตนนั้น เป็นศัตรูอันร้ายกาจยิ่งกว่าอะไรทั้งหมดในโลก. โลกกำลังเป็นนรกอยู่ทุกวันนี้ก็เพราะ selfishness ไม่ใช่อะไรอื่น. โดยทั้งหมดก็เป็นอย่างนั้น; โดยส่วนตัวคนหนึ่ง ๆ ก็มีเด็กร้อนอยู่ด้วยเรื่องเห็นแก่ตัวเหมือนกัน; เราอยากให้เด็กของเราไม่เห็นแก่ตัว การศึกษาอบรมก็มุ่งหมายจะไม่ให้เห็นแก่ตัว จะเป็นการเรียน หรือการกีฬา หรือทำอะไรก็ตาม เรามุ่งหมายในขั้นนี้ เพราะฉะนั้นมันจึงลดลงมาอยู่กับเด็ก ๆ แม่แก่เด็ก ๆ ที่อมมือ ที่จะไม่อิจฉาน้องที่เพิ่งคลอดออกมาเดี๋ยวนี้ เพราะถ้าเด็กเห็นแก่ตัวแล้วก็จะมีชายน้องที่เพิ่งคลอดออกมาเดี๋ยวนี้ เพราะกลัวว่าแม่

จะแบ่งความรักไปให้น้องเสีย, ไม่รักตัวเต็มที เช่นนี้เป็นต้น ;
 ฉะนั้น บทเรียนเรื่องไม่เห็นแก่ตัวนั้น, จะต้องมั่งแต่เด็กแรก
 คลอดขึ้นไปจนถึงเด็กโต คนหนุ่ม คนสาว กระทั่งคนเฒ่า
 คนแก่และคนที่จะสิ้นกิเลสเป็นพระอรหันต์เป็นที่สุด เพราะ
 ฉะนั้นจึงถือว่า จริยธรรมนั้นมีแต่แนวเดียว แม้จะแบ่งแยก
 เป็นกี่แขนง กี่สาย มันก็ไม่อาจจะเป็นหลายอย่างไปได้. ทุก
 แขนงจะต้องมีความมุ่งหมายเพื่อขจัดความเห็นแก่ตัวเหมือนกัน
 หหมด เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าท่านจึงตรัสของท่านไว้ว่า
 “เอกายโน ภิกษุเว มคโค” หนทางนี้เป็นทางสายเดียว เพื่อ
 คน ๆ เดียวเดิน และไปสู่จุดหมายเพียงอันเดียว ; ฉะนั้นทาง
 สายเดียว สำหรับคนเดี่ยวเดินไปสู่จุดหมายเพียงสิ่งเดียวหรือ
 อย่างเดียว นี้แปลว่าธรรมะทั้งหมด พรหมจรรย์ทั้งหมด มี
 ลักษณะเป็นอย่างนี้ และลักษณะอย่างนี้เอามาใช้ได้แม้แก่ธรรมะ
 หรือจริยธรรมทั่วไป ฉะนั้นจึงขอให้ยึดถือเป็นหลักไว้ตลอด
 เวลาว่า จริยธรรมที่เราจะศึกษา และนำไปใช้ปฏิบัติตัวเอง
 และนำไปสอนผู้อื่นจะมีแต่แนวเดียวไม่ยุ่งยาก ไม่พัวพัน ไม่
 ชวนให้ใครลำบากเลย อย่าได้คิดไปว่ามีหลายแนว เหมือนดั่ง
 ที่พูดกันว่า เด็กก็ต้องอย่างหนึ่ง ผู้ใหญ่ก็ต้องอย่างหนึ่ง ชาวบ้าน
 ก็ต้องอย่างหนึ่ง ชาววัดก็ต้องอย่างหนึ่ง เพื่อบุคคลอย่างหนึ่ง
 เพื่อเทวดาก็อย่างหนึ่ง เพื่ออริยบุคคลก็อย่างหนึ่ง ; นั้น
 หลับตาพูด. เขามองไม่เห็นอย่างถูกต้องว่า มันมีอยู่อย่างไร
 จริง ๆ ว่าไปตามความคิดนึก หรือความเดา หรือตามแบบฉบับ
 ที่เขียนไว้พันเผื่อมากกว่าอย่างอื่น.

เรื่องที่จะต้องศึกษากันต่อไปเพื่อเข้าใจสิ่งนี้ ก็คือว่า จิต หรือวิญญาณที่ดำนั้นก็เพราะยึดมั่นถือมั่น ถ้าจิตที่ไม่ยึดมั่นถือมั่น จนเป็นเหตุให้เห็นแก่ตัวแล้ว จะเป็นจิตสูง วิญญาณสูง สูงขึ้นมาจากนั้น คือความชั่ว หรือความทุกข์. ที่นี้ อุดมคติของครูเรามีอยู่ว่า จะยกสถานะทางวิญญาณให้สูงขึ้น. พระพุทธเจ้าทรงเป็นบรมครูในเรื่องนี้ จนเราเรียกว่าพระบรมครู. สาวกทุกคนที่แท้จริงของพระพุทธเจ้าก็เป็นครูทั้งหมดโดยไม่ต้องตั้ง โดยไม่ต้องรับเงินเดือนอย่างครู. พระสาวกที่แท้จริงของพระพุทธเจ้ามีหน้าที่เพียงอย่างเดียว คือมีหน้าที่เช่นเดียวกันกับพระพุทธเจ้า ในการที่จะยกสถานะทางวิญญาณ หรือทางจิตใจ ของชาวโลกให้สูงขึ้น จึงขอให้ถือว่าภิกษุทุกรูปก็เป็นครูอย่างเดียวกันกับท่านทั้งหลายที่เรียกตัวเองว่าครู เพราะมุ่งหมายจะยกฐานะทางวิญญาณให้สูงขึ้น; แต่ว่าเรามีหน้าที่แบ่งปันกันได้เป็นชั้นเป็นเชิง ภิกษุก็ทำไปอย่างหนึ่ง ท่านทั้งหลายที่เรียกตัวเองว่าครู ก็ทำไปอีกอย่างหนึ่ง แต่ก็ต้องยกสถานะทางวิญญาณให้สูงขึ้นทั้งนั้น.

ที่นี้ การจะยกฐานะทางวิญญาณหรือทางจิตนั้น จะต้องมีปัญหาเกิดขึ้นว่าสิ่งที่เรียกว่าจิต หรือวิญญาณนั้นคืออะไร ซึ่งอาตมาจะได้กล่าวต่อไปดังที่ได้กล่าวค้างอยู่. เป็นอันว่าในข้อแรกที่เราจะทำความเข้าใจกันในวันนี้ก็คือ คำว่าจิต, คำว่าวิญญาณ, คำว่าใจ, วามโน แล้วแต่จะเรียกกันก็คำ แต่ถือว่าอันนี้เป็นศูนย์กลางของความยึดมั่น ถือมั่น เป็นศูนย์กลางของ

ความเห็นแก่ตน. คำว่าจิต คำว่าวิญญาณ คำว่ามโนห์ ท่านทั้งหลายจะเห็นได้ทันทีว่า เป็นภาษาบาลี หรือ ภาษาสันสกฤต ไม่ใช่ภาษาไทย เป็นอันว่าในหมู่ชนที่ได้ใช้ภาษาบาลีหรือใช้ภาษาสันสกฤตนั้น มีคำว่าจิต ว่าวิญญาณ ว่ามโนห์ใช้แล้ว และก็หมายถึงสิ่งที่เราเรียกกันในภาษาไทยว่า “ใจ” บางทีเราใช้คำว่าจิต, ว่าวิญญาณ, ว่ามโนห์นั้นเสียเอง เพราะเราได้รับวัฒนธรรมทางภาษามาจากชาวอินเดียตั้งสองพันปีมาแล้ว จึงมีคำภาษาบาลี หรือ สันสกฤตมาติดอยู่ในภาษาไทย ฉะนั้นจึงให้ถือว่า ได้แก่คำว่าใจในภาษาไทยนั่นเอง. แต่คำว่าใจก็ตาม หรือ คำว่าจิต ว่าวิญญาณ ว่ามโนในภาษาบาลีก็ตาม ล้วนแต่มีความหมายกว้างทั้งนั้น กว้างจนแยกออกไปได้หลายประเภท; เช่นคำว่า “ใจ” นี้ หมายถึงจิตที่คิดนึกก็ได้ หมายถึงความรู้สึก และคิดนึกก็ได้. คำว่าจิต ว่าวิญญาณ ว่ามโนห์นั้นก็เหมือนกัน; เมื่อได้ตรวจดูในภาษาบาลีอย่างทั่วถึงแล้ว ปรากฏว่า ในที่บางแห่ง ใช้มีความหมายเหมือนกัน คือแทนกันได้ แต่ในที่บางแห่งความหมายกว้างแคบกว่ากันบ้าง แล้วแต่คำนั้นเขาจะมุ่งหมายใช้ให้เล็งถึงอะไร. ลักษณะอย่างนี้มีในภาษาทั่วๆ ไป.

ขอให้สังเกตคำในภาษาอังกฤษเป็นต้น ถ้ามันมาในเรื่องหนึ่งหรือในวิชาแขนงหนึ่ง, ก็มีความหมายเพี้ยนไปจากที่มีในวิชาอีกแขนงหนึ่ง. นี่เป็นความสับสนของภาษาอย่างนี้ย่อมมีอยู่ในทุกภาษา. แต่โดยเนื้อแท้แล้ว คำ ๓-๔ คำนี้เล็งถึงสิ่งเดียวกัน คือเล็งถึงสิ่งที่คนในสมัยโน้นเข้าใจกันว่า

เจ้านี่เองที่เป็นประธาน ที่ยืนตัวยืนโรงเป็นหลักอยู่ภายใน
 สิ่งที่เราเรียกว่าจิตก็ตาม วิญญาณก็ตาม ใจก็ตาม เป็นตัว
 แกนกลาง คล้ายกับเป็น Nucleus ของมนุษย์เราคนหนึ่งๆ.
 สติปัญญาของเขามีในเรื่องนี้อย่างไร เขาก็ต้องว่าไปตามนั้น
 ฉะนั้นเป็นอันว่า ในสมัยพุทธกาลนั้น เขาถือว่ามีสิ่งๆหนึ่ง
 ที่เรียกว่าจิต หรือวิญญาณ หรือมโนในบางครั้ง แต่เป็นสิ่งๆ
 เดียวกัน ยืนอยู่เป็นแกนกลาง; ถ้าพูดโดยสมมติก็ว่า เป็นผู้
 ยึดครองร่างกายนี้ อย่างนี้เป็นต้น. ส่วนที่ได้เกิดเป็นคำมี
 ความหมายต่างๆขึ้น ก็เช่นว่า “จิต” หมายถึงผู้ก่อสร้างทำนอง
 พระเจ้า; แล้ว “วิญญาณ” ก็หมายถึงรู้แจ้งเฉพาะเรื่อง
 เฉพาะราย. ส่วน “มโน” หมายถึงธาตุรู้ทั่วๆไป บางทีก็
 เรียกว่ามโนธาตุ เป็นธาตุรู้ทั่วๆไป คล้ายกับจะพูดว่า จิตหรือ
 วิญญาณนี้ มันปรุงมาจากธาตุรู้ ซึ่งมีอยู่ตามธรรมชาติ เช่น
 เดียวกับเนื้อหนังของเรานี้ ปรุงขึ้นมาจากธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุ
 ไฟ ธาตุลม ที่มีอยู่ตามธรรมชาติ; ส่วนสิ่งที่เรียกว่า จิต
 หรือวิญญาณ ก็ปรุงขึ้นมาจากมโนธาตุ ซึ่งมีอยู่ตามธรรมชาติ
 มีหน้าบางทีก็เรียกว่า วิญญาณธาตุเสียเองบ้างก็มี; มันแทน
 กันได้อย่างนี้.

ถ้าเราจะเล็งถึงที่ใช้กันอยู่ทั่วๆไป ในภาษาบาลีนั้น
 “จิต” เล็งถึงสิ่งที่ถือเป็นส่วนสำคัญที่สุดในร่างกายเรา ยืนโรง
 อยู่สำหรับความรู้สึก แล้วก็ผันแปรเป็นจิตอย่างนั้น เป็นจิต
 อย่างนี้ เป็นจิตได้หลายๆชนิด อย่างที่พวกนักอภิธรรมเขาว่า

๘๘ ดวง หรือ ๑๒๑ ดวง นี้เขาใช้คำพูดผิดไป คือแทนที่จะใช้คำพูดว่า ๘๘ ชนิด หรือ ๑๒๑ ชนิด ไปพูดกันว่าเป็น ๘๘ ดวง หรือ ๑๒๑ ดวง พวกเราเลยฟังยาก. ถ้าพูดว่าเปลี่ยนได้ ๘๘ ชนิด ๑๒๑ ชนิดก็ฟังง่ายทันที มันผันแปรได้ตามแต่จะมีมโนธาตุส่วนใดส่วนอื่นที่เป็นเจตสิก มาปรุงรวมผสม มาปรับปรุงมัน แล้วจิตก็ผันแปรไปตามนั้น. นี้เรียกว่าเป็นตัวยืนโรง. ที่นี้สำหรับคำว่า “วิญญาน” ก็หมายถึงเมื่อทำหน้าที่รู้แจ้งเฉพาะเรื่องเฉพาะราย ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น เป็นต้น ที่เป็นสะพานหรือที่ออกมารู้แจ้ง. สิ่งที่ทำหน้าที่รู้แจ้งก็ไม่มีอะไรอื่นนอกจากจิต แต่พอมาทำหน้าที่รู้แจ้งทางตา ทางหู ทางจมูก เหล่านี้ เราติดป้ายให้ใหม่ว่า “วิญญาน” แทนที่จะเรียกว่าจิต. ส่วนคำว่า “มโน” นั้น ถือว่าเป็นธาตุทางฝ่ายจิตทั่วไป จะเอามาใช้แทนคำว่าจิต หรือว่าวิญญานบ้างก็ได้ ดูจะต้องการคำพูดที่ไพเราะ และให้มีมากขึ้นเพื่อสะดวกแก่การขีดเขียน และโดยเฉพาะทางกายภาพ กลอน. ฉะนั้นอย่าได้เข้าใจไปในทำนองว่า มันต่างกันเด็ดขาด จนถึงกับจะต้องตั้งพิธีศึกษาเป็นพิเศษ; โดยที่แท้แล้วจะเล็งถึงสิ่งๆ เดียวกันทั้งนั้น และบางที่เราก็ใช้คำว่าธาตุแก่สิ่งเหล่านี้ ก็เพราะมันเป็นธาตุตามธรรมชาติ; อย่าได้ถือว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์พิเศษอะไรออกไป; เพราะฉะนั้น เราก็จับสิ่งๆ หนึ่งได้ว่าสิ่งที่เขาเรียกจิต ว่าวิญญาน ว่ามโน นี้ตั้งอยู่ในฐานะเป็นแกนกลางของคนๆ หนึ่ง. ถ้าใครจะเกิดความรู้อีกว่า เป็นตัว

เป็นตนเองไว้ขึ้นมาละก็ความคิดจะแล่นไปเอง ไปยังสิ่งที่เรา
รู้สึกว่าจะจิต ว่าจิตนี้ คือตัวเราแท้; จะมาเอาตัวเราที่ร่างกายนี้
ดูมันไม่ฉลาด, ละเอียด, จึงไปเอาตัวเราที่ลึก คือหมายถึงจิต.

ความรู้สึกที่เกิดขึ้นว่า ตัวเรา ตัวเรา นั้น ที่แท้ก็เป็น
เพียงมายาเท่านั้น และเล็งถึงจิตนั่นเอง เพราะว่าจิตนั้นแหละ
ทำให้เกิดความรู้สึกขึ้นมาว่าตัวเรา แล้วก็ตัวเราที่จิตนั่นเอง;
อย่างทีนึกคิดชื่อ เดสการ์ต (Descartes) เขาว่า “ข้าพเจ้าคิด
ได้ตั้งนั้นข้าพเจ้ามีอยู่”. สูตรของเขาว่า Cogito, ergoergosum
ขอให้ถึงถึงคน ๆ หนึ่งไว้บ้างว่า คน ๆ หนึ่งไม่เคยเรียนพุทธศาสนา
และไม่เคยเรียนอะไรที่จะมีไปใช้เป็นหลัก แต่เขาก็ยังมีความคิด
ได้เองว่า ข้าพเจ้าคิดได้ ตั้งนั้นข้าพเจ้ามีอยู่ เพราะมันมีสิ่ง
หนึ่งทีคิดได้ว่า ข้าพเจ้าอย่างนั้น ข้าพเจ้าอย่างนี้ ตั้งนั้นต้อง
ถือว่า “ข้าพเจ้ามีอยู่” นี้คือตัวตนเกิดขึ้นได้ทั้งที่เป็นมายา จึงมี
หลักในพุทธศาสนาเราทีกล่าวไว้ว่า “จิตฺตํ อตฺตา นาม.” จิต
นั้นแหละชื่ออัตตา ก็แปลว่า จิตนั้นแหละคือตัวตน แต่เมื่อดู
ให้ดีแล้ว จิตเองก็มายา อัตตานนั้นก็มายา เพราะว่าจิตนั้นก็
เพียงธาตุตามธรรมชาติ และทำให้เกิดความรู้สึกว่า อัตตาคือ
ตัวตน หรือตัวเราขึ้นมาด้วยความสำคัญผิด อัตตานนั้นก็
มายา; แต่เมื่อมันมีความรู้สึกอย่างนี้อยู่ จะปฏิเสธว่าไม่มีจิต
หรือไม่มีตนก็ได้ เพราะคนธรรมดาสามัญต้องรู้สึกอย่างนี้
ตั้งนั้นมันจึงเกิดมีความรู้สึกที่ว่า “ตัวเรา” ขึ้นแก่คนทุกคน หรือ

สิ่งที่มีชีวิตทุกชีวิต เพราะฉะนั้นขอให้สนใจกับสิ่งเหล่านั้นขึ้นมาให้ได้ก่อน จึงจะเรียนธรรมชาติเข้าใจ.

เรามองไปดูที่เด็ก ๆ ก็ได้ เขามีตัวตนของเขาอย่างไร เขายึดมั่นถือมั่นในตัวตนของเขาอย่างไร. ดังได้กล่าวแล้วแต่วันแรกนั้นบ้างว่า ตัวตนนี้ ได้ก่อรูปขึ้นมาอย่างไร. ที่แรกเกิดมา เพิ่งคลอดออกมา ก็แทบจะไม่มีความรู้สึกว่าตัวตน, แต่สิ่งแวดล้อมทำให้รู้สึกไปในทางตัวตนทั้งนั้น เดียวก็มีแม่ของตน เดียวก็มีพ่อของตน เดียวก็มีพี่ของตนมีอะไรของตน มีตักดาของตน มีทรัพย์สมบัติของตน แม้แต่จานกินข้าวก็ต้องใบของตนจึงจะยอมกิน และคนอื่นจะเอาจานใบนี้ไปกินไม่ได้ เพราะจานใบนี้มันของตน ดังนั้นเป็นต้น; ความรู้สึกที่เป็นไปในทางตัวตนก็มีมากขึ้น.

สิ่งที่เรียกว่า Autonomy นั้นมีมากขึ้นๆ ตามวันคืนที่ล่วงไป เราจึงมาความรู้สึกว่าตัวตน หรือของตนอัดเต็มปรึอยู่ ดังที่กำลังมีอยู่ที่นี้ หรือเดี๋ยวนี้ ในเมื่อมีอะไรเกิดขึ้นให้มันแสดงออกมา; เพราะฉะนั้นเราควรเข้าใจคำว่าจิต และคำว่าอัตตาทัวตนนี้ว่า มันเล็งถึงอะไร, มันเป็นของจริงแท้เด็ดขาด หรือว่ามันเป็นเพียงมายา ที่ทำให้เราเข้าใจไปว่าอย่างนั้นๆ เราควรพิจารณาถึงสิ่งนี้ ในฐานะเป็นสิ่งสำคัญ เป็นศูนย์กลางของสิ่งที่จะต้องศึกษา เพราะเราจะต้องขจัดสิ่งต่างๆ ที่เป็นความเห็นแก่ตน หรือเห็นแก่จิตก็ตาม.

ความเห็นแก่ตัวนี้ มันมีมูลมาจากสิ่งที่เรียกว่า “คน” คำที่เรารู้จักกันดีในวงนักศึกษาครูบาอาจารย์ ก็คือคำว่า Ego กับ Egoism คำว่า Ego เป็นภาษาลาติน ซึ่งตรงกับภาษาอังกฤษว่า Soul เพราะฉะนั้นคำว่า Ego ซึ่งเป็นคำเดียวกับคำว่า Soul ในภาษาอังกฤษก็ตรงกับคำว่า *อัตตา* ในภาษาบาลี; ดังนั้น Ego ของพวกลาตินก็ไม่มีความหมายอะไรมากไปกว่าจิต. พวกกรีกมีคำว่า Kentrikon ซึ่งตรงกับคำภาษาอังกฤษว่า Centre ที่แปลว่าศูนย์กลาง; Kentrikon ก็คือ Centre. นี้เพราะเขาเล็งเห็นว่า สิ่งศูนย์กลางของคนเรา เพราะฉะนั้นจิตก็คือ สิ่งที่เป็นศูนย์กลางของคนเรา ตามความรู้สึกสามัญสำนึกของทุกชาติทุกภาษา, มันจึงตรงกันแบบนี้.

ชาวอินเดียใช้คำว่า “ชีโว” หรือ “เจตมุต” กับสิ่งๆ นี้ เพราะเขาถือว่าตัวชีวิตแท้ ก็คือสิ่งนี้ ฉะนั้นจึงเรียกตัว ego หรืออัตตานั้นว่า ชวะ หรือ ชีโว อีกทีหนึ่ง; หรือบางทีก็เรียกว่าเจตมุต คือ จิตที่เป็นอยู่จริง เป็นตัวเราอยู่จริง; แต่คำว่า เจตมุตนี้ ในภาษาไทยความหมายเปลี่ยนไปเป็นผีปีศาจหรืออะไรทำนองนั้นไปเสีย ควรจะถือเอาความหมายเดิมที่ว่าเจตมุต หมายถึงสิ่งที่จริง หรือตัวเราจริง; ฉะนั้น เราจะได้คำหลายคำทีเดียว ที่เล็งถึงสิ่งเพียงสิ่งเดียว คือสิ่งที่เราเข้าใจว่าเป็นตัวเรา ได้แก่คำว่าจิต, คำว่าวิญญาน, คำว่ามโน, คำว่าชีโว, คำว่าเจตมุต, ตลอดจนคำว่าอีโก, เคนตริกอนเหล่านี้ เป็นต้น.

สิ่งเหล่านี้ ตามปรกติเราไม่ถือว่าดีหรือชั่ว บุญหรือบาป มันเป็นกลาง แต่ถ้าเมื่อใดมันมีอะไรเข้ามาแวดล้อม, มากระทบ มาปรุปรอง เกิดเป็นความเห็นแก่ตัวขึ้นมา ego นั้น จึงจะกลายเป็น egoism, กลายเป็นความเห็นแก่ตัวเสียแล้ว ไม่ใช่ ego เฉยๆ; คำว่า อัตตา ได้กลายเป็นอัตตวาทุปาทาน ไปแล้ว คือเป็นความยึดมั่นถือมั่นว่าตัว แม้จะเรียกสั้นๆ ว่า อัตตา ก็กลายเป็นความเห็นแก่ตัวไปแล้ว นี่แหละคือต้นตอ หรือว่าสิ่งที่สำคัญที่สุดเพียงสิ่งเดียว ที่เป็นปัญหายุ่งยากของ มนุษย์เราทั้งโลก. ขอให้ท่านทั้งหลายรู้จักสิ่งนี้ไว้ โดยลักษณะ อย่างนั้น ความหมายอย่างนั้น.

ที่นี้ คำว่า egoism นี้ ควรจะมองดูให้ชัด จนเห็นว่า มันคืออะไรกันแน่ โดยที่แท้แล้วมันเป็นสิ่งที่ต้องมีโดยแน่นอน egoism นี้ต้องมีกันทุกคนและมีโดยแน่นอน คือความเห็นแก่ตัว. แต่ว่าความเห็นแก่ตัวโดยบริสุทธิ์นั้น ยังไม่อันตรายมากมาย อะไรนัก และเป็นมูลเหตุที่ทำให้ทำไปในทางดีก็ได้ ไม่จำเป็น จะต้องทำไปในทางชั่วเสียทีเดียว; แต่ถ้าหากว่า egoism นี้ ไม่ถูกควบคุมไว้เป็นอย่างดี คือไม่ได้รับการควบคุมอย่างดี หรือไม่ได้รับการศึกษาที่ดี มันจะกลายเป็น Selfishness. เรา จะเห็นได้ว่า สิ่งที่เรียกว่า Selfishness นั้นฟังไม่ได้ อาศัยมัน ไม่ได้ มันเป็นอันตราย; แต่สิ่งที่เรียก egoism นี้ยังพออาศัย ได้ อาศัยสิ่งนี้ทำดีก็ได้ ทำชั่วก็ได้ ถ้าเรารู้จักอาศัยไปในทำนอง รักรักตัวเอง สงวนตัวแล้ว มันก็ดึงไปในทางทำดี แต่ถึงจะทำดี

อย่างไร ก็คงเรียกว่าความเห็นแก่ตัว หรือ egoism อยู่แน่นอน แต่เป็นความเห็นแก่ตัวชนิดที่ดี; ฉะนั้นเกี่ยวกับเด็ก ๆ เราจึงไม่ได้สอนให้หมด egoism หรือหมดความเห็นแก่ตัวอย่าง พระอรหันต์ แต่เราสอนให้รู้จักมีตัวที่ดี เพื่อให้มีความเห็นแก่ตัวที่เป็นชนิดดี มีลักษณะดี คือไม่ทำความเดือดร้อนให้แก่ใครโดยประจักษ์.

ที่ต้องใช้คำว่าโดยประจักษ์ นี้ก็เพราะความเดือดร้อนนั้น มีอยู่ ๒ ชนิด คือ ชนิดที่ไม่ประจักษ์ก็มี. อย่างนั้นเราชอบ, เรารัก, เราพอใจกันมาก. ความเดือดร้อนที่ไม่ประจักษ์ นี้ คือความสนุกสนาน ความสุข ความเพลิดเพลินอะไรต่าง ๆ มีความเอร็ดอร่อย เป็นความทุกข์ที่ไม่ประจักษ์ สำหรับความทุกข์ที่ประจักษ์นั้นต้องเว้นขาด เพื่อไม่เบียดเบียนกันให้ลำบาก. ถ้าเรามีความเห็นแก่ตัว แต่ไม่เป็นไปในทางทำผู้อื่นให้เดือดร้อน โดยประจักษ์แล้ว ก็ใช้ได้สำหรับกรณีทั่วไป เพราะว่าเป็นการแสวงหาประโยชน์โดยชอบธรรม ที่ทุกคนจะต้องเห็นแก่ตัว รักตัวสงวนตัว และรักของของตัว; เพราะฉะนั้นเราจะต้องจับหลักให้ได้ว่า อตฺตาหรือจิต หรือวิญญาณ หรือมโน หรือ ego อะไรเฉย ๆ นี้ ถ้ายังไม่ถูกยึดถือก็ไม่เป็นไร มันอยู่ของมันตามธรรมชาติ และก็ไม่ว่าอันตรายใคร; มันตั้งอยู่ในฐานะเป็นตัวชีวิต หรือเป็นศูนย์กลางของชีวิต ให้ชีวิตมีอยู่แล้วก็เกิดความรู้สึกคิดนึก และเกิดการกระทำต่าง ๆ ตามที่ควรจะทำ.

แต่ที่นี้ ถ้าควบคุมมันไม่ได้ มันก็เกิดเป็นความเห็น
 แก่ตัว พอเกิดความเห็นแก่ตัวแล้วระวางเกิด มันจะแยกเดิน
 เป็นสองทาง คือทำไปในทางดีก็ได้ทางชั่วก็ได้. เราจะต้อง
 ควบคุมให้เป็นไปในทางที่พึงประสงค์ คือเป็นไปในทางที่จะ
 ไม่เดือดร้อนแก่กันและกันนั่นเอง; ฉะนั้นขอให้ท่านทั้งหลาย
 กำหนดคำว่าจิต หรือตัวตนนี้ ไว้ในฐานะเป็นแกนกลางก่อน
 แล้วจะได้เข้าใจคำว่า เห็นแก่ตน แล้วจะได้เข้าใจคำว่า เห็น
 แก่ตนจัด ชนิดที่เป็นกิเลสหรือเป็นความเสียหาย. ความ
 เห็นแก่ตนมีอยู่ ๒ ความหมายดังนี้.

ถ้ามีความเห็นแก่ตนจัด จนกลายเป็น Selfishness หรือ
 อะไรทำนองนี้ละก็เรียกว่า วิญญาณตกต่ำ คือจิตตกต่ำอยู่ใน
 สภาพที่เป็นนรก ไม่ใช่สูงเป็นสวรรค์เสียแล้ว. พวกครูเรามี
 หน้าที่ที่จะต้องยกสถานะของจิต หรือวิญญาณนี้ให้สูงขึ้นมา
 ไม่ให้ต่ำถึงอย่างนั้น ให้อยู่ในสภาพที่พออยู่ได้ จึงมีความเห็น
 แก่ตัวชนิดที่ได้อยู่ชั้นหนึ่ง. นี้เป็นเรื่องฝ่ายโลกียะ คือทำไป
 ตามระดับของชาวโลก. ถ้าเป็นเรื่องฝ่ายโลกุตตระ เป็นเรื่อง
 ฝ่ายพระอรหันต์ละก็ สูงไปจนถึงว่า จะไม่มีความเห็นแก่ตัว
 เหลืออยู่เลย จิตจึงว่างเปล่าจากความยึดถือตัวหรือของตัว จึง
 ไม่มีทุกข์ ไม่ว่าจะมีความทุกข์ชนิดที่ประจักษ์หรือไม่ประจักษ์
 ก็ตาม, ย่อมไม่มีความทุกข์เลย.

ส่วนพวกเรานี้ ต้องกันความทุกข์โดยประจักษ์ออกไปเสียก่อน แล้วมารับความทุกข์ที่ไม่ประจักษ์นี้เข้ามาบริโภค และก็ทนทุกข์ไปอย่างไม่รู้สึกรู้สา เพราะฉะนั้นเราจะต้องมองเห็นชัดว่า มันสายเดี่ยวแนวเดียว คืออยู่ที่ความเห็นแก่ตัว เราต้องขจัดความเห็นแก่ตัว หรือควบคุมความเห็นแก่ตัวนี้ให้ตั้งขึ้นไปตามลำดับ จนกระทั่งหมดความเห็นแก่ตัว อาตมาจึงยืนยันให้ถือเป็นหลักว่า จริยธรรมนี้มีเพียงแนวเดียวสายเดี่ยว สำหรับบุคคลเดียว เดินไปสู่จุดหมายเพียงอย่างเดียว.

ขอภยันต์ที่ต้องพูดอย่างนี้ เพื่อให้ท่านทั้งหลายประหยัดเวลาได้มาก คือเราเรียนพุทธศาสนาอย่างสูง อย่างกลาง อย่างต่ำ เป็นเด็กกอมมือ พร้อมกันไปในคราวเดียวกัน อย่าต้องเสียเวลาหลายครั้งมันจะไม่พอกับเวลา. ขอให้สังเกตเอาเองว่า ส่วนไหนที่จะเอาไปใช้กับเด็ก ส่วนไหนที่ควรจะเอาไปใช้กับผู้ใหญ่ แล้วส่วนไหนที่จะเอาไปใช้กับพระอรหันต์ ซึ่งไม่ใช่ชาวโลกตามธรรมดา. คำว่าจิต หรือ คำว่าอัตตาดัตถ์ตน แล้ว ก็เห็นแก่ตัวตนนี้ มีอยู่อย่างนี้.

ที่นี้ เพื่อจะเข้าใจต่อไปถึงที่เราจะควบคุมมัน คือ ควบคุมจิตไม่ให้เกิดความเห็นแก่ตัวชนิดที่ไม่ปรารถนานั้น เมื่อมาถึงตอนนี้ เราจะต้องรู้ถึง Mechanism คือ กลไกต่าง ๆ ของจิตว่า มันมีอยู่อย่างไรมั่ง. ถ้าเราไม่รู้เรื่องนี้ จะควบคุมมันได้อย่างไร ขอให้เราคิดดู ถ้าจะรู้เรื่องกลไกของจิต เราถือ

โอกาสศึกษาเรื่องที่เกี่ยวข้องกับจิตนี้ไปเสียคราวเดียวกันเลยจะดีกว่า
 ฉะนั้น เราจึงจำเป็นต้องศึกษาเรื่องร่างกายนี้พร้อมกันไปกับ
 เรื่องใจ, กับเรื่องจิต ซึ่งถ้าเรียกเป็นภาษาบาลีก็เรียกว่า
 เบญจขันธ์ พอได้ยินว่าเบญจขันธ์เดี๋ยวก็วังงอนงอน ขอบอย่าได้
 คิดไปว่ามันเป็นสิ่งที่ชวนให้วังงอนงอน มันเป็นเรื่องที่น้อมมาให้
 เรามองไปในตัวเราอย่างปรุโปร่งอย่างละเอียดมากกว่า.

กายกับใจ มันมีเพียงสองอย่าง ที่เรียกว่าจิตหรือใจนั้น
 มันเป็น Nucleus หรือแกนกลาง นี้กล่าวอย่างสมมุติ; นอกนั้นก็
 ก็เป็นเปลือกนอก คือร่างกายทั้งหมด. นี้เรียกว่ามีอยู่สองอย่าง
 ถ้าเรียกเป็นบาลีก็เรียกว่า นามรูป. นามคือใจ; รูปคือกาย.
 นามรูปนี้ต้องไปด้วยกันไม่แยกกัน ตามทางหลักวิชาหรือตาม
 ทางทฤษฎีสำหรับพูดนั้น พูดแยกกันได้ว่ากายอย่างหนึ่ง ใจ
 อย่างหนึ่ง เป็นคนละอย่างเลย คือแยกกันไปเด็ดขาดเลย;
 แต่ตามข้อเท็จจริง หรือพฤตินัยนั้นไม่แยกกันได้, ต้องมา
 ด้วยกันเสมอ เป็น "นามรูป" ไปเลย และใช้สำนวนเป็น
 เอกวาจนะด้วย คือเป็น Singular number ตามทางไวยากรณ์
 นั้นเอง. กายกับใจนี้ต้องรวมกันเป็นสิ่งเดียว เป็นของสิ่งเดียว.
 ถ้าแยกกันแล้วเป็นตายหมด คือไม่มีความหมายอะไรหมด แล้ว
 ก็ทำหน้าที่อะไรไม่ได้เลย, ต่อเมื่อรวมกันจึงทำอะไรได้ทั้งกาย
 และใจ: ดังนั้นการที่แยกเป็นกายกับใจอีกมากมายหลายสิบ
 ชนิดนั้น มันเป็นเรื่องพูด, เรื่องจริงมันไม่แยก; ขอให้เข้าใจ
 ไว้อย่างนี้.

ในภาษาธรรมะที่เขาชอบเปรียบเทียบนั้น เขาเปรียบเทียบ
 กายกับใจนี้ กับคน ๒ คน; คนหนึ่งเป็นง่อยเดินไม่ได้แต่
 ดายังดี อีกคนหนึ่งร่างกายใหญ่โตแข็งแรง แต่ตาบอด มันจะ
 ไปไหนได้ด้วยกันอย่างไร. ใจที่ตาดีแต่เป็นง่อยนั้นแหละคือ
 ใจ มันเดินไม่ได้แต่ตามันดี; ใจที่ร่างกายแข็งแรงเดินได้
 แต่ตาบอดนั้นคือร่างกาย; พอเอาสองคนนี้มารวมกัน คือให้
 คนง่อยตาดี ขี่บ่าคนตาบอดที่ร่างกายแข็งแรง รวมเป็นคนๆ
 เดียวกันนั้นมันก็ไปได้ ไปทำอะไรที่ไหนก็ได้ กายกับใจมี
 ลักษณะอย่างนี้ จะว่าเป็นสิ่งเดียวหรือสองสิ่ง นี้ลองคิดดูเองว่า
 พุดอย่างไหนมันถูกกว่า. ต่อเมื่อจำเป็นต้องให้คำอธิบายอย่าง
 ละเอียด จึงได้เกิดแยกเป็นกายกับใจขึ้นมา. ส่วนกายนั้นนับ
 เป็นส่วนหนึ่ง; ส่วนใจอีกส่วนหนึ่งนี้ เอามาแยกออกเป็น ๔
 ส่วน เรียกว่า เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ.

ใจที่ทำหน้าที่รู้สึกทุกข์หรือสุข พอใจหรือไม่พอใจ นี้
 เรียกว่า เวทนา;

ใจที่ทำหน้าที่รู้สึกตัวอยู่เสมอว่า อะไรเป็นอะไร ไม่
 ฟันเพื่อนทางสติสัมปชัญญะ คือให้มีสติอยู่เรื่อยๆ ไม่
 เหมือนกับคนสลบ คนเมา หรือคนบ้า; ใจส่วนที่ทำให้
 สมบัติปรกติดอยู่ได้อย่างนี้เรียกว่า สัญญา;

ใจส่วนที่เป็นความคิดนึกอะไรต่าง ๆ นั้น เรียกว่า
 สังขาร;

ใจที่ยืนโรงอยู่ คอยรู้ทางหู, ทางตา, ทางจมูก, ทางลิ้น, ทางกายว่าอะไรเป็นอะไรนั้นเรียกว่า วิญญาณ; เลยเป็น ๔ ส่วนขึ้นมา การแยกโดยละเอียดอย่างนี้ ก็เพื่อศึกษากันกว้างๆ มากกว่า. ในการปฏิบัติโดยแท้จริงไม่แยกก็ยังไม่ได้.

ในครั้งพุทธกาล บางคนเป็นพระอรหันต์โดยไม่รู้การแจกส่วนของคนเราเป็นรูป, เวทนา, สัญญา, สังขาร, วิญญาณ ๕ อย่างนี้; แต่เพราะว่าเขาไม่รู้อะไรก็ซึ่งมากกว่านั้น คือรู้ความจริงของมันทีเดียวหมดก็ยังไม่ได้. แต่ในที่นี้ เราต้องการจะศึกษาเพื่อรู้จักควบคุมมัน. เหมือนอย่างว่ารถยนต์คันหนึ่ง เราแยกเป็นสองส่วนก่อน คือเป็นส่วนตัวรถ แล้วก็เป็นส่วนเครื่องยนต์ของรถที่จะทำให้วิ่งได้ คือส่วน Mechanism ต่างๆ ภายในของรถ. แต่ตัวเครื่องยนต์ของรถนั้น เรายังแยกออกเป็น ระบบไฟ, ระบบเชื้อเพลิง, ระบบล้อลื่น, กับระบบกลไกต่างๆ; เป็น ๔ ส่วนอย่างนั้นก็ยังไม่ได้; แต่เมื่อรวมกันทั้งหมด มันจึงจะเป็นรถคันหนึ่ง และวิ่งได้; ดังนั้น คำว่าเบญจขันธ์ที่แยกออกเป็นถึง ๕ ส่วน ก็มุ่งหมายอย่างนั้น. ส่วนรูปนั้นนับเป็นส่วนหนึ่ง. ส่วนนามหรือใจนั้นนับเป็น ๔ ส่วน; ทั้งนี้ก็เพื่อให้รู้ว่าในส่วนที่เป็นนามหรือเป็นใจนั้น มันก็พร้อมเสมอที่จะทำหน้าที่ของมัน เช่น

เวทนา ๕
 นึกพร้อมที่จะรู้สึกในสัมผัสนั้น เป็นความ
 พอใจ หรือไม่พอใจขึ้นมา;

สัญญา ก็มีหน้าที่ดำรงสติสัมปชัญญะสมปฤติอยู่เรื่อย;

สังขาร ก็พร้อมที่จะคิดนึกไปตามเหตุการณ์ที่แวดล้อม
เรื่อย;

วิญญาณ ก็พร้อมที่จะรู้แจ้ง ที่ตา ที่หู ที่จมูก เป็นต้น
ว่าจะอะไรเป็นอะไรอยู่เรื่อย.

ส่วนที่เรียกว่ารูปนั้น ก็หมายถึงเนื้อหนังร่างกายนี้เป็น
ส่วนใหญ่ แต่ยังมีรูปร่างที่แฝงอยู่ในร่างกายนี้ด้วย กล่าว
คือ ภาวะที่แฝงอยู่ในนั้น; เช่นร่างกายนี้เรามีภาวะที่แฝง
อยู่ในนั้นว่า เป็นความสูงหรือต่ำ ดำหรือขาว ความเป็นหญิง
หรือชายเหล่านี้เป็นต้นรวมอยู่ด้วย. ภาวะที่เป็นหญิงหรือเป็น
ชาย เป็นคนสูงหรือคนต่ำ ก็รวมเรียกว่ารูปได้เหมือนกัน
ดังนั้นจึงมีรูปโดยตรงคือ เนื้อหนัง ร่างกาย, และก็มีรูปแฝง
คือความเป็นอย่างนั้นอย่างนั้นดูได้ที่รูปนั้น; นี้รวมเรียกกันว่า
รูป. และเมื่อรวมเวทนา, สัญญา, สังขาร, วิญญาณเข้าอีก
ก็เป็น ๕; ๕ ส่วน ซึ่งเรียกว่ากลุ่มหนึ่งของร่างกายและจิตใจ
ซึ่งรวมกันเป็นคนหนึ่งนั่นเอง.

ที่นี้ กลไกที่มันมีอยู่ในนี้ ก็คือเรื่องที่เราเรียกกันในทาง
ศาสนาว่า ปฏิจจสมุปบาท. ในที่นี้จะเอามาแต่ตอนที่สำคัญ
ที่สุด คือตอนที่ว่า เมื่อมีรูปหรือเสียงก็ตาม ยกตัวอย่างเพียง
อย่างเดียวว่า มีรูปมากระทบที่ตา; รูปกระทบเข้าที่ตา ซึ่ง

ประกอบด้วยเส้นประสาท และมีวิญญาณพร้อมที่จะเกิดขึ้นทำหน้าที่ยู่เสมอ, การกระทบอย่างนี้เร็วกว่า ผัสสะ. ผัสสะแปลว่า การกระทบ. นี่เป็น Mechanism อันแรกคือการกระทบระหว่างรูปกับตา ซึ่งมีจักขุวิญญาณเกิดขึ้นทำหน้าที่อยู่ด้วย. ผัสสะหรือการกระทบนี้ ใคร ๆ ก็มียู่ด้วยกันทุกคน มีอยู่แต่เพียงว่าไม่สังเกต ไม่สนใจ ไม่ศึกษาว่า มันมีการกระทบ มีแต่ปล่อยไปตามเรื่อง เลยไม่เข้าใจคำว่า ผัสสะ ; ฉะนั้น ถ้าอยากจะรู้ธรรมะ ถ้าอยากจะทำใจธรรมะ ต้องสนใจในสิ่งที่เรียกว่า “ผัสสะ” นี้ จนเข้าใจเสียก่อน นับว่าเป็นอันแรกที่สุดที่ต้องเข้าใจ;

พอเกิดมีผัสสะอย่างนี้แล้วก็จะเกิดสิ่งที่เรียกว่า เวทนา คือความรู้สึกที่เป็นผลเกิดมาจากการกระทบนั้นว่า อันนี้น่ารักหรือไม่น่ารัก พอใจหรือไม่พอใจ ถ้าสวย รูปสวยก็พอใจ รูปไม่สวยก็ไม่พอใจ รูปน่าเกลียดน่าชัง หรือขี้โง่โง่ ก็ยังไม่พอใจ พอใจหรือไม่พอใจนี้เป็นเวทนา พระพุทธเจ้าท่านจึงตรัสว่า ผัสสะเป็นปัจจัยให้เกิดเวทนา ผัสสะปรุงแต่งเวทนา. เวทนานั้นแหละคือตัวเรื่องตัวการ ตัวคันเหฺรที่ทำให้โลกนี้เป็นอย่างไร.

อาตมากล่าวอย่างนี้ ท่านจะเข้าใจหรือไม่เข้าใจลองไปคิดดู. ท่านจะเรียกมันว่าตัวนิดเดียว, หรือตัวใหญ่, หรืออะไรที่สุดแท้ แต่นี่แหละคือตัวต้นเหตุ ตัวการใหญ่ที่สุด ที่ร้ายกาจที่สุด ที่จะบันดาลให้โลกเราเป็นอย่างไร. ข้อนี้เป็น

เพราะว่า เราทุกคนนี้เป็นทาสของเวทนา เพราะว่าเราหลงรัก
 ในเวทนาด้วยกันทั้งนั้น; เราอยากได้เวทนาที่เป็นสุข เรา
 ทำทุกอย่างนี้เพื่อเวทนาที่เป็นสุข การอดส่ำเหล้าเรียน การ
 อดส่ำประกอบอาชีพไม่มีหยุดหย่อน วิ่งเต็นตลอดชีวิต นี้เพื่อ
 สุขเวทนาของตัวเอง หรือของผู้อื่นที่เรารัก ซึ่งทำให้เกิด
 สุขเวทนาแก่เรามากต่อหนึ่ง. สุขเวทนานี้เป็นตัวเรื่องสำคัญ
 เช่นนี้ แต่ว่ายังไม่เด็ดขาดถึงกับว่า จะเป็นอย่างนั้นไปเสีย
 ทั้งหมด. ถ้าเราควบคุมดี มันไม่เป็นอย่างนั้นซึ่งจะได้กล่าว
 ต่อไป.

ครั้นเมื่อเกิดเวทนาเช่นนี้แล้ว ต่อไปมันจะเกิดตัณหา
 อุปาทาน. ถ้าควบคุมไม่ให้เกิดตัณหาอุปาทาน เวทนาจะ
 ตายด้าน จะไม่ทำอันตรายใคร; แต่ถ้าควบคุมไว้ไม่ได้ เวทนา
 ต้องให้เกิดตัณหาโดยแน่นอน คือความอยาก. ความอยากนี้
 หมายถึงความอยากทุกชนิด กินความกว้างหมด จะอยากอย่างไร
 ก็เรียกว่าความอยากทั้งนั้น ไม่ใช่หมายถึงเฉพาะในทางกามารมณ์.
 ถึงแม้คำนี้จะมีชื่อว่าตัณหา ก็ขอให้เข้าใจว่า หมายถึงอยาก
 ทุกชนิด ไม่ใช่เฉพาะแต่ตัณหาทางกามารมณ์. ในภาษาไทย
 เราใช้คำว่าตัณหาไปในทางกามารมณ์ แต่ในทางภาษาบาลีเดิม
 ของเขานั้น ตัณหาหมายถึงความอยากทุกชนิด; อยากในทาง
 กามารมณ์ก็เป็น กามตัณหา, อยากเป็นนั่นเป็นนี่ ไม่เกี่ยวกับ
 กามารมณ์ ก็เรียกว่า ภวตัณหา; อยากไม่ให้เป็นอย่างนั้น
 อย่างนี้, หรือไม่ให้เป็นอย่างนี้ตาม เรียกว่า วิภวตัณหา; คือ

เรียกว่าตัณหาทั้งหมด นี่ก็เป็นสิ่งที่ต้องขอร้องให้ท่านครูบา-
 อาจารย์ทั้งหลายกำหนดไว้เป็นพิเศษ ไม่อย่างนั้นการศึกษา
 ธรรมะต่อไปข้างหน้าจะเผื่อ จะเข้าใจไม่ได้ เพราะไปถือเอา
 ความหมายตามภาษาไทยของคำว่าตัณหา แล้วไปใช้กับตัณหา
 ในภาษาบาลี หรือภาษาธรรมะ นั้นมันลงกันไม่ได้ ฉะนั้น
 จำเป็นจะต้องจำไว้ให้ดี. เวทนาให้เกิดตัณหา^๕ หมายความว่า
 ให้เกิดความอยาก. ถ้าสิ่งที่เป็นเวทนานั้นเป็นความสุข
 เป็นความพอใจ ก็อยากได้, อยากเอา, อยากยึดครอง, อยาก
 ถนอม, หวงแหน, หึงหวงไปเลย; ถ้าไม่พอใจมันก็อยากไป
 อีกรทางหนึ่ง เช่นว่า อยากหนีไปเสีย, อยากตีให้ตาย, อยาก
 ทำลายเสีย; หรือถ้ารู้สึกว่าเป็นอันตรายก็อยากจะทำลายเสีย
 ถ้าเป็นคู่แข่งกันก็อยากทำลายเสีย; ดังนั้น เราจึงเดือดร้อนอยู่
 ด้วยความพอใจ และทั้งความไม่พอใจ.

เมื่อเกิดเป็นตัณหาแล้วช่วยไม่ได้; เรื่องมันไม่หยุด
 อยู่แค่ตัณหาแล้ว มันจะต้องมีอุปาทาน คือเกิดความรู้สึกเป็น
 ตัวเรา “ผู้อยาก” ขึ้นมาทันที. ถ้าความอยากได้เกิดขึ้นแก่
 จิตแล้ว ความรู้สึกของผู้อยากก็ต้องเกิดขึ้นแก่จิตด้วย. จะ
 ถือว่าเป็นตัวเรา หรือเป็นตัวจิตเองก็ตาม เป็นผู้อยากขึ้นมา
 ทันที รู้สึกว่ามีเราเป็นตัวตนขึ้นมา นี่แหละคืออุปาทาน สิ่ง
 เรียกว่าอุปาทาน คือความยึดมั่นว่า “ตัวตน” หรือ “ของตน”
 ขอให้เข้าใจว่าตัวเราเพิ่งเกิดขึ้นที่ตรงนี้เอง หากแต่ว่ามันเกิดอยู่

ในครรภ์ เหมือนกับท้องแก่ เด็กเกิดได้สมบูรณ์แล้วแต่ว่ายังอยู่ในครรภ์ยังไม่คลอดออกมา.

พอมีอุปาทานแล้วต้องเกิดภพเกิดชาติ. ภพนั้นหมายถึง ความพร้อมได้ที, เป็นการกระทำในตัวมันเอง; เป็น Mechanism ของตัวมันเอง ในตัวมันเองที่จะแบ่งบานเป็นชาติ คือรู้สึก เป็น “ตัวก” โฝงผางออกมาเลย; ตัวกอย่างนั้นตัวกอย่างนี้, เต็มแรงเต็มกาชนมาทีเดียว. ถ้าขณะนั้นมีความรู้สึกนึกคิด อย่างไม่รู้ ก็เรียกว่าเกิดเป็นอย่างนั้น; เช่นเมื่อความคิดนึก เป็นอย่างสัตว์ ก็เรียกว่าเกิดเป็นสัตว์ไปทีเดียว; มีความคิด นึกอย่างคน ก็เกิดเป็นคน; มีความคิดนึกอย่างเทวดาก็เกิดเป็น เทวดา ; หรือมีความรู้สึกนึกคิดว่าเราเป็นพ่อ ก็เกิดเป็นพ่อ คิดว่าเป็นลูกก็เกิดเป็นลูก; ถ้ามีความคิดนึกอย่างเศรษฐี ก็ เกิดเป็นเศรษฐี; มีความคิดนึกอย่างขอทาน ก็เกิดเป็นขอทาน.

พอเกิดเป็นอย่างไรรู้ขึ้นมาแล้ว ก็ต้องร้อนเพราะความ รู้สึกว่าเป็นอย่างนั้น พระพุทธเจ้าท่านไม่ได้หมายความว่าง่าย ๆ แต่เพียงว่า ทุกข์คือความเจ็บปวดดิ้นรน แล้วก็ทุกข์, ไม่ใช่เช่นนั้น; ท่านหมายถึงมากกว่านั้นมาก. ข้อนี้หมายความว่า เมื่อเรายึดมั่นถือมั่นว่าเราเป็นอะไรนั่นแหละ คือเราเป็น ทุกข์; ดังนั้นท่านจึงตรัสว่า “เบญจขันธ์ที่ถูกยึดถือด้วย อุปาทานนั่นแหละเป็นตัวทุกข์.” หมายความว่า กายกับใจนี้ ถ้าไม่มีการหลงยึดถือมั่นว่าเป็นอะไรแล้ว มันยังไม่ทุกข์;

ต่อเมื่อใดเรายึดมั่นถือมั่นว่า เราเป็นอะไร เมื่อนั้นทุกข์ขึ้นมาทันที นี่แปลว่า เราเป็นทุกข์แบบหนึ่งโดยธรรมชาติภายในอยู่แล้ว ถ้ามันผิดมากไปกว่านั้น จนเราไปทำอะไรใครเข้า เพราะความเห็นแก่ตัวหรือของกันแล้ว มันก็เป็นทุกข์ข้างนอก อีกที่หนึ่งคือทุกข์ทางสังคม คือเบียดเบียนกันเป็นวงกว้างออกไป เป็นหมูชนเบียดเบียนกัน หรือเบียดเบียนกันทั้งโลกก็สุดแท้. มันต้องมีมูลมาจากความยึดมั่นถือมั่นว่า ตัวเราซึ่งมาจากความอยาก คือตัณหา ซึ่งตัณหามาจากเวทนา เวทนาก็มาจากผัสสะ และผัสสะก็มาจากสิ่งที่มีอยู่เคลื่อนกลาดตามธรรมชาติ เป็นรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ที่มากระทบกันเข้ากับตา หู จมูก ลิ้น กาย ที่ได้อาศัยจิตนี้ออกรับรู้ว่าเป็นอะไรนั่นเอง.

ทั้งหมดนี้คือแนวสังเขปย่อๆ ของ Mechanism ของ กลไกทางจิต หรือของจิตที่มันมีอยู่อย่างนี้ จะว่าพระเจ้าสร้างก็ได้ แต่ที่แท้มันก็เป็นเรื่องของมันเอง ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นตั้งแต่วันแรกว่า ทุกอย่างนี้ เป็นเรื่องของมันเอง เป็นธรรมชาติ; เพราะฉะนั้นสิ่งทั้งหลายจึงได้นำมาว่า "ธรรมะ" ไปหมด; รูป เสียง กลิ่น รส ข้างนอกก็เป็นธรรมะ; ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ก็เป็นธรรมะ; วิญญาณต่างๆ ก็เป็นธรรมะ; การกระทบกันก็เป็นธรรมะ; ตัวเวทนาก็เป็นธรรมะ; ตัณหาทุกชนิดก็คือธรรมะ; อุปาทานก็ธรรมะ; ภพก็ธรรมะ;ชาติก็ธรรมะ; ทุกข์ทั้งหลายก็ธรรมะ; ไม่มีอะไรที่ไม่ใช่ธรรมะ; ฉะนั้นขอให้เรารู้ธรรมะเท่านั้น รู้ให้

ถูกต้องว่าธรรมะนั้นคืออย่างนี้; ดังนั้นการรู้จักโลกที่เป็นไปในจิตในเรื่องเกี่ยวกับจิตนั้นก็เรียกว่ารัฐธรรมนูญ; คือสามารถที่จะแก้ไขมันได้ ควบคุมมันได้ โดยความมุ่งหมายที่ว่า จะให้มันหยุดอยู่แค่ผัสสะ หรือเพียงแค่วาทนาก็ได้ เป็นอย่างสุดท้ายอย่าให้เลยไปจนปรุงเป็นตัณหา; ถ้าปรุงเป็นตัณหาแล้วก็ช่วยไม่ได้ ต้องเป็นทุกข์แน่ๆ; ในรายนั้น ในกรณีนั้น ต้องไปจนถึงความทุกข์โดยแน่นอน; เพราะฉะนั้นสติปัญญาและธรรมะที่ทำความรอดนี้ มันอยู่ตรงที่ว่า ให้เราฉลาดคือมีสติสัมปชัญญะ คือเมื่อมีอะไรมากระทบตากระทบหูเป็นต้นแล้ว ให้มันหยุดแต่แค่นั้น. คำว่าหยุดอยู่แค่นั้น ไม่ได้หมายความว่า แข็งทื่ออย่างกับท่อนไม้; แต่ทำให้มีสติปัญญาเข้ามาแทนเข้ามาสะกดไว้ อย่าให้ผัสสะปรุงจนเกิดเวทนา; คือให้มีสติปัญญาเข้ามาแทน และรู้ว่าควรจะจัดการกับผัสสะรายนี้อย่างไร. ถ้าจะจัดการอย่างไรก็จัดการไปด้วยสติปัญญา อย่าปล่อยให้กิเลสตัณหาเข้ามาจัดการ. ถ้าสติปัญญาบอกว่า ไม่ต้องจัดการอะไร ก็เลิกกัน ก็เฉยเสีย; เรื่องก็หยุดอยู่แค่นั้น คือมันหยุดอยู่เพียงแค่ผัสสะแล้วก็ดับไป. ที่นี้ในกรณีที่มันเร็วเกินไปกว่าที่เราจะทำอย่างนี้ได้ มันก็ปรุงเป็นเวทนา คือว่าความรู้สึกได้เดินไปจนถึงเป็นความพอใจหรือไม่พอใจเสียแล้ว แต่ก็ขอให้หยุดเพียงแค่นั้นอีกครั้งหนึ่ง ให้สติปัญญามาทันอีกทีหนึ่ง ก็หยุดอยู่เพียงเวทนา พอใจหรือไม่พอใจแล้วก็เลิกกัน อย่าได้กลับไปปล่อยให้เลยไปเป็นความอยากอย่างนั้น อยากอย่างนั้น

ตามความพอใจหรือไม่พอใจนั้น ซึ่งจะเป็นต้นเหตุขึ้นมา ถ้าเป็นต้นเหตุแล้ว ช่วยไม่ได้ มันจะต้องไปจนถึงเป็นความทุกข์โดยแน่นอน.

นี่เราจึงเห็นได้ทันทีว่า ตัวธรรมะอันประเสริฐนั้น พระพุทธเจ้าท่านทรงมุ่งหมายที่ตรงนี้ คือมุ่งหมายเอาตรงที่ “หยุดอยู่ตรงผัสสะ”^๑ หรือถ้าพลาดไปที่ตรงนั้น ก็มีอีกด้านหนึ่งที่จะเอาชนะได้ คือตรงที่เวทนา หยุดเวทนาให้ได้อีกทีหนึ่ง หยุดได้ก็เป็นอันว่ารอดตัว เพราะไม่มีตัวกูหรือของกูเกิดขึ้น, คือไม่มีต้นเหตุ อปาทานเกิด มันจึงดับไป นี้เรียกว่าอารมณ์นั้นดับไป โดยไม่ปรุงให้เกิดตัวกูหรือของกู; จิตก็เป็นจิตตามธรรมชาติที่กระทบอารมณ์แล้วก็ดับไป ไม่ปรุงเป็นตัวกูหรือของกู จึงไม่เป็นทุกข์. นี้เป็นหลักใหญ่ หรือว่าจะเรียก อภิธรรม ก็เป็นอภิธรรมที่สุด เป็นปรมาตถ์ที่สุด อยู่ตรงนั้นอย่าได้เข้าใจเป็นอย่างอื่น. อันนี้แหละเป็นพุทธศาสนาที่จะใช้เป็น Applied Buddhism ได้. เราจะต้องสนใจกันที่ตรงนี้

๑. ข้อนี้ ถือเอาตามพระพุทธานุภาพ ที่ครัสต์แก่พระพาทิยะว่า “กุก่อนพาทิยะ! เมื่อโคเธอเห็นรูปแล้วสกว่าเห็น, ไต้หึ่งเสียงแล้ว สกว่าฟัง, ไต้กลิ่น ลิ้มรส สัมผัสแล้ว ก็สกว่าไต่กลิ่น ลิ้มรส สัมผัส; เมื่อนั้น “เธอ” จักไม่มี; เมื่อโค “เธอ” ไม่มี “เธอ” ก็ไม่ปรากฏในโลกนี้ในโลกอื่น หรือในระหว่างแห่งโลกทั้งสอง; นั่นแหละคือที่สุดแห่งทุกข์ละ” ดังนี้.

อย่าไปสนใจเรื่องมากมาย แต่ทำอะไรไม่ได้; จงสนใจแต่
เรื่องที่เราเรียกว่ากำมือเดียว แล้วก็ใช้ประโยชน์ได้เต็มที่ทั้งกำมือ.

ถ้าเกี่ยวกับการเป็นพระอรหันต์นั้น พระพุทธเจ้าท่าน
ตรัสไว้เป็นหลักตายตัวว่า “เมื่อใด รูปกระทบตา เสียงกระทบ
หู จมูกกระทบกลิ่น ลิ้นกระทบรส กายสัมผัสทางผิวหนัง
แล้วหยุดอยู่ได้แต่เพียงสักว่ากระทบ; เมื่อนั้นตัวเธอจะไม่มี;
เมื่อตัวเธอไม่มี การวิ่งไปวิ่งมาก็ไม่มี การหยุดอยู่ที่ไหนก็ไม่มี
คือไม่ยอกนั่นเอง; ไม่อยากเอาอะไร ไม่ไปที่ไหน ไม่มา
ที่ไหนแล้วกันนั่นคือที่สุดทุกข์”. ที่สุดของความทุกข์หมายความว่า
“นั่นคือนิพพาน”. นี่ไม่ใช่เรื่องเล็กๆ แต่เป็นเรื่องถึงขนาด
เป็นพระอรหันต์และนิพพาน. “ถ้าตัวเธอไม่มี” ก็หมายความว่า
“ถ้าผัสสะไม่ปรุงเป็นเวทนา ตัณหา อุปาทานแล้ว ตัวเธอก็
ไม่มี” นั่นคือนิพพาน.

ทีนี้ จะเอาไปใช้สอนเด็กอย่างไร จะได้วินิจฉัยกันให้
ละเอียดข้างหน้า แต่อย่างน้อยเราก็ต้องสอนให้เด็กรู้ว่า ความ
กระวนกระวายใจ นั้นมันเกิดขึ้นมาได้อย่างไร เพราะควบคุม
อะไรไม่ได้. เด็กๆ ก็พอจะมองเห็นว่า ควบคุมจิตเมื่อเห็นรูป,
เมื่อฟังเสียง, เมื่อดมกลิ่นเป็นต้นนี้อย่างไร แล้วมันไม่ร้อนใจ;
ถ้าไม่ควบคุมอย่างไร แล้วมันจะร้อนใจ. นี่เป็นต้นเงื่อนไข
เราจะแสดงนิพพานแก่เด็ก และเป็นประโยชน์อย่างจำเป็น
ที่สุดแก่เด็กด้วย คือเด็กจะเจริญในด้านจิตใจ ในด้านสติปัญญา

เฉลี่ยวจนลาดและมีความสุข เพราะเขามารู้เรื่องกลไกทางจิตจนควบคุมมันได้; เพราะฉะนั้น ขอให้ท่านทั้งหลาย สังเกตจนกำหนดได้ว่า เมื่อไร เรียกว่าตัวกูเกิดขึ้นมาแล้ว; เมื่อไร เรียกว่าตัวกูยังไม่เกิด. ขอย้ำให้ชัดลงไปอีกครึ่งหนึ่งว่า ต้องศึกษาจนสามารถมองเห็น หรือกำหนดได้ชัดว่า เมื่อไร egoism หรือ “ตัวกู” เกิด; เมื่อไร egoism หรือ “ตัวกู” ยังไม่เกิด ขอให้เข้าใจว่าเมื่อผัสสะกระทบทางตา ทางหู กับของข้างนอกนั้น ตัวกูยังไม่เกิด. อย่าเข้าใจผิดในข้อนี้ เหมือนกับที่เคยนึกหรือเคยรับการสั่งสอนมาผิดๆ. เมื่อผัสสะแล้ว มีเวทนา รุสีกร้อน รุสีกหนาว รุสีกอรรอย ไม่อรรอย ฯลฯ พอใจ ไม่พอใจ; แมต่อนั้น “ตัวกู” ก็ยังไม่เกิด แต่มันหุดหวิดเต็มที่แล้ว; egoism ยังไม่เกิด แต่ว่าพร้อมที่จะเกิดได้; หรืออาจจะไม่เกิดก็ได้ ถ้าควบคุมถูกวิธี; ดังนั้นเราต้องถือว่า ในระยะของผัสสะหรือของเวทนานั้น egoism หรือ “ตัวกู” นั้นยังไม่เกิด.

ทีนี้ หลังจากเวทนานั้น ถ้ามันเกิดความอยากอย่างนั้น อยากรู้อย่างนี้ ตามเวทนานั้น นี้เรียกว่าตัณหา. นี้แหละคือ “ตัวกู” เริ่มปฏิสนธิ เริ่มก่อปฏิสนธิ หรือตั้งครรภ์แล้ว. พอเป็นอุปาทานชัดลงไปว่า “กูเป็นผู้อย่างนั้น”; “กูเป็นผู้อย่างนั้น” ไปตามความอยากนั้น นี้ “ตัวกู” นี้ มันครรภ์แก่แล้ว. ทีนี้ กภ นี้ก็คือมันทำการคลอด มันถึงคราวที่พร้อมที่จะคลอดแล้ว. ทีนี้ ชาติ ก็เกิดออกมาเป็น “ตัวกู” อย่างนั้น อย่างนี้ โดย

สมบุรณ์ออกมาข้างนอกให้คนอื่นเห็นเลยว่า ตัวกูนั้นมีรูปร่าง
อย่างไร แสดงท่าผู้ดี หรือ ผู้ร้าย เข้าใส่คนอื่นเลย จนคนอื่น
เห็นได้เลย หรือแม้ว่าคนอื่นไม่เห็นได้คนอื่นไม่มาเกี่ยวข้องด้วย
มันก็เป็นทุกข์อยู่ในตัวกูนั่นเอง เพราะตัวกูได้เกิดมา เบิกบาน
ออกมาโดยสมบุรณ์แล้ว ดังนั้น จึงป็นกันได้ว่า ในขณะที่แห่ง
ผัสสะ และเวทนานั้น “ตัวกู” ยังไม่เกิด; แต่พอถึงขณะแห่ง
ตัณหาอุปาทาน ภพ ชาติแล้ว ก็ตัวกูเกิด.

ผัสสะนี้ เขาแปลกันว่า contact, เป็นคำง่ายๆ ว่า
contact ก็คือกระทบ; และเวทนาที่ว่า feeling, ศัพท์ธรรมดา
ทั้งนั้น; แล้วตัณหาที่ desire; อุปาทานที่ clinging บ้าง,
attachment บ้าง, grasping บ้าง, แล้วแต่จะใช้คำไหน, แต่คำว่า
attachment นั้น ใช้กันมากและถือว่าถูกต้อง; ภพนี้ก็คือ
performance of existence เรียกว่ากรรม ก็เป็นกรรมตรงที่มัน
perform นี้เอง; มันเป็นกรรมที่กระทำการเกิด หรือทำให้มี
existence ขึ้นมา มีภพเป็นภพ เป็นอย่างนั้นเป็นอย่างนี้โดย
สมบุรณ์. คำว่าชาติก็คือ birth เจยๆ, birth อย่างการคลอด
การเกิด. ต่อจากนั้นก็เป็นที่ทั้งนั้น ใช้คำว่า suffering
ทั้งนั้น. หนึ่งจะต้องอธิบายให้ชาวต่างประเทศฟังบ้าง
ก็ใช้คำให้ถูกๆ มันง่ายดี. เราจะเห็นว่าเขาไม่ได้ใช้คำพิเศษ
อื่นๆ; ใช้คำธรรมดาสามัญ แต่ความหมายของมันพิเศษ.

พอเราจับได้ว่า ตัวกูเกิด หรือไม่เกิดกันตอนไหน
อย่างไรแล้ว เราก็จะต้องดูต่อไปอีกว่า ตอนไหนมันว่าง

“ตัวกู” ตอนไหนมันกลุ่มไปด้วย “ตัวกู.” ที่มันวุ่นวาย
 กัดกลุ่มไปด้วยตัวกู ก็คือตอนที่หลังจากเป็นตัณหา อุปาทาน
 เสียแล้ว; มันมีความรู้สึกเป็น egoism เสียแล้ว; อย่างนี้
 เรียกว่า ไม่ว่าง แล้วมันก็คือ วุ่น; วุ่น ก็คือเป็นทุกข์. ไม่มี
 egoism ไหน ที่จะไม่เป็นทุกข์; มันเพียงแต่ว่า Egoism
 อย่างดี มันก็ทุกข์อย่างอ่อนเร้น มันทุกข์เจียบสนิท มันเป็น
 ทุกข์โดยไม่ประจักษ์. Egoism อย่างเลวนั้น มันทุกข์โดย
 ประจักษ์; แต่ว่าทุกข์โดยประจักษ์ หรือไม่ประจักษ์ก็ตาม
 มันวุ่นทั้งนั้น; มันวุ่นอยู่ข้างใน หรือมันวุ่นอยู่ข้างนอกหรือ
 มันวุ่นทั้งข้างนอกข้างใน; อาการวุ่นนั้นแหละ คืออาการ
 ทุกข์ที่เป็นทุกข์.

เรื่องนี้ เราอย่าให้เป็นเรื่องในหนังสือ เราต้องให้เป็น
 เรื่องในใจของเราเอง ที่เราเห็นโดยประจักษ์เป็นอย่างนี้.
 ตลอดเวลาที่ตัวกูหรือของกูก็ตามยังไม่เกิด นี้เราเรียกว่า “ว่าง”
 ว่างก็สบายไปหมดเลย. ในขณะที่ใดที่เราไม่เห็นแก่ตัวเรา คือ
 ไม่มี egoism ขณะนั้นเราสบาย. ถ้ามัน fluke มันบังเอิญ
 อย่างไม่ก็ตาม มันเกิดปรุงเป็นตัวกู - ของกู ขึ้นมา จากทางตา
 ทางหู หรือทางคิดนึกอะไรเอาเอง แล้วมันก็วุ่นขึ้นมา แล้ว
 เราเป็นทุกข์. ตัวอย่างเมื่อเราทำหน้าที่ครูสอนไปนี้ มัน
 สนุกสนานเพราะมันว่าง; แม้สอนให้วุ่นวาย สอนอยู่อย่าง
 ชุลมุนวุ่นวายในห้องเรียนอย่างไร มันก็ว่าง; ไม่ใช่ว่าร่างกาย

ต้องอยู่นิ่งๆ อย่างนั้นไม่ใช่; ร่างกายยังคงทำงานอยู่อย่าง
 ขยันขันแข็งทั้งทางกาย ทางใจก็ยังเรียกว่าว่าง เพราะใน
 ตอนนั้น มันไม่มีความรู้สึกที่เป็น egoism หรือเป็นตัวตน
 ของตนอะไรที่โหน; มันเป็นสติปัญญาแท้ๆ ควบคุมร่างกาย
 จิตใจให้ทำไป เราจึงสนุกในการสอน ในการงาน ในการ
 ทำไร่นานา อะไรทุกอย่าง. ที่นี้ ถ้าประเดี๋ยวผลออกไป มีอะไร
 มากระทบ สะกิดให้มีความรู้สึกในทางมีตัวเรา มีของเรา เกิด
 ความเห็นแก่ตัวเราขึ้นมา ก็เกิดคิดว่าเงินเดือนไม่พอใช้แล้ว
 ใต้น้อยเกินไปแล้วควรจะได้มากกว่านี้ หรือว่ามันจะต้องทำ
 อย่างนั้น ต้องทำอย่างนี้ มันจึงจะได้อย่างนั้นได้อย่างนี้ แล่น
 ออกไปนอกทางของงานสอนแล้ว มันไปทำงานที่เห็นแก่ตัวตน
 มันก็เป็นทุกข์ขึ้นมาทันที. คนเดียวกันนั้นแหละ ฐานะ
 อย่างเดียวกัน คนเดียวกัน นาที่เดียวกันก็ยังเปลี่ยนได้ ไม่ต้อง
 ถึงชั่วโม่ง. เราต้องสังเกตคำว่า “วุ่น” กับคำว่า “ว่าง” ให้ดี;
 ที่แรกยังว่างอยู่ก็สอนสนุก แต่แว็บเดียว วุ่นแล้วก็ตกรรอก
 ทั่งเป็น; ทนทำไปพลงด้วยอาการตกรรอกทั้งเป็น อย่าง
 น้อยก็รู้สึกน้อยเนื้อต่ำใจในอาชีพของครูเช่นนี้เป็นต้น; วุ่น
 หรือ ว่าง ขอให้เข้าใจอย่างนี้.

อยากจะยกตัวอย่างให้ง่ายกว่านี้ โดยยกตัวอย่างพวก
 กรรมกร ที่ทำงานหนัก กลางแดด กลางลม กลางฝน แจว
 เรือจ้าง หรือขุดดิน ขุดห้องร่องอะไรก็ตาม; ถ้าใจเขาว่าง
 egoism ไม่โผล่เข้ามาในใจ เขาสนุก แจวเรือจ้างก็สนุก

ร้องเพลงก็ได้ แจวเรือจ้างทวนน้ำกลางแดด กลางฝนก็ร้องเพลงได้. แต่ถ้าผลมีอะไรมาปรุงเป็น egoism เห็นแก่ตัวขึ้นมา เห็นแก่ตัวเอง หรือครอบครัวยังมาอย่างนี้ มันร้องเพลงไม่ออกขึ้นมาทันทีเลย; มันเป็นความคิดกลัดกลุ้มโทษคนนั้นคนนั้น โทษพระเจ้า โทษเทวดา ต่ำธรรมดาติ หรือทำอะไรไปได้อะไรแปดอย่าง เป็นทุกข์ เป็นนรกขึ้นมาทีนั้นเดี๋ยวนี้ นั่นคือวุ่น; ฉะนั้นเมื่อเวลาว่างจาก egoism นั่นแหละคือเวลาที่เรากำลังอยู่ด้วยนิพพานในความหมายระดับหนึ่ง หรือจะเรียกว่าสวรรค์รองลงมาที่สุดแท้. เมื่อกำลังวุ่นอยู่กับ egoism นั่นคือนรก หรือความทนทุกข์ทรมาน ไม่ต้องไปหานรกที่ไหน; ดังนั้นอย่าได้ประมาทคำเพียง ๒ คำว่า “ว่าง” กับ “วุ่น” นี่คือการธรรมะแท้. ว่าง คือไม่ปรุงแต่ง จัดเป็น วิสังขาร : วุ่น คือปรุงแต่ง จัดเป็น สังขาร.

สังขารคำนี้ แปลว่าปรุงแต่ง; สิ่งที่ถูกปรุงแต่งจัดเป็นสังขตะ : ถ้าไม่มีการปรุงแต่งก็คือ อสังขตะ คือว่าง; จะเป็นสุขสบายที่สุด สนุกสนานที่สุด โภยโคลนอยู่ในห้องร้องกัซซิ่งสรวลเสเฮฮา ยังสนุกสนานได้; ภูผินเรือนอยู่แต่ๆ ก็ยังสนุกได้, เป็นคุณหญิงคุณนายถ้าจิตว่างแม้จะภูผินก็ยังสนุกได้ ไม่ต้องไปหาอะไรสนุกสนานที่ไหน. แต่ถ้าจิตวุ่นแล้วไม่ต้องพูดถึงภูผินละ ให้นั่งนอนอยู่ในลักษณะอย่างไร มันก็ตกนรกทางเป็นอยู่นั้นแหละ นี่คือใจความแท้ของคำว่าว่างกับคำว่าวุ่น. ถ้าเข้าใจแล้ว จะพบว่า ขณะหนึ่งเราอาจจะเสวยรส

ของนิพพานตามธรรมชาติอยู่ แต่พอแผลอแผลิบเดียวเปลี่ยนเป็นลงนรก แล้วทนทุกข์ทรมานอยู่ในวัฏฏสงสาร ในนรกอย่างยิ่ง. นี่แหละกลไกของจิตเป็นได้ถึงอย่างนี้. ที่อาตมาต้องกล่าวยืดยาว หรือลืกซิ่งไปบ้างนี้ ก็กล่าวเพื่อเป็นหลักพื้นฐานเสียในวันแรก เป็นแนวสังเขปทั่วไปตลอดสาย แล้วเราจะได้พูดรายละเอียดง่ายในวันหลังๆ; ฉะนั้นขอให้กำหนดไว้ในฐานะที่เป็นหลักพื้นฐานว่า ตัวยุเกิด แล้วกัวัน : ตัวยุยังไม่เกิด ก็ยังว่างอยู่ : ว่างอย่างนี้ก็มีลักษณะเป็นนิพพานเหมือนกัน แต่ว่าชั่วคราว คือไม่ใช่นิพพานจริง เป็นนิพพานที่ชิมลองสำหรับคนทั่วไป แต่ก็มีรสชาดอย่างเดียวกันกับนิพพานจริง; ผิดกันแต่ว่า นิพพานจริงนั้น ว่างเด็ดขาดลงไป มันเปลี่ยนแปลงเป็นรุ่นอีกไม่ได้เท่านั้น. เรื่องนี้อาตมาพูดกันที่หลังโดยละเอียด.

ฉะนั้น หลักที่เป็นทางศีลธรรม ที่เราจะบอกเด็ก ๆ ได้ ก็บอกตามหลักที่พระพุทธเจ้าได้ทรงวางไว้ว่า จิตที่ตั้งไว้ผิด หรือ จิตที่ตั้งไว้ถูก สองอย่างเท่านั้น. จิตที่ตั้งไว้ผิดนั้นก็คือว่า เราปรับปรุงมันผิดในเมื่อได้เห็นรูป ฟังเสียง ดมกลิ่น ลิ้มรส เป็นต้น ที่เราไปทำกับมันผิด ไปจัดกับมันผิด ไปดำเนินกับมันผิด มันก็เป็นทุกข์เป็นนรกขึ้นมา; แต่ถ้าเราจัดกับมันถูก มันก็เป็นสวรรค์หรือเป็นนิพพานขึ้นมา; ดังนั้นพระพุทธเจ้าท่านจึงตรัสว่า จิตที่ตั้งไว้ผิดนั้น มันทำอันตรายแก่คนนั้น ยิ่งกว่าที่พวกโจร หรือคนเกลียดชังมีเวรมีภัย จะมา

รวมกันทำให้แก่คนนั้น. ที่นี้ จิตที่ตั้งไว้ถูก มันจะทำความ
 สุขสวัสดิ์ให้แก่บุคคลนั้น ยิ่งกว่าที่คนรักทั้งหมดของเขา จะมา
 ช่วยทำให้เขา แปลว่า จิตที่ตั้งไว้ผิด กับจิตที่ตั้งไว้ถูก
 มันเป็นสิ่งที่สำคัญอย่างยิ่ง. การตั้งผิดหรือตั้งถูกนี้ มันเกี่ยว
 กับกลไกของจิตเท่านั้น ไม่มีอย่างอื่น. ถ้าพลิกไปถูกทาง ก็
 ตั้งไว้ถูก; ถ้าพลิกไปผิดทาง ก็ตั้งไว้ผิด; ฉะนั้น เราจ
 ระมัดระวังให้ดี เหมือนที่เราฉลาดในการขับรถยนต์ ไม่ชน
 เสาไฟฟ้า ไม่ล่งค ไม่ล่งคลอง มันจึงเป็นสิ่งที่ได้รับประโยชน์
 จากการมีชีวิตอยู่โดยสมบูรณ์.

เราได้ใจความที่เป็นหลักมาเรื่อยๆ ว่า จิตคือศูนย์กลาง;
 จะปรุงเป็นตัวกู ของกู ถือเป็น egoism ขึ้นมาเมื่อไร หรือจะ
 ยั่งวางอยู่อย่างไร ก็มีกฎเกณฑ์เหมือนกับที่เข้ามาแล้ว; และมา
 รวมอยู่ที่หลักว่า ต้องดำรงตนของตน หรือจิต ให้ถูก คืออย่า
 ให้กลายเป็นผิดไปได้; และการดำรงไว้ถูกนี้ คือการไม่ให้
 เกิดความเหินแก่ตน เป็นหลักธรรมะที่เรียกว่า “แนวเดียว
 ตลอดสาย” คือใช้ได้ตั้งแต่เด็กแรกคลอด เด็กโต คนหนุ่ม
 คนสาว คนเฒ่าคนแก่ และคนจะเป็นพระอริยเจ้ากันในที่สุด;
 เพราะฉะนั้น จึงถือว่า ความไม่ยึดมั่นถือมั่นนี้แหละ คือหัวใจ
 ของพุทธศาสนา ซึ่งมีอยู่ในประโยคสั้น ๆ ว่า “สิ่งทั้งปวงไม่ควร
 ยึดมั่น ถือมั่น” ท่านที่เป็นนักศึกษาท่านคงจะได้เคยพบเขากล่าว
 เขาเขียน เขาถือกันว่า คาถาพระอัสสชิที่ว่า “เย ธมฺมา เหตุ-
 ปฺปภาว เตสฺ เหตุํ ตถาคโ ๗ ลว” เป็นต้น ที่จารึกแผ่นอิฐว่า

นี้เป็นหัวใจพระพุทธศาสนา. ที่นี้ ขอให้คิดว่า ที่มีหลัก
 อย่างนั้น ก็เพื่อไม่ให้ยึดมั่น ถ้อมมั่น. สิ่งทั้งหลายล้วนแต่มี
 เหตุ เกิดเพราะเหตุ ดับไปก็เพราะเหตุดับ; นั่นแหละคือ
 การบอกวามันยึดมั่นถ้อมมั่นไม่ได้ เพราะไม่มีอะไรมากกว่าสิ่งที่เป็น
 เป็นไปตามเหตุเท่านั้นเอง.

ที่นี้ บางคนถือว่า โอวาทปาติโมกข์ที่ว่า “สพฺพปาปสฺส
 อภฺรณํ ๖๗” คือไม่ทำชั่ว ทำดีให้เต็มที่ และทำจิตให้บริสุทธิ์
 นี้เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย นี้คือหัวใจของพุทธ-
 ศาสนา; ดังนั้นก็ได้ มันก็ถูก; แต่แล้วอย่าลืมว่า นั่นก็คือ
 ไม่ยึดมั่น ถ้อมมั่นเหมือนกัน. คนเราจะไม่ทำชั่วได้ ก็เพราะ
 ทำลายความยึดมั่นถ้อมมั่นเสียก่อนตามควร, ยิ่งจะทำดีด้วยแล้ว
 ก็จะต้องมีความเห็นแก่ตัวน้อยที่สุด เรียกว่า ไม่ยึดมั่น ถ้อมมั่น
 อยู่ตามส่วน; และที่ทำจิตให้บริสุทธิ์นั้น ก็คือไม่ยึดมั่น
 ถ้อมมั่นโดยประการทั้งปวงนั่นเอง; ดังนั้น เป็นอันว่า ชื่นชอบว่า
 หัวใจพุทธศาสนาแล้ว ทำอย่างไรเสีย ก็ต้องมารวมอยู่ที่ว่า
 ไม่ยึดมั่น ถ้อมมั่น ทั้งนั้น.

ส่วนเรื่องอริยสัจ ๔ ก็เหมือนกัน จะถือว่า เป็นหัวใจ
 พระพุทธศาสนาก็ได้ เพราะว่าทุกขก็คือ ผลของความยึดมั่น
 ถ้อมมั่น เพราะมีตัณหา ที่ว่าไม่ทุกข์ เป็นนิโรธเป็นนิพพาน
 ก็คือไม่ยึดมั่น ถ้อมมั่นเลย; และมรรคมีองค์ ๘ ก็คือวิธีปฏิบัติ
 เพื่อไม่ให้ยึดมั่น ถ้อมมั่น; ดังนั้น เรื่องอริยสัจทั้งหมด ทั้ง

กระป็นั้น ก็คือเรื่องไม่ยึดมั่น ถือมั่น; แม้จะยกเรื่องศีลสมาธิ ปัญญา อะโรมากก็ตามเถอะ มันมีรากฐานหรือแกนกลางอยู่ที่การไม่ยึดมั่น ถือมั่นทั้งนั้น เพราะฉะนั้น สิ่งที่เราเรียกว่าจริยธรรมนั้น อาตมาจึงยืนยันว่า มีแต่แนวเดียว สายเดียว อย่างน่าประหลาด คือเรื่อง ความไม่ยึดมั่น ถือมั่น; ขอให้ช่วยจำประโยคที่ว่า “สพฺเพ ธมฺมา นาลํ อภินิเวสยา” นี้ไว้ในฐานะเป็นหัวใจของพุทธศาสนาทั้งหมด ที่พระพุทธเจ้าท่านทรงยืนยันของท่านเองอย่างนั้น. มีคนไปถามท่านว่า คำตรัสทั้งหมดสรุปให้เป็นเรื่องเดียว ข้อเดียวได้ไหม และว่าอย่างไร. ท่านก็ว่าอย่างนี้ว่า “สิ่งทั้งปวงไม่ควรยึดมั่น ถือมั่น” เป็นบาลีที่ว่า สพฺเพ ธมฺมา นาลํ อภินิเวสยา; แล้วเอาไปใช้ได้หมดเลยทุกอย่างทุกประการ ไม่ว่าในกรณีไหน; เพราะว่า ความไม่ยึดมั่นนี้ มันหมายถึงไม่ยึดมั่น ถือมั่นตัวตน หรือของตน แล้วไม่เกิดความเห็นแก่ตน. ถ้าเรานำมาสอนเด็ก เราก็ลดต่ำลงมา เป็นเพียงความไม่เห็นแก่ตน คือไม่มี Selfishness เป็นความไม่ยึดมั่นถือมั่นในชั้นที่ไม่เห็นแก่ตน, หรืออย่าให้เห็นแก่ตนด้วยความยึดมั่น ถือมั่น.

ที่นี้ ปัญหาอาจจะเกิดขึ้นว่า เด็กจะทำสิ่งต่างๆ ไปด้วยอำนาจอะไร ถ้าไม่ให้เขามีความยึดมั่น ถือมั่น. ข้อนี้ ขอตอบว่า อย่าลืมนะว่า ต้องให้ทำไปด้วยสติปัญญา. สติปัญญานั้น เป็นความรู้ที่ฝึกคิดชอบชั่วดี. แก่นไม่ใช่อันเดียวกันกับ

ความขี้คั่น ถ่อมคั่น. ไม่ใช่ egoism ในรูปของ Selfishness แต่เป็นสติปัญญา เพราะฉะนั้น เราจึงอบรมสติปัญญาให้รู้ว่า อะไรเป็นอะไร, อะไรควรทำอย่างไร. อะไรไม่ควรทำอย่างไร นี่เป็นสติปัญญา; แล้วเรามี aim และกระทิงมี ambition อย่างแรงกล้าอยู่ได้ด้วยอำนาจของสติปัญญา; ถ้ามี aim มี ambition อยู่ด้วยความยึดมั่นถ่อมคั่นที่ไรสติปัญญาแล้ว แน่นอน เขาต้องสลายวินาศไปเลย; จะต้องฆ่าตัวตาย จะต้องร้องไห้ จะต้องกินยาตาย หรือจะต้องทำสิ่งที่ไม่ควรทำ; ฉะนั้น aim หรือ ambition ที่คุมอยู่ด้วยความยึดมั่นถ่อมคั่นนั้น จะนำไปลงนรกทั้งนั้น. aim หรือ ambition ที่คุมอยู่ด้วยสติปัญญานั้น จะเดินถูกทางทั้งนั้น เป็นจิตที่ตั้งไว้ถูก และไม่มีทางที่จะเป็นทุกข์ได้. นี้เรียกว่า เรามีสติปัญญาเป็นตัวตน ดีกว่าที่จะมีกิเลสตัณหาเป็นตัวตน. ถ้าจะให้เด็ก ๆ มีตัวตนเหลืออยู่ละก็ จงให้มีสติปัญญาเป็นตัวตน อย่าให้มีความยึดมั่น ถ่อมคั่น หรือ กิเลส ตัณหานั้นเป็นตัวตน. ถ้าเราจะเหลืออบตักันให้ตลอดสาย ว่ามนุษย์ทั้งโลกเราอยู่ในลักษณะอย่างไร ก็จะทำให้กำลังมีการเห็นแก่ตัวจัด เป็นตัวกู - ของกู ที่เลวที่สุดนก็มี; และกำลังมีตัวกูที่คิด คือว่าไม่เห็นแก่ตัว แต่เห็นแก่ผู้อื่นอยู่นก็มี; และมีตัวกูเบาบาง มีตัวตนเบาบางแทบจะไม่เห็นแก่ตัวเลยนก็มี; แล้วก็พวกที่หมดความเห็นแก่ตัวโดยเด็ดขาด คือพวกพระอรหันต์ อย่างนก็มี. มันมีเป็นลำดับ เป็นสายอยู่อย่างนก็จริง แต่โดยที่แท้แล้ว มันเป็นเรื่องเดียวกัน คือมีความเห็นแก่ตัวที่เบาบางลงไป จนกระทิงไม่เห็นแก่ตัวเท่านั้น; ฉะนั้น

หลักจริยธรรมที่ถูกตั้งจึงเป็นเรื่องเดียวโดดคือ เรื่องไม่เห็นแก่ตัว.

การที่เราจะขจัดความเห็นแก่ตัวนี้ ไม่มีอะไรอื่นนอกจาก ธรรมะแนวเดียวเท่านั้น คือที่เรียกว่ามรรคมืองค์ ๘ นั้นเอง, มรรคมืองค์ ๘ ที่เราจะขยายให้เห็นความเป็นพหุศึกษา, จริยศึกษา, พลศึกษา และหัตถศึกษากันในวันหลัง. ดังนั้น การศึกษาของเราทั้ง ๔ ศึกษานี้ ถ้าให้เป็นอุดมคติที่ถูกตั้งแล้ว มันต้องเป็นไปในทางที่จะขจัดขัดเกลาก่อนความเห็นแก่ตัวทุกศึกษา; ไม่ว่าพหุศึกษา จริยศึกษา พลศึกษา หัตถศึกษาไหนก็ตาม ที่ทำไปนั้นต้องมุ่งไปยังการทำลายความเห็นแก่ตัวทั้งนั้น มันจึงจะเป็นศึกษาทั้ง ๔ แขนง ที่เป็นอุดมคติ. เป็นอันที่เราพูดกันมาถึงเรื่องพื้นฐานทั้งหมด ของสิ่งที่ไม่พึงปรารถนาและที่พึงปรารถนา คือความทุกข์และความไม่มั่งคั่งนั้นเอง. เพราะมันมีศูนย์กลางอยู่ที่จิต. ถ้าจิตตั้งไว้ผิดเกิด egoism ควบคุมไว้ไม่ได้ก็เห็นแก่ตัว ก็เป็นทุกข์กันหมด. ถ้าตั้งไว้ถูก มันกลายเป็นสติปัญญา ไม่เป็น egoism แล้วก็สุขกันหมด.

คำบรรยายในวันนี้ มุ่งจะชี้ให้เห็นว่า จริยธรรมมีเพียง แนวเดียว เพราะตัวเหตุที่ทำให้เกิดทุกข์ก็มีเพียงตัวเดียว แนวเดียว สายเดียว; ฉะนั้น ตัวเหตุที่จะดับทุกข์ ดัดความทุกข์ ก็มีเพียงแนวเดียวสายเดียว; กลับกันอยู่ตรงที่ว่า "ไม่เห็นแก่ตัว"

หรือ “ไม่เห็นแก่ตัว”; หรือว่า “วุ่น” หรือว่า “ว่าง” นั้นเอง. ถ้าเรามีชีวิตมีลมหายใจอยู่ด้วยความว่างแล้ว จะสนุกสนานไปหมด; ไม่ได้เงินเดือนเลยยิ่งสนุก เพราะมันยิ่งว่างมากไปกว่า; การได้เงินเดือนนั้นยิ่งยั่วให้มี “ตัว” อย่างนั้น มี “ของตัว” อย่างนี้. ตัวอย่างเช่นสาวกของพระอรียเจ้านั้น ท่านทำงานโดยไม่ต้องมีเงินเดือน เช่นนี้ก็ยังสนุก. นี่เราเลี้ยงไปถึงอย่างนั้นก่อน แล้วก็ปรับปรุงนำมาใช้แก่เราตามที่เราจะปรับกันได้.

ในที่สุดก็สรุปความว่า เราจะมุ่งทำการศึกษา ให้รู้ ให้เข้าใจอย่างแจ่มแจ้ง แดกจกาน ถึงจริยธรรมแนวเดียวสายเดียวนี้ให้จนได้ในเวลาอันสั้น แล้วปัญหาต่างๆ ที่เกี่ยวกับหน้าที่ของครู หรือหน้าที่ที่เราจะต้องประพุดต่อโลกทั้งหมดก็จะเป็นของง่ายตายไป; เราจะตั้งอยู่ในฐานะเป็นปุชนียบุคคล ยกสถานะทางวิญญาณของโลกให้สูงได้จริง; จะทำให้เราชื่นใจสบายใจ ยิ่งกว่าเงินเดือนหรืออะไรที่พึงจะได้รับ; ดังนั้นจึงไม่เสียหลายที่จะมาสนใจในเรื่องนี้ เพื่อประโยชน์แก่เราเอง เพื่อประโยชน์แก่เด็ก ๆ เพื่อประโยชน์แก่ประเทศชาติบ้านเมือง หรือแก่โลกทั้งสน.

อาตมาขออุทิศการบรรยายในวันนี้เพียงเท่านี้.

อุปสรรค คัมภีร์ ความรวนเร
และความพังทลายของจริยธรรม

พระราชชัยกวี (พุทธทาสภิกขุ)

บรรยายอบรมครูส่วนกลาง ที่หอประชุมคุรุสภา

๑๐ มกราคม ๒๕๐๕

ท่านที่ปฎิญาตัวเองว่าเป็นครูทั้งหลาย,

อาตมาใคร่จะให้ท่านทั้งหลาย ได้ทราบ และได้แสดงความเคารพ ต่อพระพุทธานุชาติข้อหนึ่ง ซึ่งพระพุทธรเจ้าได้ตรัสไว้ดังต่อไปนี้ :-

“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย! พวกเธอเป็นสมณะและปฎิญาต่อตัวเองว่าเป็นสมณะ; เมื่อถูกเขาถามว่าเป็นอะไร ก็ตอบว่า เราเป็นสมณะ ดังนี้; เพราะฉะนั้น สิ่งที่ต้องกระทำทางกาย วาจา ใจ อันใด อันเป็นกิจของสมณะ เราจะทำกิจนั้นให้สมบูรณ์; เมื่อกระทำอย่างนั้น การบริโภกจตุบง္ฉัย

ทั้ง ๔ ของทฤษฎากา ก็จักไม่เป็นหมัน แต่จักเป็นประโยชน์
เป็นกำไรใหญ่หลวง แก่ทฤษฎากาทั้งหลาย” ดังนี้.

ขอให้ท่านครูบาอาจารย์ทั้งหลายลองพิจารณาดู ถึง
พระพุทธรูปชาติข้อน^๕ ซึ่งมีอยู่ว่า เมื่อเราปฏิญาณตัวว่าเป็น
อะไร และได้ทำหน้าที่ของความเป็นอย่างนั้นสมบูรณ์แล้ว ย่อม
เกิดกำไรแก่บุคคลผู้จุนเจือช่วยเหลือเรา. ท่านทั้งหลายปฏิญาณ
ตัวว่าเป็นครู หน้าที่ก็คือ เป็นผู้^๕นำ หรือเป็นผู้ยกสถานะทาง
วิญญาณของพลโลกในโลกน^๕ให้สูงขึ้น; เมื่อได้กระทำดังนั้น
ก็จะเกิดเป็นกำไรมากมายแก่ผู้จุนเจือเรา; เงินเดือนก็กลายเป็น
เป็นรูปเทียนและเป็นเครื่องบูชาคุณไป ไม่ใช่ค่าจ้าง; เราจึง
ไม่ตกอยู่ในฐานะเป็นลูกจ้าง แต่เป็นปวงชนียบุคคล ดังที่ได้กล่าว
แล้วในวันแรก. ถ้าผู้ใดยังปฏิญาณตนต่อไปว่าเป็นครู ก็ยัง
เอาตัวรอดได้เพราะเหตุนี้; ถ้าหากเกิดไม่ยืนยันไม่ปฏิญาณ
ว่าเป็นครูกันขึ้นมาแล้ว การอบรม หรือการบรรยายของเรา
ในคราวนี้^๕ ก็จะมีสภาพเป็น Bankrupt ล้มละลาย ไม่พอใช้หนี้
คือว่าไม่นำมาซึ่งผลคุ้มกัน เพราะฉะนั้น ถ้ายังปฏิญาณว่าเป็น
ครูอยู่ต่อไป การอบรมก็ยังดำเนินไปได้ คือทำกันต่อไปได้.

ในการบรรยายครั้ง^๕นี้ อาตมาจะได้กล่าวถึงอุปสรรค
ศัตรู ความรวนเร และความพังทลายของจริยธรรม. ขอให้
ท่านทั้งหลายจงได้ทบทวนถึงข้อที่ว่าในการบรรยายครั้งที่ ๑ นั้น
อาตมาได้กล่าวถึงข้อความเบื้องต้นต่างๆ ไป ของสิ่งที่เรียกว่า

ธรรมหรือศาสนา ซึ่งรวมทั้งจริยธรรมด้วย; และในการบรรยายครั้งที่ ๒ ก็ได้กล่าวถึงข้อที่ว่าจริยธรรมนั้น มีแนวเพียงแนวเดียว สายเดียว แม้จะมีหลายรูป หรือหลายเหลี่ยม. ขอให้กำหนดไว้เป็นที่แน่นอนอย่างนี้ว่า จริยธรรมนั้น เหมือนกับภูเขาลูกหนึ่ง ดูในทิศทางต่างกันก็จะเห็นเป็นหลายรูป แล้วมันยังมีหลายเหลี่ยม คือว่า แล้วแต่ใครมีจิตใจอย่างไร ก็จะมองเห็นแต่เหลี่ยมนั้น ไม่เห็นเหลี่ยมอื่น, ผู้ที่มีจิตใจหนักไปในทางปรัชญา ก็จะเห็นธรรมหรือแม้แต่จริยธรรมเป็นรูปปรัชญาไป; พวกที่มีจิตใจหนักไปในทางวรรณคดี ก็จะเห็นรูปเป็นวรรณคดีไป ดังนี้ เป็นต้น; เหมือนดังภูเขาลูกนั้น ถ้าสัตว์ที่เป็นวัวก็เห็นแต่หญ้าหรือใบไม้ที่จะกินได้ ไม่มองเห็นสิ่งอื่น พวกที่จะเอาไม้ไปขาย ก็จะมองเห็นแต่ต้นไม้ที่จะตัดเอาไปขายได้; พวกที่ต้องการหิน ก็มองเห็นแต่หินที่จะนำเอาไปขายได้; ฉะนั้น จึงต้องระมัดระวังความคิดของเราให้แล่นไปในรูปหรือในเหลี่ยมที่ควร หรือให้เป็น Application คือนำมาใช้เป็นประโยชน์แก่ชีวิต เป็นประจำวันของเราได้จริง; ฉะนั้น จึงได้เตือนซ้ำๆ ในข้อนี้. การที่เรายังคงปฏิบัติว่าเป็นครูอยู่นี้ มันมีความหมายสำคัญมาก เพราะว่า จะต้องมีจิตใจที่หนักแน่นเหมือนแผ่นหิน ลงไปในอุดมคติของคำว่า "ครู" ไม่เลือนลอยเหมือนบุคคลที่ถืออาชีพครูเป็นเพียงเรื่องจ้างลำน้อยๆ มีราคาไม่ก็บาท ก็ใช้ขำมฟากไปสู่ฝั่งโน้นได้; ไม่ต้องลงทุนเป็นล้านเหมือนกับสร้างสะพานพุทธฯ

หรือสะพานกรุงธน ฯ. เรือจ้างลำน้อยก็ข้ามฟากไปสู่อาชีพอื่น
ซึ่งไม่อยู่ในฐานะผู้ที่ยกวิญญาณของพลโลก เหมือนกับความ
เป็นครุ. นั่นคือการเปลี่ยนอาชีพ!

อาตมาอยากจะแนะนำถึงคำว่า อาชีพ. ในทางธรรมะ
ก็มีคำว่าอาชีพอยู่คำหนึ่ง ซึ่งใช้เป็นอาชีพ แม้ของพระพุทธเจ้า
หรือของภิกษุสงฆ์ ของพระอริยบุคคล หรือสมมติสงฆ์ก็ตาม.
มีบาลีอยู่ว่า “ภิกขุ ภิกขุโน สิกขาสาชีวะสมาปนโน - ภิกษุผู้ถึงพร้อม
ด้วยสิกขาและสาชีพอย่างเดียวกับภิกษุทั้งหลาย”. นี่คำว่าอาชีพมี
อยู่ในวลีว่า “การศึกษาและอาชีพอย่างภิกษุทั้งหลาย”. นี่ก็
คืออาชีพที่เป็นเจ้าหน้! เพราะว่าเมื่อเราได้บำเพ็ญตามอุดมคติ
ที่ยกวิญญาณของสัตว์โลกให้สูงสำเร็จแล้ว เรากลายเป็นเจ้า
แห่งหน้หม้หม้ทีเดียว เพราะสิ่งที่เราทำให้แก่สัตว์โลก หรือคน
ทั้งหลายนั้น มันมีค่ามากมายเกินกว่าที่จะตีราคาไหว จัดเป็น
พวกอนรรฆ คือเขาไม่ตีราคากัน. เมื่อครุได้ทำวิญญาณของ
ใครให้สูงขึ้นได้ แม้เพียงคนเดียว ก็ถือว่าได้ทำประโยชน์ให้
แก่โลก ชนิดที่ตีราคาไม่ไหว; ฉะนั้น เงินเดือนก็กลายเป็น
ของเหมือนกับเส้นหญ้า เศษไม้ ที่ใช้เป็นรูปเทียนบูชาคุณ
อย่างนี้ไป. สัตว์โลกกลายเป็นลูกหน้ของปุชนียบุคคล;
ปุชนียบุคคลทั้งหลายจึงมีอาชีพเป็นเจ้าหน้, อาชีพอย่าง
เจ้าหน้; ถึงเขาจะใช้หน้อย่างไร ก็ยังไม่เพียงพอยุ่หน้เอง,
บุญคุณยังอยู่เหนือกว่าอยู่หน้เอง; ฉะนั้น สิ่งที่ได้รับมาหรือ

บริโภคไป มันก็กลายเป็นสิ่งเล็กน้อย เกินไปกว่าที่จะเรียกว่า
ค่าจ้าง. แต่ถ้าเราทำตนไม่สมกับที่เราปฏิบัติว่าเป็นครู
ปฏิบัติหน้าที่ย่อหย่อน เงินจำนวนเดียวกันนั้นแหละ ก็จะ
กลายเป็นค่าจ้าง; และถ้าเผชิญเป็นได้ถึงกับว่า งานที่ปฏิบัติ
ไปได้ผลไม่คุ้มกันแล้ว เราก็จะกลายเป็นลูกจ้างที่ทำงานไม่คุ้ม
ค่าจ้าง, คือ เป็นลูกจ้างที่ใช่ไม่ได้. นี่เป็นอันตรายที่ร้ายกาจที่สุด
ฉะนั้น การที่จะสำนึกถึงข้อที่จะต้องมื่ออาชีพอย่างเจ้าหนี้ ใน
ฐานะเป็นปฐนีบุคคลนั้นเป็นสิ่งจำเป็นอย่างมาก เราจะต้องสนใจ
หน้าที่ที่จะยกวิญญาณของสัตว์โลก ให้สูงขึ้นจริงๆ โดยเฉพาะ
ในหลักการของจริยธรรม ซึ่งเป็นเครื่องมือยกวิญญาณของคน
เราในโลกนี้ให้สูงขึ้น.

ในครั้งที่ ๓ นี้ อาตมาจะได้กล่าวถึงอุปสรรค ศัตรู
ความรวนเร และความพังทลายของจริยธรรม. ก่อนอื่น ขอ
ให้ทำความเข้าใจว่า สิ่งที่เรียกว่าธรรมะอันแท้จริง หรือ ตัว
ธรรมะเท่านั้น รวนเร หรือพังทลายอะไรไม่ได้. แต่ในทันที
เราหมายถึง ภาวะแห่งจริยธรรม ที่มีอยู่ที่เนื้อ ที่ตัวของคน
ในโลกนี้ เป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงรวนเรได้ : มีอุปสรรคและ
ศัตรูอยู่รอบด้านเหมือนกัน; ฉะนั้น เมื่อเรามีหน้าที่ที่จะใช้
จริยธรรมเป็นเครื่องมือยกวิญญาณของเราเอง และยกวิญญาณ
ของสัตว์โลกให้สูงขึ้น ก็จำเป็นจะต้องสนใจถึงสิ่งที่เป็นอุปสรรค
และศัตรู และสภาพที่เรียกว่า เป็นความรวนเรหรือพังทลาย
ของจริยธรรม ของมนุษยชาติเรา. อาตมาได้รับคำถามมาก

ในข้อที่ว่า จะสอนจริยธรรมแก่เด็กอย่างไร. นิดูคล้ายกับว่า ปัญหาใหญ่ของครูบาอาจารย์เรา ก็อยู่ที่ตรงที่ จนใจที่จะทำ ธรรมะ หรือทำจริยธรรมน ให้ง่าย ให้สนุกได้อย่างไร. ให้ ง่าย คือว่า เด็กเข้าใจได้; ให้สนุก คือเด็กไม่เบื่อ. อาตมา ก็รู้สึกว่าเป็นปัญหาที่ไม่ง่ายเลย ฉะนั้น จึงถือว่าเป็นเรื่องที่จะปรึกษาหารือกัน ดีกว่าที่จะอ้างตัวเองเป็นผู้แนะนำในเรื่องนี้ เสียข้างเดียว. ในฐานะที่ว่าเป็นครูด้วยกัน คือรับภาระในการ ที่จะยกสถานะทางวิญญาณของสัตว์ในโลกให้สูงขึ้นด้วยกัน เรา จะต้องตงอกตงใจพิจารณาปัญหาข้อนี้กันให้มาก.

อาตมาคิดว่า เราจะต้องทำอย่างใดอย่างหนึ่ง ที่จะทำให้เกิดความรู้สึกอย่างถูกต้องขึ้นมาเสียก่อนว่า อะไรเป็นเครื่อง ดึง จูงเอาเด็ก ๆ ของเราไป รวาก็บัวว่าเป็นอำนาจของมนต์ขลัง หรือภูตผีปีศาจอะไรชนิดหนึ่งทีเดียว.

ถ้าท่านผู้ใดซึ่งจะเป็นใครก็ตาม อยากจะพบความจริง ข้อนี้ อาตมาคิดว่า น่าจะลองทำอย่างนี้ดูบ้าง คือไปฟังฆาน ดุที่หน้าโรงหนัง; เลิกเอาโรงหนังที่มีโปสเตอร์มาก ๆ ไป ยืนอยู่ที่แห่งใดแห่งหนึ่งที่ปลอดภัย แล้วฟังฆานดูเข้าไปให้ลึก ถึงความหมายของโปสเตอร์หรือสิ่งต่าง ๆ ที่นั่น; ฟังดูไป จนกว่าท่านจะเข้าใจถึงความหมายข้อนี้ ถึงขนาดที่เป็นลมล้ม ฟูปลงไปด้วยความเศร้า เพราะว่าท่านจะต้องเกิดความรู้สึกอะไร ได้มากมายและจากความรู้สึกอันนั้นเองจะก่อให้เกิดความรู้สึก

ต่อไปเป็นลำดับ ซึ่งเป็นความรู้สึกที่สลดสังเวชต่อประเทศชาติ หรือศาสนาของเรา คือบรรพบุรุษ บู่ ย่า ตา ยาย ของเรา ที่ หลับตาตายไปหลายชั่วหรือหลายสิบชั่วแล้ว. เราลองคิดว่าสิ่ง เหล่านี้ ได้หันเหจิตใจของเด็กๆ ไปอย่างไร; และเด็กๆ มี สภาพของจิตใจ มีสภาพทางจิตทางวิญญาณนั้นๆ ผันแปรไป จากเด็กๆ ในสมัย บู่ ย่า ตา ยาย ของเราอย่างไร.

ภาพโปสเตอร์เหล่านี้ ท่านจะเห็นได้ว่า มันเป็นภาพ ของกิริยาอาการที่ตามธรรมชาติไม่มีใครสามารถจะแสดงได้ในที่ แจ้ง; และมันก็เป็นภาพเช่นเดียวกับในตัวหนังเรื่องนั่นเอง ล้วนเป็นภาพที่ใครๆ ไม่อาจจะแสดงได้ในที่แจ้ง คือต้องแสดง ในที่ลับ; แต่ก็พยายามเอามาแสดงด้วยวิธีต่างๆ จนมันได้ แสดงอยู่ในที่เปิดเผยในที่ที่ยิ่งกว่าแจ้ง เต็มข้างถนนเหล่านี้. สิ่งเหล่านี้สกปรกไสมม ยิ่งไปกว่าขยะมูลฝอยที่ใครทำตกตาม ข้างถนน แล้วถูกเจ้าหน้าที่จับไปปรับเสียอีก อย่างที่จะเปรียบเทียบ ไม่ได้เลย. แล้วอีกทางหนึ่งก็ยังมีภาพที่ประหลาดอย่างยิ่ง คือคนที่แต่งตัวแบบไทยแท้แล้วถือปืนพกอย่างท่าคาวบอย มัน เป็นสิ่งที่มิได้ในศิลปะหรือวัฒนธรรมของหมู่ชนชาวไทยเรา; อย่างคนไทยเรา ทำท่าถือปืนอย่างนั้น มันก็เหมือนลิงชนิดหนึ่ง มากกว่าที่จะเป็นคนถือปืน แล้วมันสนุกได้อย่างไร ขอให้ลอง คิดดูในเรื่องนี้. ถ้าพวกคาวบอยฝรั่งถือปืน ก็ดูค่อยสมรูป สมร่าง; แต่ถ้ารูปร่างหน้าตาอย่างไทย แต่งกายอย่างวัฒนธรรมไทยทำอย่างนั้น มันก็เป็นเหมือนอย่างว่า ลิงชนิดหนึ่ง

มาถึงบินแสดงท่าทาง; แต่ทำไมมันก็ยังทำให้เด็กของเรา
หลงใหลได้ อย่างที่เรียกว่าหันหลังให้พระเป็นเจ้า หรือหันหลัง
ให้ศาสนาทีเดียว.

อีกข้อหนึ่งมีผู้ถามว่า ทำไมคนเคียวนเร็นมากมาขอบ
พระโคตรบิฏก แต่แล้วก็ยังไม่บรรลุ ส่วนคนครั้งพุทธกาลนั้น
ฟังจากพระพุทธเจ้าสองสามประโยค ก็บรรลุ ทำไมจึงเป็น
อย่างนี้. คำตอบดูเหมือนจะตอบได้ง่าย ๆ เช่นอย่างจะตอบว่า
เพราะคนเคียวนเร็นงับเพียบไม่ได้! ที่เป็นผู้ขายนุ่งกางเกง
อย่างนี้ มันก็นั่งเพียบไม่ได้ ได้แต่นั่งเก้าอี้; ที่เป็นผู้
ผู้หญิง ก็มีเครื่องนุ่งห่มอย่างแบบที่นั่งเพียบไม่ได้ เข้าใกล้
พระพุทธเจ้าไม่ได้อย่างนี้. ขอให้ท่านทั้งหลายเข้าใจคำว่า
นั่งเพียบไม่ได้นี้ ให้ถูกความหมายหรือความมุ่งหมาย โดย
การที่เอาไปคิดไปนึกเอาเองว่า เรากำลังไม่มีจิตใจ ในสภาพที่
พร้อมที่จะรับอะไรได้ จากคำพูดเพียงสองสามประโยคของ
พระพุทธเจ้า แล้วก็เข้าถึงใจความของธรรมะที่ทำให้หลุดพ้น
ได้นั่นเอง. ทั้งหมดนี้ เป็นการพูดระหว่างพวกที่เป็นหัวอก
เดียวกัน คือท่านทั้งหลายที่เป็นครู อาตมาก็เป็นครู; อ้าง
สิทธิ์ที่เป็นครู ก็เพราะว่าเป็นคนใช้ของพระพุทธเจ้า ในฐานะ
ที่ทำหน้าที่ที่พระพุทธเจ้าท่านสั่งให้ทำ คือการยกวิญญาณของ
เพื่อนมนุษย์ในโลกให้สูงขึ้นนั่นเอง; อย่าได้ถือว่าเป็นคำ
เปรียบเปรย เยาะเย้ยถากถางอะไร ซึ่งไม่มีความจำเป็นที่จะ
ต้องทำอย่างนั้น; แต่เพราะว่าบัญญัติมาน้อยที่ว่า เรามี

ความทุกข์อย่างเดียวกัน มีปัญหาอย่างเดียวกัน มีหัวอกอย่างเดียวกัน ที่จะต้องแก้ปัญหของตัว คือช่วยกันกำจัดอุปสรรคศัตรูของจริยธรรม ไม่ให้เกิดความวุ่นเรและการพังทลายขึ้นแก่จริยธรรม.

ทีนี้ ถ้าพูดถึงศัตรูของจริยธรรม คือธรรมทั่วไปที่เราต้องประสงค์ ไม่ใช่เพียงของจริยศึกษาล้วน ๆ เป็นส่วนน้อย; แต่เป็นของจริยธรรมทั้งหมดแล้ว เราจะต้องมองให้เห็นว่าอะไรเป็นศัตรู. ถ้ากล่าวโดยชื่อเจาะจงตรงไปตรงมา ก็คือกิเลสซึ่งรวมทั้งห้าของกิเลส; ถ้าเรียกอีกอย่างหนึ่งก็เรียกว่า กาม ซึ่งมีทั้งกิเลสกาม และวัตถุกาม. สิ่งที่เป็นวัตถุของกามคือ รูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส ที่ทำให้เกิดความรู้สึกทางกาม นี้เรียกว่าวัตถุกาม; ความรู้สึกที่ใคร่ในทางกาม จัดเป็น กิเลสกาม; จึงมีกามเป็นสองประเภทคือเป็น Objective Sensuality และ Subjective Sensuality เป็นของคู่ขนานมา. สิ่งนี้ถ้าควบคุมไว้ไม่ได้ ก็มีลักษณะเหมือนภุมมูตปิศาจ หรือที่เรียกว่าซาตาน เป็นปิศาจแห่งความสุขทางเนื้อหนัง ครอบงำจิตใจคนแล้วยากที่จะถอนได้ ฉะนั้น จึงต้องรู้เท่า คือรู้จักศัตรูตัวนี้ หรือจะเรียกว่าคู่สู้ก็ได้. ทีนี้ ถัดไปอีกก็คือ ความเข้าใจผิดต่อสิ่งทั้งสองนั่นเอง คือความเข้าใจผิดต่อกิเลสกาม และวัตถุกามนั้นแหละ เป็นเหตุให้ดำรงตนไว้ผิด และมีจลาภฏฐิต่อธรรมะ ก็เกิดขึ้น จนกระทั่งหลงเห็นผิดว่า ธรรมะไม่จำเป็น

จริยธรรมไม่จำเป็น หรือการอบรมทางจริยธรรมพื้นสมัย
 เหล่านี้เป็นต้น; ถัดไปจากนั้นก็ เกิดการหันหลังให้ศาสนา
 หันหลังให้แก่พระเป็นเจ้า หันหลังให้แก่วัฒนธรรมประเพณี
 ที่ดีงาม ที่ถูกต้องของประเทศชาติของตนเอง ที่บรรพบุรุษได้
 สร้างขึ้น. นี่แหละคือศัตรูของจริยธรรมโดยตรง. รวมความ
 แล้วยังคือกิเลสทั้งนั้น จะเป็นความโลภ, ความโกรธ, ความ
 หลง ก็เรียกว่ากิเลสทั้งนั้น; ดังนั้นสิ่งที่เรียกว่ากิเลส ก็มี
 ความหมายรวมอยู่ในลักษณะทั้งหมดนี้ กล่าวคือ มีกิเลส, มี
 ภัยของกิเลส, เกิดความเข้าใจผิดในสิ่งเหล่านี้แล้วก็ดำรงตน
 ไว้ผิด เกิดมิจนาก็ปฏิบัติรอบคอบ มีการหันหลังให้พระศาสนา
 เหมือนที่กำลังเป็นอยู่เดี๋ยวนี้ มีความมุ่งมั่นไปในทางความสุข
 สนุกสนานเพลิดเพลินทางวัตถุ หรือทางเนื้อทางหนัง เป็น
 วัตถุนิยมไปหมด; นี่เรียกว่าศัตรูของจริยธรรม!

ในการต่อต้านศัตรูของจริยธรรมเหล่านี้ เรายังทำไม่ได้
 เต็มที่ เพราะเหตุที่น่าสมเพชเวทนาอยู่หลายประการด้วยกัน
 อย่างว่าครูบาอาจารย์ มีหน้าที่ยกวิญญานของสัตว์โลกให้
 สูงขึ้น แต่แล้วก็ไม่ได้ทำเต็มไม้เต็มมือ. อย่างกระทรวง
 ศึกษาธิการเรา นี้ คิดดูให้ดี จะเห็นว่าถูกมอบหมายให้ทำงานที่
 เก่งกว่าพระพุทธเจ้าเสียอีก : พระพุทธเจ้าท่านมีหน้าที่เพียง
 ยกวิญญานของสัตว์โลกให้สูงเท่านั้น แต่กระทรวงศึกษาธิการ
 ก็มีหน้าที่อย่างนั้น และยังแถมต้องปลูกโรงเรียน ต้องไปกวาด
 ดูนคนมาอีก ยังต้องลงโทษคนที่ไม่ส่งเด็กเข้าเรียนอีก

หมุ่หมิมเยอะเยาะไปอย่างนี้ ซึ่งหน้าที่ส่วนนี้พระพุทธรเจ้าท่าน
 ไม่ได้ทำ ไม่ต้องทำ. มันเป็นเรื่องของคนอื่น ที่จะต้องปลูก
 โรงเรียน; มันควรเป็นหน้าที่ของกระทรวงมหาดไทย หรือ
 เทศบาลมากกว่า ก็ยังมาแบ่งแยกกำลังแรง กำลังงานของ
 กระทรวงศึกษาธิการไป อันนี้เป็นเหตุให้งานโดยตรง คือการ
 ยกสถานะทางวิญญานของคนในโลกให้สูงขึ้นนี้ นั้นพรวดไป
 หรือมันจางไป. ถ้าเทียบอย่างเป็นมโนราห์ที่ทางปักข์ได้ อย่าง
 ชั้นที่ไม่ไหวแล้ว เขาก็เรียกว่า “ทั้งปลูกโรงเอง ทั้งรำเอง”.
 มโนราห์ชนิดนี้ไม่มีใครพอใจถึงกับช่วยปลูกโรงให้ จะไปเล่น
 ให้ใครดู ก็ยังต้องปลูกโรงเอง; บางที่ยังต้องหาข้าวกินเอง
 ด้วย; ดุมันเป็นงานที่แย่งเขาทำมากกว่า. เราจะส่งสาร
 กระทรวงศึกษาธิการกันหรือไม่ พวกที่ไม่เรียกตัวเองว่าครูลอง
 เอาไปคิดดู เพื่อจะได้แบ่งภาระ. หรือถ้าจะว่าให้ยุติธรรมแล้ว
 กระทรวงศึกษาธิการควรจะมีรัฐมนตรีสองคนพี่น้อง คนหนึ่ง
 จะสร้างโรงเรียน คนหนึ่งจะยกวิญญานให้สูง มันจึงจะ
 ยุติธรรม; จริงไหมขอให้ลองคิดดู.

ทีนี้ เราลองเหลียวไปดูสิ่งบางสิ่งต่อไปอีก คือวัดวา-
 อาราม วัดวาอารามอย่างสมัยพุทธกาลเป็นอย่างไรขอวิงวอนให้
 ช่วยกันอ่านช่วยกันศึกษาค้นคว้ามาอ่านดูแล้วมาเปรียบเทียบกัน
 ดูกับวัดวาอารามของสมัยนี้. อาตมารู้สึกว่า วัดสมัยนี้ส่วนมาก
 เรามีไว้สำหรับให้ฝรั่งถ่ายรูป แล้วเอาไปยืนยันว่า พุทธศาสนา

เจริญในเมืองไทย อย่างนี้มากกว่า. บ้าไม้โล่งๆ ในครั้งพุทธกาลนั้นไม่มีศึกราม ไม่มีศิลปกรรมอะไรมากมายเหมือนในสมัยนี้ แต่ว่าทุกนาที่หรือทุกกระเบียดนิ้ว มีการส่องแสงสว่าง มีการยกวิญญาณของสัตว์ให้สูงขึ้น; ส่วนวัดวาอารามของเราสมัยนี้ ด้วยเหตุที่ไขว่ไขว่ปะปนสับสนกันไปหมด มีอะไรล้นเข้าไปอยู่ในวัด จนหน้าที่ที่จะยกวิญญาณให้สูงขึ้นนั้นพรว้าไป เลื่อนไป จางหายไป. พระส่วนมากไม่มีเวลา หรือไม่ได้ทำหน้าที่ยกวิญญาณตามความหมายของคำว่า ครู หรือครูทางวิญญาณ; และพระบางองค์ก็เผลอถึงกับว่า วิญญาณของตัวกำลังตกต่ำไปแล้วก็มี เพราะความประมาท; ฉะนั้น มันจึงไม่เป็นการช่วยกันร่วมมือในการที่จะยกวิญญาณ นับว่าจะต้องช่วยกันแก้ไขอีกมาก; ท่านที่ไม่เรียกตัวเองว่าครู ก็ต้องช่วยเอาไปคิดดูเหมือนกัน.

มองดูไปที่กรมการศาสนาบ้าง; ถ้าว่ากันโดยที่แท้แล้วก็ต้องทำหน้าที่เป็นลูกศิษย์พระ ในการที่จะยกวิญญาณของมหาชนให้สูงขึ้น แต่แล้วก็มီးอะไรเข้ามาแทรกแซงมาก จนหาโอกาสอย่างนั้นยากเหมือนกัน เช่นที่กองสังฆการี เต็มไปด้วยพัตยศ ยุ่งเวียนหัวแต่เรื่องเงินไม่พอที่จะทำพัด ก็ไกลหลกกันมากมาย; แล้วยังต้องทำหน้าที่ตำรวจ คือแย่งหน้าที่ของตำรวจไปทำอีกด้วย เช่น คอยจับพระสึกหรืออะไรทำนองนี้ และมีอะไรอีกมากมายหลายอย่าง ที่ไปกระทบกระทั่งทำให้อุดมคตินั้นเปลี่ยนแปลง, เมื่อรวมๆ กันมากๆ อย่างนี้แล้ว

เราจะให้งานยกสถานะทางวิญญาณของเยาวชนของเราที่มีผล
นำขึ้นนอกชั้นใจอย่างไรได้; แล้วจะถือว่าเป็นอุปสรรคของ
จริยธรรมหรือไม่? ผู้ที่ไม่เรียกตัวเองว่าเป็นครู ก็ควรลองเอา
ไปกิดดู จะได้ช่วยกันมากๆ. นี่เป็นแต่เพียงตัวอย่างส่วนน้อย
เท่าที่ได้ยกมาให้เห็นเท่านั้น.

ทีนี้ เราจะดูอะไรกันต่อไป ที่จะรู้จักศัตรูของจริยธรรม.
อาตมาคิดว่า เราจะต้องดูให้พบสิ่งที่เรียกว่า “บ่ศางแห่งความสุข
ทางเนื้อหนัง” นั่นเอง. ชาตานหรือบ่ศางนี้ เด็กๆเขาเรียก
มันอย่างเต็มยศเต็มศักดิ์ว่า กูตบ่ศางแห่งความสนุกสนาน
เอรีคอร้อบ เพลิดเพลินทางเนื้อหนัง; ไม่ใช่ทางจิตหรือทาง
วิญญาณ. ถ้ารู้จักกูตบ่ศางตัวนี้ดี ก็หมายความว่า รู้จัก
ศัตรูของจริยธรรมดีที่สุด. มันกำลังอยู่ที่ไหน กำลังอาละวาด
แก่ใคร ช่วยกันเดี๋ยวนี เพื่อลองพิจารณาดูให้ดี ๆ.

ข้อแรก บางทีเราจะต้องนึกสูงไปถึงสิ่งที่เรียกว่า
วรรณกรรม และ ศิลปกรรม เพราะว่า เป็นสิ่งที่ใคร ๆ ก็ยกย่อง
บูชา เกิดทุนอวดโอ้กันนัก. วรรณกรรมและศิลปกรรมนี้
ของมนุษย์เราเคยมีมาอย่างไร และเดี๋ยวนีเป็นอย่างไร ลอง
กวาดสายตาดูไปให้ลึก ให้ไกลนับตั้งแต่ยุคพุทธกาลมาเลย
จนกระทั่งถึงเดี๋ยวนี. วรรณกรรมหรือศิลปกรรมก็ตาม ล้วน
แต่มุ่งหมายความงามที่บริสุทธิ์; วรรณกรรมก็มุ่งหมายความ
งามของทางวรรณคดี สามารถที่จะจับจิตใจของคนให้ลืมนึกความ

เห็นแก่ตัวเสียได้อย่างน้อยก็ชั่วขณะหนึ่ง; ศิลปกรรมก็เหมือนกัน ความงามนั้นมุ่งหมายจะให้จับใจคน จนถึงกับลืมความเห็นแก่ตัวตนเสียได้ จูงใจบุคคลไปได้ ไปในทางที่จะให้สูงขึ้น. ถ้าสูงขึ้นก็หมายความว่า ไม่เห็นแก่ตัว คือละ Selfishness เสียได้ตามควร. แต่ต่อมาวรรณกรรมหรือศิลปกรรมเหล่านี้ถูกลบคลำด้วยมือของปีศาจแห่งความสุขทางเนื้อหนัง บิดผันวรรณกรรมหรือศิลปกรรมนั้น ลงไปเป็นเครื่องมือของกบฏผีปีศาจไป; ใช้บรรยายหรือพรรณนา หรือแสดงสิ่งที่เป็นเหยื่อของกามารมณ์ จนสูญเสียความหมายของวรรณกรรม หรือศิลปกรรมที่บริสุทธิ์ ซึ่งเป็นสิ่งที่กำลังหลงพ้อใจกันอยู่นัก. ขอให้กวาดสายตามองดูโดยละเอียดในเรื่องนี้เอาเอง อาตมาไม่มีเวลาพอที่จะแจกแจงละเอียดไปทุกเรื่องทุกราย.

สิ่งที่น่ากลัวมากที่สุด ก็คือดนตรีและเพลง. ดนตรีนั้นถ้าเป็นดนตรีบริสุทธิ์ก็ยังสามารถทำให้จิตว่างจากความยึดถือว่า ตัวกูหรือของกูอยู่; แต่ถ้าเป็นดนตรีสกปรก ก็ต้องปลุกความรู้สึกที่เห็นแก่ ตัวกูและของกู ยิ่งขึ้นไป. เพลงไทยโบราณนั้น, ต้องใช้คำว่าโบราณด้วย, เกิดขึ้นด้วยวัตถุประสงค์อย่างไร ครูบาอาจารย์ก็รู้ดี; ลึลลอย่างไร, เกิด Reaction แก่จิตอย่างไร ก็รู้กันดี; ทำให้เกิดความนิยมवलอ่อนช้อยแก่ลักษณะเฉพาะหรือกิริยามารยาทของคนไทย และหล่อเลี้ยงลักษณะอันนี้ไว้อย่างไร ก็รู้กันดี. ที่นี้ ก็มาถึงยุคหัวเลี้ยวหัวต่อ เกิดเป็นเพลงไทยครึ่งชาติขึ้นมา ที่เรียกกันว่า เพลง

ไทยสากล หรืออะไรทำนองนี้ ก็เลยเปลี่ยนไปหมดทุกสิ่งทุกอย่าง. ดนตรีไทยเดิม หรือเพลงไทยเดิมอันบริสุทธิ์ของเรานั้น โอกาสไม่เปิดให้ใส่คำพูดโสกโศกหยาบโลนลงไปได้ เพราะถือเอาความไพเราะที่ถ้อยคำอันไพเราะและลีลาของดนตรีบริสุทธิ์ที่ไพเราะ. ดนตรีใหม่ๆเกิดขึ้น เพราะต้องการจะหาโอกาสแทรกคำหยาบโลน โสกโศก และทำนองความเร่าร้อน รุนแรง รวดเร็วของบี๊ตจางแห่งความสุขทางเนื้อหนังลงไป มันจึงเกิดระบบใหม่ขึ้นมา เป็นเพลงชนิดที่เปิดโอกาสให้ใส่คำโสกโศก ดนตรีเร่าร้อน เป็นเหยื่อแห่งกิเลสลงไป. คนเป็นปลุกชนมากขึ้นทุกที เห็นดีเห็นชอบเห็นงามตามกันไปทั่วโลก จึงเกิดดนตรีหรือเพลงแบบบ๊องๆ. วัตถุประสงค์ในเรื่องนี้ได้ ตรงที่สถานีวิทยที่สิบแห่งก็ตาม ส่งเพลงพวกนี้มากที่สุด. บรรดาเพลงพวกที่ส่งไปนั้น ๘๐% เป็นสำนวนที่เหมาะสมที่สุดสำหรับหญิงโสเภณีใช้ประหลေးผู้ชายหรือผู้ชายประหลေးโสเภณีก็ได้ ไม่มีความหมายอะไรมากกว่านั้น. มันจะเป็นอย่างไร ในเมื่อบรรยากาศของเมืองไทยกลุ้มไปด้วยเพลงเหล่านี้. เราจะรู้สึกอย่างไรบ้างในการที่จะมีหน้าที่ต่อต้านการฟุ้งทลาย หรือรวนเรของจริยธรรม. ถ้าจะให้ดีก็ลองเปิดวิทยุก่อนถึงเวลาจริงๆ ที่เขาเตรียมการส่งนั้น เขาเปิดเพลงอะไรกันโดยมาก ยิ่งจะพบดีกว่าในโปรแกรมที่เขากำลังส่งกันอยู่อีก. นี่มันแสดงจิตใจของผู้ควบคุมการส่งวิทยุหรือผู้จัดโปรแกรมวิทยุ แล้วคนเหล่านี้จะจัดโปรแกรมของ

วิทยุออกไปอย่างไร. ขอให้ทำสถิติสถานีส่งวิทยุและเรื่องที่ตั้ง
 แล้วค้นให้พบว่า บทความหรืออะไรที่ส่งเพื่อทูลถนอมจริยธรรม
 ของเรานั้นมีกี่เปอร์เซ็นต์; แล้วสิ่งต่างๆ ที่เป็นบทความ
 ดนตรี และบทเพลง ที่เป็นอุปสรรค ศัตรู สร้างความวุ่นเร
 ให้แก่จริยธรรมของเรา มีกี่เปอร์เซ็นต์. เด็กขนาดนิสิต
 มหาวิทยาลัย ที่อาตมาเห็นเองด้วยตาตนเองนี้ นั่งทำการบ้าน
 ก็ยังต้องเปิดเพลงประเภทนี้ฟังอยู่ด้วยแล้วทำการบ้าน ไปพลา
 แล้วผลมันจะเป็นอย่างไร ครูบาอาจารย์ลองคิดดู. จะเป็น
 เด็กประเภทนี้เสียเองละครมัง ที่ก่อสร้างไม่งดงามขึ้นในมหา
 วิทยาลัยนั้นนี้ ไนน์ เป็นต้น สถานีวิทยของกระทรวงศึกษา
 ธิการจะเป็นอย่างไรนั้น ท่านครูบาอาจารย์ก็คงทราบดี. ถ้า
 มีเพลงแบบที่อ่านด้วยแล้ว ก็สวดวิสัยที่จะทนได้; ถ้ามีเมื่อไร
 ก็ช่วยส่งข่าวให้อาตมาทราบบ้าง เพราะว่าอยู่ที่ไนน์รับไม่ค่อย
 จะได้ บางวันก็รับได้ บางวันก็รับไม่ได้. ถ้าสถานีวิทยุ
 ศึกษาทำเช่นนั้นแล้ว อาตมาก็จะทำสักอย่างหนึ่ง จะชักชวน
 ทายก ทายิกา ภิกษุ สามเณร ทำสักอย่างเพื่อต่อต้าน. ท่าน
 ทั้งหลายคงคิดว่าเดินขบวนละครมัง; นั่นมันเป็นไปได้
 ที่ทายก ทายิกา จะเดินขบวน; แต่มีวิธีที่ประพฤติกระทำ
 กันอยู่ ก็คือชักชวนกันมาหลายๆ ข้างแล้วใส่บาตร อุทิศส่วน
 กุศลให้แก่จริยธรรมที่ตายไปแล้ว; จะชวนกันทำอย่างนี้
 เพราะว่าไม่มีทางที่จะทำอย่างอื่นได้. มันช่วยไม่ได้. ดังนั้น
 เราเห็นได้ว่า บทเพลงและดนตรีประเภทนี้ ได้กลายเป็น

เครื่องมือของภูตผีปีศาจแห่งความสุขทางเนื้อหนัง สำหรับ
 ผูกพันหัวใจลูกหลานตาต่าๆ ของเรา แล้วพาจูงไปสู่ความพัง
 ทลายของจริยธรรม เป็นที่น่าสลดสังเวชในความเสื่อมเสีย
 และหายนะอย่างยิ่ง.

ทีนี้ ขอให้ดูที่ชุดแต่งกายของสุภาพสตรี. ขอย้อน
 ถอยหลังไปสัก ๑ ศตวรรษ คือ ๑๐๐ ปี; ว่าบรรพบุรุษของเรา
 ในโลกทุกชาติทุกภาษานั้น สตรีแต่งตัวอย่างไร. Costume
 ที่สวยงามของสตรีสมัยนั้นเป็นอย่างไร รูปภาพที่สลักและเขียน
 ก็มีอยู่มากมาย, หลักฐานอย่างอื่นก็ยังมีอยู่มากมายว่ามีอยู่
 อย่างไร; แล้วต่อมาทำไมมันค่อยสั้นเข้าไปทุกที; มันไม่
 เพียงแต่สั้น มันยังทำให้นั่งก็ยังไม่สบาย ขนรถก็ยังไม่สบาย
 เคยเห็นทกคะเมนลงมาเพราะเครื่องแต่งตัวชนิดนี้. นี่คือ
 ความต้องการของใคร ของพระเป็นเจ้า หรือว่าของใครที่โหด
 และตกเป็นเหยื่อของอะไร. ถ้าพูดตรงๆ ก็ต้องว่า ตกเป็น
 เหยื่อของปีศาจแห่งความสุขทางเนื้อหนัง ของฝ่ายเพศชาย;
 เพราะว่าที่นำไปนี้ คงไม่ใช่เพื่ออะไรอื่น นอกจากเพื่อจะให้
 ถูกตาถูกใจของเพศชาย; และเพศชายเป็นฝ่ายออกแบบเครื่อง
 แต่งตัว เขาออกแบบให้อย่างไร ก็รับทั้งนั้น เพราะความไม่
 เป็นตัวของตัว; ดังนั้น เครื่องแต่งกายของสตรีชั่วเวลา ๑
 ศตวรรษจึงเปลี่ยนแปลงมาอยู่ในรูปนี้ อย่างที่เรียกเมื่อกันว่า
 “นั่งพับเพียบไม่ได้” เป็นต้น; แล้วจะไม่ให้ความรวนเรหรือ

ความพังทลายของศีลธรรมเกิดขึ้นได้อย่างไรกัน; มันจะเอาอะไรไปต้านทานได้.

เรื่องที่น่าทึ่งอีกเรื่องหนึ่งก็คือ เรื่องประภวนางงาม. แรกเกิดขึ้นในเมืองฝรั่ง ยังไม่มีในเมืองไทย พวกคริสเตียนเขาต่อต้านคัดค้านอย่างยิ่ง แล้วก็ไม่มีใครฟังเสียง. พวกคริสเตียนเขาต่อต้านอย่างขึง นำสรรเสริญ; เพราะเขาสงสัยอยู่ว่า มันเป็นการประภวนางงาม หรือนางหน้าดำนกันแน่. ท่านลองฟังดูให้ดูว่า ประภวนางงาม หรือนางหน้าดำนกันแน่? นางหน้าดำที่คือตั้งต่อคำสั่งสอนหรือความประสงค์ของพระเป็นเจ้า; ฉะนั้น พวกคริสเตียนเขาจึงต่อต้านอย่างไม่กลัวตาย อย่างเอาเป็นเอาตาย แต่ก็ต่อต้านได้แต่ในวงคริสเตียน. ที่น่าสงสารก็คือลูกสาว หลานสาวตาดำๆของเราเกิดมาอายุไม่กี่ปี ไม่รู้จักโลก ก็พลอยตามเขาไปด้วย แต่เราจะโทษแก่ไม่ได้; เด็กๆเหล่านี้ยังไม่รู้เรื่องอะไร แต่คนจัดนั้นแหละได้รับเอาวัฒนธรรมของต่างประเทศอันนั้นมา ซึ่งเป็นวัฒนธรรมที่พวกบิศาจแห่งความสุขทางเนื้อหนังเขาทำมันขึ้นเพื่อจะครอบงำมนุษย์ในโลก. การที่กระทรวงศึกษาธิการไม่อนุญาตให้ครูบาอาจารย์ นักศึกษา นิสิต นักเรียนเข้าประภวนางงามนี้ เห็นชัดได้ว่า เป็นที่แซ่ซ้องสาธุการทั้งของเทวดาและมนุษย์. ทายก ทายิกา บู้ ย่า ตา ยาย ร้องสาธุพร้อมกันเหมือนร้องสาธุในโบสถ์เมื่อฟังเทศน์จบทีเดียว นี่อาตมายืนยันได้; ฉะนั้น ขอให้กระทรวงศึกษาธิการรับพรประเสริฐนี้ไว้

ตลอดเวลา. เราสู้ไม่ไหว เรากำลังจะพ่ายแพ้ กำลังจะหมดเนื้อหมดตัว เพราะสิ่งซึ่งเป็นศัตรูของจริยธรรมในลักษณะเหล่านี้. เราจะไปเอาฝรั่งเป็นอาจารย์นั้นคงจะไม่ไหวแน่ เรื่องที่กล่าวมาแล้วนั้นลองคิดดู.

วรรณกรรมเรื่อง Faust หรือโอเปร่าเรื่อง Faust; ถ้าเด็กๆของเราได้ไปอ่าน หลงตามนั้นละก็เป็นไม่มีอะไรเหลือ. นางเอกมากระโดดได้ขึ้นสวรรค์ทั้งๆที่ทำอะไรอย่างนั้น มันมีไม่ได้ในหลักการของพระพุทธศาสนาเรา; และถ้าเด็กๆถือว่าเหล่านี้เป็นเรื่องถูก มันก็เป็นอันว่า ไม่มีอะไรเหลืออยู่ที่จะเป็นมนุษย์ในพุทธศาสนา. ถ้าถือว่าเรื่องนี้จะเป็นเรื่องทำขึ้นเพื่อล้อเลียนสังคม; เป็นเอาமாகๆถึงอย่างนั้น มันก็ยากเกินไปที่เด็กจะเข้าใจได้ เพราะยอมให้เป็นการกระทำ ที่อยู่ในการชักนำของปีศาจ ซึ่งเป็นเพื่อนคู่หูของ Faust; นี่แสดงว่าสังคมนั้นมันเป็นถึงขนาดนั้นแล้ว เราจะเอาเป็นตัวอย่างไร. ถ้าเราขึ้นเอาฝรั่งเป็นครูในลักษณะนี้ เรื่อยไปละก็ เราคงจะหมดความเป็นคนไทย หมดความเป็นพุทธบริษัท; เราพึ่งระวังให้มากในขั้นนี้ และอย่าได้คิดหาข้อเสียในทางนี้เลย.

ในเมืองไทยของเรา ได้ทราบว่ามี การตั้ง Origin แบบระบบ่าเปลือย หรือครึ่งเปลือยอย่างใดอย่างหนึ่งขึ้นมาเหมือนกัน และมีคนบอกให้ฟังว่า ระบบ่าเปลือยบางแบบนั้น แสดงกันได้

อยู่แต่ในเมืองไทย ที่อื่นบางแห่งเขารังเกียจ แสดงกันไม่ได้
อย่างนักม. นี่จะเป็นเหตุให้เราตบตาบรรพบุรุษของเราที่ตาย
ไปแล้ว โดยคิดแบบระบำเปลื้องแบบใหม่ๆ ขึ้นในเมืองไทยนี้
บ้างก็ได้ ขอวิงวอนว่า เราหาชื่อเสียงทางอื่นกันเถิด.

ที่เล่าทั้งหมดนี้ คือภคมีปี่สาจอันร้ายกาจ ที่เป็นศัตรู
ของจริยธรรม! จงรู้จักศัตรูในฐานะที่เป็นศัตรูให้เต็มที่! ครุบา
อาจารย์ของเราจึงจะก่สถานการณ์อันนั้นขึ้นมาได้ ด้วยความ
ร่วมมือของทุกฝ่าย และโดยเฉพาะอย่างยิ่งคือ ผู้ที่มีอำนาจ
ปกครองประเทศ. เมื่อมีการสมันกันที่จุฬาลงกรณ์ ด้วย
เรื่องที่จะบังคับสอนวิชาพุทธศาสนาขึ้น ในมหาวิทยาลัยควร
หรือไม่นั้น มีท่านผู้มาร่วมสมันหาท่านหนึ่งยืนขึ้นด้วยเสียง
ที่แสดงว่า เอาชีวิตเป็นเดิมพันทีเดียว ที่มีความเชื่อมั่นว่า
เราไม่ต้องทำอะไรหมด นอกจากปรับปรุงแก้ไขผู้ใหญ่อายุอย่างเดียว
เท่านั้น ไม่ต้องทำอย่างอื่น : ท่านผู้หนึ่งหมายความว่า การที่
เด็กเข้าไปในทางพังกหลายของจริยธรรมนี้ เพราะผู้ใหญ่มีอิทธิพล
จงใจทั้งโดยตรงและโดยอ้อม หมายความว่า เป็นตัวอย่างนำ
ไปทั้งโดยตรงและโดยอ้อม; ฉะนั้น จะต้องกลับตัวผู้ใหญ่
จับผู้ใหญ่กลับหลังหันอย่างเดียวเท่านั้นก็พอ ไม่ต้องคิดนึก
อบรมอะไรกันให้มากมายอย่างที่กำลังทำกันอยู่ที่นี่ เด็กๆก็จะ
ติดตามไปหมด. เด็กกินเหล้าก็เพราะผู้ใหญ่กินเหล้า; หรือ
เพราะผู้ใหญ่ทำเหล้าขายจนร่ำรวยก็มี ไม่ใช่เพียงแต่กินเหล้า;
แล้วจะให้เด็กหยุดกินเหล้าได้อย่างไร. นี่แหละ ขอยกตัวอย่าง
อย่างนี้.

ที่บางแสน อาตมาได้ฟังมาด้วยตนเอง ที่เขาคูยกั้นใน
 ร้านเหล้า มีคนไปนั่งสนทนากับเจ้าของร้านเหล้ามากมาย
 เจ้าของร้านเหล้าก็ได้บอกไปตามจริงว่า มีนิสิตมหาวิทยาลัย
 เข้าไปกินเหล้ามากขึ้นๆ แล้วก็เสียสติอาละวาดขึ้นบ้างก็มี
 อย่างนี้เป็นต้น; นี่เป็นสิ่งที่ไม่เคยมีในสมัยบิดามารดา หรือ
 ว่าถอยหลังไปถึง บู่ ย่า ตา ยาย ของเรา; ขนาดนิสิตของ
 สถาบันที่เราหวังจะเอาเป็นที่พึ่ง ยังเปลี่ยน ไปถึงอย่างนี้.
 แล้วเรายังจะได้เห็นนิสิตหนุ่มสาวบางคน เทียวกาหรือทรา
 เพียวลมอยู่ที่บางแสน ซึ่งรู้ว่าพ่อแม่ของเขากำลังพินดิน
 อยู่ที่บ้าน และเป็นหนี้เงินที่กู้เข้ามาโดยเอานาไปจำนำ ส่งเงิน
 มาให้ลูก. เด็กพวกนี้มีอยู่มากที่สอบไล่ตก ก็บอกว่าได้ แต่
 พอเรียนหลายปีเข้าพ่อแม่สงสัยว่า ทำไมหลายปีแล้วไม่รู้จักจบ
 สักที ก็บอกพ่อแม่ว่าทางมหาวิทยาลัยเขาเพิ่มชั้นขึ้นเรื่อย คือ
 เพิ่มปีที่เรียนขึ้นเรื่อย นี่พ่อแม่ก็ยิ่งเชื่อ. จงลองคิดดูเถิดว่า
 พ่อแม่อยู่ในสภาพเช่นไร; เด็กบางคนของเราอยู่ในสภาพ
 เช่นไร. นี่ไม่ได้หมายความว่าทั้งหมดหรือส่วนมาก แต่ยืนยัน
 ได้ว่ามันมี. นี่แหละคือลู่วางที่ว่า ภูตผีปีศาจแห่งความสุขทาง
 เนื้อหนัง ได้มาจับเด็กๆ ของเราไปในลักษณะอย่างไร เรา
 กำลังต้องการที่จะต่อต้าน จะต้องทำอย่างไร.

สิ่งที่น่ากลัวที่สุดนี้ มันคือปีศาจแห่งความสุขทางเนื้อ
 หนัง หรือ วัตถุนิยมที่ตัวเอง, ที่น่ากลัวอย่างยิ่ง ไม่ใช่คอม-
 มิวนิสต์. ดูเหมือนจะต้นคอมมิวนิสต์กันอย่างตาขาวด้วยความ

กลัว แต่ทั้งที่ไม่รู้ว่าอะไรเป็นอะไร. บีศาจแห่งความสุขทาง
 เนื้อหนังเนื้อหนัง คือตัวคอมมิวนิสต์แท้จริง และยิ่งกว่าคอม-
 มิวนิสต์ที่เป็นคน ๆ; เพราะคอมมิวนิสต์ที่เรากลัวกันนั้น
 ก็เริ่มต้นด้วยหลงความสุขทางเนื้อหนัง คือหลงแล้ววัตถุเกินไป
 จึงเรียกร้องยึดอำนาจทางวัตถุ. ถ้าไม่หลงวัตถุเกินไปแล้ว
 เราก็แสวงหาความสุขทางจิตทางวิญญาณได้ถมไป ไม่ถึงกับต้อง
 เรียกร้องหรือยึดอำนาจทางวัตถุ ซึ่งเป็นอุดมคติของลัทธิที่เป็น
 วัตถุนิยมจัดอย่างนี้. นี่แหละคือการพังทลายของจริยธรรมลง
 จนหมดสิ้น ไม่มีส่วนเหลือ.

ถ้าเราเป็นทาสของวัตถุ หรือความสุขทางเนื้อหนัง
 กันแล้ว ไม่ต้องคอมมิวนิสต์ข้างนอกเข้ามา มันจะพีกตัวเป็น
 เชื้อของมันเองขึ้นมา ในวงของเราเอง ไม่ต้องรับมาจาก
 ข้างนอก. นี่คือต้นตอที่มาของลัทธิที่ไม่พึงปรารถนา และ
 มันอาจจะเกิดขึ้นได้ในตัวเราเอง พีกตัวขึ้นได้ในตัวเราเอง.
 ขอพิสูจน์ด้วยข้อที่วัตถุนิยม Dialectic Materialism นี้ ได้ก่อ
 ให้เกิดลัทธิคอมมิวนิสต์ขึ้นมาอย่างไร ซึ่งความประสงค์
 มุ่งหมายส่วนใหญ่ก็เพราะเห็นแก่ความสุขทางวัตถุ จึงไม่
 สามารถจะถือหลักว่า คนเราต้องไปตามกรรม เพราะมีความ
 เหลื่อมล้ำในทางร่างกาย และทางสติปัญญา ก็ต้องไปตามกรรม
 และมีความเหลื่อมล้ำไปตามกรรม, แต่ถ้าความหลงใหลใน
 ความสุขทางวัตถุมากขึ้นแล้ว มันรอไม่ได้ มันอดกลั้นไม่ได้

มันก็ต้องแย่งชิง มันก็ต้องมีลัทธิที่จะหาความเสมอภาคใน
ความสุขทางวัตถุชั้นจนได้.

ทำไมเราจึงไม่กลัวสิ่งที่น่ากลัวอันแท้จริง คือวัตถุนิยม
จงดูให้ดีว่า ทั้ง ๒ ค่ายในโลก จะรบกันได้จนวินาศไปด้วยกัน
ก็เพราะวัตถุนิยม เพราะความเห็นแก่วัตถุนิยม เพราะความหลง
วัตถุนิยมของตน ๆ ตามแบบของตน ๆ. แม้จะดูเป็นคนละฝ่าย
ตรงกันข้าม แต่จิตใจยังตกอยู่ในสภาพเดียวกัน คือตกอยู่ใน
อำนาจความสุขทางเนื้อหนังด้วยกันทั้งนั้น; เขาเป็นที่พึ่งไม่ได้,
เพราะเป็นลัทธิที่เห็นแก่ความสุขทางเนื้อหนังมากเกินไป; ทั้ง
๒ ค่ายที่กำลังทำสงครามกันอยู่นั้น จึงกลายเป็น การทำสงคราม
กับพระเป็นเจ้า อยู่ด้วยกันทั้งสองค่าย! ส่วนจริยธรรมที่แท้
นั้น เป็นลัทธิที่แสวงหาความสุขได้ทางจิตทางวิญญาณ. แม้ว่า
ถึงขนาดที่ถ้าเป็นได้, ถึงกับไม่มีอาหารจะกิน ไม่มีผ้าจะนุ่ง
ก็ยังแสวงหาความสุขทางจิตหรือทางวิญญาณได้ อยู่แน่นอน.
นี่แหละอันตรายทางวัตถุนิยม เป็นอันตรายอย่างยิ่ง ไม่มีอะไร
เหมือน เป็นความลุ่มจมของมนุษยธรรม ซึ่งจมลงไปเรื่อย ๆ.

อนึ่ง ประโยคที่ว่า “ค่าเช่าเผ่าสี่ซอ เข้าแต่หอล่อ
กามา” ซึ่งถ้าเอาตามเอามากล่าวเช่นนั้น ท่านอาจคิดว่าคร่ำครี
ล้าสมัย เป็นเรื่องของคนในสมัยที่ใช้มูลบทบรรพกิจเป็นแบบ
เรียน อย่างนี้เป็นต้น. แต่แล้วก็คิดดูให้ดีเถิดว่า “ค่าเช่าเผ่าสี่ซอ
เข้าแต่หอล่อกามา” นี้ เป็นมูลเหตุแห่งความลุ่มจมของจริยธรรม

ใช่หรือไม่? การที่มี “เพลงชนิด ๘๐%” ดังที่กล่าวแล้วข้างต้นให้ฟังได้ตลอดรอบ ๒๔ ชั่วโมง ของสถานีวิทยหลายสิบสถานีนั่นแหละ เป็นเหตุให้เกิดอาการ “ค่าเช่าเผ่าสี่ซอ เข้าแต่หอล่อกามา” ขึ้นมาโดยง่าย. ในสมัยที่ไม่มีสถานีวิทย ใครจะสี่ซอกันอย่างไรได้ ก็ต้องไปหาหรือไปจ้างเอามา; แต่เดี๋ยวนี้ไม่ต้องมีซอ เพียงแต่ซื้อเครื่องวิทยุชนิดเดียว ก็มีอาการค่าเช่าเผ่าสี่ซอได้ทั้ง ๒๔ ชั่วโมง เมื่อไรก็ได้ แล้วคนเราก็เป็นอย่างนี้กันมากขึ้น. ข้อน้อยากจะเล่าให้ฟังว่า เมื่อไม่นานมานี้ คนหนุ่ม ๆ ชาวนา หรือคนงานสวนยางบ้านนอก ถ้ามีเงินบ้างละก็ซื้อนาฬิกาข้อมือ ซื้อมือถือก็ซื้อมาเหน็บมาแขวน โดยไม่ได้ใช้อะไรเลย; แต่เดี๋ยวนี้ เขาเปลี่ยนเป็นว่า ถ้ามีเงินบ้างแล้ว เขาซื้อเครื่องวิทยุ, มันคงจะขายดีเป็นเทน้ำเทท่า, ก็เพื่อประโยชน์แก่การ “ค่าเช่าเผ่าสี่ซอ” ไม่ใช่เพื่อการศึกษา; แล้วเด็กหนุ่ม ๆ ของเรานิดนี้ก็จะไว้ใจได้ไหม เมื่อมีอาการค่าเช่าเผ่าสี่ซออย่างนี้ เขาจะมีจิตใจอย่างไร; เขาจะอยู่ในร่องรอยของจริยธรรมได้ เหมือนกับเมื่อก่อน “ค่าเช่าเผ่าสี่ซอ” หรือไม่ ขอให้ลองคิดดูในข้อนี้.

ประโยคอีกประโยคหนึ่งที่ว่า “พาราสาวคที ใครไม่มีปรานีใคร” ก็มีลบทบรพกิจอีกนั่นแหละ, มันล้ำสมัยอย่างนี้; แต่เราคิดดูเดี๋ยวนี้ว่า “ใครไม่มีปรานีใคร” นี้เป็นมูลเหตุให้กิดลัทธิคอมมิวนิสต์ ที่กลัวกันจนตาเหลือกตาถลนใช่หรือไม่. คนในบางประเทศกลัวคอมมิวนิสต์จนนอนไม่หลับ จนเสี้ยน

ประสาทเสียเพิ่มขึ้นทุกวัน ๆ นี้ เพราะมูลเหตุเกิดมาจาก “ใครไม่มีปราณีใคร” ใช่หรือไม่. เมื่อคนจนไม่ได้รับความปราณีจากคนมั่งมีทำนองนี้ หรือว่าแต่ละฝ่ายๆ ไหนก็ไม่มีใครปราณีใคร. แล้วมันจะเกิดอะไร ถ้าไม่ใช่ลัทธิข้อยแย้ง ซึ่งเป็นลัทธิที่บังคับให้ใครปราณีใครอย่างเสมอภาค. ทำไมจึงมองข้ามสิ่งเหล่านี้ ซึ่งเป็นสิ่งที่ร้ายกาจเหลือที่จะเอาชื่ออะไรมาเรียกให้สมกันได้. ที่เรียกว่าภตุผีปศาจนี้ ก็ยังไม่ได้ครึ่งของความหมายอันร้ายกาจของมัน จึงขอให้ท่องมนต์บทนี้กันบ้าง เพื่อป้องกันลัทธิอันไม่พึงปรารถนา; จะไม่ก่อเชื้อ (Germ) อะไรขึ้นมาใหม่ๆ ในจิตใจของเราเดี๋ยวนี้ ซึ่งยังไม่เคยมีเชื้ออย่างนั้น. แต่ถ้าไม่เชื่อก็ลอง “คำเข้าเผ้าสี่ซอ เข้าแต่ห่อล่อกามา” หรือ “ใครไม่มีปราณีใคร” ดูเถิด ไม่เท่าไรจะต้องเกิดโรคร้ายนั้นขึ้นมาเอง ไม่ต้องรับเชื้อมาจากไหน วัตถุนิยมนั้นไม่ว่าแบบไหนหมด จะแบบเผด็จการหรือแบบเสรีประชาธิปไตยก็ตาม; ถ้าขึ้นชื่อว่าวัตถุนิยมแล้ว จะต้องนำไปสู่ความเห็นแก่ตัวทั้งนั้น. ถ้าหลงบูชาความสุขทางเนื้อหนังกันแล้ว จะต้องนำไปสู่ความเห็นแก่ตัวคือ Selfishness, หรือ Egoism ที่เด็ดจัดจนเป็น Selfishness ได้ทั้งนั้น. อันนี้คือมูลเหตุแห่งความวุ่นวายสารพัดอย่าง และเป็นอุปสรรค เป็นศัตรู เป็นความรวนเร และเป็นการพังทลายของจริยธรรมในโลก.

ความเห็นแก่ตัวนี้ ไม่ใช่เป็นศัตรูเฉพาะแก่จริยธรรมที่เป็นปัญหาเฉพาะหน้าของพวกเราครูบาอาจารย์อย่างเดียว

แต่มันเป็นอุปสรรคศัตรูไปหมดไม่ว่าแขนงไหน; เพราะมันเป็นญาติพี่สาวแล้ว เป็นชาตानแล้ว มันต้องทำลายทั้งนั้นจึงว่าไม่ใช่แค่เป็นศัตรูของจริยธรรม. ยกตัวอย่างเช่นว่านโยบายประหยัดนโยบายพัฒนาของรัฐบาลซึ่งต้องการอย่างยิ่งในขณะนั้น ถ้าประชาชน หรือคนหนุ่มสาวส่วนมากตกเป็นสมุนทางวัตถุเนื้อหนังกันแล้ว จะประหยัดได้อย่างไร. การที่จะชวนคนที่ลุ่มหลงในมนต์ขลังของญาติพี่สาวทางวัตถุให้มาประหยัดนี้ไม่มีทาง. เขาซื้อวิทยุไปฟัง "เพลงชนิด ๘๐%" นั้น ด้วยกันทั้งนั้น แล้วคิดดูมันเป็นเงินเท่าไร; แต่มันไม่ใช่เพียงเท่านั้น คือว่าจิตใจของเขาได้เสียลงไปแล้ว เป็นจิตใจของคนหนุ่ม ๆ ที่ลุ่มหลงเดือดพล่าน ไปด้วยความเห็นแก่ความสุขทางเนื้อหนังแล้วยังทำอะไรที่เป็นการทำลายจริยธรรมมากไปกว่านั้นอีก. ความเสียหายส่วนนี้มากมายจนคิดเป็นเงินไม่ไหว ฉะนั้นรัฐบาลจะประหยัดเงินโดยวิธีใดได้บ้างหนึ่งสักหมื่นล้าน ก็ยังไม่ชดใช้กันกับความตกต่ำทางจิตใจของคนหนุ่มสาวที่ตกต่ำลงไป เพราะเหตุนี้ แล้วจะประหยัดไปได้อย่างไร. แม้เราจะชวนเขา เขาก็ประหยัดไม่ได้ แล้วคนอื่นที่ช่วยประหยัดขึ้นมาได้ มันก็ไม่คุ้มกับที่เขาทำสุรุ่ยสุร่าย ทั้งทางวัตถุและทางวิญญาณหรือทางจิตใจ; ฉะนั้นประเทศไทยเราจึงต้องเสียเงินเพื่อจะไปซื้อวัตถุที่เป็นเหยื่อของกิเลสสารพัดอย่าง มาด้วยเงินเป็นอันมากโดยไม่จำเป็น ดังนั้น การประหยัดที่จะประหยัดได้บ้างหนึ่งเพียงหมื่นล้านหรืออะไรทำนองนี้ ก็เป็นถ้อยล่อตาข้าง

ทางลัดตาเส้นไปหมด มันไม่เป็นการประหยัดที่น่าชื่นอก
 ชื่นใจไปได้. การที่ชักชวนให้มีการพัฒนาอะไรที่เป็น
 ประโยชน์ในทางเศรษฐกิจเหล่านี้ มันทำไม่ได้ มันใช้ไม่ได้
 กับจิตใจที่ตกเป็นทาสของปีศาจแห่งความสุขทางเนื้อหนัง
 เสียแล้ว. ในสมัย บู้ ย่า ตา ยาย บู้ ทวด ตาทวดเรา ที่จิตใจ
 ยังไม่ตกเป็นทาสของปีศาจทำนองนี้ เขาพัฒนากันได้เอง โดย
 ไม่ต้องขอรับรองชักชวนหรือแกมบังคับเหมือนอย่างเดี๋ยวนี้ เขาก็
 สร้างวัด สร้างวิหาร สร้างโบสถ์ สร้างकुคลอง ถนนหนทาง
 กันขึ้น ได้ด้วยระบบที่เรียกว่าพัฒนาโดยช่วยกันทำฟรีทั้งนั้น.
 เดี่ยวนี้ทั้งที่คนมากขึ้น อะไรก็มากขึ้นเราก็ก็นำใช้ระบบของบู้ ทวด
 ตาทวดของเราไม่ได้ ก็เพราะภูตผีปีศาจแห่งความสุขทางเนื้อ
 หนังนี้เอาบ่วงมาผูกมัดหัวใจ แล้วก็ลากเอาไปหมดด้วยอำนาจ
 ของวรรณกรรม ศิลปกรรม เพลง ดนตรี วัฒนธรรมอะไรต่างๆ
 ของตะวันตก หลายนชนิดที่เข้ามาในรูปที่เราหลงไหลไปรับเอา
 มาอย่างผิดหูผิดตาตัวเอง!

สรุปแล้ว นี่คือนอุปสรรค ศัตรู ความรวนเร และความ
 พังทลายของจริยธรรม เราสู้ไหวไหม? กระทรวงศึกษาธิการ
 ได้รับมอบหมายหน้าที่ ให้ฟื้นฟูถนอมจริยธรรมไว้ให้ได้;
 นี้จะสู้กันไหวไหม กับปีศาจแห่งความสุขทางเนื้อหนัง เรา
 ต้องคิดดูในข้อนี้ข้อเดียวเท่านั้น. ถ้าจะให้ไหว จะต้องทำ
 อย่างไร; ถ้ามันเหลือกำลังของกระทรวงศึกษาธิการแล้วจะ
 ต้องทำอย่างไร พวกที่ไม่เรียกตัวเองว่าครูบาอาจารย์นั้น ก็ลอง

เอาไปคิดดูอีกเหมือนกัน จะได้ช่วยกันร่วมมือกับผู้ที่ทำหน้าที่ยกสถานะทางวิญญาณของสัตว์ให้สูงขึ้นได้จริงๆ. ขอให้สนใจในปัญหาที่เป็นประเด็นที่สำคัญที่สุด ของการแก้ไขจริยธรรม. ทั้งหมดที่กล่าวมานี้ ไม่มีอะไรมากไปกว่าคำๆ เดียว ที่รวมเรียกว่า กิเลส หรือ เข็มของกิเลส; ฉะนั้น การที่เอาตมายกตัวอย่างมามากมายนี้ ไม่ใช่ว่าจะมีเจตนา กระแนะกระแหนใคร แต่เพื่อจะชี้แจงให้เห็นความหมายของ คำว่า กิเลสในโลก. ถ้าครูบาอาจารย์ทั้งหลายไม่รู้ว่าจะสอน เด็กอย่างไร ให้รู้จักคำว่ากิเลส หรือการหมดกิเลสก็ตาม ก็ จำเป็นที่ต้องใช้สิ่งที่มีอยู่จริง เกิดอยู่จริงๆ เป็นอยู่ในใจ จริงๆ อย่างที่กล่าวมาแล้วนั้น มาสอนเขา จึงจะเข้าใจคำว่า กิเลส.

ต่อไปนี้ เรามาพิจารณากันถึงสิ่งที่เรียกว่า กิเลสโดยตรง. ถ้าจะให้เด็กรู้จักกิเลส ก็ต้องจับเด็กมาสอน มาอธิบาย ให้รู้จักกลไกของจิต โดยลักษณะที่กล่าวแล้วในการบรรยาย ครึ่งก่อนว่า กลไกของจิตเป็นอย่างนั้น. ถ้าปล่อยให้มันเดินไป อย่างนั้น มันจะเป็นกิเลสอย่างนั้น; ถ้า Sublimate มาอย่างนั้น มันจะเกิดเป็นสติปัญญา เป็นบุญ เป็นกุศลอย่างนั้น. ในการ ที่ได้เห็นรูป ฟังเสียง ตมกลิ่น ลิ้มรส สัมผัสทางผิวหนัง อะไรครึ่งหนึ่งนั้น ถ้าปล่อยไปก็จะเป็นกิเลส ถ้าพยายามทำให้ ดีที่สุด ก็คือว่าเปลี่ยนร้ายให้เป็นที่ดีได้ มันก็จะเกิดสติปัญญา เป็นบุญ เป็นกุศลไปได้เหมือนกัน. สิ่งแวดล้อมที่มากกระทบ

ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจนี้ มันให้เกิดได้ทั้งสองทาง ไม่ใช่ทางร้ายหรือทางดีอย่างเดียว มันจะเกิดอย่างไหนก็ได้; มันอยู่ที่สติปัญญาที่เราจะรู้เท่าทันมันหรือไม่. เมื่อมาพูดถึงกิเลสอาตมาอยากจะระบุว่าถ้าจะให้มันแต่เพียงหนึ่ง ขอให้จัดจำว่า มันก็คืออวิชชา. อวิชชาแปลว่า ภาวะที่ปราศจากความรู้ที่ถูกต้อง; ภาวะ หรือสภาวะ สถานะ หรือลักษณะหรืออะไรก็ตาม ที่ปราศจากความรู้ที่ถูกต้องแล้วก็เรียกว่า อวิชชา; นี่คือกิเลสหนึ่ง. ในขณะที่จิตใจใจของเราอยู่ในภาวะที่ปราศจากความรู้ที่ถูกต้องแล้ว ในขณะนั้นเต็มไปด้วยอวิชชา เป็นความไม่รู้. ความไม่รู้มันจะคลอเคลียออกมาเป็นกิเลส ๓ อย่าง ซึ่งได้ยืนยันกันชินหูที่สุดว่า โลภะ โทสะ โมหะ หรือบางทีก็เปลี่ยนเรียกเสียว่า ราคะ โกรธะ โมหะ; หรือราคะ โทสะ โมหะก็มี; แล้วแต่จะเรียก มันก็เป็น ๓ เหมือนกันทั้งนั้น.

กิเลสข้อแรก คือโลภะ เป็นความอยากจะเอา อยากจะได้; ถ้ามันแรงจัดจนจับจิตจับใจ ก็เรียกว่าราคะ คือถึงขนาดกำหนด. ถัดไปเรียกว่า โทสะ หรือ โกรธะ; มีความหมายไปในทางประทุษร้ายเรียกว่า โทสะ; ถ้าโกรธผู้อื่นก็เรียกว่า โกรธะ; อาการก็เหมือนกัน. อีกข้อหนึ่งซึ่งเป็นข้อสุดท้ายก็คือ โมหะ เป็นความหลง; นี่คือ กิเลสสาม.

ถ้าจะแยกให้ชัดเจนยิ่งขึ้นไป ท่านต้องรู้จักความหมายของสามคำนี้ให้ลึกซึ้งสักหน่อย. กิเลสประเภทที่เป็นเหตุให้

รวบรัดดึงเข้ามาหาตัว เอมายึดครองอย่างนี้เรียกว่าประเภท โลกะหรือราคะ. ส่วนความรู้สึกประเภทที่ผลักออกไป หรือ จะทำให้วินาศ ไม่เอาเข้ามา อย่างนี้เป็นประเภทโทสะหรือ โกรธะ. ที่เหลืออีกประเภทหนึ่งก็คือ หลงไหล ลังเล ไม่รู้ ตามที่เป็นจริง ไม่รู้แน่ว่าจะเอาเข้าหรือจะผลักออก อย่างนี้เป็นโมหะ. กิเลสอาจมีหลายชื่อ หรือหลายสิบชื่อ หรือว่า ตัง ๑๐๐ ชื่อก็ตาม ๑๐๐๐ ชื่อก็ตาม แต่มันก็ไม่มีอะไรมากไปกว่า ๓ ประเภทนี้ ก็อาจจะจัดลงใน ๓ อย่างนี้ได้โดยง่าย โดยเอาหลักเกณฑ์ที่กล่าวแล้วนั้นเองเป็นเครื่องจัด; ฉะนั้น กิเลส ๓ อย่างคือ โลกะ โทสะ โมหะนี้ เรียกว่าเป็นการชำระบุ ไปถึงส่วนที่ใหญ่ และโดยประมวลเป็นหัวข้อมีเพียง ๓; ส่วน ชนิดละเอียดจะแยกเป็นเท่าไรก็ได้.

ที่นี้ เราลองแยกดู ให้เห็นในลักษณะที่มันเกิดเป็น ประจำวัน อยู่ในชีวิตประจำวันดูบ้าง คือ เกือบทุกชั่วโมง ทุกนาทีก็จะได้เห็นได้สำหรับคนบางคน เป็น อารมณ์ของกิเลสที่ แสดงออกมาไม่รุนแรงก็จริง แต่ก็ยังคงเป็นกิเลส อย่างนี้ เรียกว่าอุปกิเลส.

อุปกิเลสก็แปลว่า กิเลสตัวน้อย คือรองลงมา จำแนก ออกเป็น ๑๖. นี่ท่านลองคอยฟังดูให้ดีว่า เด็ก ๆ จะรู้จักไหม; ครูบาอาจารย์จะนำไปสอนเด็กได้อย่างไร; นี่คือเรื่อง กิเลส สิบหก.

อภิขมา; ข้อที่แรกเรียกว่าอภิขมา คือ ความโลภ
 เฟ่งเง็งอยากจะได้; ที่ยกไปเรียกว่า อภิขมา ก็เพราะหมาย
 ความว่าเฟ่งเง็ง ต่อสิ่งที่ตนอยากจะได้. ในวันหนึ่ง ๆ เราเฟ่งเง็ง
 ต่ออะไร ๆ ที่อยากจะได้หรือมักได้ นั้นมันสักก็สิบครั้ง.
 ลองคิดดูว่า อภิขมาเกิดสักก็สิบครั้งในวันหนึ่ง; จะเฟ่งเง็ง
 สิ่งที่มีตัวตนหรือไม่มีตัวตนก็ตาม; สิ่งที่ยอยากจะได้มาเพื่อ
 สนองแก่ความอยาก ก็เลส ตัณหาแล้วก็เรียกว่าอภิขมาหมด.
 นี้เพียงอภิขมาข้อเดียว ก็ยังเห็นว่าแทบจะปิดเบ้ากันไม่ไหว
 เดี่ยวตัวนั้นมา เดี่ยวตัวนั้นมา เหมือนจับปูใส่กระดัง ระวังกัน
 แทบไม่ไหว.

ที่นี้ ถัดไปเรียก โทสะ: ต่อไปเรียก โกรธะ; ถัดไปอีก
 เรียก อุปนาหะ. โทสะ คือประทุษร้าย; โกรธะ คือโกรธ
 อุปนาหะ คือผูกโกรธ; ทั้งสามข้อนี้เครือเดียวกัน คือเป็น
 เรื่องโกรธ จัดเป็นประเภทโทสะทั้งนั้น. โทสะ ประทุษร้าย
 คือครุ่นคิดไปในทางร้าย แต่มันยังไม่ใช่โกรธใคร; อยู่คน
 เดียวก็คิดประทุษร้ายได้ ทำตัวเองให้ร้อนได้โดยไม่ต้องมีคนอื่น
 เกี่ยวข้อง; หรือความคิดที่มันเดินไปในทางที่ประทุษร้ายเจ้า
 ร้อนแล้วก็ เป็นโทสะ รวมถึงกระทั่งบันดาลโทสะ.

ส่วน โกรธะนั้น หมายถึงว่าต้องมีบุคคลที่ ๒ เข้ามาให้
 โกรธ; โกรธอย่างที่เราเห็น ๆ กันอยู่ เช่น โกรธคนใช้ โกรธ

คนนั้นโกรธคนนี้; กระทั่งสิ่งที่ไม่มีชีวิตจิตใจก็ยังโกรธได้
เรียกว่ามีสิ่ง ๒ หรือบุรุษที่ ๒ มาให้โกรธได้เหมือนกัน.

ที่นี้ อุปนาคะ ก็ผูกโกรธ นี้หมายความว่า ความ
โกรธนั้น ยากที่จะออกไปจากใจ เพราะไปหล่อเลี้ยงมันไว้เสมอ
ตรงนี้ขอให้สังเกตให้ละเอียดสักหน่อย; คนที่ช่างสังเกตก็จะ
มองเห็นว่า เรื่อง โศกเศียว หรือแทบจะไม่มีเรื่อง แต่ถ้าลงเอามา
ทำเป็นอุปนาคะแล้ว ก็จะครุ่นคิดไปได้เรื่อย คือว่าขยายความ
ออกไปได้เองเรื่อย เพื่อให้โกรธหรือเกลียดเขามากขึ้นและ
นานขึ้น; บางทีคิดเผื่อไว้ล่วงหน้าด้วยซ้ำไป เรื่องนั้นยัง
ไม่ทันเกิดจริงเลย ไม่ได้โกรธใครเลย แต่คิดเผื่อเอาไว้ว่า
ถ้าคนนั้นหรือเจ้านั้น มันจะมาอย่างนี้แล้ว เราก็จะสวนไป
อย่างนี้; ความคิดก็เพลินพล่าน สนุกสนาน เป็นฝันชม
หรือฝันร้ายไปเรื่อย; ลืมตาฝันอย่างนี้ แม้ก็เป็นอุปนาคะ.
คนหนุ่มสาวที่เจ้าแง่เจ้าองน มีอุปนาคะนี้ได้มากที่สุด แล้ว
มันเป็นอันตรายอย่างไรก็ลองสังเกตดู.

อภิขณา เป็นกิเลสพวกความโลภ; โทสะ โกรธ
อุปนาคะนี้ เป็นกิเลส พวกความโกรธ; ที่เหลือต่อไปอีก
๑๒ นี้ เป็นกิเลสพวกโมหะทั้งนั้น; กล่าวคือ :

ถัดไปก็คือ มกฺขะ ลบหลู่คุณเขา นี้หมายความว่า เรา
ไม่รู้หรือรู้แล้วก็แกล้งไม่รู้ในบุญคุณของผู้อื่น สัตว์อื่น หรือ

สิ่งอื่น. ใครบ้าง ขอบใจถนนหนทาง แล้วช่วยกันรักษาให้อยู่ในสภาพเช่นนั้น; มีแต่จะเบียดเบียนเนื้อที่ของถนนหนทาง เอารว้าออกมา ปลูกต้นไม้ ให้งอกออกมา เรียกว่า ลบหลู่คุณของมัน; มีใครบ้างที่กำลังอยู่ในสภาพที่เป็นมักกะเช่นนั้น; ไม่รู้จักคุณของสัตว์ จะเป็นสัตว์เลี้ยงสวยๆ หรือเป็นสัตว์พาหนะก็ตาม; วัควายที่มีบุญคุณนั้นเอามาฆ่าแกงกิน บวงสรวงบิศาจแห่งความสุขทางเนื้อหนังกันหมด; ไม่มีใครสนใจ แม้แต่ผีเสื้อสวยๆ ที่มีบุญคุณสำหรับประดับโลกให้งดงาม ลบหลู่คุณของมันทั้งๆ ที่ชอบมัน. ที่นี้ สูงขึ้นมาถึงมนุษย์เราทำเอง ความไม่รู้บุญคุณซึ่งกันและกัน เป็นการทำลายโลก: เพราะถ้าจะคิดดูให้ดีแล้ว ไม่มีใครที่ไหนที่จะไม่มีบุญคุณต่อกัน; ไม่มีใครกระดิกตัวไปไหนได้ ที่ไม่ต้องไปเกี่ยวข้องกับบุญคุณของบุคคลอื่น; แต่ว่า ข้อนี้อาจด้วยสายตา หรือจิตใจของคน ที่กตัญญูกตเวทิจริงๆ เท่านั้น จึงจะเห็นความจริงข้อนี้; ฉะนั้นเราจึงเป็นโรคมักกะ คือลบหลู่คุณของสิ่งที่มีคุณ กันอยู่โดยง่ายที่สุด. เด็กๆ ต้องได้รับการอบรมให้มีความกตัญญูโดยทุกวิถีทาง เสมอไป.

ถัดไปเรียกว่า ปลาสะ คือ ตีเสมอ นี่ไม่ดีเท่าเขา ไม่มีอะไรเท่าเขา ก็ตีเสมอเขา ด้วยกิริยาท่าทาง ด้วยวาจา ด้วยจิตใจ. ความอยากตีเสมอที่มีอยู่ในใจนั้น ย่อมรู้ได้ด้วยตนเองผู้เดียว แต่ที่แสดงออกมาทางกาย วาจา นั้น เขาเกลียดเขาชังกันทั้งนั้น แต่แล้วก็อดไม่ได้ ที่จะตี.

ถัดไปเรียกว่า อิศสา แปลว่าริษยา บัณฑิตทั้งหลายมี
 พระพุทธเจ้าเป็นประธาน ได้ถือกันว่า “*ความริษยา* ทำโลกให้
 ฉิบหาย” หรือ “*อริ โลก นาสิก*” ความริษยาเป็นเครื่องทำ
 โลกให้ฉิบหาย. ถ้าว่าโลกแบ่งเป็นสองพวกรบกัน ต้อง
 หมายถึงการที่ต่างฝ่ายต่างริษยาต่อการจะได้, จะมี, จะเป็น;
 หรือความได้, ความมี, ความเป็น ของกันและกัน ไม่อยาก
 ให้ใครเสมอ หรือดีกว่า; แม้เขาจะมีน้อยกว่า ก็ยังริษยา.
 คนมั่งมีก็อาจจะริษยาคนจนได้ ถ้าเป็นไปมากเข้า; นี่เป็น
 เครื่องทำโลกให้วินาศฉิบหาย ถ้าหยุดริษยากันเสียเท่านั้น
 ต่างฝ่ายจะอยู่ได้ด้วยสันติ.

ถัดไปเรียกว่า มัจฉริยะ คือ ความตระหนี่. นี่หมายถึง
 ใจจวนไม่รู้จักเจือจางเพื่อน เกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกันเลย;
 ที่ทำบุญให้ทานนั้น ก็เพื่อจะซื้อสวรรค์ หรือแลกเอาวิมาน
 ต่างหาก ไม่ใช่การบริจาคไปด้วยจริงใจหรือด้วยความไม่
 ตระหนี่. ดูเหมือนว่า ทุกคนจะถือหลักว่า ถ้าลงทุนแล้ว
 ต้องได้มาเกินทุน; จะลงทุนไปโดยตรงโดยอ้อมชนิดไหนก็
 เหมือนกัน จะต้องได้มาเกินทุน ไม่ยอมให้น้อยกว่านั้น เรียกว่า
 ไม่ยอมบริจาคโดยบริสุทธิ์ก็เพราะความตระหนี่; มีมากแล้ว
 ก็ยังต้องการ จะให้มากยิ่งขึ้นไปอีก เป็นเรื่องของความตระหนี่.

ถัดไปเรียกว่า มายา นีหมายถึงความไม่ตรงกันทั้ง
 ข้างนอกและข้างใน คือจิตใจอย่างหนึ่ง แต่วาจาหรือคำพูด
 หรือกิริยาท่าทางนั้น เป็นอีกอย่างหนึ่ง. อาตมาไม่ต้องอธิบาย

ก็จะเข้าใจกันได้ สำหรับคำว่ามายา หรือมารยา หรือ
เจ้ามารยา,

คำว่า สาถยยะ แปลว่า โอ้อวดหรือโอ้อวด. ข้อนี้
น่าจะถือว่าเป็นสัญชาตญาณที่ว่า แม้แต่สัตว์มันก็ยังโอ้อวด;
ลูกสุนัข ลูกไก่ หรือไก่มันก็มีอาการที่เรียกว่าโอ้อวด; มัน
รู้จักแสดงท่าทางอย่างนั้น อย่างนี้ ซึ่งเป็นการแสดงการโอ้อวด
หรือข่มขี้กัน; อย่างนกยูงยังเห็นได้ง่ายว่า มันโอ้อวดอะไร
อยู่เรื่อย; แต่คนเราก็ไม่หยอกเหมือนกัน เพราะพร้อมที่จะ
อวดอยู่เสมอ. อันนี้เอง เป็นกิเลสที่ทำให้คนเราฟังเทศน์
ไม่รู้เรื่อง คือจิตใจคอยครุ่นอยู่แต่ว่า เมื่อไรจะมีโอกาสพูด
ออกมา หรือแสดงความคิดเห็นของตัวเองออกมา; มันกลุ้มอยู่
อย่างนั้นแล้ว จะฟังถูกกันได้อย่างไร. มันต้องการจะอวดภูมิ
ของตัวเองอยู่เสมอไป ตลอดเวลาฟัง หรือคุยกัน สนทนากัน
อภิปรายกัน; ฉะนั้น การอภิปรายต่างๆมันจึงยังเป็นยุ่งตีกัน
ไปหมด เพราะต่างคนต่างจะโอ้อวด; ดังนั้น จึงถือว่า โทษ
ของอุปกิเลสก็มีไม่น้อย.

ถัดไปเรียกว่า ถัมกะ แปลว่า หัวดี ไม่มีอะไรตกลง.
ถัมกะคำนี้แปลว่าเส้า; แต่ความหมายทางธรรมะ แปลว่า
ความหัวดี หัวแข็ง เหมือนกับเส้า; ใครลองกดบนหัวเส้า
ดูที จะกดลงหรือไม่; มันรับน้ำหนักได้เท่าไร; ถ้าเส้า
ตั้งตรงโดยทางยี่นแล้ว กดลงบนหัวของเส้านี้ มันจะรับน้ำหนัก

ได้มากจนเหลือเชื่อทีเดียว; อาการของถัมภะ หรือหัตถ์ก็เป็นอย่างนั้น. แม้แต่เด็กตัวเล็กๆ แก่ก็ยังมีอาการอย่างนี้ไม่ต้องพูดถึงผู้ใหญ่; ฉะนั้น มันจึงทำกันยาก ในการที่จะอบรมจริยธรรม หรืออะไรที่เราต้องการจะอบรม,

ถัดไปเรียกว่า สारम्भะ อันนี้ หมายถึงการบิดพลิ้ว. บิดพลิ้วแก่ตัว; แก่ตัวให้ตนเองก็ได้ คือเมื่อจิตใจไม่ยอมทำอะไรแล้ว มันก็บิดพลิ้วต่อตัวเองไม่ไปทำงานแล้วจนรอด. ส่วนที่ว่าบิดพลิ้วต่อคำสั่งที่ถูกต้อง งดงาม จริงจัง นี้ก็มีได้ด้วย สारम्भะ. หน้าที่ทางสัญญาประชาคมที่จะช่วยกันประหยัดพัฒนานั้น ก็ถูกบิดพลิ้วด้วย สारम्भะ ซึ่งหมายความว่า ถึงอย่างไรๆ ก็ต้องมีข้อแก่ตัวได้เสมอ. ทางออกสำหรับข้อแก่ตัวนั้น หาได้ร่อยแปดอย่างเสมอไป. นี่เป็นเครื่องหลอเลียง สारम्भะไว้ บิดพลิ้ว เกล่เกลล รวนเร ไม่ทำในสิ่งที่ควรจะทำ หรือทำให้เต็มทีเต็มรูป.

ถัดไปเรียก มานะ. มานะนี่คือถือตัว; มี Egoism ขึ้นมาจาก Ego. Egoism นี้เป็นเหตุให้รู้สึกว่ “ฉันก็เป็นฉัน”; หมายความว่าฉันก็เป็นฉัน ยอมให้แกไม่ได้. แต่สิ่งที่เรียกว่า มานะนี้ ถ้ารู้จัก Sublimate ให้ดี ก็ใช้มานะไปในทางดีและเป็นประโยชน์ได้. ที่เป็นอุปกิเลสนั้น เราหมายถึงมานะเพื่อกิเลส มานะเพื่ออุทิศปีศาจแห่งความสุขทางเนื้อหนัง เป็นต้น จึงจัดเป็นอุปกิเลสไปหมด.

ถัดไปเรียกว่า อติมานะ คือดูหมิ่นคนอื่น ถัดตัวอย่างเดียวไม่พอ; เมื่อถัดตัวมากเข้าก็ดูหมิ่นคนอื่น อากาโรคูหมิ่นคนอื่นนี้เป็นได้โดยไม่รู้สีกตัว; อย่าได้ประมาท; ขอให้สังเกตดูดี ๆ ว่า เราพร้อมที่จะดูหมิ่นคนอื่นอยู่เสมอ ช่างไม่มีก็แล้วไป พอช่องมีแล้วมันไหล่งออกไปเอง; เกิดเป็นโรค habit ชนิดหนึ่งซึ่งเขาเรียกกันว่า “ผู้หญิงที่ชอบนินทาคนอื่น”. ที่ไปเที่ยวนั่งคุยตามเรือนของคนอื่นนั้น ดูเป็นเรื่องนินทากันมากกว่าเรื่องอื่น; นี่มันก็รวมอยู่ในเรื่องของความดูหมิ่นคนอื่น. ถ้าใครพูดมาก ก็ต้องระวังคำพูด; คนที่พูดน้อยก็ปลอดภัย.

ข้อที่ ๑๕ เรียกว่า มหะ; ข้อที่ ๑๖ เรียกว่า ปมาทะ; สองข้อนี้คล้ายกันมาก. มหะแปลว่า เมา ปมาทะแปลว่า เมาเต็มที. ปมาทะ คือ ประมาท คือเมาเต็มที. มหะ คือ มัวเมาในสิ่งที่เป็นที่ตั้งของความยึดมั่นถือมั่น โดยเฉพาะก็คือความสุขทางเนื้อหนังอีกเหมือนกัน จึงมัวเมาไม่สร้าง เป็นเครื่องเสพติดไปเลย. ส่วนปมาทะ หรือประมาทนี้ เราหมายถึงว่า พอเมาแล้วมันเสียสติ; สติสูญเสียไป; ความสูญเสียไปแห่งสติเรียกว่า ปมาทะ; ความมัวเมาที่เป็นเหตุให้สูญเสียสตินั้น เรียกว่า มหะ. รวมกันเป็น ๑๖ อย่าง นี้เรียกว่า อปภิกเลส ๑๖ ประการ; เป็นชีวิตประจำวันแท้ ๆ แต่ว่าเป็นฝ่ายเสื่อม เป็นฝ่ายที่ทำให้เราเป็นทุกข์.

อาตมาจะกล่าวถึงกิเลสอีกสักหมวดหนึ่ง คือสิ่งที่เรียกว่าสังโยชน์ ๑๐ ประการ. นี่เป็นกิเลสที่ละเอียด เป็นเรื่องราวที่กล่าวไว้ในเรื่องราวของการบรรลุนิพพาน หรือมรรค ผลโดยตรง; แต่อย่าเพิ่งหาว่าอาตมาเอาเรื่องไม่จำเป็นหรือนอกเรื่องมายัดเยียดให้; ขอให้ท่านฟังต่อไปอีกสักชนิดหนึ่งว่า สังโยชน์ ๑๐ นั้นมันเป็นอย่างไร; และเมื่อทำลายไปได้แล้ว จะเป็นผู้บรรลุมรรค ผล นิพพาน ได้อย่างไร; และเราจะเอามาใช้ในชีวิตประจำวันได้จริงๆ อย่างเป็นไรด้วย.

สักกายทิฎฐิ เป็นสังโยชน์ข้อแรก ก็คือความเห็นแก่ตัว คือสำคัญว่ามีตัว แล้วมีความเห็นแก่ตัว นั่นแหละคือ selfishness ที่คนทั่วไปมี; จัดเป็นสังโยชน์ข้อแรกที่สุกุด.

สังโยชน์ที่สองชื่อ วิจิกิจจา คือ ความไม่แน่ใจลงไป ได้ว่าเขาอย่างไร. นี่หมายถึงความลังเลทุกอย่าง นับตั้งแต่ไม่แน่ใจในหน้าที่การงานอาชีพที่จะเป็นครุฑ หรือจะข้ามฟากไปเป็นข้าราชการฝ่ายปกครองดี, นี่ก็ยังเรียกว่า วิจิกิจจา; หรือลั่นเกล้าฯ ธรรมะดี หรือโลกดี นี่ก็ยังไม่แน่; จริยธรรมเป็นของดีแน่หรือไม่ ก็ยังไม่แน่; อุดมคติดีแน่หรือว่าเงินดีกว่า ก็ยังไม่แน่; ตลอดถึงไม่แน่ใจในเรื่องกรรม เรื่องผลของกรรม; ไม่แน่ใจในการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า; หรือไม่แน่ใจในการที่จะยึดพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์เป็นสรณะ;

จะถือศาลพระภูมิดี หรือถือพระพุทธรเจ้าดี นี้ก็ไม่แน่; อย่างนั้นมันเป็นวิจิกิจฉาไปหมด มันไม่แน่ลงไปได้.

สังโยชน์ที่ ๓ เรียกว่า สลัทพตปรามาส. คำนี้ตามตัวหนังสือแปลว่า ลูบลำศีลและวัตร ปฏิบัติให้เศร้าหมองไป. สิ่งที่เราเรียกว่าศีลหรือวัตรปฏิบัตินั้น คือระเบียบปฏิบัติที่ตั้งงามเพื่อทำให้คนเราดีขึ้น ทั้งฝ่ายโลกและฝ่ายธรรม; ที่เขาเข้าใจผิดต่อสิ่งเหล่านั้น เอาไปใช้ผิดๆ ไม่มีเหตุผล หรืออยู่นอกเหนืออำนาจของเหตุผลไปเสียเลย; เช่น พระพุทธพระธรรม พระสงฆ์ที่แท้จริงเป็นอย่างไร เขาเข้าใจไม่ถูก ก็ไปเอานั่นเอานี้มาเป็นพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์; จนเป็นพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ชนิดที่เช่นด้วยข้าวปลาอาหารอย่างนี้ไปก็มี; เป็นวัตถุกักตึงสิทธิ์แขวนคอได้อย่างนี้ก็มี; ล้วนแต่จับไม่ถูกตัวจริง ไม่ถูกสิ่งที่จะจับทุกข์ได้จริง; แต่เขาชอบนั้นมาขี้คิด นี้ เรียกว่าลูบลำศีลและวัตรเหล่านั้นที่เคยบวิสุทธิสระอาดใช้ประโยชน์ได้นั้น ให้กลายเป็นเศร้าหมองหรือใช้ประโยชน์ไม่ได้ไป. อាកารอย่างนี้มีมากเหลือที่จะจาระไน; ดูเอาเองตามบ้านตามเรือนทั่วไป ดูการกระทำทุกอย่างที่ถือเคล็ด ถือลาง ถือโชค ถือซาตา ถืออะไรต่างๆ. เหล่านี้ไม่มีความมั่นใจตัวเอง ไม่เชื่อตัวเอง ไม่เชื่อเหตุผล ไม่อยู่ในวิสัยของเหตุผล; อាកารอย่างนี้ควรจะหมดไป ตั้งแต่สมัยเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีเป็นเสนาบดี เพราะท่านได้พูดถึงเรื่องนี้มาก แก่นักเรียน ทำไมไม่เห็นหมดไปสักที.

สามอย่างนี้เรียกว่า สังโยชน์สามอย่างชุดแรก ที่ใคร
 ละได้แล้ว ก็เป็นพระโสดาบัน. ท่านลองคิดว่ามันเป็นเรื่อง
 สงต่ำ ตื้นลึก มากน้อยเพียงไร; ละจากสักกายทิฏฐิเสีย
 ให้ได้ ละวิจิกิจฉาเสียให้ได้ ละสีลัพตปรามาสเสียให้ได้
 ละได้ ๓ อย่างนี้เท่านั้น ก็เป็นพระโสดาบัน. พระโสดาบัน
 นั้น เป็นฆราวาสก็มี เป็นบรรพชิตก็มี ผู้หญิงก็ได้ ผู้ชายก็ได้
 ครองเรือนก็ได้ เป็นคนโสดก็ได้ ดังที่ปรากฏอยู่ในครั้ง
 พุทธกาล. ถ้าละสามอย่างนี้ได้แล้ว และยังแถมละ โลภะ
 โทสะ โมหะ ได้อีกสักอัตรานึ่ง หรือถึงขนาดหนึ่งอีกด้วย
 ก็เป็นพระสกิทาคามี ซึ่งสูงขึ้นไป.

สังโยชน์ถัดไปเป็นข้อที่ ๔ เรียกว่า กามราคะ อันนี้
 หมายถึงความยินดีอาลัยอาวรณ์ในกาม ซึ่งเป็นเยื่อใย
 เหนียวหนืด.

สังโยชน์ข้อที่ ๕ เรียกว่า ปฏิฆะ หมายถึงความ
 หงุดหงิดด้วยอำนาจของความโกรธ แต่ไม่ใช่เดือดปล่าน;
 ทั้งสองอย่างนี้พระโสดาบันก็ละไม่ได้ พระสกิทาคามีก็ละไม่ได้
 เพราะเป็นกิเลสชั้นละเอียด; ส่วนกามราคะ หรือความโกรธ
 อย่างหยาบๆ นั้น ท่านละได้; ส่วนที่ละเอียดเร้นลับสอง
 อย่างนี้ ท่านยังละไม่ได้; ถ้าละได้จะเป็นพระอนาคามี คือ
 อริยบุคคลชั้นที่ ๓. ที่นี้เหลือสังโยชน์อยู่อีก ๕ ที่ผู้ที่จะเป็น
 พระอรหันต์จะต้องละ คือ

สังโยชนที่ ๖ เรียกว่า รูปราคะ คือ ชินคกำหนดใน
ความสุข ที่เกิดจากสิ่งที่มีรูป หรือเป็นรูปบริสุทธิ ไม่เกี่ยว
กับกาม.

สังโยชนข้อที่ ๗ เรียกว่า อรูปราคะ คือกำหนดชินค
ในความสุขที่เกิดจากสิ่งที่ไม่มีรูป และไม่เกี่ยวกับกาม
เหมือนกัน. เหมือนอย่างที่เคยยกตัวอย่างเพื่อเปรียบเทียบให้
เข้าใจได้ง่ายว่า คนแก่สักคนหนึ่งไม่ยุ่งด้วยกามคุณแล้ว แต่
ไปหลงไหลในต้นบอน ต้นโกศล เครื่องลายคราม แจกัน
หรืออะไรทำนองนั้น เป็นวัตถุบริสุทธิอย่างนั้นจนลืมคนอื่น
ลืมลูกลืมเมีย ฯลฯ ก็มีได้; อรูปราคะก็ไปหลงไหลใน
นามธรรม เช่น เกียรติยศ ชื่อเสียง หรืออะไรทำนองนั้น
หรือมุ่งแต่วิชาความรู้การค้นคว้า จนลืมลูกลืมเมีย ฯลฯ ก็มีได้
เป็นตัวอย่างชั้นต่ำๆ; แต่โดยที่แท้นั้น ท่านหมายถึงบุคคล
ที่บรรลुरुูปฌาน และอรูปฌาน แล้วหลงไหลในความสุขที่
เกิดจากฌานทั้งสองอย่างนั้น. อย่างนี้พระอนาคามีก็ยังไม่
ไม่ได้; พระโสดาบัน พระสกิทาคามีก็ยังไม่ได้; จะละ
ได้ก็แต่พระอรหันต์.

สังโยชนข้อที่ ๘ เรียกว่า มานะ คือ ความสำคัญว่ามีอยู่
หรือเป็นอยู่อย่างไร คือดีกว่าเขา เลวกว่าเขา หรือเสมอเขา ยุ่ง
ไปหมด; อย่างนี้เรียกว่ามานะ. ความรู้สึกลักษณะควรจะ
ละเสีย; ถ้าไม่ละแล้ว จะมีเรื่องทุกข์ร้อนอยู่เสมอไป.

สังโยชน์ข้อที่ ๙ เรียก อุทธัจจะ หมายถึง ความฟุ้ง
 ขันแห่งจิต ข้อนี้ถ้าพูดอย่างง่าย ๆ ให้เข้าใจได้ทันที ก็คือ
 excitement ต่าง ๆ คือความรู้สึกที่ รู้สึกสนใจ ขึ้นมาทีเดียว
 เมื่อได้เห็นรูป ฟังเสียง ดมกลิ่น ลิ้มรส นั่นนี่; แม้ว่าจะไม่
 ต้องการอะไร ไม่ต้องการกามคุณ ไม่ต้องการอะไรหมด แต่ก็
 อดสนใจหรือฟังไม่ได้ เพราะไปสนใจว่า นี่มันจะเป็นอันตราย
 แก่เราไหม น่ากลัวไหม วิ่งหนึ่ได้ไหม นี่ก็คือฟังหรือสนใจ;
 หรือบางทีก็สนใจว่า มันอาจจะใช้เป็นประโยชน์อะไรได้บ้าง
 กระทบ; แม้อย่างนี้ก็ยังฟังหรือสนใจ; เพราะมีมูลมาจาก
 ความที่ยังสงสัย ข้องใจจะไรอยู่นั่นเอง; และมูลเหตุแท้จริง
 ก็คือยังมีความเห็นแก่ตัวตนอยู่บางส่วน แม้ว่าจะน้อยเต็มที.

สังโยชน์ข้อที่ ๑๐ อันเป็นข้อสุดท้ายจริง ๆ ก็คือ อวิชชา
 ได้แก่ สภาวะที่ปราศจากความรู้ อันเป็นเหตุให้ไม่รู้ว่าจะไร
 เป็นทุกข์แท้จริง; อะไรเป็นมูลเหตุให้เกิดทุกข์แท้จริง;
 อะไรเป็นสภาพที่เรียกว่า ไม่มีทุกข์แท้จริง; และอะไรที่จะ
 เป็นหนทางให้ถึงความดับทุกข์แท้จริงนั้น. เมื่อละสังโยชน์
 ดอนท้าย ๕ อย่างได้อีกก็เป็นพระอรหันต์.

สังโยชน์ สิบ อย่างนี้ก็เรียกว่ากิเลสเหมือนกัน เรียก
 โดยชื่อเดียวกันว่ากิเลสเหมือนกัน; แต่เนื่องจากเป็นชั้น
 ละเอียด จึงเรียกว่า สังโยชน์ โดยความหมายว่า ผูกเข็ญจิตใจ
 สัตว์ไว้อย่างข้ง และโดยไม่รู้สึกรู้สั. ชื่อเหล่านี้เป็นชื่อใน

ธรรมชาติสูง แต่แล้วจะนำมาสอนเด็กได้อย่างไร ที่จริงมันก็
ง่ายนิดเดียว ถ้าหากว่าผู้ใหญ่ที่เข้าใจเสียแล้วว่า ความหมาย
นั้นมันหมายถึงอะไร; ลองพิจารณาดูต่อไป.

สักกายทิฐิ ก็คือเรื่องเห็นแก่ตัว; เด็กก็ต้องเข้าใจได้;
สอนเด็กไม่ให้เห็นแก่ตัวนั้นแหละ คือสอนให้ละสักกายทิฐิ.
การสอนให้ละ วิจิกจจา ก็คือสอนให้เป็นคนมีอุดมคติ มี
ระเบียบปฏิบัติอันตายตัวแน่นอน ไม่ลังเล ไม่ถอยหน้าถอย-
หลัง; เป็นคนแน่ใจในหลักการ, ในชีวิต, ในสิ่งที่จะต้อง
ทำลงไป; อย่างนี้เรียกว่าละวิจิกจจาเสียได้. สำหรับ
สัพพัตตปริมาส ก็เหมือนที่กระทรวงศึกษาธิการเคยตั้งหน้า
ตั้งตาจะกำจัดกันมาครั้งหนึ่งแล้ว แต่ยังไม่สำเร็จ; ได้แก่
ความไม่อยู่ในอำนาจของเหตุผล; นี่คือสัพพัตตปริมาส ถ้า
รู้จักความหมายของสังโยชน์ต่าง ๆ เหล่านี้แล้ว อาจจะตัดแปลง
มาใช้แก้ไขเด็กได้โดยไม่ยาก; และเมื่อแก้ไขได้ มันก็เป็น
การแก้ไขส่วนลึกที่สุดของจิตใจ ที่จะทำให้แก้ไขความเสื่อม
ทางศีลธรรมได้จริง ๆ จึงเป็นสิ่งที่ควรสนใจ.

ในรายงานการประชุม การอภิปรายอะไรคราวหนึ่ง
ที่มีเรื่องราวของหม่อมเจ้าศุภสวัสดิ์ฯ ซึ่งทรงแนะนำให้หลัก
สังโยชน์ ๑๐ เหล่านี้มาใช้เป็นหลักสำหรับอบรมนักเรียนนั้น
ขออย่าได้ถือว่าเป็นสิ่งไรเหตุผลเลย ซึ่งอาตมาก็กำลังพูดอยู่
อย่างเดียวกันนี้ ที่นี้; แม้คำอธิบายจะไม่เหมือนกันบ้าง ก็
เพราะว่าเล็งกันไปคนละแง่.

สำหรับการละเพื่อเป็นพระอนาคามิ กิโตะกามราคะ และปฏิฆะนั้น เราก็เห็นชัดอยู่แล้วว่า เด็กๆ เหล่านี้ ก็ยังมีทางที่จะกำหนดในทางกามารมณ์เกินกว่าที่ควรจะเป็น; และมีปฏิฆะทำให้จิตวุ่นวาย ในกรณีที่ไม่จำเป็นต้องมี ก็ยังมีอยู่มาก; เราปรับปรุงวิธีปฏิบัติให้พอเหมาะที่เด็กจะปฏิบัติได้ โดยแนวเดียวกัน หรือทำนองเดียวกัน แม้ว่าจะคนละระดับ. ส่วนรูปราคะ อรูปราคะ ก็มีความหมายสำหรับเด็กอย่างเช่นว่า อย่าไปมัวเมาในรูป หรือในวัตถุอะไรมากเกินไป เช่นมัวเมาในตุ๊กตาเป็นต้น มากเกินไป มันก็เป็นเรื่องรูปราคะ; หรือมัวเมาในเกียรติ ในรางวัล ในคำสรรเสริญเยินยอ จนเขาเป่าหัวเป่าหูให้ชักให้ค้อยกันอย่างไรก็ได้ นั่นเป็นเรื่องมัวเมาในอรูปราคะ. ส่วนมานะการถือตัวนั้น ก็ให้รู้จักถือพอเหมาะพอสม แล้วก็ละส่วนที่ควรจะละออกไป; ส่วนการละอุทธัจจะ ก็คืออย่า excite อะไรมาก หรือง่ายเกินไป. ส่วนการละอวิชชา นั้น ให้รีบเรียนสิ่งที่ควรจะต้องเรียน ต้องรู้ให้มากขึ้นโดยเร็ว; เมื่อทำได้ดังนี้ ก็เป็นอันว่าเราได้ใช้หลักของการปฏิบัติเพื่อบรรลุมรรค ผล นิพพาน กับการอบรมเด็กๆ ของเราได้ โดยวิธีอย่างนี้. เรื่องมันมีอยู่อย่างเดี๋ยวกี้แต่ว่า ครูบาอาจารย์เข้าใจความหมายของสิ่งเหล่านี้มากพอหรือเปล่า. ถ้ายังไม่เพียงพอจนตัวเองถึงขั้นนี้ ไม่สู้หน้า ไม่ขอมศึกษาถ้อยคำเหล่านี้ แม้แต่คำเดียวแล้ว จะใช้หลักการของพระพุทธศาสนา ในการอบรมจริยธรรมแก่เด็กๆ ได้อย่างไร; มันจึงมีคมนและไม่มีทาง.

ถ้าเราจะให้เด็ก ๆ เข้าใจเรื่องนิพพาน ก็อาจจะทำได้
 ง่าย ๆ อย่างนี้ คือจับเด็กมาแล้วบอกว่า ให้หัวเราะตลอดเวลา
 จะเอาไหม; จะสั่นหัวไม่เอา; ถ้าอย่างนั้นให้ร้องให้ตลอดเวลา
 เอาไหม; ก็ยังไม่เอา; เพราะฉะนั้นอย่างนั้นไม่ต้องหัวเราะ
 ไม่ต้องร้องให้ นั่นดีกว่าใช่ไหม; เด็กก็พอจะคิดได้ว่า ถ้า
 อย่าต้องหัวเราะ อย่าต้องร้องให้ นั่นมันยังน่าสนุกกว่า; ดังนั้น
 ความหมายของคำว่า นิพพาน นี้ ก็คือว่างอยู่ตรงกลาง ไม่ขึ้น
 ไม่ลง; ไม่ดีใจ ไม่เสียใจ เป็นจิตที่ว่างจากความรู้สึกคิดนึก
 ว่า “ตัวกู” ว่า “ของกู” นั่นเอง. สอนไปทำนองนี้ เราจะ
 ได้เด็กที่เป็นสภาพบริสุทธิ์อย่างแท้จริง รู้จักดำรงตนให้อยู่ใน
 สภาพปรกติ. ขอวิงวอนว่า โปรดอย่าได้คิดว่า มีธรรมะ
 ข้อไหน ที่อยู่สูงเหนือวิสัยที่จะนำมาอธิบายแก่เด็กได้; โดย
 เฉพาะอย่างยิ่งเรื่องของกิเลสสิน ครบอาจารย์ทั้งหลายจะต้อง
 เอามาศึกษาให้เข้าใจแตกฉานทั่วถึงกันหมด เพราะมันตั้งอยู่ใน
 ฐานะเป็นอุปสรรค เป็นศัตรู เป็นความรวนเร และเป็นความ
 พังทลายของจริยธรรมจริง ๆ.

เวลาได้หมดเสียก่อนแต่ที่อาตมาจะได้บรรยายให้หมดตาม
 ที่ได้ตั้งใจไว้ในเรื่องกิเลส จึงขอยกไว้ต่อในวันหลัง. สรุป
 ความว่า ขอให้สนใจในเรื่องที่เรียกว่ากิเลส หรือสิ่งที่เรียกว่า
 กิเลสนี้ ให้เป็นพิเศษกว่าเรื่องใด ๆ หมด ในบรรดาสิ่งที่
 เป็นอันตรายอย่างอื่นแล้ว ไม่มีอะไรจะเป็นอันตรายยิ่งไปกว่ากิเลส;
 เพราะฉะนั้น ขอให้สนใจเรื่องที่เป็นอุปสรรคศัตรู หรือความ
 พังทลายของจริยธรรมนี้ให้มากเป็นพิเศษ สมกับที่เราจะต้อง
 ใช้เวลาสัก ๒ วันเกี่ยวกับเรื่องนี้.

อาตมาขออุทิศการบรรยายในวันนี้ลงด้วยความจำเป็นแก่เวลาเพียงนี้

ตัวแท้ของจริยธรรม

พระราชชัยกวี (พุทธทาสภิกขุ)

บรรยายอบรมครูส่วนกลาง ที่หอประชุมคุรุสภา

๑๗ มกราคม ๒๕๐๕

ท่านครูบาอาจารย์ทั้งหลาย.

ในการบรรยายครั้งที่ ๖ นี้ อาตมาจะได้กล่าวถึง “ตัวแท้ของจริยธรรม” ตัวแท้ของจริยธรรมในที่นี้ อาตมาขอระบุไปยังสิ่งที่เราได้ยิน ได้ฟังกันอยู่เสมอ ที่เรียกว่า “มรรคมีองค์แปด”

คำว่า มรรค นี้ เป็นสิ่งสุดท้ายในสิ่ง ๔ สิ่ง ที่เรียกว่า อริยสัจ. อริยสัจ ๔ ประการก็คือ ความทุกข์ประการหนึ่ง; มूलเหตุให้เกิดความทุกข์ประการหนึ่ง; สภาพที่เป็นความดับสนิทของความทุกข์ ไม่มีความทุกข์เหลือ นั้นประการหนึ่ง; และประการสุดท้ายคือ วิธีปฏิบัติเพื่อให้บรรลุถึงสภาพชนิด

นั้น; และเรียกกันว่า มรรค. ที่ได้กล่าวว่ามีมรรคเป็นตัวแท้ของจริยธรรมนี้ โดยมีเหตุผลพร้อมทุกประการ; แม้เราจะเอาความหมายของคำว่า จริยธรรม โดยเอาตัวพยัญชนะเป็นหลัก ก็แปลว่า “ธรรมที่ควรประพฤติ”; จร แปลว่า ประพฤติ; อัย บัณฑิต มีความหมายว่า ควร; จริย แปลว่า ควรประพฤติ; จริยธรรม ก็แปลว่า “สิ่งที่ควรประพฤติ”.

ในบรรดาสิ่งที่ควรประพฤติทั้งหลาย ไม่มีอะไรยิ่งไปกว่า การประพฤติที่เป็นไปเพื่อความดับทุกข์. ความดับทุกข์นั้น เราขยายออกได้เป็นอย่างกลาง อย่างสูง อย่างต่ำ. จริยธรรมจะอยู่ในระดับไหนได้ก็สุดแท้ แต่ต้องรวมอยู่ในสิ่งที่เรียกว่า ควรประพฤติ; คือหนทางที่ควรจะเดินนั่นเอง. ข้อนี้อาจจะให้ระลึกย้อนไปถึงคำบรรยายครั้งแรก ที่กล่าวถึงสิ่งที่เรียกว่า ธรรม.

คำว่า ธรรมะ ในที่ทั่วไปแล้วก็แปลว่า “สิ่ง” เท่านั้นเอง สิ่งทุกสิ่งคือธรรมะ หมายถึงทุกสิ่ง กระทั่งตัววัตถุ จิตใจ การกระทำ และผลของการกระทำ ล้วนแต่เรียกว่าธรรมะ หรือ “สิ่ง” ไปทั้งนั้น. เราจะแยกธรรมะหรือสิ่งนี้ออกเป็น ๒ ประเภท โดยหลักใหญ่ๆ คือธรรมะที่เป็น ตัวผล ที่เรามุ่งหมายอย่างหนึ่ง; และธรรมะอีกอย่างหนึ่งก็คือ ตัวเหตุ ตัวเครื่องมือ ที่จะทำให้ได้ผลอันนั้นมา; ฉะนั้น ธรรมะหรือสิ่งที่เป็นตัวเหตุ ตัวเครื่องมือนี้เอง ที่เราเรียกว่า “จริย-

ธรรม”ในที่นี้; หรือที่จะเรียกว่า “มรรค” ในพระพุทธศาสนา
ก็ตาม.

ขอให้อ่านใจคำว่า มรรค ไว้ในฐานะเป็นตัวแท้ หรือ
เป็นตัวทั้งหมดของการปฏิบัติในพระพุทธศาสนา. คำว่า
มรรค แปลว่าหนทาง มีมูลมาจากคำสามัญธรรมดา ที่คน
ทั่วไปใช้พูด คือ ถนนหนทางที่ใช้เดินด้วยเท้ากันตามธรรมดา
นี้แหละ ก็เรียกว่า ทางหรือมรรคเหมือนกับภาษาบาลี; ต่อเมื่อ
มีระบบศาสนาเกิดขึ้น เป็นเรื่องทางจิตทางใจ ค้นพบวิธีปฏิบัติ
จิตใจให้ก้าวหน้าไปสู่ภูมิธรรมอันสูง จนอยู่เหนือความทุกข์
เขาเลยยิ้มเอาคำว่า ทาง หรือถนนหนทางนี้แหละ ไปใช้เรียก
ระบบการปฏิบัติทั้งหมดนี้ และเรียกมันสั้น ๆ ว่า “ทาง”.

คำว่า “ทาง” มีความหมายอยู่ในตัวมันเอง. ใคร ๆ
ก็รู้จัก เมื่อพูดว่าทางก็ฟังถูก. เมื่อพูดว่าทางเดินเท้า ก็ยัง
ฟังง่าย; ส่วนที่เป็นทางจิตทางใจนั้น ต้องได้รับการศึกษา
บ้าง. ท่านผู้เฒ่าสูงอายุในที่นี้ก็มีอยู่หลายคน; คงจะได้เห็น
หรือบางท่านก็อาจต้องการเสียเองว่า จะให้มีผู้บอกทางเมื่อใกล้
จะตาย. เมื่อใกล้จะตาย มีธรรมเนียมบอกทาง ให้คนจะตาย
นั้นระลึกนึกถึงทาง; บางทีก็บอกว่า *อรหัง* คือเอ๋ยถึงพระอรหันต์
ขึ้นมา; บางทีก็บอกว่า ไปไหว้พระศรีอริยเมตไตรยบน
สวรรค์เหล่านั้นเป็นต้น; เขาเรียกว่า *บอกทาง*. ข้อนั้นเป็น

สิ่งที่เลื่อนมาเต็มที่แล้ว; ที่จริงการบอกทางนี้ ก็คือการเตือนให้ระลึกถึงธรรมะที่ว่า มีแนวอยู่อย่างไร มีลู่ทางอยู่อย่างไร ให้ระลึกให้ได้ ให้อยู่ประจำใจ แล้วก็ดับจิตไปด้วยความรู้สึกอันนั้น; นั่นแปลว่า บอกทาง. ต่อมาเหลืออยู่เพียงเป็นประเพณี ตะโกนว่าพระอรหันต์ ลั่นบ้านไปหมด; คนที่จะขาดใจตายอยู่แล้ว ทุกก็ไม่ได้ยิน นี่เป็นพิธีที่น่าหัวเราะ; ระเบียบที่วางไว้ดี ได้ถูกทำให้เป็นสัพพัตถปรมาสไปด้วยเหตุนี้. ที่ว่าระเบียบที่วางไว้ดี หมายความว่าเมื่อเขายังมีสติพอจะระลึกนึกคิดอะไรได้ ญาติข้างเคียงหรือผู้หลักผู้ใหญ่บอกให้เขาระลึกถึงหลักธรรมะต่างๆ อย่างสั้นที่สุดไม่ให้พินเพื่อที่เขาถือเป็นเครื่องทำจิตใจให้มั่นคง ไม่หวั่นไหวต่อโรคภัยไข้เจ็บ, ไม่สะดุ้งกลัวต่อความตาย, มีจิตปรกติ, มีสติ สงบเย็นเป็นสุข แล้วดับไป; ระเบียบที่วางไว้ดี ก็มากลายเป็นพิธีตะโกนให้หนวกหูอย่างนี้เป็นต้น. คำว่า ทาง เป็นสิ่งที่ประสงค์กันอยู่อย่างยิ่งถึงอย่างนี้.

คำว่า มรรคหรือทางในทันที ประสงค์เอาทางวิญญาณหรือทางจิตใจไม่ใช่ทางวัตถุ คือถนนหนทางที่ลาดยาง ลาดซีเมนต์ที่เดินกันอยู่นี้. นั่นเป็นทางในฝ่ายวัตถุ หรือรูปธรรม แต่ว่าทางที่เราจะกล่าวกันในทางศาสนานี้ คือ ทางเดินของวิญญาณ. บางท่านคงจะนึกดวงตาอดมาอยู่ในใจว่า อะไรๆ ก็ทางวิญญาณ อะไรๆ ก็วิญญาณ น่ารำคาญอย่างยิ่งอยู่อย่างนี้ก็ไม่ได้; ถ้าอย่างนี้ก็ขอยืนยันว่า มันเป็นความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะขอร้องให้ท่านครูบาอาจารย์ทั้งหลายเข้าใจสิ่งที่ เป็น ไปใน

ฝ่ายจิต ฝ่ายวิญญาณยิ่งขึ้นทุกที ด้วยการจู้จี้พิไรพูดถึงแต่ฝ่ายวิญญาณนี้ให้เข้าใจแจ่มแจ้งกันให้ได้ และให้ยิ่งขึ้นไป.

ข้อนี้ตั้งต้นแต่ว่า ครูเป็นผู้นำทางวิญญาณ; เป็น guide ผู้นำให้เด็กเดินทางวิญญาณ; ถ้าครูยังไม่รู้จักทางวิญญาณหรือทางที่มีไว้สำหรับวิญญาณเดิน แล้วครูจะเป็นผู้นำได้อย่างไร ฉะนั้น จึงควรจะสนใจคำว่า “ทางจิต” หรือ “ทางวิญญาณ” นี้ให้มาก. แท้ที่จริงแล้วน่าจะกล่าวว่าเป็นแม่แต่สถาบันของครู ก็เป็นสถาบันฝ่ายวิญญาณ หรือทางวิญญาณ.

สถาบันที่แท้ของครู ไม่ควรจะเล็งถึงรูปร่างอาคารสถานที่ หรือเป็นตึก หรือแม่แต่เป็นตัวบุคคล; แต่เป็นสถาบันทางจิต ทางวิญญาณ ร่วมกันทั้งโลก มีอยู่ในโลก เพื่อจูงจิตวิญญาณของสัตว์โลก ให้สูงขึ้นไป เป็นสถาบันศักดิ์สิทธิ์ทางวิญญาณ ค้ำครองสัตว์โลก จูงนำสัตว์โลก; อย่างมองสถาบันของครูที่ตัวอาคารสถานที่ หรือที่กลุ่มของครู หรือแม่แต่ตัวการปฏิบัติงานของครู; ขอให้มองลึกไปถึง spirit ของความเป็นครูในส่วนลึกของจิตใจ; มีวิญญาณแห่งความเป็นครู ที่เต็มไปด้วยเมตตากรุณา ถึงกับว่า ในหัวใจของครูนั้น ถ้าผ่าออกมาดูได้ ต้องเห็นเมตตากับปัญญาอันเกี่ยวเนื่องกันอยู่ ไม่มีอะไรมากไปกว่านั้น; ไม่มีจิตที่จะคิดหาเงิน หรือเอาเปรียบนายจ้าง ซึ่งเป็นลักษณะของลูกจ้าง; ในหัวใจลูกจ้าง ถ้าผ่าออกดูจะเห็นแต่ความเป็นอย่างนั้น; ไม่เห็น

เมตตากับปัญญาอันเนื่องกัน; มีแต่ความเห็นแก่ตัว คิดเอาเปรียบนายจ้าง เป็นความดินร่นกระวนกระวายอยู่; นี่เป็นหัวใจของลูกจ้าง. ในหัวใจของครูมีสิ่ง ๒ สิ่ง คือปัญญา กับเมตตา นอนเคียงกันอยู่ดังกล่าวแล้ว; นั่นแหละคือสถาบันของครูอันเป็นศาสนามธรรม.

ไหน ๆ ก็ได้พูดถึงเรื่องทางวิญญาณมาแล้ว จะขอพูดต่อเลยไปในโอกาสนี้ทีเดียว แม้แต่การสมรส การแต่งงานนี้ก็ยิ่งอยากจะกล่าวว่า มีการสมรสทางวิญญาณ ซึ่งไม่ใช่เรื่องทางร่างกายด้วยเหมือนกัน. คำว่า สมรส แปลว่า "มีรสเสมอกัน"; สม (อ่านว่าสะมะ) แปลว่า เสมอ; รส (อ่านว่าระสะ) แปลว่า รส; สมรสจึงแปลว่า มีรสเสมอ คือมีรสนิยมอย่างเดียวกัน เสมอกัน ฉะนั้น ถ้าคนมีจิตใจตรงกันทุกวิถีทาง เสียสละเพื่ออุดมคติอย่างเดียวกัน จนตายไปด้วยกัน แต่เนื้อหนังไม่เคยถูกต้อง ไม่เคยแตะต้องกันเลย อย่างนี้ก็ยิ่งเรียกว่า เป็นการสมรสทางวิญญาณได้; หรือว่าผู้ที่จะเรียนตำรับตำราควมึนมากมายเช่นพระไตรปิฎกนี้ ท่านอาจารย์เก่าแก่มาก่อนแนะนำให้สมรสกับนางฟ้าซึ่งวามันเสียเลย; คือภิกษุผู้จะเรียนพระไตรปิฎกนั้น ท่านแนะนำให้มีการสมรสกับนางฟ้าซึ่งวามัน. นางฟ้าก็คือพระไตรปิฎกนั่นเอง; ข้อนี้คือคำประพันธ์ที่ว่า:-

มุนินทวทนมุพช-

คพุกสมภวสุนุทร

ปาณินิ สรณ วาณิ

มยหิ ปิณยติ มนัฯ

นี่คือคาถาที่จะช่วยให้สมรสกับนางฟ้าชื่อวาณี หรือ พระไตรปิฎก ซึ่งแปลว่า “นางฟ้าผู้มีความงาม ที่เกิดอยู่ในดอกบัว กล่าวคือพระโอรสของพระพุทธเจ้า ผู้เป็นจอมแห่งมนุษย์ เป็นที่พึงของสัตว์โลกทั้งหลายนี้ จงทำใจของข้าพเจ้าให้ลุ่มหลง”. ข้อความนั้น แปลว่าอย่างนี้; ฉะนั้น พระไตรปิฎกนั้น แม้จะมากมาย กายกองสักเท่าไร ก็เรียนกันจบได้ด้วย “ความลุ่มหลง” นั่นเอง. แม้ก็คือ การสมรสทางวิญญาณด้วยเหมือนกัน.

อาตมายังอยากกล่าวว่า ถ้าจะให้ดียิ่งกว่านั้นก็คือ สมรส กับนางสาวสุญญา เสียเลย. สุญญาแปลว่า “ภาวะแห่งความว่าง จากกิเลส จากความทุกข์” ดังที่กล่าวมาแล้วแต่ต้นนั้น มีลักษณะ เป็น eternity คือจะเป็น “บัจจุบันธรรม” อยู่เสมอ ไม่เปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา แต่กลับมีอยู่เป็นนิรันดร. ถ้าเราเข้าถึงสิ่งนี้ โดยจิตใจ ด้วยการปฏิบัติอย่างถูกต้อง ก็จะลุ่มหลง แต่ในสิ่งๆ นี้อย่างเดียวเท่านั้น จึงเรียกว่า “สมรสกับนางสาวสุญญา”.

ทำไมจึงเรียกว่า นางสาว. ท่านอธิบายว่า เพราะสิ่งนี้ไม่เคยแก่เลย; สิ่งนี้เรียกว่า eternity ย่อมเป็นปัจจุบันกาลอยู่เรื่อย; ไม่แก่เพราะไม่มีการเกิด การตาย และไม่เปลี่ยนแปลง แต่สดชื่นอย่างยิ่งอยู่เสมอ จึงควรแก่นามว่า “นางสาวสุญญา”; เพราะว่าเป็นนางสาวที่ไม่รู้จักเปลี่ยนแปลง จากความเป็นสาว คือมีความสดชื่น แจ่มใส ไร้ความทุกข์

อยู่เสมอ; นี่ก็เรียกว่าเป็นการสมรสกับนางสาวสุญญตา โดย
 โวหารพูด เป็นการสมรสในด้านวิญญาณเหมือนกัน; เป็น
 การสมรสกับสิ่งที่นำมาซึ่งความสุขอย่างยิ่ง.

คำพูดอย่างนี้ จะเป็นสำนวนโวหารเล่นลิ้น หรือจะ
 เป็นสำนวนโวหารซึ่งแสดงความจริงที่ลึกซึ้งอย่างใดอย่างหนึ่ง
 นั้นขอให้ไปลองนึกคิดดูเอง. ถ้าคิดนึกถูกวิธีทางแล้ว จะพบ
 ความหมายของคำว่า อะไรรู้อีกทางวิญญาณไปทั้งหมด ได้
 โดยง่าย ดังนั้นขอให้เห็นว่า เรายังมีอาหารทางวิญญาณ;
 มียาแก้โรคทางวิญญาณ มีเครื่องนุ่งห่มทางวิญญาณ; มีที่อยู่
 อาศัยทางวิญญาณ; มีการครองชีวิตอยู่ในด้านวิญญาณ ดังนี้.

อาหารทางวิญญาณ ก็คือ ไม่หมายถึงข้าวปลาอาหาร
 ที่บริโภคประจำวัน; แต่หมายถึงอาหารที่จิตใจบริโภค ก็คือ
 ธรรมะที่ควรแก่การบริโภคของจิตใจนั่นเอง; แต่ถึงอย่างไร
 มันก็ไม่พ้นไปจากจริยธรรมแขนงใดแขนงหนึ่ง ซึ่งจิตใจ
 ต้องการจะบริโภค; บริโภคแล้วจิตใจสะอาด สว่าง สงบ;
 จึงเรียกว่าอาหารทางวิญญาณ.

ยาแก้โรคทางวิญญาณ ก็เหมือนกัน; คนเรามีโรค
 ทางวิญญาณ ทางจิตใจอยู่ชนิดหนึ่ง คือความโลภ ความโกรธ
 ความหลง เสียบแทงจิตใจอยู่เหมือนกับความป่วยไข้ ที่เสียบ
 แแทงเนื้อหนังอยู่เป็นคู่กัน. โรคทางกาย ก็แก้ด้วยยาทางกาย

โรคทางวิญญาณก็ต้องแก้ด้วยยาทางวิญญาณ; ดังนั้น เราลองพิจารณาดูที่ว่า ใครบ้างไม่เป็นโรคทางวิญญาณ.

เครื่องนุ่งห่มทางวิญญาณ ก็เหมือนกัน; เสื้อผ้าใช้นุ่งห่มให้แกร่างกาย; แต่ธรรมะนั้นนุ่งห่มให้แก่จิตใจ คนไม่มีธรรมะเหมือนกับคนเปลือยกาย; แม้เขาจะนุ่งห่มด้วยเสื้อผ้าอาภรณ์สักกี่ชิ้น ๆ ก็เป็นคนเปลือยกาย; ดังนั้น กลางถนนเราจะเห็นคนเปลือยกายเป็นหมู่ ๆ ฝูง ๆ อยู่ก็ได้ คือพวกคนไม่มีธรรมะนั้นเอง; ส่วนคนมีธรรมะหรือคนนุ่งผ้า นั้น คอยแต่จะซ่อนเร้นอยู่ในห้อง ไม่กล้าออกมาก็ได้ เพราะไม่กล้ามาเบียดเสียดกับคนเปลือยกายตามถนน. นี่คือเครื่องนุ่งห่มทางวิญญาณ.

ที่อยู่อาศัยในทางวิญญาณ ก็หมายถึง มีธรรมะเป็นเครื่องอยู่ของจิตใจ; พวกที่เป็นพรหม ก็อยู่ด้วยพรหมวิหาร คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา; ส่วนพระพุทธเจ้าหรือพระอรหันต์นั้น ท่านอยู่ด้วย สุนุญตวิหาร คืออยู่ด้วยธรรมะ "ว่าง"; เป็นเครื่องว่างจากตัวกู - ของกู. นี่คือ ที่อยู่อาศัยในทางวิญญาณ.

ที่ว่า มีชีวิตอยู่ในทางวิญญาณ หมายความว่า มีชีวิตอยู่ด้วยธรรมะ ไม่ใช่อยู่ในบ้านเรือนอย่างชาวบ้านทั่วไป; การกิน อยู่ หลับ นอน ฯลฯ ตามอย่างที่ทำกันอยู่นั้น นั่นเป็น

เรื่องทางฝ่ายกาย. ขอให้ครูบาอาจารย์ทั้งหลายเข้าใจความหมายของคำว่า “ทางวิญญาณ” ยิ่งๆขึ้นไปทุกวัน จนถึงวันสุดท้ายด้วย.

ธรรมะสูงสุด ก็คือสุญญตา ความว่าง ดังที่กล่าวแล้ว. พระพุทธเจ้าและพระอรหันต์ ท่านอยู่ด้วยความว่างนี้ คือว่างจากความเห็นแก่ตัว ไม่เห็นแก่ตัวเลย. คุณค่าของสุญญตา หรือความว่างนี้ มีมากมายอย่างนี้; ควรจะเป็นที่สนใจอย่างยิ่ง เพราะแก้ปัญหาได้ทุกประการ.

การที่เพชฌฆาตฆ่าคนไม่เป็นบาป ทหารปฏิบัติหน้าที่ของตนยิงปืนออกไปไม่เป็นบาป ตูลาการพิพากษาคัดสินประหารชีวิตคน ไม่ต้องเป็นบาปนี้ ก็เพราะอำนาจของสุญญตา ธรรมะชั้นสูง ที่เห็นความว่างจากตัวตน; ไม่มีความเห็นแก่ตน เห็นแก่ธรรมะอย่างเดียว. อย่างเพชฌฆาตเขาทำหน้าที่ของเขาด้วยใจบริสุทธิ์แล้ว เขาต้องมีธรรมะเป็นหลักยึด; ว่าการที่เขาทำไปนี้ ก็เพื่อผลของธรรมะไว้ไม่ให้สูญไปจากโลก; ถ้าเจตนาของเขาเป็นไปอย่างบริสุทธิ์อย่างนี้ก็ไม่บาป; เว้นไว้แต่เพชฌฆาตบ้า ๆ บอ ๆ กินเหล้าเมาเข้าไปแล้ว มีความทะนงตัว เห็นแก่ตัว ทำหน้าที่นั้นมันก็จะต้องบาปเป็นธรรมดา.

ทหารก็เหมือนกัน ถ้านั่นโกบีนออกไป พร้อมกับด้วยมีจิตใจมุ่งมั่นแต่ในการที่จะผลัดความยุติธรรมของโลกอย่างเดียวเท่านั้น ไม่เห็นแก่ใครหมด ไม่เห็นแก่ตัวเอง ไม่เห็นแม่แต่

ประเทศชาติของตัวเอง; ไม่เห็นแก่หน้าไหนหมด เห็นแก่ความเป็นธรรมของโลกอย่างเดียว; วางจากตัวตน จากของตน มีแต่ธรรมะบริสุทธิ์อย่างนั้นแล้ว เขาไม่ต้องเป็นบาป เพราะการยิงปืนออกไป และทำให้คนตายเพราะเจตนาของเขาบริสุทธิ์อย่างนั้น.

ตุลาการวินิจฉัยคดีไปตามตรง แม้จะต้องพิพากษาสั่งประหารชีวิตใคร ก็ทำไปด้วยเจตนาบริสุทธิ์ เพื่อผลของความ เป็นธรรมของโลก ไม่เห็นแก่ตัวเอง ไม่เห็นแก่หมู่คณะไหน ชาติไหนหมด; แต่เห็นแก่ธรรมะอย่างเดียว ไม่มีตัวกู ตัวใครเข้ามาเจือแล้ว ก็ไม่ต้องรับบาป เพราะเหตุนี้.

นี่เป็นความรู้ หรือความเป็นไปในทางฝ่ายวิญญาน ซึ่งลึกซึ้ง ละเอียดลอบ สุขุมยิ่งกว่าทางฝ่ายร่างกาย; ถ้าเรานำมาใช้ปฏิบัติได้ถูกต้อง สิ่งต่างๆ จะหมดปัญหาและปราศจากทุกข์; ฉะนั้น จึงแนะนำให้สนใจในฝ่ายจิตหรือวิญญานนี้ให้ยิ่งๆ ขึ้นไป.

หรือจะกล่าวอีกทีก็ได้ว่า ธรรมะในด้านจิต ด้านวิญญาน ในขั้นสูงสุด คือเรื่องสัญญาตาทำนองนี้ จะทำให้คนเราอยู่เหนือโชค ชตา อยู่เหนือกรรม ซึ่งไม่ใช่เรื่องเล็กน้อยลองเอาไปคิดดู มันมีเรื่องที่ต้องอธิบายกันมาก ไม่มีเวลาพอ แต่ถ้ามีใครเชื่อโชคชตา ไปดูหมอมมา หมอว่าเคราะห์ร้าย

เราจะทำอะไร ถ้าอยากอยู่เหนือโชคร้ายเหล่านั้น ก็จะต้องศึกษาเรื่อง “สุญญา” ให้ถูกต้อง ไม่ใช่อย่างงมงาย; ก็จะเป็นผู้มีจิตใจ มีวิญญาณ อยู่เหนือโชคชตา; โชคชตาจะทำอะไรเราไม่ได้.

อย่าว่าแต่โชคเลย แม้แต่กรรม คือกรรมดี กรรมชั่ว ที่เด็ดขาดเที่ยงแท้แน่นอนนั้น ก็ยังมีกรรมที่ ๓ ซึ่งพระพุทธเจ้าท่านสอนให้ประพฤติปฏิบัติ คืออริยมรรคมีองค์ ๘ ซึ่งจะได้กล่าวต่อไปนี่เอง เป็นเรื่องทำให้อยู่เหนือกรรมดีกรรมชั่วไปหมด หรือเหนือโลกไปหมด; เรียกว่ากรรมที่ ๓ เป็นที่สิ้นสุดแห่งกรรมดีกรรมชั่ว. นี่มันอยู่เหนือไปหมด เหนือหัวเราะ เหนือร้องไห้ เหนือทุกอย่าง ที่มนุษย์เป็น ๆ กันอยู่นี้; หรือสามารถเขย่าพรหมโลกให้พังทลายลงมาก็ได้; ในบรรดาสิ่งที่มนุษย์ถือกันว่า สูงสุดแล้ว ดูเหมือนว่า ไม่มีอะไรเชื่อถือกันนอกจากสภาพที่เรียกกันว่า พรหมโลกที่สูงที่สุด มันคงที่สุด; แต่ถ้ามาถูกเข้าเรื่องกับสุญญาตาแล้ว พรหมโลกก็จะพังทลายลงมาทีเดียว. เรื่องฝ่ายวิญญาณที่เป็นด้านลึกลงนั้น มันมีมากถึงอย่างนี้ ฉะนั้น ท่านอย่าเพ้ออิดหนาระอาใจ ในการที่จะฟัง หรือจะคิดนึกเรื่องในทางฝ่ายจิตหรือวิญญาณ.

บัดนี้ อาตมาจะได้กล่าวถึงเรื่อง “ทาง” หรือ “ทางฝ่ายวิญญาณ” นี้ต่อไป.

คำว่า มรรค แปลว่า ทาง; คำว่าทาง คือทางเดิน: เดินด้วยกายก็ได้ เดินด้วยใจก็ได้; แต่ในที่นี้หมายถึงเดิน

ด้วยใจ. คำว่า ทาง หรือ หนทาง^{นี้} มันศักดิ์สิทธิ์มาก; ศักดิ์สิทธิ์จนถึงกับสร้างสถาบันของตัวเองขึ้นมาได้. ในบรรดาลัทธิศาสนาที่สูง ที่ประเสริฐแล้ว ก็จะต้องมีคำว่าทาง และใช้คำว่า “ทาง”^{นี้} เอง เป็นตัวแท้ของศาสนา; เช่น ศาสนาพุทธของเรา^{นี้} มีคำว่า มรรคมีองค์ ๘^{นี้} เป็นตัวแท้ของศาสนา; แต่บางทีก็เรียกว่าพรหมจรรย์ หรือเรียกโดยชื่ออื่นก็ได้; มรรคมีองค์ ๘^{นี้} คือพรหมจรรย์ คือตัวปฏิบัติพระศาสนา; เรียกอย่าง^{นี้}ก็มี แต่เอาคำว่า “ทาง”^{นี้} นั้นแหละเป็นหลัก. พระพุทธเจ้าท่านใช้คำว่า มัชฌิมาปฏิปทา: ปฏิปทา ก็แปลว่า ทาง; มรรคก็แปลว่า ทาง; ทางสายกลาง^{นี้}เป็นตัวพุทธศาสนา; ดังนั้น แสดงว่า เขาอาจได้ใช้คำว่าทาง^{นี้} เป็นตัวศาสนามาก่อนพระพุทธเจ้าด้วยซ้ำไป เพราะเป็นคำที่เหมาะสม และมันเป็นไปเองตามธรรมชาติ เพราะน้ำหนักของคำคำ^{นี้}.

ศาสนาที่เก่าแก่ในประเทศจีน คือลัทธิเต๋า^{นี้}; เต๋าก็แปลว่า ทาง; คำ^{นี้}เอามาใช้เป็นคำแปล คำว่า “ธรรมะ” ในพระพุทธศาสนา. เมื่อพุทธศาสนาไปถึงประเทศจีนในยุคแรกๆ เขาเอาคำว่า เต๋า^{นี้} มาเป็นคำแปลของคำว่าธรรมะ; แต่ตัวเต๋าก็แปลว่า ทาง. ท่านผู้ตั้งลัทธิเต๋าชื่อเล่าจื้อ; หรือก่อนเล่าจื้อ; ก็ล้วนแต่มองเห็นความหมายของคำว่า “ทาง” มาแล้วทั้งนั้น.

ศาสนาที่เก่าแก่ในเปอร์เซีย คือศาสนาไซโรสเตอร์ ซึ่งเป็นศาสนาเก่าแก่ ก่อนพุทธกาลนั้นก็มีคำว่า “ทาง” อีกเหมือนกัน ซึ่งหมายถึงตัวธรรมะในศาสนานั้น.

มองดูศาสนาใหม่ๆ เช่น ศาสนาคริสต์นิกาย ก็มีการอ้างถึงทาง เช่นพระเยซูกล่าวว่า “เราทั้งหลายคือตัวทาง” ดังนั้นเป็นต้น หมายความว่า การผ่านทางพระเยซูนี้ จะเข้าถึงพระเป็นเจ้าในสวรรค์ได้ มีความหมายสำคัญอย่างนี้อยู่ในตัวมันเอง ฉะนั้นจึงถูกนำมาใช้เป็นคำศักดิ์สิทธิ์ในศาสนาทุกศาสนาที่ได้ คือ อาจมองเห็นได้ไม่โดยตรงก็โดยอ้อม อาตมาจึงกล่าวว่า คำว่า “ทาง” นี้ศักดิ์สิทธิ์มาก จนถึงกับสร้างสถาบันสำหรับตัวมันเองขึ้นมาได้ทีเดียว เป็นทาง เป็นแนว อยู่อย่างประจักษ์อย่างศักดิ์สิทธิ์ ใครมาแก้ไขเปลี่ยนแปลงไม่ได้ มีหลักอยู่อย่างนั้น ตายตัวอยู่ตามอำนาจของธรรมชาติ; มีแต่ว่าใครจะรู้จักหรือไม่รู้จัก เดินหรือไม่เดินเท่านั้นเอง; ทางมันมีอยู่แล้ว แต่เมื่อใครไม่เดิน จะโทษทางไม่ได้ ต้องโทษคนที่ไม่เดิน. นี้เรียกว่าทางเป็นของศักดิ์สิทธิ์ ถึงกับตั้งตัวเองได้ ยกตัวเองขึ้นเป็นสถาบันได้.

ที่นี้ ก็มาถึงคำว่า “ทางมีองค์แปด” อฏฐกติก แปลว่า มีองค์ ๘. คำว่า องค์ ตรงกับคำว่า factor หรือ fold ฉะนั้น คำว่าทางจึงไม่ได้มี ๘ ทาง เหมือนกับที่พูดกันผิดๆ โดยสะเพร่าโดยประมาท; พูดกันว่ามรรค ๘ พูดกันเกร่อไปหมด

มันผิดจากความจริง; ขึ้นชื่อว่า มรรคแล้วต้องหนึ่งเท่านั้น เหมือนที่กล่าววันก่อนแล้วว่า เป็นทางเส้นเดียว, สำหรับบุคคลคนเดียว, เดินไปสู่จุดหมายปลายทางเพียงอย่างเดียว; มันเดียว อย่างนี้ถึง ๓ เดียว คือ เส้นเดียว บุคคลเดียว เพื่อจุดหมายปลายทางเพียงสิ่งเดียว อย่าไปพูดว่า ๘ ทาง หรือมรรค ๘ หรืออะไรทำนองนั้น มันผิดอย่างน่าสมเพช ที่ว่าองค์ ๘ นั้นก็คือ เห็นชอบ ดำริชอบ พุทชอบ ทำชอบ เลี้ยงชีวิตชอบ พากเพียรชอบ ระลึกชอบ ตงจิตมั่นชอบ อย่างที่เคยได้ยินได้ฟังกันอยู่แล้วถึง ๘ ชอบ; นี้คือมีความถูกต้อง ๘ ชนิดรวมกันแล้ว จึงจะเป็นทางเส้นเดียวขึ้นมา.

ข้อนี้ เพื่อเป็นการเปรียบเทียบกัน ขอให้เราลองนึกถึงว่า การที่เราจะมีการศึกษาดี คือการศึกษาจริยธรรมโดยเฉพาะ จะสำเร็จประโยชน์ต่อนักเรียนได้จริงนี้ เราต้องมีองค์ ๓ เป็นอย่างน้อย คือว่า มีครูดี มีสิ่งแวดล้อมดี มีวิชาการสอนดี; เป็นสามดี สามองค์ ก็เกิดผลสำเร็จประโยชน์ในการศึกษาหรืออบรมจริยธรรม.

ต้องมีครูดี ครูดีหมายถึงครูที่ประพฤติดี ถ้าครูประพฤติไม่ดีจะเอามาสอนนักเรียน มาชู้เขี่ยนักเรียนสักเท่าไร นักเรียนก็ไม่ทำตาม เพราะครูไม่ประพฤติดีเอง ไม่ทำตนเป็นตัวอย่าง; ครูที่มีความรู้มาก แต่ประพฤติไม่ดีนี้ ไม่สำเร็จประโยชน์ในการสอน เพราะนักเรียนจะไม่เคารพและเชื่อฟัง; ดังนั้นจะต้องมีครูที่มีความรู้ดีและประพฤติดีนั่นเอง.

สิ่งที่แวดล้อมดี ก็หมายความว่า มีบิดามารดาของเด็ก เป็นคนดี มีโรงเรียนดี มีเครื่องใช้สอย เครื่องมือดี ฯลฯ เรียกว่า สิ่งแวดล้อมดี;

วิธีการสอนที่ดี คือฉลาดในการสอน นำจิตใจเด็กไป ได้จริง; ถ้ามี ๓ ตัวอย่างนี้แล้วก็ครบองค์ ๓; อย่างน้อยก็ต้อง ครบองค์ ๓; ใครจะว่ามีก็องค์อีกก็ตามใจ แต่เอาตมาเห็นว่ายกมาไว้เพียง ๓ องค์นี้ก็จะพอ แล้วก็สำเร็จประโยชน์เป็น หนทางขึ้นมา คือมีการเดินทางที่ดีสำเร็จขึ้นมา เพราะครบ องค์ ๓ นี้ เด็กมีวิญญานที่เดินไปตามทางถูกต้อง ถึงจุดหมาย ปลายทางได้ เพราะการสอนนั้นสมบูรณ์.

แต่ตรงนี้อาจจะขอบอกว่า พระพุทธเจ้าดูเหมือนท่าน จะถึงถึงครุฑมากกว่าอย่างอื่นหมด เพราะว่ามีครุฑอย่างเดียว แล้วยอมบันดาลสิ่งอื่น ๆ ได้หมด คืออาจบันดาลสิ่งแวดล้อม ให้ดี บันดาลวิธีการสอนให้ดีได้โดยไม่ยากเลย; ขอให้ครุฑ ีอย่างเดียวเท่านั้น. คราวหนึ่ง พระอานนท์มาทูลแสดงความ เห็นของท่านกับพระพุทธเจ้าว่า ท่านเห็นว่า การมีมิตรดีหรือ มีกัลยาณมิตร เป็นความสำเร็จของมนุษย์เราตั้ง ๕๐%; พระ พุทธเจ้าท่านตรัสว่า ไม่ใช่เช่นนั้น แต่จะเป็นร้อยเปอร์เซ็นต์ เลย; กัลยาณมิตรนั้น เป็นเหตุให้เกิดความสำเร็จของคนเรา ในสิ่งที่พึงประสงค์ร้อยเปอร์เซ็นต์. ข้อนี้ถือว่า กัลยาณมิตร จริงๆแล้ว ย่อมบันดาลความสำเร็จให้ได้หมด ทั้งในฐานะ

เป็นมูลเหตุและเครื่องมือ. โปรดเข้าใจว่าในทางธรรมะนั้น เขาเรียกกันว่า “กัลยาณมิตร”; เช่นอาจารย์สอนวิปัสสนากรรมฐานอย่างนี้ เขาก็เรียกว่ากัลยาณมิตร ไม่เรียกครูหรืออาจารย์. ข้อนี้อันมีเหตุผลลึกซึ้งเกินไปสำหรับคนทั่วไป. และที่ยิ่งไปกว่านั้นอีกก็คือ ท่านเรียกอริยมรรคมีองค์ ๘ ว่ากัลยาณมิตร เสียเองก็ยังมี.

ขอให้สนใจต่อไปว่า องค์หลายๆองค์นี้ รวมกันเป็นเพียงสิ่งๆเดียวได้อย่างไร; ถ้าจะยกตัวอย่างทางวัตถุตรงๆ ก็เช่นว่า เชือกเส้นหนึ่งมี ๘ เกดียว; ๘ เกเดียวมารวมกันเป็นเชือกเส้นเดียว เราไม่เรียกว่าเชือก ๘ เส้น เพราะฉะนั้นอย่าได้เรียกว่า มรรค ๘ อีกต่อไป ขอให้เรียกว่า มรรคมีองค์ ๘ และก็มีมรรคเดียว; หรือว่าทางเดินเท้าสายหนึ่งนั้น ต้องประกอบไปด้วยองค์ประกอบที่สำคัญอย่างน้อยสัก ๘ องค์ จะมีแต่พินถนนลาดยางอย่างเดียวนั้นไม่ได้ ถนนสายนั้น ต้องมีการคุ้มครองจากโจรผู้ร้าย จากเสือ จากราชสีห์ เป็นต้น ถนนสายนี้จะต้องมีอาหารสำหรับซื้อหากินได้ในระหว่างทาง มีร่มเงา มีสะพาน มีสิ่งจำเป็นอย่างอื่นๆ ที่เป็นแก่การเดินทาง หนทางนั้นจึงจะสำเร็จประโยชน์; จะมีองค์ประกอบสักกี่องค์ก็ได้ รวมกันแล้วก็ยังเป็นทางสายหนึ่งขึ้นมาได้. ในพุทธศาสนาเรา สิ่งที่เราเรียกว่ามรรคหรือทางนั้น จำแนกเป็นทางมีองค์ ๘ อย่างที่ระบุมารแล้ว.

ในที่นี้ อยากจะขอถือโอกาสบอกเล่าอีกนิดหนึ่งว่า ศาสนาที่เป็นคู่แข่งชั้นกับศาสนาพุทธเราคือ ศาสนาไชนะ (Jain) นั้นเขามี ๓ องค์ คือ สัมมาสัทธา ความเชื่อถูกต้อง องค์หนึ่ง, สัมมาญาณะ คือความรู้ถูกต้องนั้นองค์หนึ่ง, และ สัมมากรรมะ คือกรรมะ หรือการกระทำอันถูกต้องนั้นองค์หนึ่ง รวมเป็น ๓ องค์ เขารวมเรียกว่า มรรค หรือ ทางเหมือนกัน. ส่วนเรามีถึง ๘ ดังที่จำแนกให้ฟังแล้ว. ฟังดูของเขาก็เข้าที่ ที่ว่า เชื่อถูกต้อง, รู้ถูกต้อง, ทำถูกต้อง น้พอแล้ว; เพราะว่า ๓ อย่างนี้ อาจจะขยายออกเป็น ๘ หรือเท่าไรก็ได้ เหมือนกับ พุทธศาสนาเราก็ได้; แต่แล้วมันผิดกันอยู่ที่ว่า ทนทางของ ไชนะนั้นเขากล่าวว่า เมื่อไปถึงจุดหมายปลายทางแล้ว ไปมี ตัวตนที่ถาวร เรียกว่า *ไควลยะ*. ที่ในภาษาไทยเราเรียกว่า *ไควลย์* นั้นเอง. เรามักจะแปลไควลย์ว่า ทง่ปวง; แต่ไควลย์ ในที่นี้ เป็นชื่อของจุดหมายปลายทางของศาสนาไชนะ คือ เป็นอัตตาใหญ่ที่ไม่เปลี่ยนแปลง เทียบได้กับนิพพานของเรา แต่ความหมายไม่เหมือนกัน. ดังนั้น ก็เป็นอันว่า ทาง ทง่หมคนั้น มีจุดหมายปลายทางเป็นที่สุดยอด; จะเป็นนิพพาน หรือเป็นไควลย์ หรือเป็นอะไรก็ได้แล้วแต่จะบัญญัติ.

เราต้องทราบไว้ด้วยว่า เมื่อพระสิทธัตถะออกจาก พระราชวังไป เป็นนักบวชนั้น ทรงกระเสือกกระสนไปตาม สำนักต่าง ๆ ได้ไปเป็นลูกศิษย์ของลัทธินั้นนานมาก เพราะ สมัยนั้นศาสนาไชนะกำลังแพร่หลายอยู่. ในพระไตรปิฎก

ของเราเอง เมื่อสำรวจดูแล้วจะเห็นว่ามิได้น้อยกว่า ๑๔ สูตร
 ที่แสดงว่าพระพุทธเจ้าก่อนตรัสรู้ เคยไปศึกษาอยู่ที่สำนักไชนะ
 คือลัทธิที่เราเรียกว่า เตียรถียนิกรนถันนั้นแหละ. ในเวลานั้น
 ลัทธินี้ดีกว่าลัทธิอื่นทั้งหมด; ศาสตราชื่อ ปารศวนารก สอนอยู่
 ประมาณ ๒๐๐ ปีก่อนพระพุทธเจ้า. แม้ว่าศาสนานี้จะตาย
 ไปแล้ว คำสอนก็ยังสอนกันอยู่; พระพุทธเจ้าก็ได้เข้าไป
 ศึกษา และทดลองปฏิบัติตามอย่างมากมายจนถึงที่สุดจึงได้ผล
 จากไป และได้ยืมเอาคำต่างๆ ที่มีอยู่ก่อนในลัทธินั้นมาใช้
 เช่นคำว่า อรหันต์, มรรค ฯลฯ โดยชื่อธรรมดาสามัญ
 เหมือนกัน คือคำเดียวกัน แต่ท่านมาให้ความหมายใหม่หมด
 เพราะท่านไม่ทรงเห็นด้วยกับความหมายที่มีอยู่เดิม; ดังนั้น
 คำว่า นิพพาน จะให้เป็นอิตตาหรือเป็นไกววัลย์ถาวรนั้นไม่ได้
 จึงต้องมาให้ความหมายเป็นสญฺญตา อย่างนี้เป็นต้น; ฉะนั้น
 หลักการต่างๆ จึงคล้ายกันมากจนปนเปกันได้ ขอให้เข้าใจ
 ไว้ด้วย อย่าให้เผลอถึงกับทำยุ่งในเรื่องนี้; โดยเฉพาะหลัก
 ที่ว่า มรรคมีองค์ ๘ มีอะไรบ้าง ก็ต้องสนใจให้ถูกต้อง และ
 แม่นยำ. คำว่าองค์มีความหมายอย่างนี้; แล้วก็มี ๘ องค์
 เหมือนกับเชือก ๘ กลี๋ยว ความเป็นเชือกเส้นเดียวสำเร็จ
 ประโยชน์; หรือว่า คุรุติ สังเวทล้อมกั วิธิสอนติ รวมเป็น
 ๓ องค์ เป็นหนทางทางเดียว ทางเอก สำเร็จประโยชน์ใน
 การเดินทางของเด็กของเรา อย่างนี้เป็นต้น.

ที่นี้ เรามาพูดกันถึงคำว่า *ถูกต้อง* หรือ *สัมมา*. องค์
 มรรคแต่ละองค์ๆ มีคำว่า “*สัมมา*” ซึ่งแปลว่า *ถูกต้อง* นำหน้า
 เสมอไป คือ *สัมมาทิฐิ* ความเห็นถูกต้อง *สัมมาสังกัปป*
 ความดำริถูกต้อง, *สัมมาวาจา* การพูดจาถูกต้อง, *สัมมากัมมันโต*
 มี การกระทำถูกต้อง, *สัมมาอาชีโว* มีอาชีพะถูกต้อง, *สัมมา*
วายาโม พากเพียรถูกต้อง, *สัมมาสติ* ระวังประจําใจถูกต้อง,
สัมมาสมาธิ บึกใจมั่นถูกต้อง; เราจะเห็นได้ว่า มี *สัมมา*,
สัมมา ๘ *สัมมา* คือ ๘ *ถูกต้อง*. ใน ๘ *ถูกต้อง* นี้ เรา
 อาจจะเห็นได้ชัดว่า ความถูกต้องทางกาย ทางวาจาก็มี ได้แก่
วาจาชอบ การงานชอบ และอาชีพะชอบ; ความถูกต้อง
 ทางใจก็มี คือ มีสติระวังชอบ มีความบึกใจมั่นชอบ มีความ
 พากเพียรชอบ; ความถูกต้องทางทิฐิ หรือสติปัญญา ก็มี
 ได้แก่ มีความเห็นชอบ ดำริชอบ. ดังนั้น เป็นอันกล่าวได้ว่า
 ในทาง *physical* ก็ถูกต้อง; ทาง *mental* ก็ถูกต้อง; ทาง
spiritual ก็ถูกต้อง; ดังนั้น ท่านจึงจำแนกองค์เหล่านั้นเป็น
 พวกๆ คือ เป็น *ศีล* *สมาธิ* *ปัญญา*. ใน ๘ องค์นั้น ๒ องค์
 ที่แรกเป็นปัญญา, ๓ องค์ถัดไปเป็นศีล, ๓ องค์ถัดไปเป็น
สมาธิ. ขอให้สนใจในข้อที่ว่า เป็นความถูกต้องครบหมดจน
 ไม่เหลืออะไรไว้ให้; ทางกายก็ถูกต้อง, ทางใจก็ถูกต้อง,
 ทาง *spiritual* ซึ่งไม่แน่ว่าจะแปลว่าอะไร ก็แปลว่า ทางวิญญาณ
 นี้ก็ถูกต้อง; เป็นความถูกต้องหมด. ถ้าจะให้เห็นชัด คือ
 อย่าให้ปนเปกันก็ลองสังเกตดูอย่างนี้ว่า *ถูกต้อง* ทางกาย ทาง

วาจานั้น คือดำรงกาย วาจาไว้ดี; ถูกต้องทางใจ คือดำรงใจไว้ดี เช่นในการรับอารมณ์ ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ก็ดำรงใจไว้ถูก ในลักษณะที่จะชนะไม่พ่ายแพ้; ถูกต้องในทาง spiritual ซึ่งเป็นส่วนลึก ส่วนวิญญาณนั้น หมายถึงทิวฐิติ ความคิด ความเห็น ความรู้ ความเชื่อ ความมีเหตุผล อย่างถูกต้อง นั้นเป็นส่วนสูง ส่วนลึกทีเดียว; ดังนั้นจึงแปลว่า ถูกต้อง ไม่มีส่วนเหลืออะไรให้บกพร่องเลย. นั่นแหละคือคำว่า สัมมา ของพระพุทธเจ้า ที่ท่านทรงเอามาใช้กับมรรคมีองค์ ๘ จึงเป็นสัมมามรรค คือหนทางอันถูกต้อง; ตรงกันข้ามจากมิจจามรรค ซึ่งมีอยู่ชุดหนึ่งเหมือนกัน เรียกว่า ทางผิด ก็คือตรงกันข้ามทุกอย่างนั่นเอง นี้เรียกว่า ความถูกต้องของมรรคแต่ละองค์ ๆ ซึ่งมีรายละเอียดอย่างไร เราจะได้กล่าวกันต่อไป; ในที่นี้จะกล่าวรวมๆ ชนิดที่เป็นความหมายรวมเสียก่อน.

หนทางมีองค์ ๘ เป็นหนทางที่ถูกต้อง นี้เราเข้าใจกันแล้ว; แต่ยังมีคำว่า “อริยะ” คือประเสริฐเข้ามาอีก กำกับไว้แน่นแฟ้นเข้ามาอีกว่า “อริยมรรค” แปลว่า มรรคที่เป็นอริยะ คือประเสริฐ. อริยะคำนี้ แปลว่า ประเสริฐ ซึ่งมักจะแปลกันว่า noble หรือ holy ดังนั้นก็ได้. แต่ความหมายทางตัวหนังสืออันพระอรรถกถาจารย์ ท่านนิยมแปลว่า “ไปจากข้าศึก” อริ แปลว่า ข้าศึก; ยะ แปลว่าไป; อริยแปลว่า ไปจากข้าศึก. ข้าศึกคือความทุกข์, ไปจากข้าศึกก็คืออริยะ อริยมรรคคือ

หนทางที่ไปจากข้าศึก, ที่นี้เราอาจประนีประนอมให้ปรองดองกันได้ว่า เพราะไปจากข้าศึกได้นั้นแหละจึงประเสริฐ เป็น noble หรือ holy ขึ้นมา. นี้เรียกว่า "อริยมรรค มีองค์ ๘" ดังที่กล่าวแล้ว.

สิ่งที่เรียกว่า มรรค หรือทางในพุทธศาสนา ใช้ได้กว้าง ถึงกับเรื่องทางโลกก็ได้. เรื่องทางธรรมก็ใช้ได้. น่าสมเพชเวทนาพวกเราในสมัยปัจจุบันนี้ ที่บางคนบางท่านเข้าใจไปเสียว่า ศาสนานี้เป็นอุปสรรคอย่างร้ายกาจต่อความเจริญของโลก. นี้เขาตู่ศาสนาโดยเฉพาะพุทธศาสนาด้วยคำเท็จอย่างยิ่ง ไม่มีคำเท็จใดจะเสมอเหมือน. โปรดช่วยกันบอกกล่าวให้ทั่วกันด้วยว่า เขาเป็นคนกล่าวตู่พระพุทธศาสนาด้วยคำเท็จอย่างไม่มีอะไรจะเสมอเหมือน คือผู้ที่กล่าวว่า ธรรมะในพุทธศาสนานี้ ขัดขวางความเจริญของบ้านเมือง ขัดขวางความเจริญของโลก ดังนี้ เป็นต้น. บางทีเขาก็เป็นเจ้าหน้าที่ที่จะจัดบ้านเมืองให้เป็นสุข ให้ประชาชนอยู่เย็นเป็นสุขด้วยซ้ำไป เขาก็พยายามกีดกัน ไม่ให้คนมาเกี่ยวข้องกับธรรมะหรือศาสนา โดยกลัวว่าศาสนาจะทำให้คนของประเทศเกียจคร้านบ้าง ทำตนเป็นลูกต้อมถ่วงความเจริญของประเทศบ้าง. นี้เป็นเรื่องที่ผิดอย่างยิ่ง ไม่ตรงกับความจริงแม้แต่นิดเดียว.

ธรรมะนั้นย่อมมีไว้ให้ทุกฝ่าย ทั้งฝ่ายโลกและฝ่ายธรรม ขอให้นำไปใช้ให้ถูกต้องแล้วกัน. ถ้าจะพูดให้รวบรัดที่นี้เดี๋ยวนี้

อาตมาก็กล่าวได้ว่า มรรคมงคล ๘ ซึ่งเป็นหนทางไปสู่พระ-
 นิพพานนั้นแหละ เหนามาใช้สร้างความเจริญของบ้านเมืองในโลกนี้
 ในชาตินี้ ในชีวิตนี้เห็นกันด้วยตาต่างๆ ก็ได้ ขอให้ศึกษาให้
 เข้าใจให้ดี. ความเห็นถูกต้อง ความเข้าใจถูกต้อง ความ
 ใฝ่ฝันถูกต้อง พุดจาถูกต้อง ทำการงานถูกต้อง เลี้ยงชีวิตถูกต้อง
 พากเพียรถูกต้อง ดำรงสติถูกต้อง บกัใจมั่นคงถูกต้อง เหล่านี้
 มันขัดขวางอะไร ที่จะสร้างความเจริญให้แก่บ้านเมืองของเรา
 หรือแก่โลก. คำเหล่านี้เป็นคำที่มีความหมายที่กว้าง นำมา
 ใช้ในกรณีไหนในทางที่ถูกที่ควรก็ได้ทั้งนั้น. มันเป็นอุปสรรค
 ก็แต่ในทางที่ชั่วเท่านั้น; ในทางที่ดีที่ชอบแล้ว ไม่มีทางที่จะ
 เป็นอุปสรรคได้เลย; เพราะเหตุฉะนั้นในหลักของพระพุทธ-
 ศาสนา จึงได้แบ่งมรรคมงคล ๘ นี้ ออกเป็น ๒ ประเภท
 ด้วยกัน คือ โลกิยมรรค อย่างหนึ่ง โลกุตตรมรรค อีกอย่างหนึ่ง.

สำหรับคำว่า โลกิยะ และโลกุตตระ ๒ คำนี้ มักจะ
 ถู้อเอาความหมายกันอย่างแคบๆ ว่า โลกิยะเป็นการกระทำของ
 ปุถุชน, โลกุตตระ เป็นการกระทำของพระอริยเจ้า; หรือ
 อีกอย่างหนึ่งก็ว่า โลกิยะนั้น ยังกลับกลอก หรือกลับไปกลับมา
 ส่วนโลกุตตระ เด็ดขาดตายตัวลงไปแล้ว ดังนี้ เป็นต้น. แต่
 อาตมาขอรับรองให้ถือเอาความหมายให้กว้างกว่านั้น ดังเช่นใน
 กรณีของมรรคมงคลแปดนี้ ซึ่งจะได้ชี้ให้เห็นโดยละเอียด
 ต่อไป.

โลกิยมรรค ก็เป็นไปในทางที่จะสำเร็จประโยชน์ตาม
 วิสัยของโลก ส่วนโลกุตตรมรรค ก็คือเป็นไปเพื่อสำเร็จ
 ประโยชน์ในการที่จะอยู่เหนือวิสัยโลก หมายถึงการบรรลุมรรค
 ผล นิพพาน. ที่อยู่ในวิสัยโลก ก็หมายความว่า อยู่ดี กินดี
 ในลักษณะที่เป็นธรรมชาติ อย่างที่เราเรียกกันว่า มนุษย์สมบัติ
 สวรรค์สมบัติ นั้นเอง; แต่ยังอยู่ในวิสัยโลก ก็เพราะ ยังมี
 จิตใจ พอใจอยู่ในความเป็นอย่างนั้น หรือในโลกนั่นเอง
 ดังนั้น บางทีก็จะต้องร้องไห้บ้างเป็นธรรมดา ทั้งที่ไม่ได้ทำผิด
 ทำชั่วอะไร ก็ยังต้องร้องไห้อยู่เป็นธรรมดา; ในเมืองสวรรค์
 ก็ยังต้องมีการร้องไห้ ขอให้เข้าใจอย่างนั้น เพราะว่ามันยังอยู่
 ในวิสัยโลก, ยังอยู่ภายใต้อำนาจความโลภ ความโกรธ ความ
 หลง. แม้ไม่ทำผิด ทำชั่ว แต่ทำดีอยู่โดยประการที่ปวง
 เมื่อสิ่งต่างๆ ไม่เป็นไปตามปรารถนา เช่นความตายมาถึง ก็
 ต้องร้องไห้ อย่างนี้เป็นต้น แปลว่า เขาเป็นคนดี มีความสุขตาม
 วิสัยโลก นี้เรียกว่า มนุษย์สมบัติ หรือสวรรค์สมบัติ แล้วแต่
 จะเรียก.

ส่วนโลกุตตรมรรค นั้น นำไปสู่ นิพพานสมบัติ คือมี
 จิตใจอยู่เหนือการที่จะร้องไห้หรือหัวเราะอีกต่อไป เขาเห็นสิ่ง
 ต่างๆ ในโลกนั้นเหมือนกับของเด็กเล่น; มีจิตใจว่างจากความ
 รู้สึกว่าตัวกู-ของกู โดยประการที่ปวง จึงเป็นจิตใจที่อิสระ
 สูงสุด เข้าอยู่เป็นหนึ่งเดียวกับความว่าง คือความไม่เปลี่ยนแปลง
 ความไม่ต้องเป็นไปตามกาลเวลา หรือตามเหตุปัจจัย; มัน

สูงสุดถึงอย่างนั้น. แต่แล้วในการปฏิบัติก็ใช้มรรคมงคล ๘ อย่างเดียวกัน มีรูปร่างอย่างเดียวกันทั้งนั้น, มีองค์ ๘ องค์ ดังที่กล่าวมาแล้วนั่นเอง. เมื่อเป็นดังนี้ องค์มรรคทุกองค์นับตั้งแต่สัมมาทิฐิ เป็นต้นไปทั้ง ๘ องค์นั้น ก็เลยต้องแบ่งเป็น อย่างโลกิยะและโลกุตระเป็น ๒ อย่างไปตาม.

องค์มรรคที่ ๑ คือ สัมมาทิฐิ ที่ถูกแบ่งเป็นโลกิยะ และโลกุตระนั้น จะชี้ให้เห็นว่าต่างกันอย่างไร.

สัมมาทิฐิ ความเห็น ความเชื่อ ความเข้าใจถูกต้อง ที่เป็นโลกิยะนั้น มีแนวอยู่ว่า เขามีความเชื่อว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว บิณฑบาตมี ครอบาจารย์มี นรกสวรรค์มี สัตว์เป็นอุปปาทิกะมี อย่างนี้เป็นต้น; ถ้าเชื่ออย่างนี้ เห็นอย่างนี้ เข้าใจอย่างนี้ ก็เรียกว่ามีสัมมาทิฐิแล้ว หากแต่ว่าเป็นอย่างโลกิยะ.

ที่ว่า มีดี มีชั่ว มีบุญ มีบาปนั้น หมายความว่า เขาเชื่อว่า ทำดี ดี ทำชั่ว ชั่ว; เพราะพอทำดี มันก็ดีแล้วตั้งแต่เมื่อทำ เพราะเราบัญญัติการกระทำนั้นว่าดี ตรงกันหมด; ในการทำชั่วมก็เหมือนกัน พอทำชั่วลงไป ก็ชั่วแล้วตั้งแต่เมื่อทำ เพราะเราบัญญัติที่ตัวการกระทำนั้นว่าชั่ว และทำลงไป แล้วมันก็ต้องชั่วแล้ว. ข้อนี้อย่าไปเอาผลพลอยได้เป็นเกณฑ์; เช่น เงิน ชื่อเสียง ที่พลอยได้นั้นมันเป็นหลักไม่ได้ แต่มันเป็นหลักได้อยู่อย่างหนึ่งว่า ถ้าเงินได้มาจากการทำชั่ว ต้องเป็นเงินชั่ว; ถ้าเงินได้มาจากการทำดี ก็เป็นเงินดี. เงินชั่ว

ก็ทำเจ้าของให้เป็นคนชั่ว กินใช้เข้าไป ก็ทำให้เลือดเนื้อเป็น
 ญาติพี่น้องไปหมด; เงินดีเมื่อเอามากินมาใช้ก็ทำให้เป็นสุข
 อย่างปรกติ จึงทำให้เป็นคนดี. ข้อเสียดก็เหมือนกัน ถ้าเป็น
 ข้อเสียปลอม ได้มาจากการทำชั่ว มันก็ทำคนนั้นแหละ ให้
 กลายเป็นญาติพี่น้องไป; ถ้าข้อเสียด มาจากการทำดี ก็ทำ
 ให้คนนั้นเป็นคนดีจริงๆ ได้เหมือนกัน. สิ่งเหล่านี้เป็นผล
 พลอยได้ ไม่ใช่ตัวกรรม. ตัวกรรมนั้นคือ การทำดี ดี, ทำ
 ชั่ว ชั่ว, และมันสำเร็จไปแล้วตั้งแต่เมื่อทำ เพราะเราบัญญัติ
 ตัวการกระทำนั้นเองว่าดี หรือว่าชั่ว; ส่วนผลพลอยได้นั้น
 ก็มีทั้งดีทั้งชั่วตามกันไปอีก เงินดีก็มี เงินชั่วก็มี, ข้อเสียดก็มี
 ข้อเสียชั่วมิ, ฉะนั้น อย่าไปเข้าใจว่า ทำดีเกือบตาย
 ไม่เห็นได้เงิน ได้ข้อเสียด; อย่างนั้นมันเป็นความเข้าใจผิดมาก
 เพราะมันดีเสร็จแล้ว แต่ว่าผลพลอยได้ส่วนนั้น มันยังไม่ทันจะ
 ได้ อาจจะได้ที่หลังก็ได้; บางทีไปคิดเสียว่า บางคนทำเลว
 ทำชั่วอยู่หลังจากกลับได้รวย ได้ข้อเสียด; ทำชั่วนั้นมันต้อง
 ชั่วแล้ว คนนั้นต้องชั่วแล้ว, เงินที่ได้มาก็เป็นเงินชั่ว ข้อเสียด
 ก็ข้อเสียปลอม เอามาทำตัวเองให้เป็นญาติพี่น้อง ไม่ใช่เป็น
 มนุษย์. ถ้าเอามาหลอเลียงชีวิตตัวเองและลูกเมีย ก็พลอยเป็น
 ญาติพี่น้องกันไปหมดทั้งบ้านทั้งครอบครัวอย่างนั้น. การเข้าใจ
 ถูกต้องอย่างนี้เรียกว่า สัมมาทิฐิ ในเรื่องดีเรื่องชั่ว เรื่องบุญ
 เรื่องบาป.

ส่วนสัมมาทิฏฐิที่ว่า บิฑามารดา มี ครูบาอาจารย์นั้น
 หมายความว่า พวกมิชฌาทิฏฐินั้น เขาไม่ยอมรับว่า บิฑามารดา
 เป็นบิฑามารดา เขาถือว่าท่านทั้งสองนั้นอาศัยความสุข สนุก
 ส่วนตัวท่านต่างหาก ไม่ได้ตั้งใจให้เราเกิดมาเป็นต้น เขาไม่
 ถือว่าเป็นบิฑามารดา; และไม่ถือว่ามีครูบาอาจารย์; เขาว่า
 มีแต่บุคคลที่รับจ้างสอนหนังสือ เป็นลูกจ้าง และเขาไม่ถือว่า
 มีอุปปาทิกกำเนิด คือว่าตายแล้วไปเกิดเป็นเทวดา เป็นสัตว์
 นรกเป็นต้น นี่เป็นเพราะเขาไม่มองเห็นแม่แต่ว่า คนเรา
 ยังนั่งอยู่ที่นี้ พอเราคิดอย่างสัตว์นรกก็นเกิดเป็นสัตว์นรกแล้ว;
 พอเราคิดอย่างเทวดา ก็เป็นเทวดาแล้ว, เราคิดอย่างโจร
 ก็เป็นโจรแล้ว, ถ้าคิดอย่างสุภาพบุรุษก็เป็นสุภาพบุรุษแล้ว;
 ณ ที่ตรงนั้นเอง ด้วยความคิดสักว่า ขณะจิตหนึ่งเท่านั้น ก็เกิด
 เป็นนั่นเกิดเป็นนี่ เกิดเป็นโน่น ได้ต่าง ๆ นานา นี่คืออุปปาทิก-
 กำเนิด. ส่วนพวกที่เป็นสัมมาทิฏฐินั้น ยอมรับว่า บิฑามารดา
 มี ครูบาอาจารย์มี, และเชื่อว่าอุปปาทิกกำเนิดอย่างนี้มี แล้ว
 เขาก็กลัวที่จะไปเกิดชั่ว เป็นเหตุให้เชื่อว่านรกมีจริง สวรรค์
 มีจริง, ไปเกิดในนรกก็นได้จริง, ไปเกิดในสวรรค์ก็เป็น
 ได้จริง; เท่านั้นพอแล้วที่จะเรียกว่า โลกียสัมมาทิฏฐิ มีแต่จะ
 ทำคนให้ดี ทำให้คนขยันในความดี ขะมักเขม้นในความดี
 มีปัญญาว่าควรจะทำอะไร ไม่ควรทำอะไร; ไม่เป็นที่
 ขัดขวางความเจริญทางไหนเลย.

แต่ว่าสัมมาทิฏฐิเพียงเท่านั้น ยังไม่ทำให้อยู่เหนืออารมณ์
เหนือโลก เหนือความบีบคั้นของความเกิด แก่ เจ็บ ตาย ได้
ฉะนั้น เขาจะเป็นเพียงคนดี ก็มีการร้องไห้อย่างคนดี นั้นเป็น
ธรรมดา. ข้อนี้ทำให้พูดได้อย่างลึกซึ้งต่อไปอีกว่า คนมีบุญ
ก็ทุกข์อย่างคนมีบุญ คนมีบาปก็เป็นทุกข์ไปตามประสาคนมี
บาป เช่นเดียวกับคนที่เป็นเศรษฐี ก็มีความทุกข์ไปอีกแบบหนึ่ง
ตามประสาของคนที่เป็นเศรษฐี ไม่ใช่เหมือนกับคนขอทาน
ดังนี้; หรือว่าคนที่เป็นพระเจ้าแผ่นดินก็มีความทุกข์อีก
แบบหนึ่ง ตามแบบของพระเจ้าแผ่นดิน ไม่ใช่แบบเดียวกับ
ราษฎรอย่างนี้เป็นต้น; อย่างนี้เรียกว่า ยังไม่พ้นทุกข์, แต่
ละแบบมีความทุกข์ตามแบบของตน แต่ว่าเมื่อรวมกันทั้งหมด
แล้ว มีความทุกข์เพราะปัญหาแห่งการเกิด แก่ เจ็บ ตาย หรือ
เพราะว่าธรรมชาติที่เด็ดขาดนั้น ไม่เอออวยกับใครหมด; มี
กฎเกณฑ์ของมันอย่างไร มันก็เป็นไปอย่างนั้น; เพราะฉะนั้น
เพียงแต่อำนาจของสัมมาทิฏฐิ โลกิยะนี้ ไม่พอที่จะดับทุกข์
ทั้งปวงได้ จึงต้องมีสัมมาทิฏฐิประเภทโลกุตระชั้นมาอีก
ระดับหนึ่ง.

ที่นี้ สัมมาทิฏฐิประเภทโลกุตระ ที่สูงขึ้นไปถึงนี้ ก็คือ
รู้เรื่องอริยสัจ ได้แก่การรู้อย่างถูกต้องว่า ทุกข์ เป็นอย่างไร
เหตุให้เกิดทุกข์เป็นอย่างไร นิพพานคือทุกข์ดับสนิทนั้นเป็น
อย่างไร มรรค คือปฏิบัติเพื่อนิพพานนั้นเป็นอย่างไร. นี่แหละ
มันสูง หรือกว้างจนถึงกับครอบคลุมความทุกข์ ทุกชนิดไว้.

รู้^๕อย่าง^๕แล้ว สามารถจะดับทุกขสัน^๕เชิง. อีกอย่างหนึ่งก็มี
 ความ^๕รู้^๕เรื่องกรรม^๕ที่สาม คือกรรม อริยมรรคมีองค์แปด ประเภท
 ที่เป็นโลกุตตระ^๕นั่นเอง ที่ปฏิบัติแล้วทำให้จิตเข้าถึงความหลุดพ้น
 จากความยึดมั่น ถ้ามั่นว่า ตัวกู-ของกู ไม่ยึดถือในกรรมที่หนึ่ง
 ที่สองคือกรรมดี กรรมชั่วอีกต่อไป มีจิตใจอยู่เหนือความ
 รู้สึกที่จะยึดดี ยึดชั่ว เป็นจิตใจที่เป็นอิสระ อยู่เหนือกรรม
 ทั้งปวง. อย่าง^๕นี้เรียกว่า เป็นกรรมที่สาม. หรืออีกอย่างหนึ่ง
 ก็คือรู้ เรื่องปฏิจ^๕จ^๕สมุ^๕ป^๕บาท ว่าสิ่งต่างๆอาศัยกันเกิดขึ้นแล้ว
 เป็นไปอย่างนั้น, อาศัยกันเกิดขึ้นแล้วเป็นไปอย่างนั้นๆ เหมือน
 ลูกโซ่คล้องกันเป็นสายตามเรื่องของปฏิจ^๕จ^๕สมุ^๕ป^๕บาท ไม่ต้องมี
 ใครที่ไถนยื่นมือเข้ามา; ไม่ต้องมีเทวดาศักดิ์สิทธิ์ หรือ
 พระเจ้าศักดิ์สิทธิ์ที่ไถนยื่นมือเข้ามา; เพียงแต่อาศัยอำนาจแห่ง
 เหตุปัจจัยหรือเหตุผลของมันเองล้วนๆ สิ่งต่างๆก็เกิดขึ้นและ
 เป็นไปได้. นี้เรียกว่ารู้เรื่องปฏิจ^๕จ^๕สมุ^๕ป^๕บาท. แต่ในที่สุด
 ก็คือต้องรู้^๕เรื่องไตรลักษณ์. ไตรลักษณ์คือลักษณะที่สังขาร
 ทั้งหลายทั้งปวงเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนตต^๕ตา. หรือสรุปความว่า
 “สพ^๕เพ ฐมา นาล^๕ อภินเวสย” สิ่งทั้งหลายทั้งปวง ไม่มี
 สิ่งใดเลยที่ควรเข้าไปยึดมั่น ถ้ามั่นว่า เป็นตัวเรา ของเรา
 อย่าง^๕นี้.

ทั้งหมดนี้เรียกว่า “โลกุตระสัมมาทิฐิ” คือความเห็น
 ชอบ^๕ชั้น^๕ที่เป็นไปเพื่อโลกุตตระ ทำให้อยู่เหนืออวิสัยโลก; ความ
 เปลี่ยนแปลงต่างๆ ของโลกไม่ทำให้บุคคลนั้นรู้สึกกระเทือนใจ,

เขาอยู่เหนือความหวุ่นไหวไปตามโลก; แต่แล้วก็ไม่เป็นอุปสรรค ศัตรู แก่การสร้างความสำเร็จของโลกชนิดไหนเลย. การที่เป็นผู้มีจิตใจว่างจากความยึดถือชนิดนี้เสียอีก จะช่วยให้ทำอะไรได้ไม่ผิด ทำได้เก่ง ดังที่อาดมาได้กล่าวถึงอันสูงส่งของควมมีจิตว่าง ดังตัวอย่างในการบรรยายในครั้งที่แล้วมา.

สัมมาทิฐิประเภทโลกุตตระนี้ มีความมุ่งหมายเพื่อการบรรลุมรรค ผล นิพพาน โดยตรง, ทำให้มีจิตใจอยู่เหนือวิสัยโลก ไม่เหมือนกับสัมมาทิฐิประเภทแรกหรืออย่างโลกิยะซึ่งเป็นไปตามวิสัยโลก; ดังนั้น สัมมาทิฐิจึงต้องแบ่งเป็นโลกิยะและโลกุตตระอย่างนี้.

ที่นี้มาถึง สัมมาสังกัปปไป. ความดำริใฝ่ฝันชอบนั้นก็เหมือนกัน ถ้าดำริไปตามเรื่องราวของโลกในทางที่ถูก ที่ชอบ ก็เรียกว่า สัมมาสังกัปปไปอย่างโลก; ถ้าดำริเพื่อนิพพานหรือเหนือโลก ก็เป็นโลกุตตรสัมมาสังกัปปไป.

ส่วน สัมมาวาจา หรือการพูดจาชอบนั้น ถ้าพูดจาเรื่องโลก ๆ อย่างถูกต้อง เป็นการพูดจาถูกต้องไปตามวิสัยโลก ก็เป็นสัมมาวาจาอย่างโลกิยะ; ถ้าพูดจาไปในทางเหนือโลก พ้นจากโลก ก็เป็นสัมมาวาจาอย่างโลกุตตระอีกเช่นเดียวกัน.

สัมมากัมมันโต การกระทำชอบ ก็มีหลักอย่างเดียวกันอีก. สัมมากัมมันโต นี้ท่านจำแนกเป็นการเว้นจากปาณา

ติบาต อทินนาทาน กาเมสุ มิจฉาจาร. อาตมามีข้อที่จะบอกกล่าวที่ประหลาดอีกอย่างหนึ่งว่า ในพระบาลีพุทธภาษิตที่กล่าวถึงมรรคมืองค์แปดนี้ เมื่อกล่าวถึงสัมมากัมมันโตนั้น แม้กล่าวกับภิกษุสงฆ์ก็ยังมีบาลีจำแนกเป็นปาณาติบาต, อทินนาทาน, กาเมสุ มิจฉาจาร ไม่ได้เปลี่ยนข้อที่สามเป็น อพฺรหฺมจริยา เลย, นี่ประหลาดไหม; คือมันเป็นอย่างเดียวกับที่กล่าวแก่ขรราวาสในเรื่องศีลของขรราวาส; เพราะฉะนั้น ท่านต้องเข้าใจในคำว่า กาเมสุ มิจฉาจาร นี้ให้ดีๆ. สำหรับคำว่า ปาณาติบาต นั้นไม่ต้องพูดกันแล้ว หมายถึงการเบียดเบียน ทำอันตรายแก่ร่างกายและชีวิตของสัตว์อื่นด้วยเจตนาที่เห็นแก่ตัวกู-ของกู ดังที่ทราบกันดีอยู่แล้ว. อทินนาทานก็เหมือนกัน ถือเอาสิ่งของของคนอื่นไม่ได้ให้ ด้วยความเห็นแก่ตัวกู-ของกู แต่พอมาถึง กาเมสุ มิจฉาจารนี้ คนโดยมากมักจะเข้าใจเสียว่า หมายถึงการประพฤติผิดทางชู้สาวเท่านั้นเลยทำให้เด็ก ๆ ไม่ต้องถือศีลข้อนี้ เพราะเด็กเล็ก ๆ ขนาดเด็กอนุบาล จะผิดศีลชู้สาวได้อย่างไร. อาตมาได้ยืนยันมาหนักหนาแล้วว่า ข้อนี้ต้องแปลให้ถูกต้องตามตัวหนังสือที่มีอยู่ว่า “กาเมสุ มิจฉา จารา” นี้แปลว่า ประพฤติผิดในของรักของใคร่ทั้งหลาย. “สุ” เป็นวิภคิตและเป็นพหูพจน์นะ แปลว่าทั้งหลาย; กาเมสุ แปลว่าในกามทั้งหลาย คือในของรักใคร่ทั้งหลาย; มิจฉาจารา แปลว่าประพฤติผิด. ถูกแล้ว การประพฤติผิดในทางชู้สาวทั้งหลายนั้น เป็นการประพฤติผิด

ในกาม ในของใครอย่างหนึ่งนั้นแน่นอน แต่ว่าเด็ก ๆ เล็ก ๆ ที่ประพาศิตในของรักของใคร ของบุคคลอื่น เช่น เด็กคนหนึ่งรักตุ๊กตามาก แล้วเด็กเล็ก ๆ อีกคนหนึ่งไปทำให้สกปรก หรือย้ายเล่น ให้เจ้าของเขาเจ็บช้ำน้ำใจเช่นนั้น นี่ต้องผิดศีลข้อนี้ อย่างเต็มร้อยเปอร์เซ็นต์เหมือนกัน ฉะนั้น ครูบาอาจารย์ จะต้องพยายามอธิบายให้เด็กเล็ก ๆ รู้จักรักษาศีลข้อสามด้วย อย่าไปเข้าใจว่ายังไม่เป็นเด็ก รุนหน่ม รุนสาว แล้วไม่ต้องถือศีลข้อนี้. แต่เมื่อเอาอธิบายอย่างนี้ มีผู้บางคนเอาไปกระแนะกระแหนในวิทยุกระจายเสียงด้วยซ้ำไปว่า อธิบายบ้าง ๆ บอ ๆ อธิบายเอาเองตามใจชอบอย่างนี้; แต่เอาตมาก็ยังยืนยันในข้อนี้อีกครั้งหนึ่งว่า กามเมสุ มิจจาจรา ต้องแปลอย่างนี้ ต้องมีความหมายอย่างนี้. นี้ขอฝากไว้ด้วย.

ทุกคน ถ้าประพาศิตในของรักของคนอื่นในลักษณะใดลักษณะหนึ่งแล้ว ก็เรียกว่าประพาศิตศีลข้อที่สามนี้ทั้งนั้น เรื่องนี้มันไม่เหมือนกับไปฆ่า ซึ่งเราก็ไม่ได้ไปฆ่าเขา, และมันก็ไม่เหมือนกับไปลักของเขา. เรื่องนี้ มันเป็นเรื่องทำให้เขาเจ็บช้ำน้ำใจหรือเสียหาย ในเรื่องเกี่ยวกับของรักเท่านั้น; เพราะคำว่า “กามะ” นี้ แปลว่า รัก หรือ โกรธ. ในของรักหรือของใครทั้งหลาย อย่าได้ไปประพาศิตล่วงเกินเข้าเป็นอันขาด. เพียงแต่ว่าคนหนึ่ง เขาซื้อรถจักรยานมาใหม่ ๆ เขากำลังรักของเขาอยู่ คนหยาบคายคนหนึ่ง ไปทำของเขาให้สกปรกหรือเสียหายไป มันไม่อาจจะผิดศีลข้ออื่นได้ก็จริง แต่

มันจะต้องฝึกศีลข้อนี้ไม่มากนักน้อย; เพราะฉะนั้น ถ้าเราจะช่วยกันรักษาศีลข้อนี้ให้สะอาดแล้ว โลกนี้ก็จะสะอาดขึ้นอีกเป็นอันมาก.

ที่นี้ เรื่องศีลอย่างนี้จะป็นโลกียะ หรือโลกุตตระได้ อย่างไร ขอให้ฟังต่อไป. ขึ้นชื่อว่าพวกโลกียะแล้ว ไม่ว่าจะอย่างไรหนมด ย่อมยังอยู่ในชั้นเด็กสอนเดิน เป็นเด็กกอมมือหรือเด็กสอนเดินทั้งนั้น ก็ต้องคิด ต้องทำไปด้วยเจตนาตามบทบัญญัตินั้นๆ. โดยเนื้อแท้ในความรู้สึกส่วนลึกนั้น ยังไม่รู้ยังไม่เข้าใจ ยังไม่แจ่มแจ้ง ฉะนั้นจึงต้องเจตนาทำ; เช่นว่าจะรักษาศีลก็ไปปฏิญาณต่อพระที่วัดว่าจะรักษาศีล ทั้งเพื่อให้ผู้กมัตตัวเองเข้าใจ แล้วก็มาตงอกตงใจเพื่อจะรักษา. แต่แล้วก็มาตบยุงบ้าง เดี่ยวก็เอาเปรียบคนนั้นคนนี้บ้าง เดี่ยวก็ไปล้วงของรักของคนอื่นเข้าบ้าง; ศีลนั้นลุ่มๆ ดอนๆ เว้าๆ แหว่งๆ ต่างๆ พร้อยๆ อย่างนี้รักษาให้จนตาย มันก็ไม่เคยบริสุทธิ์สักที; ไม่เป็นอริยกันตศีลที่พระอริยเจ้าพอใจได้เลย. นี่เป็นแบบโลกียะซึ่งต้องอาศัยเจตนา ความตงเจตนาพยายามระมัดระวัง.

แต่ถ้าเป็นศีลแบบโลกุตตระแล้ว มันมาเหนือเมฆ. อาตมาขอใช้คำอย่างนี้ แม้จะโสภโคกไปบ้างก็ขออภัย เพื่อรวบรัดเวลา. ข้อนี้เป็นไปโดยหลักที่ว่า เพราะได้ไปศึกษาเรื่องสุญญตา คือ ไม่มีอะไรที่ควรยึดถือ เป็นตัวกู หรือของกูเลย;

เมื่อจิตว่างจากความยึดมั่น ถือมั่น ว่าตัวกู-ของกู อย่างนี้แล้ว
 มันลึกของใครไม่ได้ มันฆ่าใครไม่ได้ มันไปประพฤติกว้างเกิน
 ของรักของใครไม่ได้; มันจึงเป็นศีลที่บริสุทธิ์ไปเสียทุก
 กระเบียดนิ้วและทุกวินาที หรือทุกลมหายใจเข้าออกเลย. ศีล
 ที่เป็นโลกุตระย่อมเป็นอย่างนี้ เพราะเขาได้ทำจิตให้มองเห็น
 โลกเป็นของเด็กเล่นไปเสียก่อนแล้ว จิตอยู่นิววิสัยโลกแล้ว
 จึงไม่มีจิตใจที่โหนที่จะมาเป็นตัวเจตนาที่จะฆ่าเขา ลักเขา
 กว้างเกินของรักของเขา มันจึงเป็นศีลที่พระอรียเจ้าชอบใจ
 เรียกว่า อริยกันตศีล เป็นศีลชนิดที่เป็นรากฐานของการบรรลุ
 มรรคผลอย่างแท้จริง. ส่วนศีลโลกิยะนั้น ล้มลุกคลุกกลาน
 รักษาศีลจนตายไม่เคยบริสุทธิ์ นี่มันก็เป็นไปตามเรื่องของชาว
 โลก; เป็นชาวโลกชนิดที่ยังไม่สามารถจะทำอะไรให้ดีกว่า
 นั้นได้.

ครูบาอาจารย์ของเราเป็นชนชั้นปัญญาชน ย่อมมีสติ-
 ปัญญา มีความสามารถที่จะฟังเรื่องสัญญาเข้าใจ ฉะนั้น
 ขอให้สนใจเถิดไม่เสียหลาย; จะทำให้รักษาศีลได้ง่ายๆเหมือน
 ว่าเล่น และมีศีลบริสุทธิ์ ผุดผ่อง เป็นที่ชอบใจของพระอรียเจ้า
 ได้ เพราะมันเป็นการห้ามกันอย่างเด็ดขาดอยู่ในภายในเสียเอง
 ไม่ต้องมาสำรวมห้ามกันข้างนอก; ซึ่งถ้ากิเลสมันทะลุออกมา
 ถึงข้างนอกเสียแล้ว มันจะฆ่า มันจะลัก มันจะเอาเปรียบ
 อะไรๆอยู่ทุกเมื่อ นี่มันไม่ไหว สู้มันไม่ไหว; ฉะนั้นจึงเป็น
 โลภกิเลสอยู่เรื่อย ไม่สำเร็จประโยชน์ เผลอเข้าก็ต้องไปอยู่คุก

อยู่ตระวาง เพราะมันคอยแต่จะพุ่งออกมาเรื่อย. แต่ถ้ายึดติดมันข้างในได้แล้ว ก็จะเป็นศีลที่นำมาไปฝ้ายโลกุตระได้ แล้วมันสบาย; รักษาศีลสักเท่าไร ๆ ก็ไม่รำคาญ ไม่เดือดร้อน ไม่รู้สึกว่ามันยุ่งยากเลย; จะมีศีลมาให้สักกี่ร้อยข้อก็ยังรักษาได้ เพราะมันเป็นการรักษาเพียงตัวเดียว คือรักษาเรื่องว่างจากตัวกู-ของกูนั่นเอง.

สำหรับ สัมมาอาชีโว นั้น เกือบจะไม่ต้องกล่าวอธิบายอะไรมากมายนัก เพราะว่าพอจะเข้าใจกันได้ว่า ขรราวามีอาชีพอะไร บรรพชิตมีอาชีพอะไร และแม้แต่พระพุทธรูปเจ้ามีอาชีพอะไร ก็ยังพอจะกล่าวได้ว่า มันต่าง ๆ กัน คนเราธรรมดาที่มีอาชีพด้วยเหตุใด ก็ทำไปอย่างคนธรรมดา; คนที่ไม่ต้องเป็นอย่างนั้น มีอาชีพด้วยสติปัญญา ก็ทำไปด้วยสติปัญญา; ขอแต่ให้มันไม่เป็นการผิดธรรมะก็แล้วกัน. ที่สูงไปกว่านั้น เช่น พระอรหันต์ พระอริยเจ้า ท่านมีอาชีพเป็นเจ้าหน้ เหมือนพวกครูเรา, ซึ่งอาดมาหมายถึงครูอุดมคติ ที่กล้าปฏิญาณตัวเองว่าเป็นครูตามอุดมคตินั้น จะมีอุดมคติอย่างเดียวกับพระอรหันต์ หรือพระอริยสาวก แล้วก็จะมีอาชีพเป็นเจ้าหน้เช่นเดียวกัน. การที่มีอาชีพเป็นเจ้าหน้ อย่างนี้ เขาเรียกว่า สามบริโภค. สามิ แปลว่า นาย หรือ เจ้าหน้; บริโภค ก็แปลว่าบริโภค. การบริโภคอย่างเจ้าหน้หรืออย่างนายก็คือว่า ส่งที่เราได้ทำให้ไปแก่ผู้นอนน มันมีค่ามากมาย จนเหลือที่เขาจะตอบแทนไหว; เขาเป็นลูกหน้อย่างยิ่ง เขา

จึงต้องผ่อนใช้หนี้ ที่ละนิดๆเท่าที่เขาสถาสามารถทำให้แก่
เราได้.

สำหรับพระอรหันต์ หรือพระพุทธรเจ้า^{นี้} ท่านมีคุณ
ประโยชน์แก่สัตว์โลกมากมาย จนคำนวณไม่ไหวทีเดียว แล้ว
สัตว์โลกผ่อนใช้หนี้ให้ท่านเท่าที่จะใช้หนี้ให้ได้ ดังนั้น การ
บริโภคปัจจัยสี่ของท่านนั้น จึงเป็นการบริโภคอย่างเจ้าหน^{นี้}
นี้แหละคืออาชีพอย่างเจ้าหน^{นี้} ขอให้ฟังดูให้ดี. ถ้าครูบาอาจารย์
ของเรามีอุดมคติอย่าง^{ที่}กล่าวมาแล้วในการบรรยายครั้งที่ ๑, ที่
๒, ที่ ๓ ซึ่งได้ยืนยันว่าทำให้รู้สึกหนาวๆร้อนๆกันนั้น ก็เพื่อ
อุดมคติของครูจะได้บริบูรณ์ ทำให้ครูเป็นปูชนียบุคคล เลย
กลายเป็นเจ้าหน^{นี้} แล้วก็จะเหลืออยู่อย่างเดียวแต่ว่า สัตว์โลก
หรือประชาชนชาวโลก^{นี้} จะต้องผ่อนใช้หนี้ มันจึงเป็นอาชีพ
ที่ประหลาดอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นอาชีพของปูชนียบุคคล ไม่ใช่
ลูกจ้างอย่าง^{นี้}เป็นต้น, อาตมายกตัวอย่างอาชีพต่างๆกัน มา
ให้ฟังดังนี้ ก็เพื่อจะเป็นเครื่องช่วยให้เข้าใจชัดเจนว่า อาชีพ
มีหลายอย่าง; ขอย่ำทำไปให้ผิดวิธี ก็จะเป็นสัมมาอาชีพะ
ไปหมด. แต่ที่ว่า นักบวชบรรพชิตรูปใดรูปหนึ่ง ไม่ทำหน้าที่
ของบรรพชิต มันก็หมดอาชีพเจ้าหน^{นี้}ไปทันที กลายเป็นอาชีพ
ลูกหน^{นี้}ไป. เมื่อทำงานไม่คุ้มค่าข้าวสุกก็เป็นบาป คือถึงกับ
ตกนรกไปเลยอย่าง^{นี้}เป็นต้น ไม่ยกเว้นใคร; ไม่เฉพาะแต่
ชาวบ้าน แม้แต่บรรพชิตก็ยังอยู่ในกฎเกณฑ์อันเดียวกัน.

สัมมาวาจาโม แปลว่า พากเพียรชอบ. โดยหลักนั้น
 ท่านวางไว้ว่า พากเพียรที่จะไม่ทำให้ผิดให้ชั่ว; และ พากเพียรที่จะ
 ละสิ่งที่ผิดที่ชั่วที่มีอยู่ก่อนนั้นเสีย นี้คู้หนึ่ง; และอีกคู้หนึ่งก็คือ
 พากเพียรที่จะทำให้มันถูก มันดีขึ้นมา, แล้วก็พากเพียรที่จะรักษาสิ่งที่ถูก
 ที่ดีอยู่แล้วนั้น ให้ยังคงอยู่และเจริญขึ้นไป นี้คู้หนึ่ง, รวมเป็น
 สองคู้. นี้คือแนวหรือประมวลทั้งหมด ของสิ่งที่เรียกว่า
 พากเพียร. คิดดูเถิดว่า หลักที่กล่าวนี้จะเป็นอุปสรรคศัตรู
 แก่การสร้างบ้านเมือง ไม่ให้เจริญได้อย่างไร.

ถ้าเป็นบรรพชิต ก็ต้องมีความพากเพียรไปตามแบบ
 บรรพชิตเอามาปนกันไม่ได้; ถ้าเป็นชาวบ้าน ก็ต้องพากเพียร
 ไปตามแบบของชาวบ้าน; แล้วมันก็ยังอยู่ในร่องในรอยของ
 อริยมรรคมีองค์ ๘ ด้วยกันทั้งนั้น.

สัมมาสติ หมายถึงการที่จิตทรงตัวอยู่ได้ ในลักษณะที่
 อารมณ์หรือโลกมาทำให้หัวนี้ไหวเปลี่ยนแปลง ง่อนแง่น
 คลอนแคลนไม่ได้; หมายความว่า ไม่มีอะไรมาขั้วให้ลุ่มหลง
 ไปตามได้; เพราะว่าจิตใจของเราเนี่ย ถ้าถูกอะไรมาดึงมาจูง
 ไปได้แล้ว มันก็เสียการทรงตัว มีแต่จะตกไปในฝ่ายต่ำ;
 ฉะนั้น สติจะต้องทรงตัวอยู่ให้สมบูรณ์ ในการที่จะรู้ว่า อะไรเป็นอะไร
 แล้วทรงตัวอยู่ได้อย่างไม่เสียหลัก. ไม่ว่า รูปจะเข้ามาทางตา
 เสียงจะเข้ามาทางหู หรือกลิ่นเข้ามาทางจมูก หรืออะไรเข้ามา
 ทางไหนก็ตาม จะต้องมีสติสัมปชัญญะพร้อมบริบูรณ์อยู่เสมอ

ที่จะรู้ว่าอะไรเป็นอะไร โดยที่ถูกต้องคือ จะไม่ยึดมั่นอะไรว่าเป็นตัวกู เป็นของกูนั่นเอง. นี้เรียกว่า สัมมาสติ สติที่ถูกต้องอย่างยิ่ง หรืออีกชื่อหนึ่งก็เรียกว่า ความไม่ประมาท. ถ้ามีสติอย่างนี้ เรียกว่ามีความไม่ประมาท เป็นอยู่ด้วยความไม่ประมาท; พอเสียหลักจิตทรงตัวอยู่ไม่ได้ เป็นผู้ไม่มีสติ ก็เรียกว่าเป็นผู้ประมาทแล้ว.

สัมมาสมาธิ ความตั้งใจมั่นชอบ คือความตั้งใจไว้มั่นคงโดยชอบ. คำว่า “ชอบ” นี้ภาษาบาลี ขยายความออกไปเป็น *กัมมณียะ*. *กัมมณียะ* แปลว่า “ควรแก่การกระทำการงาน”. จิตที่มัลลิกษณะเป็นสมาธิ นั้น มีหลักว่า “*ปริสฺสุทฺโธ, สมฺมาทิตฺโต, กมฺมณียโ*”. *ปริสฺสุทฺโธ* แปลว่า บริสุทธิ์หมดจด; *สมฺมาทิตฺโต* แปลว่า ตั้งมั่น; *กมฺมณียโ* แปลว่า ควรแก่การงาน; แล้วถือเอาความหมายของคำว่า *กัมมณียโ* = ควรแก่การงาน นี้เป็นหลักสำคัญ; เพราะถ้ามันบริสุทธิ์ มันก็ย่อมควรแก่การงาน และเมื่อมันตั้งมั่น มันก็ย่อมควรแก่การงาน; เพราะฉะนั้นเราถือเอาคำว่า ควรแก่การงาน นี้เป็นหลักแต่เพียงคำเดียวก็พอแล้ว.

ในเวลาใด จิตแน่วแน่ ควรแก่การคิด การนึก การตัดสินใจ การพิจารณา การแทงตลอดปัญหาอะไรต่างๆ แล้ว นั้นเรียกว่า จิตมีสภาพเป็น *กัมมณียโ*; นั่นแหละคือความหมายของคำว่า สมาธิที่แท้จริง. ถ้าพิจารณาดูแล้ว ก็ตรงกับคำว่า *active*; *กัมมณีย*

นี้ตรงกับคำว่า active ไม่ใช่หมายความว่า มั่นวิ่งวุ่น ลนลาน ว่องไวถึงขนาดลนลาน อย่างนั้นก็ไม่ใช่; มันไวต่อการทำงาน ที่ถูกต้องต่างหาก. แล้วคิดดูเถิดว่าใครบ้างที่ไม่ต้องการจิตชนิดนี้; ไม่ว่าในเรื่องโลกๆ หรือในเรื่องธรรม. ไม่ใช่ถ้าเป็นสัมมาสมาธิแล้ว ต้องไปนั่งตัวแข็งอยู่ในป่าในถ้ำ ไม่ทำอะไร อย่างนี้ไม่ใช่; อย่างนี้ว่าเอาเอง, พระพุทธเจ้าท่านไม่ได้ว่า. สัมมาสมาธิของท่าน ต้องหมายถึงปริสุทฺโธ คือ บริสุทฺธิ, สมาธิโต คือตั้งมั่น, กมฺมณียะ คือควรแก่การงาน อยู่เสมอ; เป็นจิตที่ใช้ได้ทุกกรณี.

องค์ทั้ง ๘ นี้ นับตั้งแต่สัมมาทิฏฐิ มาจนถึงสัมมาสมาธิ นี้ เป็น factor อันหนึ่งๆ รวมกันเข้าเป็นเรื่องเดียว คือ มรรค ฉะนั้น จะเป็นทางเดินไปสู่นิพพานได้ ก็ต่อเมื่อครบทั้ง ๘ องค์ รวมเป็นทางทางเดียวกัน.

สำหรับคำว่า สัมมาทิฏฐินั้น; คำว่า “สัมมา” เขาแปลว่า right; ส่วนคำว่า “ทิฏฐิ” นี้ เขาแปลกันว่า view บ้าง, ว่า believe บ้าง, ว่า understanding บ้าง รวมความหมายเข้าด้วยกันแล้ว จะว่าอย่างไร ขอให้ท่านครูบาอาจารย์พิจารณา ดูเอาเองก็แล้วกัน. สัมมาทิฏฐิ = Right Understanding.

คำว่า สัมมาสังกัปปो คำวิชอบนี้, คำว่า “สังกัปปะ” เขาแปลกันว่า Aim, หรือจะให้รุนแรงถึงกับ ambition ก็ได้

แต่ต้องอยู่ในควบคุมของสติปัญญา ไม่อยู่ในควบคุมของกิเลส
ตัณหา. สัมมาสังกัปป = Right Aim.

ส่วนวาจาซึ่งหมายถึงการพูดจา^๕นั้น เขาแปลกันว่า speech
ตามธรรมดา^๕เอง. การพูดจาที่ถูกต้องเรียกว่า สัมมาวาจา =
Right Speech.

สัมมากัมมันโต, การทำกรณชอบ^๕นั้น ที่จริงไม่ใช่ทำ
กรณ แต่หมายถึง การกระทำ^๕ เท่านั้น; ดังนั้นเขาจึงแปล
คำกัมมันโต^๕กันว่า conduct; สัมมากัมมันโต = Right Conduct.

สัมมาอาชีโว, คำว่าอาชี^๕พนี้ เขาแปลว่า Livelihood;
คำว่า Conduct กับคำว่า Livelihood ต่างกันอย่างไร ครูบา
อาจารย์^๕ครูดี จะนั้น มันไม่ปนกันได้; ขออย่าไปแปล “กัม-
มันโต” ว่า ทำกรณเข้า เดียวจะไปปนกับการทำอาชีพไป;
Conduct เขาหมายถึงความประพฤติทางกาย ซึ่งเป็นเหตุให้
ไม่ฆ่า ไม่ลัก ไม่ล่วงเกินของรักของเขา ดังที่กล่าวแล้วข้างต้น.
สัมมาอาชีโว = Right Livelihood.

สัมมาวายาโม คำว่า “ความเพียร” ก็คือ effort
นั่นเอง สัมมาวายาโม = Right Effort.

คำว่า “สติ” แห่งคำว่าสัมมาสตินั้น เขาใช้คำว่า atten-
tiveness คำ^๕นี้หมายถึงดำรงความสำนึกอยู่อย่าง^๕ไม่เสียความ
ทรงตัว; สัมมาสติ = Right Attentiveness.

ส่วนคำว่า “สมาธิ” นั้น เขาใช้คำว่า concentration; กิริยาที่เรียกว่า concentrate นั้น หมายความว่า รวม หรือ sublimate สิ่งที่มีมันพุ่งซ่านไขอะไรไม่ได้ มาให้เป็นสิ่งที่ใช้งานได้ดีที่สุด; สัมมาสมาธิ = Right Concentration.

ทั้งหมดนี้ เมื่อรวมกันเข้าก็เรียกว่า ทางมีองค์แปดอัน ประเสริฐ = Noble Eightfold Path.

ทีนี้ ทางนี้ ในพระบาลีมีพระพุทธภาษิตว่า แม่น้ำทั้งหลาย มีแม่น้ำคงคา ยมุนา ฯลฯ นั้น สายไหนก็ตาม ล้วนมีความลุ่มลาดไปทางมหาสมุทร ฉะนั้น หยดน้ำที่ตกลงไปในแม่น้ำเหล่านั้น มันไม่มีทางไปอื่น มันจะไปสู่มหาสมุทรหมด; อริยมรรคที่ตถาคตบัญญัติแล้วนี้ก็เหมือนกัน มีความลาดเอียงไปทางนิพพาน อันเป็นที่สิ้นสุดของความทุกข์ ฉะนั้น ใครเห็นตนเองลงไปได้ในร่องในรอยของอริยมรรคแล้ว จะง่ายเหมือนกลิ้งครกลงภูเขา คือจะไหลไปสู่กระแสของอริยมรรคนี้ไปสู่ความดับทุกข์ได้โดยง่าย. นี่แหละพระพุทธเจ้าท่านทรงรับรอง หรือรับประกันไว้ถึงอย่างนี้.

คนที่ไปพูดว่า แหม! ยาก, แหม! เหลือวิสัย, แหม! อย่างนั้น แหม! อย่างนี้ ไม่เอาแล้ว; นี่มันเป็นข้อแก้ตัวของคนขี้เกียจ ของคนไม่เข้าใจ ของคนไม่เคารพตัวเอง ดังนั้นเป็นต้น. เพราะเป็นที่ยืนยันได้ว่า ถ้าเป็นอริยมรรคของพระพุทธ-

เจ้า ไม่ใช่ของคนอื่นแล้ว จะต้องมิลักษณะลาดเอียงไปสู่ที่สุดของความทุกข์เสมอ; ฉะนั้นเรามีหน้าที่ที่จะพยายามแต่ที่แรกๆ; เหมือนอย่างสะพานโค้งสูง ถ้าเราจะถีบรถจักรยานข้ามไป เราก็อพยายามแต่ที่แรกๆ ให้มันไปถึงจุดสูงสุดของสะพานโค้ง แล้วที่ข้างมันคล่องอย่างไร เราก็รู้กันดี; ดังนั้นขอให้เข้าใจว่า อริยมรรคของพระพุทธเจ้า^{นี้} มันเหมือนกับการขี่คันที่จุดสูงสุดของสะพานโค้งแล้วลงไปสู่ทางลาดอีกฝ่ายหนึ่งนั้น เพราะฉะนั้นมันจึงเป็นการง่าย ไม่เหลือวิสัยที่เราจะเดินอยู่ในร่องรอยของอริยมรรคมืองค์แปด ซึ่งอาดตมาระบุลงไปว่า นั่นแหละคือตัวจริยธรรม.

ที่^{นี้} มีความหมายที่สำคัญอย่างยิ่งอีกความหมายหนึ่ง คือความหมายของคำว่า สัมมา = โดยชอบนั่นเอง. เราจะต้องเข้าใจว่า สัมมา สัมมา โดยชอบๆ^{นี้} รวมกันแล้ว มันหมายถึง การเป็นอยู่ชอบ มีชีวิตอยู่ชอบ มีลมหายใจอยู่ชอบ มีความถูกต้องทั้งทางกาย, ทางใจ และทั้งทางความคิดเห็น: คือทั้งทาง physical, ทาง mental, และทาง spiritual, ดังที่กล่าวแล้วข้างต้น. ขอให้เราเพียงแต่เป็นอยู่ชอบ ในลักษณะเช่นนี้เท่านั้น ไม่ต้องทำอะไรมากไปกว่า^{นี้}; แล้วนอกนั้นมันจะเป็นไปอย่างที่เราเรียกว่า เป็นไปเอง; “ลูกบอลจะกลิ้งไปเอง”; ในลักษณะที่กล่าวได้ว่า เป็นอยู่ชอบนี้ จะทำให้โลกไม่ว่างจากพระอรหันต์.

พระบาลีมีว่า “ถ้าภิกษุเหล่านั้นจักมีความเป็นอยู่โดยชอบไซ้ โลกจะไม่ว่างจากพระอรหันต์” ความเป็นอยู่โดย

ชอบในที่นี้ ท่านทรงหมายถึง เป็นอยู่โดยมีอริยมรรคมีองค์ ๘
 ประการ คือมีความชอบแปดประการ นี้เอง และเราก็ไม่เห็นว่
 อันไหนจะเป็นเรื่องเหลือวิสัยเลย และไม่เห็นอันไหนจะเป็น
 โทษ เป็นอันตรายแก่การสร้างความสำเร็จให้แก่โลกได้เลยทั้ง
 ๘ องค์นี้. ที่ท่านอาจจะหันไปแย้งในข้อที่ว่า แหม! มันง่าย
 เกินไปแล้ว จะเป็นพระอรหันต์ได้อย่างไรกัน? นี้ความลับมัน
 มีอยู่ในข้อที่ว่า:-

เหมือนอย่างว่า ถ้าเราล้อมเสือ หรือสิงโต หรือสัตว์
 ร้ายอะไรก็ตามไว้ในที่ล้อมได้, ล้อมมันเสียทั้งป่าที่มีสัตว์ร้ายอยู่
 ในนั้น ไม่มีทางที่จะได้อาหาร หรือไม่มีอาหารของสัตว์ร้ายที่
 จะเข้าไปให้มันกินได้, เรา boycott มันหมดทุกทางอย่างนี้
 สัตว์ร้ายตัวนั้นมันจะอยู่ได้อย่างไร; ไม่ตายวันนี้ มันก็ต้องตาย
 ในหลายๆ สิบวันข้างหน้า เพราะมันหิว มันอด มันผอม
 แล้วมันก็ต้องตาย; ฉะนั้นเมื่อเราเป็นอยู่ชอบดั่งแปดเหลี่ยม
 แปดประตูดังนี้ ก็เลสในสันดานมันไม่ได้อาหาร; คือไม่ได้
 อาหาร ทางตา, ทางหู, ทางจมูก, ทางลิ้น, ทางกาย เพราะ
 การเป็นอยู่ชอบไปหมดตามองค์แปดของมรรค; ก็เลสซึ่งมี
 ลักษณะเหมือนกับเสือที่ถูกล้อม มันไม่ได้อาหาร และเราก็ไม่
 ต้องทำอะไร เพียงแต่เป็นอยู่ให้ชอบเท่านั้น มันจะตายเอง.
 ฉะนั้นพระพุทธเจ้าท่านจึงทรงยืนยันว่า ถ้าเป็นอยู่โดยวิธีที่ถูก
 ต้องแล้ว โลกไม่ว่างจากพระอรหันต์ คือจะมีพระอรหันต์

เกิดขึ้นในโลกเรื่อยไป. แต่แล้วเราก็ไม่สนใจให้เพียงพอกันกับ
ที่หลักธรรมะเหล่านี้ มีคุณสมบัติ มีคุณภาพ มีอานุภาพมากถึง
อย่างนี้ นี่แหละคือข้อที่แสดงว่า เราอย่าทำเล่นกับสิ่งที่เรียก
ว่า จริยธรรม ที่เป็นตัวมรรคมืดมอดแปด.

ทีนี้ อาตมาอยากจะชี้ให้ละเอียดยิ่งขึ้น เป็นประจำวัน
ออกไปอีกว่า สิ่งเรียกว่าทาง ที่จะไปสู่ความสิ้นสุดของทุกข์
นั้น มันมีวิถีทางของมันอย่างไร.

ข้อนี้ต้องขอร้องให้ย้อนระลึกไปถึงคำบรรยายที่แล้วมา
ที่พูดถึงเรื่องปฏิจจนสมุปบาท ที่ได้กล่าวแล้วว่า จิตใจของคนเรา
ตามธรรมดาสามัญนั้น มันมีทางของมันเองอยู่ทางหนึ่ง เป็น
ทางของกิเลสตามธรรมชาติ คือว่า เมื่อได้มีการกระทบทางตา,
ทางหู, ทางจมูก, ทางลิ้น, ทางกาย, ทางใจ เป็นผัสสะแล้ว
มันไม่หยุดอยู่แค่ผัสสะ; มันย่อมปรุงเป็นเวทนา รู้สึกพอใจ
ไม่พอใจอย่างนั้นอย่างนั้นขึ้นมา; พอมันเป็นเวทนาขึ้นมาแล้ว
มันไม่หยุดอยู่แค่เวทนา มันปรุงเป็นตัณหา คืออยากอย่างนั้น
อย่างนั้น ตามที่รู้สึกต่ออารมณ์นั้นอย่างไร; ดี สวย ก็อยากได้,
ไม่ดีก็อยากตีให้ตาย, นี่มันเป็นเรื่องอยาก หรือเป็นตัณหา
ขึ้นมา; และมีตัณหาอยาก เป็นความอยากแล้ว มันต้องมี
ความรู้สึกว่ากู หรือ ตัวเรา ตัวฉัน หรือตัวข้าพเจ้านี้เป็นผู้
อยาก, และมีสิ่งที่จะเป็นของข้าพเจ้าตามความอยาก, มันจึงมี
ตัวกู-ของกู (egoism) อย่างรุนแรงขึ้นมา นี้เรียกว่าเกิดอุปาทาน:

ดัชนีหยาบทำให้เกิดอุปาทาน; อุปาทานนั้นทำให้เกิดความ
 พร้อมหรือสมบูรณ์ยิ่งขึ้นไปกว่านั้นอีก คือมันแสดงออกมา
 ภายนอก โดยทางทวารของใจ เป็นมโนกรรมที่เด่นชัดยิ่งขึ้น
 เป็นการสมบูรณ์ที่จะทำให้เห็นเป็นกรณีหนึ่งแล้ว เรียกว่า
 “ภพ”; แล้วเมื่อโรมันแสดงออกมาชัดเจนโดยสมบูรณ์ที่สุด
 คือเป็นตัวกู-ของกู มีกิริยาท่าทางของตัวกู-ของกู อย่างนั้น
 อย่างนี้ ให้คนอื่นเห็นโดยสมบูรณ์ หรืออย่างน้อยตัวเองก็เห็น
 โดยสมบูรณ์ สำเร็จถึงที่สุด ในกรณียึดมั่นต่ออารมณ์นั้นๆ เป็นไป
 ตามความรู้สึกว่า ตัวกู-ของกู โดยสมบูรณ์ แล้วก็เรียกว่า
 “ชาติ”; คือเกิดเป็น “ตัวเรา” ขึ้นมา อย่างนั้นอย่างนี้โดย
 อุปาทิกกำเนิดอย่างสมบูรณ์ ดังที่กล่าวเมื่อตะกัณว่า พอคิด
 อย่างสัตว์นรก ก็เกิดเป็นสัตว์นรก; พอคิดอย่างเทวดา ก็เกิด
 เป็นเทวดา อย่างนี้เป็นต้น. นี้เรียกว่า ชาติ หรือความเกิด;
 แล้วก็มีการทุกข์ เพราะความยึดมั่น ถือมั่นในสิ่งนั้นๆ ตามแบบ
 ของมันโดยเฉพาะ เป็นกรณีๆ ไป. นี้เป็นทางของกิเลส
 ไม่ใช่ทางอริยมรรค จึงนำไปสู่ทุกข์. ทางนี้อาจจะสรุปได้ว่า
 จากผัสสะเป็นเวทนา, จากเวทนาเป็นคันหา, จากคันหาเป็นอุปาทาน,
 จากอุปาทานเป็นภพ, จากภพเป็นชาติ, จากชาติเป็นทุกข์; จะเป็น
 ทางโล่ง ลื่นไปเลย; เป็นทางใหญ่ที่จิตของสัตว์เดินอยู่เป็น
 นิตยสัยหนึ่ง เพื่อไปสู่ความทุกข์อยู่เป็นประจำ; ในเมื่อ
 สัตว์นั้นไม่ได้ศึกษา และปฏิบัติในธรรมของพระอริยเจ้า.

ส่วนทางอริยมรรคนั้น หมายความว่า พอกระทบเป็น ผัสสะแล้ว ก็วกออกมาทางสติปัญญา; ไม่ปล่อยให้เดินไป ทางกิเลสตัณหา ดังที่กล่าวนั้น; วกมาทางสติปัญญา คือ มีสติ สัมปชัญญะทันทั่วทั้งที่ ที่จะรู้ว่าอะไรเป็นอะไร คือรู้ว่า ไม่ควรยึดมั่น ถือมั่นอารมณ์นั้น ๆ ว่าเป็นเรา - ของเรา นั้นเอง.

ถ้าวกไม่ทันในระยะของผัสสะ ก็วกให้ทันในระยะของ เวทนา; อย่าให้ปรุงเป็นตัณหา อุปาทานขึ้นมาได้; แต่ให้ วกมาเป็นสติปัญญาว่า ไม่มีอะไรที่จะเป็นตัวกู-ของกู หรือยึดมั่นถือ มั่นว่า เป็นตัวกู-ของกู; แล้วจิตก็ไม่ปรุงเป็นกิเลสตัณหาได้ แต่จะเป็นสติปัญญาชนิดที่รู้ว่า ควรจัดการอย่างไรกับสิ่งที่ มากระทบทางตา, ทางหู, ทางจมูก, ฯลฯ ดังนี้เสมอไป; แล้วมันไม่เป็นทุกข์เพราะการกระทบของอารมณ์นั้น ๆ และไม่ เป็นทุกข์เพราะการที่ต้องจัด ต้องทำอย่างใดอย่างหนึ่ง กับ สิ่งที่มากระทบนั้นต่อไป. นี้เรียกว่า เดินมาทางของอริยมรรค อย่างนี้; อย่าเดินไปตามทางของปฏิจจสมุปบาท ฝ่ายที่ทำให้เกิด ทุกข์อย่างนั้น.

คนโบราณเขาผูกเป็นคำสั้น ๆ ไว้ว่า “ทางใหญ่ อย่า พังจอร์”; นี่ก็คือ อย่าปล่อยให้กระแสน้ำไหลไปตามทางใหญ่ที่ มันสั้นแล้ว ที่เดินกันมากก็บ่ปีก็กลับแล้ว คนทั้งหมดนั้นล้วน ไปสู่ทุกข์ทั้งนั้น. จงวกมาหาอริยมรรค ซึ่งเป็นทางพิเศษ เฉพาะของผู้มีปัญญา คือสาวกของพระพุทธเจ้า; อย่างนี้แหละ

คืออริยมรรค. เมื่อเป็นอย่างนี้ ก็แปลว่า การเดินทางนั้น
ไม่เป็นไปในทางทุกข์ แต่ไปสู่ที่สุดทุกข์ ซึ่งเราเรียกกันว่า
นิพพาน. ไม่ใช่ว่านิพพานนี้มีความหมายเร้นลับ หรือว่า
เป็นแดนศักดิ์สิทธิ์อยู่ที่ไหนก็ไม่รู้; แต่มัน อยู่ในจิตใจของ
คนเรา ในขณะที่ไม่มีความทุกข์โดยแท้จริง!

ในขณะที่ จิตว่างจากความรู้สึกว่าตัวเรา ว่าของเรา
คือไม่พลุ่งขึ้นมาเป็นตัวกู-ของกูแล้ว เมื่อนั้นเป็นนิพพาน หรือ
เป็นไปตามความหมายของนิพพานทั้งนั้น; ผิดกันอยู่แต่ว่า
เป็นอย่างแท้จริง หรืออย่างชั่วคราวเท่านั้น; คืออย่างเด็ดขาด
หรืออย่างกลับไปกลับมา; หรืออย่างเต็มที หรือซิมลง
เท่านั้น; แต่ทั้งหมดนั้นเป็นความหมายของนิพพานทั้งนั้น;
ฉะนั้น ในขณะที่เรามีจิตใจโปร่งสบายที่สุด ไม่มี egoism ใดๆ
แม้แต่ชนิดเดียวปรากฏอยู่ที่จิตแล้ว ขณะนั้นเรียกว่า อยู่กับ
ความว่างหรือนิพพาน ระดับใดระดับหนึ่ง. ฉะนั้น เราเข้าใจ
ลักษณะของความว่างอย่างนี้ให้มากเถิด จะเข้าใจนิพพานที่
สมบูรณ์ คือเป็นความไม่ทุกข์ที่เด็ดขาดได้ ในเวลาไม่นานเลย
คือทันได้ในชาติทันตาเห็นนี้.

นิพพาน โดยสาระสำคัญก็แปลว่า ที่สุดของความทุกข์
เท่านั้น; แต่มันยังมีติดถึงกับว่า แม้เราจะยังไม่ถึงที่สุด เราก็
ยังจะเดินได้ถูกต้อง; ขอให้เราเป็นผู้ที่กำลังเดินไปเดินไป
อย่างถูกต้องเท่านั้นก็พอแล้ว คือว่าอยู่ในแนวทางของอริย-

บุคคล ไม่ออกไปนอกแนวของอริยมรรค; ไม่นอกแนวของอริยมรรค ก็ต้องอยู่ในแนวของอริยบุคคล. อุปมาข้อนี้ซึ่งเป็นพุทธภาษิตมีตรัสไว้ว่า เหมือนกับคนหลาย ๆ ประเภทหรือหลายพวก; พวกหนึ่งตกน้ำจ่อม หายมิดเลยไม่เคยโผล่เลย ตายอย่างไรก็ไม่ทราบ ตายไปได้น้ำเลย นี้พวกหนึ่ง; อีกพวกหนึ่ง ตกน้ำจ่อม แล้วยังโผล่ขึ้นมาได้สองสามครั้ง แล้วจมน้ำไปตายได้น้ำเหมือนกัน; นี่มันเป็นพวกที่ต้องตายที่ไม่เคยเห็นแสงสว่างของธรรมะ;

ต่อไปก็คือ พวกที่ตกน้ำจ่อมไปแล้ว โผล่ขึ้นมาได้ ถึงแม้จะจมน้ำไปอีกก็โผล่ได้ จมน้ำไปอีกก็โผล่ขึ้นมาได้ ไม่จมน้ำตาย, มองเห็นทิศทางว่าไหนเป็นฝั่งนอก ไหนเป็นฝั่งใน ก็ว่ายน้ำเข้าไปหาฝั่ง นี้ก็มี; เรียกว่า พวกที่จะรอดตัวเพราะเห็นฝั่ง เพราะรู้ทิศทาง และไม่หลงทาง นั่นแหละคือพวกซึ่งรู้จักพระศาสดาของอริยมรรคหรือที่เรียกว่า “พระโสดาบัน” เป็นพวกเห็นทิศทาง มีธรรมจักษุ รู้ว่าความทุกข์เป็นอย่างไร เหตุให้เกิดทุกข์เป็นอย่างไร ดับทุกข์เป็นอย่างไร เขาจึงตั้งหน้าตั้งตาว่ายน้ำหาฝั่ง. นี่เป็นคำเปรียบของพระโสดาบัน.

ที่นี้พวกที่ว่ายน้ำใกล้ฝั่งเข้าไปมากแล้ว นี่คือคำเปรียบเทียบของพระสกิทาคามี.

พวกที่เข้าไปถึงเขตน้ำตื้น ยืนเท้าถึงดิน แล้วก็หยั่งดิน ด้วยเท้า ไม่ต้องว่ายน้ำ แต่ว่ายยังอยู่ในน้ำ; นี่ก็เหมือนพระอนาคามี.

พวกหนึ่ง ขึ้นบกแห่งสนิทแล้ว นั่งนอนสบายอยู่บนเกาะ นี้เปรียบกับพระอรหันต์. เกาะที่ไม่มีความทุกข์เลยนั้น เหมือนกับนิพพาน; อย่างนี้เป็นต้น.

เราพิจารณาถึงหลักเกณฑ์อันนี้แล้ว จะเห็นได้ว่า เรื่องมรรค ผล นิพพาน นั้นไม่ได้มีไว้สำหรับใคร นอกจากมีไว้สำหรับ “คนตกน้ำ.” ^๕ ที่นี้เรามาดูตัวเราที่กำลังตกน้ำ อยู่ในน้ำชนิดไหน ในลักษณะอย่างไรจะดีกว่า; หมายความว่า ดวงจิตดวงวิญญานของเราที่กำลังตกน้ำชนิดไหนอยู่ และจมตายไปวันหนึ่งๆ วันละกี่ครั้ง. สูญเสียความเป็นมนุษย์ สูญเสียความเป็นสุภาพบุรุษจมน้ำตายไปวันหนึ่งๆ ก็ครั้ง. ขอให้สนใจอย่างนั้นแล้ว จะรู้เรื่องมรรค ผล นิพพาน ได้โดยประจักษ์, ฉะนั้นจึงได้รับกวนรบเร้าว่า ขอให้สนใจเรื่องทางจิตทางวิญญาน; อย่าได้รู้สึกอึดหนาระอาใจในเรื่องคำว่า “ทางวิญญานๆ”; เพราะจะทำให้เข้าใจจริยธรรมส่วนลึก ซึ่งเป็นรากฐานของจริยธรรมทั่วไป แล้วมันจะง่ายตายเหมือนกับปลิงครกกลางจากภูเขา เหมือนที่ยกตัวอย่างเมื่อตะกั่วว่า ถ้ารักษาศีลด้วยอุเมคติ ที่ไม่มีดีมันอะไรเป็นตัวกู - ของกูแล้ว ศีลบริสุทธิเองโดยไม่ต้องทำอะไร มีศีลเองโดยสมบูรณ์; แต่ถ้าเรารักษา

ศีลอย่างละเมอไป งมงายไป หรืออย่างเครื่องจักรแล้ว มันย่อมเหมือนกับกลิ้งครกขี้กฐาเขา มันคอยแต่จะกลับตกลงมาเรื่อยเท่านั้น ; เพราะฉะนั้นอย่าได้สนใจแต่เพียงเรื่องทางวัตถุ หรือทางระเบียบต่าง ๆ ที่วางไว้ แล้วจะบังคับเอาให้ได้ซึ่งสิ่งนั้น มันเป็นไปได้ไม่ได้ มันเหมือนกับกลิ้งครกขี้กฐาเขาจะนั้น. เราจะต้องเข้าถึงอุดมคติที่ลึกกว่านั้น. ในเมื่อยึดอุดมคติได้แล้ว สิ่งต่าง ๆ จะเป็นไปเองโดยง่าย. ข้อนี้เป็นข้อที่พวกเราจะต้องสนใจเป็นพิเศษ อย่าให้เสียที่ที่เป็นพุทธบริษัท มีพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติเลย.

อาตมาไม่เลื่อมใสในหลักการของ M.R.A. ก็เพราะว่าพอมารู้กัซวันขึ้นว่า เอ้า! ข้อตรงที่สุด ไม่เห็นแก่ตัวที่สุด อ่อนน้อมที่สุด เป็นการบังคับให้ทำอย่างนี้ มันเป็นการกลิ้งครกขี้กฐาเขา. แต่ถ้าเรามีอุดมคติ หรือจะเรียกว่าปรัชญา หรือว่าอะไรก็ตามแต่ แต่อาตมาเรียกว่า สัจธรรมชนิดที่ชี้ให้เห็นเรื่องกรรมเรื่องปฏิบัติสมบูรณ์ และโดยเฉพาะเรื่อง อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ที่บอกว่าไม่มีอะไรที่ควรยึดมั่นถือมั่นนั้น ให้เห็นชัดเสียก่อนเถิด แล้วมันจะเป็นไปเอง โดยไม่มีใครเชื่อเชิญบังคับ ในการที่จะข้อตรงที่สุด, ไม่เห็นแก่ตัวที่สุด, อ่อนน้อมที่สุด. เปิดเผยที่สุด; มันจะเป็นไปได้เองในลักษณะอย่างนั้น. ฉะนั้นเรามีหลักการของพระพุทธเจ้า หรือพระพุทธศาสนาเหล่านี้ ที่จะทำอะไรให้มีรากฐานมั่นคง ได้ผลสมบูรณ์ชนิดที่ทำให้คำกล่าวของ M.R.A. นั้นกลายเป็นของเด็กเล่น เป็นของ

เด็กอมมือไปเลย; อวดมาจึงไม่เลื่อมใส. นี่ไม่ใช่จะตลกเขา หรือจะมุงร้ายต่อเขา; ก็ไม่ใช่; เพราะว่าเขารู้อย่างนั้น หรือ เขาถ้อย่างนั้น; แต่เราต้องถ้อย่างนั้นต้องมีหลักถ้อย่างนั้น; ฉะนั้น เราจึงจำเป็นอย่างยิ่ง ที่จะต้องมีอริยมรรคมีองค์แปด ซึ่งเริ่มขึ้นด้วยสัมมาทิฏฐิจบลงด้วยสัมมาสมาธิ เป็นหลักสำหรับเดิน.

เราจะต้องศึกษาให้เข้าใจ เทคนิคตามธรรมชาติและโดยธรรมชาติ ของเรื่องนี้อย่างถูกต้องว่า สัมมาทิฏฐินั้นต้องยกเอา มาไว้ข้างหน้าเป็นตัวนำ แล้วสัมมาสังกัปปไปอยู่ติดกับสัมมาทิฏฐิ. สองข้อนี้เป็นปัญญา. ท่านเอาปัญญามาก่อนแล้วเอาศีลกับสมาธิตามมา ings เพราะว่ามีสัมมาทิฏฐิหรือปัญญานั้น เหมือนกับนำร่อง หรือเข็มทิศ หรือกองหน้า. กองหน้ามีหน้าที่ที่จะดูว่าอะไรเป็นอะไรข้างหน้า; ส่วนสัมมาสมาธินั้น เหมือนกับเป็นทัพหลวง หรือตัวกำลังใหญ่ที่มาข้างหลัง; ท่านจึงว่า สัมมาทิฏฐินั้นเหมือนรุ่งอรุณ. พอดวงอาทิตย์ขึ้น ทำให้อากาศเรืองเป็นแสงอรุณแล้ว มันแน่นอนว่า กลางวันต้องมาแน่ จะต้องเป็นกลางวันแน่; ฉะนั้นจึงทำให้เป็นรุ่งอรุณขึ้นมาให้ได้ก่อน ให้สัมมาทิฏฐิหรือปัญญานี้นำอยู่ข้างหน้า แล้วสัมมาสมาธิเป็นกำลังอยู่ข้างหลัง.

หรืออีกอย่างหนึ่ง เปรียบเหมือนกับการฟาดฟัน หรือ การเจาะแหว่ง; ความคมอยู่ที่สัมมาทิฏฐิตัวแรกที่สุด; ส่วนหน้า หน้าที่จะให้ความคมหรือความแหลมทำงานนั้น ก็คือตัวสัมมาสมาธิที่อยู่

หลังสุด ฉะนั้นความคมกับน้ำหนักนั้น ต้องทำงานร่วมกัน มันจึงจะ
 คัดขาด หรือตัดไซทะลุออกไปได้. ถ้าคมอยู่เฉยๆ ไม่มีน้ำหนัก
 มันก็ไม่ไหว มันตัดให้ขาดไม่ได้; หรือถ้ามีแต่น้ำหนัก ไม่มี
 ความคมเสียเลยอย่างนั้นมันก็เหลื่อวิสัยที่จะตัดให้ขาดได้; มัน
 ยุ่งยากไกลาหลมาก. ดังนั้นอย่างน้อยมันต้องมีความคม และมี
 น้ำหนักที่ทำงานร่วมกัน นอกนั้นก็เป็นการไปตามสมควร;
 อุปกรณ์เช่นด้าม, เช่นเครื่องหล่อลื่น หรืออะไรก็สุดแท้ เป็น
 อุปกรณ์ไปเท่านั้น; มันสำเร็จประโยชน์จริงๆ ในการตัดอยู่
 ที่มีความคมและมีน้ำหนัก แต่ก็ต้องอาศัยอุปกรณ์ที่ช่วยให้
 ความคม และน้ำหนักทำงานได้ด้วย; ดังนั้น ท่านจึงว่ามรรค
 มีองค์แปดอัน ต้องรวมเป็นสิ่งเดียว เรียกว่า สมังคี แปลว่ามี
 องค์เสมอกัน; กลายเป็นสิ่งเดียวกันแล้ว ก็เรียกว่า การ
 เป็นอยู่ชอบ ก็ตัดกิเลสได้ในตัวมันเอง หรือเผาเลนิกเลสให้
 หมดสนไปได้ในตัวมันเอง; จิตก็เป็นอิสระหลุดพ้นจากสิ่งที่
 เคยแผดเผา หุ้มห่อ ร้อยรัด พัวพัน ครอบงำ; จะเป็นจิต
 ที่สะอาด สว่าง สงบ ไม่มีอะไรที่เป็นเครื่องให้เกิดความทุกข์
 ขึ้นมาได้เลย. นี่คือนัยของอริยมรรคมีองค์ ๘ ที่เรียกได้ว่า
 เป็น จริยธรรมสากล เป็นตัวแท้ของจริยธรรมในโลก.

อดมาได้กล่าวในวันแรกว่า น่าขันอย่างยิ่ง ที่องค์ทั้ง
 แปดของมรรคนั้น เหลืออบตแล้ว ทำไมจึงไปตรงกับการศึกษา
 ทั้ง ๔ ของเราในขณะนี้ ซึ่งเข้ารูปกันพอดีกับองค์แห่งมรรค
 ทั้ง ๘ องค์ กล่าวคือ พุทธิศึกษา คือสมาธิปฏิบัติกับสมาสังกัปป;

จรรยา คือ สัมมาวาจา สัมมากัมมันโต; ถ้ามี **หัตถศึกษา** ก็คือสัมมาอาชีโว; ที่เหลือคือสัมมาวาโย สัมมาสติ สัมมาสมาธินั้น เป็น **ผลศึกษา** คือเป็นตัวกำลังทั้งนั้น; ตามหลักพุทธศาสนานี้ ความเพียรที่ดี สติที่ดี สมาธิที่ดี ร่วมกันแล้ว เป็นตัวกำลังทั้งนั้น:

สำหรับ สัมมาอาชีโว นั้น ควรจะมุ่งหมายให้เป็นไปในทางเป็นเครื่องเลี้ยงชีวิตให้พอเหมาะพอสม เป็นอยู่ได้ แล้วก็ทำสิ่งที่ดีงามกว่านั้น ยังไม่ใช่ตัวแท้ของจริยศึกษา.

สัมมาวาจา พุดจาดี สัมมากัมมันโต มีการกระทำทางกายดี, นี้เป็นตัวจริยศึกษาแท้.

สัมมาทิฐิ เชื่อ เข้าใจคิดเห็น ร่วมกันให้ถูกต้อง เป็นทิฐิที่ถูกต้อง ร่วมกับสัมมาสังกัปป คือดำริ มี aim มี ambition ถูกต้องนี้ เป็นพุทธิศึกษา, เป็นรุ่งอรุณของจริยธรรม. รวมกันทั้งหมดก็เป็นจริยธรรมสมบูรณ์.

อาตมาอยากจะเรียกตามชอบใจว่า การศึกษาทั้ง ๔ นี้ เมื่อกลมกลืนกันเป็นสมังคี เหมือนกับอริยมรรคทั้ง ๘ องค์ รวมกันเป็นองค์เดียว แล้วเราเรียกว่า จริยธรรม คืออาจจะกระจายจริยธรรมออกไปเป็น พุทธิศึกษา จริยศึกษา ผลศึกษา หัตถศึกษา และในที่สุดก็คือ มรรคมีองค์ ๘ นั้นเอง; เพราะ

ฉะนั้น เราไม่ต้องว่าเอาเองแล้ว เพราะพระพุทธเจ้าท่านได้อธิบายไว้อย่างละเอียดลออ พอเพียงและน่าเลื่อมใส มีรายละเอียดดังที่ครูบาอาจารย์ ก็อาจพบได้ในที่ทั่วไป ในหัวข้อว่าศีล สมาธิ ปัญญา นั้นเอง. เรื่องนี้มีรายละเอียดอย่างไรนั้น ควรจะได้กล่าวกันคราวอื่น ในวันหลัง.

ในวันนี้ ขอสรุปให้เห็น ความสัมพันธ์กันอย่างกลมกลืนเท่านั้น รวมความแล้วก็คือ สัมมาทิฐิ กับสัมมาสังกัปปะ นี้เป็นปัญญา; สัมมาวาจา สัมมากัมมันโต สัมมาอาชีโว เป็นศีล; สัมมาวายาโม สัมมาสติ สัมมาสมาธินั้นเป็นสมาธิ; นี้คือ ศีล สมาธิ ปัญญา เรียกว่า ไตรสิกขาในพุทธศาสนา. ถ้าขยายไตรสิกขาออกเป็น ๘ ก็เป็นมรรคมีองค์ ๘ ที่เราตั้งออกมาเป็นการศึกษาทั้ง ๘ ของเรา และรวมกันเป็นจริยธรรม; เพราะฉะนั้น จริยธรรมของเรา จึงตรงกับคำว่า มรรค; ซึ่งเมื่อเป็นมรรคในทางพุทธศาสนาแล้ว ก็เรียกว่า อริยมรรคมีองค์แปด คือ หนทางอันประเสริฐ เพราะออกไปจากข้าศึกได้ ต้องประกอบด้วยองค์ ๘ ประการ มีสัมมาทิฐิ เป็นต้น. นี้คือตัวแท้ของจริยธรรม ซึ่งเราจะได้แยกดูให้ละเอียด จนนำเอามาใช้ในชีวิตประจำวันได้จริงๆ ยิ่งขึ้นไป.

อาคมาขอนุติการบรรชาในวันนี้ เพราะหมดเวลาเพียงเท่านั้น.

จริยธรรมในชีวิตประจำวัน

พระราชชัยกวี (พุทธทาสภิกขุ)

บรรยายอบรมครูส่วนกลาง ที่หอประชุมคุรุสภา

๒๐ มกราคม ๒๕๐๕

ท่านครูบาอาจารย์ทั้งหลาย.

ในการบรรยายครั้งที่ ๗ นี้ อาตมาจะได้กล่าวโดยหัวข้อว่า จะใช้จริยธรรมในชีวิตประจำวันได้อย่างไร. อาตมาอยากจะขอร้องให้ทบทวนความจำในครั้งที่แล้วๆ มาว่า ในครั้งแรกที่สุดเราได้วินิจฉัยกัน ถึงความหมายของจริยธรรมเป็นต้น โดยคร่าวๆ ทั่วๆ ไปทุกแง่ทุกมุม.

ในครั้งที่ ๒ ได้แสดงให้เห็นแนวของจริยธรรมทั้งหมด ซึ่งเห็นได้ว่ามีแต่แนวเดียว ไม่ได้แตกต่างกันคนละทิศคนละทางอย่างที่เข้าใจกันว่า ของฆราวาสไปอย่างหนึ่ง ของบรรพชิตก็อย่างหนึ่ง ของเด็กก็อย่างหนึ่ง และของผู้ใหญ่ก็อย่างหนึ่ง. เรามีเพียงแนวเดียวตรงที่จะต้องกำจัดความเห็นแก่ตน หรือความเห็นแก่

คนจันนีอย่างเดียวกันทั้งนั้น ไม่ว่าจะเป็นการประพาศิธรรมะ
ในสายไหน แม้ที่สุดแต่เพื่อไปนิพพาน ก็ต้องกระทำอย่างนี้.

ในครั้งที่ ๓ ได้กล่าวถึงอุปสรรค ศัตรู ความรวนเร
และการพังทลายของจริยธรรม ว่ามีได้ด้วยอาการอย่างไร.

ในครั้งที่ ๔ ถือเป็นครั้งพิเศษ ซึ่งได้กล่าวถึงมหรสพ
ในทางวิญญาณ เพื่อประโยชน์แก่จริยธรรม เพราะมีผู้คิดว่า
จริยธรรมนั้นน่าเบื่อเหงาหงอย ชวนเศร้า; ที่แท้สิ่งที่เรียกว่า
ธรรมะนั้น ไม่เป็นอย่างนั้น อาจจะทำให้ความเพลิดเพลินบันเทิง
ได้เหมือนกัน ถ้ามีจิตใจสูงพอเหมาะพอสมกัน เป็นที่ลุ่มหลง
ได้มากเหมือนกัน แต่ไม่ใช่ลุ่มหลงด้วยกิเลส; มันลุ่มหลง
ด้วยสติปัญญา พอใจด้วยสติปัญญา ไม่ใช่พอใจด้วยกิเลส
ฉะนั้น จึงต่างกัน แต่ทำให้ความเพลิดเพลินเหมือนกัน.

ในครั้งที่ ๕ ได้กล่าวถึงจุดปลายทางของจริยธรรม คือ
ความว่าง หรือความสิ้นสุดไปของกิเลส.

ในครั้งที่ ๖ ได้กล่าวถึงตัวแท้ ตัวจริงของจริยธรรม
โดยระบุเจาะจงลงไปที่ยุทธมรรคมีองค์ ๘ ซึ่งเป็นตัวพรหม-
จรรย์และเป็นตัวศาสนา พร้อมทั้งชี้ให้เห็นว่า ยุทธมรรคมี
องค์ ๘ นั้น ใช้ได้ทั้งเรื่องโลกียะ และเรื่องของโลกุตตระ;
และอาจจะปรับระดับให้เข้ากันได้กับชีวิตทุกระดับ เพราะเหตุ
ฉะนั้นในวันนี้ อาตมาจึงจะได้กล่าวถึงวิธีที่จะใช้ยุทธมรรค

มีองค์ ๘ หรือธรรมะที่เราเรียกกันว่า จริยธรรมในที่นี้ในชีวิตประจำวัน โดยลักษณะอย่างไร เรียกสั้น ๆ ว่า “จริยธรรมในชีวิตประจำวัน” เพราะเหตุว่าได้รับปัญหาามากที่สุดเกี่ยวกับเรื่องนี้ จึงถือโอกาสประมวลรวมปัญหาของทุกท่านมาเป็นหัวข้อหนึ่งทีเดียว เรียกว่าจริยธรรมในชีวิตประจำวันดังที่กล่าวแล้ว.

ถ้าท่านทั้งหลายตั้งใจจริงต่อธรรมะ คือมุ่งหมายที่จะใช้ธรรมะให้เป็นประโยชน์จริง ๆ แล้ว เรื่องนี้ไม่ยาก. แต่ถ้าเป็นเพียงเรื่องสมัครเล่น คือได้ก็เอาไม่ได้ก็แล้วไป, นี่เพราะไม่มีอะไรมาบังคับ, มันก็ยากที่จะเป็นไปได้ เพราะสิ่งที่เรียกว่าธรรมะนั้น เราถือเป็นหลักว่าไม่บังคับ ไม่ใช่วินัย. วินัยเป็นเรื่องบังคับ แต่ธรรมะนั้นไม่ใช่เป็นเรื่องบังคับ ใครจะเอาก็ได้ ไม่เอาก็ได้ แม้ใครตั้งใจจะเอา แต่ถ้าทำไม่ถูกวิธี มันก็ยังไม่ได้อยู่แน่นอน. ฉะนั้นปัญหาใหญ่จึงอยู่ที่ว่า จะต้องเข้าใจและสนใจให้มากพอ.

ที่นี้ เพื่อให้เข้าใจจนเกิดความสนใจมากพอ นั้น จะต้องมีแนวสำหรับคิดในเบื้องต้นก่อน ซึ่งอาตมามีความเห็นว่าจะต้องตั้งปัญหาขึ้นมาก่อนว่าชีวิตของเราคืออะไร จากอะไร เพื่ออะไร โดยวิธีใด ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า นี่เป็นหลักการทาง Logic ของธรรมะในพุทธศาสนา โดยเฉพาะเช่นเรื่องอริยสัจอย่างเราจะรู้จักชีวิตดี เราต้องมีปัญหา ๔ ข้อเป็นอย่างน้อยว่า

ชีวิตคืออะไร เป็นต้น. แม้แต่เพียงว่า คืออะไรเท่านั้น มันก็มีหลายแง่หลายมุมเสียแล้ว เพราะว่าคนเราเข้าใจคำว่า ชีวิต ต่างๆกัน ในแง่วัตถุก็มี ในแง่นามธรรมทางจิตทางใจก็มี หรือในแง่ของปรัชญาที่ลึกซึ้งเข้าไปก็มี สำหรับปัญหาว่าชีวิตคืออะไรนั้น ย่อมตอบได้หลายทาง ทางวัตถุล้วนๆ เช่นทาง Biology นั้น เมื่อถามว่า ชีวิตคืออะไร เขาก็ระบุไปที่ความสดชื่น หรือยังเป็นอยู่ของ Protoplasm ซึ่งเป็นของที่บรรจุอยู่ในเซลล์ เซลล์หนึ่งๆ; เป็น Nucleus ของเซลล์นั้นๆ. ถ้าสิ่งที่เรียกว่า Protoplasm ยังสดอยู่ ก็ถือว่ายังมีชีวิตอยู่. แต่ว่าความหมายสำหรับคำว่าชีวิต ในลักษณะของ Biology อย่างนั้น ย่อมใช้กันไม่ได้กับทางธรรมะ ฉะนั้นขอให้เว้นไว้ก่อน. เราจะต้องมองชีวิต คืออะไร? ถ้ากล่าวโดยทางธรรมะดูกัน ในแง่ของจิตใจว่า สิ่งที่เรียกว่าชีวิตนั้นคืออะไร.

ชีวิต คืออะไร? ถ้ากล่าวโดยทางธรรมะแล้ว เราจะรู้สึก ว่าชีวิตนั้นคือความอยาก หรือความดิ้นรนที่จะเป็นไปตามความต้องการของตัวเองเป็นอย่างน้อย; ความรู้สึกเมื่อมีตัวตนเป็นศูนย์กลางอยู่แล้ว ก็มีสิ่งใดสิ่งหนึ่งซึ่งเป็นวัตถุที่มุ่งหมายของมันเป็นอยู่ แล้วมันก็จะเหวอทะยานดิ้นรน เพื่อจะให้ได้สิ่งเหล่านั้น คือกระทำไปตามความอยากที่จะได้นั้น. แม้จะได้มาแล้วก็ไม่ใช้จะหยุดความอยากเสียได้ ย่อมมีความอยากอย่างอื่นเนื่องกันกับสิ่งที่ได้มาแล้วนั้น และมีความอยากอย่างอื่นต่อไป มันจึงดิ้นรนต่อไป คืออยากต่อไป แล้วก็ทำต่อไป แล้วได้ผลมาแล้วก็อยากต่อไป แล้วก็ทำต่อไปอีก ได้ผลมาแล้ว ก็ยังคงอยากได้

อย่างใดอย่างหนึ่งต่อไปอีก^๕ ไหลเซียวเป็นเกลียวไปที่เดียว คือกระแสของความอยาก ของการกระทำตาม^๕ที่อยาก; ครั้นได้ผลมาแล้วก็เพื่อหลอเลียงความอยากอันนั้นเข้าไว้หรือปรุงความอยากอันอื่นขึ้นมาอีก เป็นวงกลมที่ไหลวนเซียวเป็นเกลียวไปที่เดียว. ชีวิตในแง่ของธรรมชาติ หรือในแง่ของปรัชญาทางพุทธศาสนาเรา มีความหมายกันอย่าง^๕นั้น มันจะใช้ได้กับท่านทั้งหลายหรือเปล่า ขอให้ลองคิดดูให้เป็นข้อแรกก่อน ถ้ามันเป็นสิ่งที่ใช้ได้ ก็พอจะวินิจฉัยกันต่อไปได้; ฉะนั้นจึงนิยามคำๆ^๕อย่างสั้นๆว่า ชีวิตคือกระแสแห่งความ^๕ดิรน.

ถ้าถามว่า ชีวิตนั้นมาจากอะไร^๕ เนื่องจากจากอะไร^๕ ท่านก็ลองคิดดูว่า มันเนื่องจากจากอะไร. ถ้าตามทางวัตถุ คงจะตอบว่า เพราะมันอยากได้อะไรสักอย่างหนึ่ง; แต่ในทางธรรมชาติที่ลึกไปกว่านั้น เราถือว่ามันเนื่องจากความไม่รู้. ความไม่รู้^๕นั้นแหละเป็นเหตุให้ดิรนอย่างนั้น. ถ้ารู้หรือมีสภาพแห่งความรู้เข้ามาแล้ว มันก็หยุดทันที จึงตอบว่ามันมาจากความไม่รู้; ดังนั้นจึงถือว่าตามปกติธรรมดาที่เป็นอยู่เอง^๕นี้ เราไม่รู้อะไรที่เป็นจริงว่าอะไรเป็นอะไร หรือชีวิตนั้นมันไม่รู้ตามที่^๕เป็นจริงว่า อะไรเป็นอะไร อย่างถูกต้อง; นั่นคือสภาพที่ปราศจากความรู้^๕ที่เราเรียกว่า อวิชชา เป็นเหตุให้สร้าง^๕ความดิรน หรือกระแสแห่งความ^๕ดิรนขึ้นมา.

ถ้าถามว่า ชีวิต^๕เพื่ออะไร. คำตอบนี้คล้ายกับกำปั้นทุบดิน คือตอบว่า เพื่อหยุด. ถ้ามีปัญญา^๕ก็จะมองเห็นว่า ไม่

ใช้กำบังทุดดิน. อย่างจะถามว่า กินเพื่ออะไร มันก็เพื่อหยุดกิน; หรือว่าทำงานเพื่ออะไร ก็เพื่อจะได้หยุดทำงาน; หรือว่าเดินทางเพื่ออะไร ก็เพื่อจะได้หยุดเดินทาง เพื่อถึงที่หมายปลายทางแล้ว จะได้หยุดเดินทาง; เพราะฉะนั้นถ้าหากว่า ชีวิตนี้คือกระแสแห่งการไหลเชี่ยวเป็นเกลียวไปแล้ว มันจะเป็นไปเพื่ออะไร นอกจากจะไม่ใช้เพื่อหยุด; เพราะมันต้องเป็นไปเพื่อหยุดโดยแน่นอน หยุดคนนั้นแหละคือความว่าง หรือความหยุด หรือความสงบ หรืออะไรแล้วแต่จะเรียก ซึ่งไม่เป็นความทุกข์ก็แล้วกัน ฉะนั้นจึงกล่าวว่า เพื่อความไม่ทุกข์. ที่เราชวนขายกันทุกทางนี้ ที่แท้ควรจะเป็นเพื่อความไม่ทุกข์; แต่เนื่องจากไม่รู้จักความทุกข์หรือความไม่ทุกข์อย่างถูกต้อง จึงดิ้นรนเท่าไรๆก็ไม่เคยประสบความหยุด หรือความพ้นทุกข์สักที เลยพาเอาความดิ้นรนนั้นแหละ เป็นเพื่อนเข้าโลงไปด้วย. นเรียกว่า เพราะไม่รู้ว่าจะเพื่ออะไร.

ปัญหาข้อต่อไปว่า จะโดยวิธีใด คือว่าจะหยุดได้โดยวิธีใด? นี่มันก็ต้องหาความรู้เข้ามา; เพราะว่ามันนี่ก็เพราะความไม่รู้; หยุดได้โดยวิธีใดก็ต้องสิ่งตรงกันข้าม คือความรู้; เพราะฉะนั้น เราจะต้องมีความรู้ชนิดที่จำเป็นแก่ชีวิต มันจึงจะเป็นชีวิตที่หยุดได้. นี่คือปัญหาข้อแรกที่ว่า ชีวิต คืออะไร. ส่วนข้อที่ว่า เราจะใช้ธรรมะในชีวิตประจำวันได้อย่างไรนั้น เราจะต้องแยกชีวิตออกเป็นสองรูปสองแบบเสียก่อน คือว่า ชีวิตโดยพื้นฐาน น้อย่างหนึ่ง ชีวิตเฉพาะเหตุการณ์ น้อย่างหนึ่ง

ซึ่งเป็นชีวิตประจำวัน เฉพาะเหตุการณ์ เฉพาะเรื่อง เฉพาะคน.

ชีวิตพื้นฐาน หมายถึงความที่เราจะต้องมีพื้นฐานแห่งความมีชีวิตหรือความเป็นมนุษย์ของเราอย่างถูกต้อง ตลอดสายหรือตลอดกาล ตลอดทุกเวลาเป็นพื้นฐาน ถ้าท่านจะถามว่าธรรมะสำหรับชีวิตพื้นฐานตลอดเวลาอันคืออะไร มันก็ไม่พ้นที่จะระบุไปยัง การรู้จักควบคุมจิตใจ ไม่ให้เกิดความรู้สึกว่าตัวกู - ของกู ให้ห่างจากความรู้สึกว่า ตัวกู - ของกู ไม่ให้มีความเห็นแก่ตัวเกิดขึ้นมาแต่อย่างใดอย่างหนึ่ง นั่นเอง นั่นแหละคือพื้นฐานทั่วไปของธรรมะที่จะใช้ กับชีวิตที่เป็นพื้นฐานประจำวันและตลอดเวลา; ฉะนั้นถ้าจัดการเรื่องพื้นฐานไม่ได้ ข้อปลีกย่อยเฉพาะเรื่องก็ทำไม่ได้ เพราะสิ่งต่างๆมันจะต้องตั้งอยู่บนพื้นฐาน; แปลว่า เราจะต้องมีจิตใจดี มีพื้นฐานของจิตใจดี มีหลักเกณฑ์ของความคิด, ความเข้าใจ, ความเชื่ออะไรดี เป็นพื้นฐานเสียก่อน; ซึ่งทั้งหมดนั้นจะไปรวมอยู่ที่ ไม่มีดีมันถึงมันสิ่งใดไว้ โดยความเป็นตัวตน - ของตน; เพราะว่าความรู้สึกอย่างนี้เกิดขึ้นแล้ว ก็ปิดบังปัญญาเสียหมดสิ้น ฉะนั้นต้องขจัดออกไป ให้ปัญญาอยู่แทน เพื่อรู้ว่าอะไรเป็นอะไร ซึ่งสรุปความแล้วก็คือว่า ทุกสิ่งนั้นไม่ควรยึดมั่นว่า เป็นตัวเราหรือของเรา ดังกล่าวแล้วนั่นเอง; ฉะนั้นถ้าเรามีพื้นฐานของชีวิตถูกต้องโดยอาศัยธรรมะเป็นพื้นฐานถึงที่สุดอย่างนั้นแล้ว ก็เรียกว่า ชีวิตประจำวันของเราโดยพื้นฐานอันดีที่สุดแล้ว ดังนั้นจะต้องถือว่า ชีวิตพื้นฐานนี้

มันจะต้องเป็นของประจำวันด้วยเหมือนกัน เพราะมันตั้งอยู่
เป็นพื้นฐานตลอดวันตลอดคืน ทั้งหลับและทั้งตื่น. ที่ว่าทาง
หลับนั้นหมายความว่า แม้ตกอยู่ในความหลับก็ไม่ฝันร้าย อย่าง
เป็นต้น.

ทีนี้ สำหรับ ชีวิตเฉพาะเรื่อง เฉพาะกรณี นั้น หมาย
ความว่า เราแต่ละคนมีหน้าที่จะต้องทำต่าง ๆ กัน นกอย่าง
หนึ่ง; แล้วยังมีสิ่งต่าง ๆ มากกระทบทางตา ทางหู ทางจมูก
ทางลิ้น ทางกาย ถ้าเรียกรวม ๆ กันก็เรียกอย่างนี้ เป็นเรื่องจาก
บุคคลนั้นบุคคลนี้ จากบุคคลภายนอก บุคคลภายใน ที่ต้อง
ประสบเป็นธรรมดา, เป็นเรื่องแสวงหา เรื่องบริโภคนิสัย
ต่าง ๆ เหล่านี้มันมีเฉพาะเรื่องและเฉพาะคน; นั่นก็จะต้องมี
ธรรมชาติเฉพาะเรื่อง หรือตรงกันกับเรื่อง มาช่วยขจัดปัดเป่า
เป็นกรณีพิเศษออกไปจากส่วนที่เป็นพื้นฐาน; ฉะนั้นขอให้
เรารู้จัก แยกชีวิตออกเป็นสองรูป ในทำนองที่ว่า ชีวิตประจำ
วันนั้น ส่วนที่เป็นพื้นฐานทั่วไปย่อมเหมือนกันหมดทุกคน
ทุกเวลา และทุกแห่ง นั่นก็แบบหนึ่ง รูปหนึ่ง; แล้วอีกส่วนที่
เป็นกรณีเฉพาะคนจริง ๆ เฉพาะเวลาจริง ๆ เฉพาะเหตุการณ์
จริง ๆ นั้น ก็แบบหนึ่ง; เมื่อเข้าใจทั้ง ๒ แบบแล้วมันก็ง่าย:
และขออย่าเตือนว่า แบบพื้นฐานทั่วไปนั้น จะต้องอาศัยหลักไม่มีคัมมัน
ถึอิมัน หรือมีจิตว่างจากตัวตนนั้นแหละเป็นพื้นฐาน. ที่นี้มีสติปัญญา
ที่จะแก้ไขปัญหาวินิจฉัยชีวิตประจำวันเฉพาะเรื่อง เฉพาะเวลา ด้วย

สติปัญญาที่เกิดมาจากความว่าง นั้นเอง แต่ว่ามีสติปัญญาให้ตรงตามเรื่องที่ว่า จะต้องใช้ธรรมะข้อไหน อย่างไร; เช่นว่า จะต้องใช้ธรรมะข้อ หิริ โอตตปปะ สติ สัมปชัญญะ สันโดษ เลี้ยงง่าย หรืออะไรทำนองนี้เป็นต้น.

ขอให้เข้าใจในการที่จะวางพื้นฐานให้ดีเสียก่อนเถิด แล้วมันจะเหมือนกับบ่อม่ายที่มันคง ที่ยากที่ข้าศึก คือกิเลสนั้นจะตีแตก; ธรรมะพื้นฐานเป็นสิ่งที่จำเป็นอย่างนี้.

ทีนี้เพื่อให้ง่ายขึ้น สำหรับปัญหาชีวิตประจำวันประเภท เจาะหน้าอยากจะทำให้ทุกคนรู้จักคิดปัญหาที่ว่า เกิดมาทำไม อย่างน้อยก็ควรจะรำพึงว่า เกิดมาทำไมหนอ? ที่ใช้คำว่า “หนอ” ก็เพราะว่าต้องจินตนาการสักหน่อย มันคงไม่เห็นคำตอบได้ทันที เมื่อถามว่า เกิดมาทำไมนี่ ย่อมตอบได้ต่าง ๆ กันมากมายเหลือที่จะเอามาเปรียบเทียบกันได้. ลองคิดคำตอบดูด้วยกันทุกคนในที่นี้ เชื่อว่าคงจะไปคนละทิศคนละทาง และบางทีก็น่าขบขันที่สุด บางคนเข้าใจผิด โดยได้ฟังมาผิด หรือเขาสอนมาผิดว่าเกิดมาเพื่อทนทุกข์ อย่างนี้ก็มิ; บางคนก็มากไปจนถึงกับว่าเกิดมาเพื่อสนุกกันใหญ่ ไม่ต้องคิดถึงอะไรหมด; อย่างว่าเกิดมา เพื่อกิน เพื่อดื่ม เพื่อสนุก รื่นเริงกันเต็มที่ เพราะว่ามันพรุ่งนี้เราอาจจะตายเสียก็ได้, อย่างนี้ก็มิ; และบางคนก็เกิดมาเพื่อหวังจะเอาอะไรที่ยังอยู่ไกลนอกฟ้าหิมพานต์ทีเดียว; เขายังไม่รู้จัก ยังไม่เข้าใจ ยังมีตมัว แต่ก็ตั้งหน้าตั้งตาที่จะเอา

ให้ได้ อย่างนั้นก็มี. นี่ ล้วนแต่แกว่งไปสุดเหวี่ยง คนละทิศ
คนละทางต่าง ๆ นานา อย่างนี้มันจะเอามาใช้กัน ได้กับการที่
จะศึกษาธรรมะ หรือใช้ธรรมะให้เป็นประโยชน์ ได้อย่างไร.
ปัญหาข้อนี้มันซับซ้อนอยู่หลายชั้น ที่ถามว่าเกิดมาทำไม ^{นี้}
มันเป็นคำถามและคำตอบของคนที่ไม่รู้เรื่องจริง มันรู้เรื่อง
ที่ไม่จริง คือกลายเป็นมีตัวมีตนที่ได้เกิดมา จนกระทั่งไม่รู้ว่าจะ
เกิดมาทำไมในที่สุด. ถ้ารู้เรื่องจริงอย่างที่พระพุทธเจ้าท่านว่า
ก็หมายความว่า ไม่ได้มีตัวมีตนซึ่งเกิดมา; มีแต่ความไหลเวียน
เปลี่ยนแปลงของธรรมชาติ ที่เป็นรูป เป็นนาม เป็นขันธ
เป็นธาตุ เป็นอายตนะ เป็นธรรมชาติอย่างหนึ่ง ๆ เท่านั้น;
ไม่ได้มีใครเกิดมา ไม่ได้มีใครเป็นอยู่ ไม่ได้มีใครตายไป ไม่
ได้มีใครจะเกิดใหม่; อย่างนี้เป็นต้น.

แต่ที่^{นี้}เราจะพูดกันอย่างที่เรียกว่าโดยโหวทสมมติ คือมีคน
สนใจเรื่องธรรมะ กระทั่งสนใจว่าเกิดมาทำไม. นี่ถ้าจะให้เข้า
รูปกันกับธรรมะ มันจะต้องตอบว่า เกิดมาเพื่อรู้ธรรมะ มาก
กว่าอย่างอื่น; เพราะว่าที่จริงนั้นมันไม่ได้เกิดมาเพื่ออะไร ไม่
ได้มีอะไรเกิดมา; แต่ความหลงผิดมันหลงไปว่า มีอะไรเกิดมา
มีตัวเราเกิดมา. เมื่อความจริงมันไม่มีอะไรเกิดมา มันก็ไม่ต้อง
มีวัตถุประสงค์มุ่งหมายอะไรก็ได้. แต่ถ้าสมมติว่าความรู้สึก
อย่าง^{นี้} เป็นความรู้สึกของปุถุชนสามัญว่าเกิดมาแล้ว ^{นี้} ^{ก็}
ถามขึ้นมาว่า เกิดมาเพื่ออะไรกัน. มาเพื่อหาเงินจนตายไม่รู้จัก
หยุดจักหย่อน, มาเหน็ดเหนื่อยจนตายไม่รู้จักหยุดจักหย่อน,

หรือว่ามาผลิตเพลินสนุกสนานไม่รู้จักหยุดจักหย่อน, เกิดมาเพื่อต้องบริหารร่างกายให้ปรกติสุขอยู่เสมอไม่รู้จักหยุดจักหย่อน เกิดมาเป็นทาสของร่างกาย อย่างนี้น่าสนุกไหม? มันล้วนแต่จะต้องคิดดูทั้งนั้น ถ้าสมมติว่าเราเกิดมา มีภาระหน้าที่ผูกพันทุกอย่างทุกประการ ทั้งข้างนอกและข้างใน ทั้งส่วนสังคมและส่วนตัวเราล้วน ๆ ทั้งส่วนร่างกาย ทั้งส่วนจิตใจ อย่างนี้แล้ว เราจะเห็นได้ทันทีว่า การเกิดมานั้น มันเป็นความทนทรมานะ; ฉะนั้น ความมุ่งหมายของการเกิดมา ก็เพื่อจะศึกษาให้เอาชนะความทนทรมานะ หรือความทุกข์ให้ได้. ถ้าคิดอย่างนี้ค่อนข้างน้อยกว่า เราเกิดมาเพื่อเอาชนะความทุกข์ จะจริงหรือไม่จริงนั้น จะต้องคิดดูด้วยตนเองทุก ๆ ท่าน อย่าไปเชื่อตายตามคำที่มีเขียนไว้อย่างนั้นอย่างนี้ กล่าวไว้อย่างนั้นอย่างนี้. เราเกิดมาเพื่ออะไรกันแน่ และที่มันมีอยู่เอง เป็นอยู่เอง เป็นไปเอง โดยใครบังคับมันไม่ได้มัน คืออะไรกันแน่? คือการที่ต้องรับภาระบริหารร่างกาย จิตใจ ชีวิตการงาน เรื่อยไป อย่างนี้ใช่หรือไม่? แล้วมันเป็นสุขหรือเป็นทุกข์? ถ้ามันเป็นสุขก็ดีไป เพราะเมื่อเป็นสุขอยู่ในตัวเองแล้ว ก็ไม่ต้องทำอะไรก็ได้; แต่ถ้าว่เกิดมาเพื่อทุกข์ มันก็มีปัญหาที่จะเอาชนะความทุกข์นั้นให้ได้.

โปรดอย่าใช้คำว่าหน้ทุกข์! เพราะคำว่าหน้ทุกข์นั้น ไม่ใช่คำเดียวกับกับคำว่า เอาชนะความทุกข์. แม้แต่คำว่าดับทุกข์ก็ไม่น่าจะใช่ ถ้าจะใช้คำว่าดับทุกข์ ต้องอธิบายให้ถูก; ส่วน

เรื่องหนึ่งทุกชั้นนั้น เป็นอันว่าไม่ต้องพูดถึง มันผิดโดยประการ
ทั้งปวง; จะมีศาสนาไว้เพื่อให้หนึ่งทุกชั้นนั้น เป็นเรื่องงมงาย
โง่เขลาอย่างยิ่ง; หรือแม้ที่สุดแต่ว่าบวช ออกจากบ้านเรือน
ไปบวช ก็ไม่ใช่เพื่อจะหนึ่งทุกชั้นนั้นเป็นคำพูดที่ว่าเอาเอง
มันผิดอย่างยิ่ง; ทุถูกมันต้องเพื่อเอาชนะความทุกข์. แม้ที่พูด
ว่าเพื่อดับทุกข์นั้น ก็ไม่ค่อยถูก หรือถูกครึ่งเดียว ผิดครึ่ง
ถูกครึ่ง; คือว่า เราไม่ต้องไปเหน็ดเหนื่อย มัวไปดับทุกข์มัน
อยู่; มัวไปดับมันทำไม เรามีวิธีใดวิธีหนึ่ง ที่ไม่ให้มันมทำอะไร
เราได้ ก็แล้วกัน. นั่นแหละเรียกว่าเอาชนะความทุกข์ เราทำให้ความ
เกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย ความอะไรทุกอย่างอย่างนั้น
ไม่มีความหมายไปเลย; ให้มันเป็นตัวมันเองไปตามเรื่องตาม
ราวของมันเกิด มันไม่มาทำอะไรเราได้ก็แล้วกัน. นี้ ถ้าเข้าใจ
อย่างนั้นแล้ว จะต้องเรียกว่า เราเกิดมานี้ เพื่อเอาชนะความ
ทุกข์ ไม่แพ้แก่ความทุกข์ ไม่ต้องหนึ่งทุกข์ และไม่ต้องเหน็ด
เหนื่อยไปดับทุกข์; เหมือนกับพูดว่า “เอาไม้สั้น ไปรันอุจจาระ”
แสดงว่ามันยังเปล่านั้น มันเลอะเทอะเปล่านั้น มันสกปรกเปล่านั้น;
ความทุกข์ชั้นนี้เหมือนกัน: เราไม่ไปแตะต้องกับมัน โดยที่เรา
มีวิธีฉลาด ที่จะอยู่เหนือที่จะเอาชนะมันได้ ก็พอแล้ว.

ที่นี้ เราก็มียุทธาต่อไปว่า มีความทุกข์ชนิดไหนบ้าง
ที่ทางวัตถุเอาชนะไม่ได้. คำว่า “ทางวัตถุ” นั้น อาตมาหมายถึง
ถึงมีเงิน มีทอง มีอำนาจวาสนา และมีวัตถุ มีความเจริญ
ก้าวหน้าทางวัตถุ มีความรู้ทางวัตถุนี้กระทั่งมีเงินมากมีทรัพย์

สมบัติมาก มีอำนาจวาสนามาก มีเครื่องมือสารพัดอย่างนั้นแล้ว ยังมีความทุกข์ชนิดไหนอยู่อีก ที่อำนาจทางวัตถุเช่นนั้น เอาชนะมันไม่ได้ ลองคิดดูต่อไป.

ในที่สุด เราก็จะย้อนมาพบว่า ความทุกข์ที่เกิดมาจากความเห็นแก่ตัวตน คือตัวกู-ของกู ที่ปรุงแต่งขึ้นมาและเป็นสิ่งทั่วถึงแก่ไม่ได้ ชนะไม่ได้ เพราะว่าสิ่งนั้นแหละ มันปรุงวัตถุขึ้นมา หรือวัตถุไปตกอยู่ใต้อำนาจของสิ่งนั้น ถูกสร้างขึ้นมาโดยสิ่งนั้น ฉะนั้น วัตถุแม้จะมีมาก มีอิทธิพลสูงอย่างไร ก็จะแก้ความทุกข์ชนิดนั้นไม่ได้ จึงต้องอาศัยสิ่งอื่นที่ดีกว่าที่ประเสริฐกว่ามากมายทีเดียว. นั่นแหละ คือ ธรรมะ! ธรรมะจะเข้ามาที่ตรงนั้น มีช่องทางที่ธรรมะจะต้องเข้ามาตรงนั้น เพื่อเป็นประโยชน์แก่เรา; เราจึงรับเอาธรรมะเข้ามาในฐานะเป็นเครื่องมือสำหรับเอาชนะความทุกข์ประเภทที่วัตถุช่วยแก้ไขไม่ได้นั่นเอง.

ท่านครูบาอาจารย์ทั้งหลาย ลองคิดดูให้ดีๆ เรากำลังมีสิ่งเท่านั้น มีเครื่องมืออันนั้น แล้วหรือยัง; หรือว่า สิ่งที่เรา กำลังเรียน กำลังทำ กำลังศึกษา กำลังมุ่งมาดปรารถนานั้น มันออกไปจากขอบวงของวัตถุแล้วหรือยัง; หรือว่ายังตกอยู่ในวงของวัตถุ ยังเป็นเรื่องมัวเมาทางวัตถุ; ถ้าอย่างนั้นมันก็ยังไม่ใช่ธรรมะ. เราจะต้องอยู่เหนือมันไปอีก จะต้องมีความรู้ที่มีความรู้สึก ที่อยู่เหนือวัตถุ จึงจะเป็นธรรมะ จึงจะมาควบคุมวัตถุ ที่เป็นปัญหายุ่งยากในชีวิตประจำวันได้. ปัญหายุ่งยากใน

ชีวิตประจำวัน หรือชีวิตประจำวันที่เป็นปัญหายุ่งยากนั้น ไม่มีอะไรเลย ล้วนแต่เนื่องมาจากวัตถุทั้งนั้น. ความยุ่งยากเหล่านี้ไม่อาจจะเกิดมาจากธรรมชาติ หรือจากเรื่องทางฝ่ายธรรมชาติ ซึ่งเป็นเรื่องทางจิตใจได้เลย. แต่เมื่อจิตใจตกมาเป็นบ่าวของวัตถุ เป็นทาสของวัตถุ หมกตึสนสภาพแล้ว วัตถุก็สร้างปัญหาขึ้นแก่จิตใจในชีวิตประจำวัน. เราจะแก้อย่างไร? เราต้องมีสิ่งที่เหนือกว่า คือธรรมชาติที่สามารถจะครอบงำอำนาจของวัตถุได้ นั่นเอง. นี่แหละเราจะพบว่า มีความทุกข์อยู่อีกแบบหนึ่ง ซึ่งวัตถุไม่อาจจะเอาชนะได้ แต่จะต้องเอาชนะด้วยสิ่งซึ่งมีอำนาจเหนือวัตถุ คือ "ธรรมชาติ" ในฝ่ายทางจิตใจ หรือทางฝ่ายวิญญาณ ที่หลายๆคนไม่ชอบให้อ่อยชิดถึงนั่นเอง. เมื่อเป็นดังนั้นก็แปลว่า ธรรมะนั้นเป็นเรื่องจำเป็นอย่างยิ่งในส่วนนี้ คือในชีวิตประจำวันนั่นเอง.

ปัญหาควรจะเดินต่อไปว่า เมื่อเป็นดังนั้นแล้ว อะไรจะเป็นสิ่งที่ที่สุดที่มนุษย์เราควรจะได้ เป็นประจำวัน? คือว่า เรื่องทางวัตถุกันแน่ หรือเรื่องทางจิตใจกันแน่ ที่เราควรจะได้ ในฐานะเป็นสิ่งที่ดีที่สุดที่เป็นประจำวัน หรือตลอดชีวิต? ข้อนี้นุพุทธศาสนาไม่ได้เป็นเอาหลายๆ จนถึงกับรังเกียจฝ่ายไหน รักฝ่ายนี้ โดยส่วนเดียว; เพราะว่าถ้าทำดังนั้นก็ไม่เป็นสายกลาง ไม่ใช่เป็นมัชฌิมาปฏิปทา. เราไม่รังเกียจอะไรหมด แต่แล้วเราก็ไม่หลงรักอะไรหมด; แต่ว่า เรายังมีสติปัญญาที่จะควบคุมมันทุกอย่างทีเดียว. สำหรับวัตถุนั้น เราต้องใช้ เราต้อง

เข้าไปเกี่ยวข้องกับเสมอ แต่เราทำไปด้วยสติปัญญา หรือด้วย
 ธรรมะที่ควบคุมมันได้ เพราะฉะนั้นมันจึงเป็นวัตถุหน้าใหม่
 เข้ามา คือเป็นวัตถุที่ถูกควบคุมแล้ว ที่ควบคุมได้เป็นอย่างดี
 แล้ว และ อยู่ในอำนาจของเรา.

ที่นี้ เรื่องทางฝ่ายนามธรรมหรือทางฝ่ายจิตใจ เรา
 ระบุเอาเฉพาะตรงที่เป็นความรู้อย่างถูกต้อง อย่างพอเพียง
 อย่างในระดับกลาง: ไม่ต้องเป็นเอามากๆ เหมือนกับคนบาง
 พวกที่คิดว่า จะทำลายร่างกายนี้เสีย ให้เหลือแต่จิตใจล้วนๆ
 ซึ่งเป็นมิจฉาทิฐิพวกหนึ่ง ซึ่งบำเพ็ญอัตตกิลมถานุโยค ทำ
 ลายร่างกาย หรืออะไรยิ่งไปกว่านั้น; หรืออีกอย่างหนึ่ง ที่มี
 กล่าวถึงพวกพรหมชนิดหนึ่ง ที่ไม่มีใจ มีแต่ร่างกาย เพราะ
 ความคิดของเขารุนแรงมากถึงกับเกลียดร่างกาย ไปโทษร่าง
 กายว่า เพราะมีร่างกายนี้แหละ จึงเกิดความทุกข์ขึ้น อย่างนี้
 ก็มี. เรื่องจริงๆ จะมีได้อย่างไรนั้นไม่แน่ แต่ความคิดอย่าง
 อุตริวิถถารเช่นนี้ มีได้แน่ มีได้แก่คนที่ชอบคิดหรือตั้งใจ
 คิด และคิดรุนแรงทะพืดทะพือไป.

ที่นี้ พระพุทธศาสนาเราจะถือหลักไปในทางที่ว่า จะมี
 จิตใจที่ควบคุมแล้ว จะมีวัตถุที่ควบคุมแล้ว จัดแจงปรับปรุงสร้างสรรค์
 ให้สัมพันธ์กันเป็นอย่างดีแล้ว คือในสภาพที่เหมาะสมแก่การที่จะไม่เป็น
 ทุกข์นั่นเอง.

ปัญหาที่ว่า อะไรเป็นสิ่งที่ ดีที่สุดที่มนุษย์เราควรจะได้เห็น ขอให้จำเอาไปด้วย; ถ้าคิดปัญหาข้อนี้ถุกแล้ว การใช้ธรรมะในชีวิตประจำวันจะง่ายตายที่สุด. แต่ถึงอย่างไรก็ดี เราก็งงจำเป็นที่จะต้องแยกเรื่องวัตถุกับเรื่องทางวิญญาณ หรือจิตใจนี้ ออกเป็น ๒ เรื่องไว้เสมอไป เพื่อให้เห็นความแตกต่างแล้วควบคุมให้ได้นั่นเอง คือเราจะต้องมองให้เห็นว่า พวกที่หลงไปทางวัตถุนิยมนี้ เขาแสวงหาความสุขจากวัตถุ และด้วยการตามใจกิเลส. นี่ ขอให้จำประโยคนี้ให้ดีๆ ว่า พวกที่ตกไปฝ่ายวัตถุนั้น จะแสวงหาความสุขจากวัตถุ ด้วยการตามใจกิเลส. นี่แหละเราทุกคนกำลังหวังที่จะแสวงหาความสุขจากอะไรกันแน่; จากวัตถุต่างๆที่เรามุ่งหมายจะสร้างสม สะสมขึ้นข้างหน้าให้มากมายใช่หรือไม่? หรือมุ่งหมายจะแสวงหาความสุขจากการกระทำต่อจิตใจให้ถูกต้อง และให้เกิดความสงบสุขอย่างประเสริฐขึ้นมาโดยไม่ต้องเกี่ยวกับวัตถุเลย?

ถ้าเรามุ่งหมายทางวัตถุตะพืดตะพือไป โดยถือหลักว่าเมื่อวัตถุสมบูรณ์แล้ว จิตใจก็สมบูรณ์เอง เมื่อวัตถุถึงที่สุดแล้วจิตใจก็มีความสุขถึงที่สุด; ก็ขอให้ทราบว่ นี่แหละคือ Dialectic Materialism ซึ่งเป็นต้นกำเนิดและหัวใจของคอมมิวนิสต์; จะเอาหรือไม่เอา ก็ลองคิดดูเอง!

ทีนี้ ถ้าหากว่า แสวงหาความสุขทางฝ่ายนามธรรม ซึ่งอาจจะเรียก หรือขอเรียกไปที่ว่า มโนนิยม; เพราะไม่

ทราบว่าจะเรียกว่าอะไร มันเป็นการบัญญัติคำที่กำหนดหน้าเร็วเกินไปก็ได้ ขอเรียกไปทีก่อน เพื่อพหุพุดกันได้เท่านั้นเอง; คือถ้าเราไม่เป็นวัตถุนิยม แต่ เป็นมโนนิยม แล้ว ก็แสวงหาความสุขจากความเป็นอิสระเหนือวัตถุ ด้วยการแผดเผากิเลสเหล่านั้นเสีย; มันตรงกันข้ามอย่างนี้.

ถ้าเป็นวัตถุนิยม ก็ต้องแสวงหาความสุขจากวัตถุ ด้วยการตามใจกิเลสปรนเปรออีกิเลส; แต่การแสวงหาความสุขจากทางวิญญาณนี่ เป็นมโนนิยม และแสวงหาความสุขจากความเป็นอิสระอยู่เหนือวัตถุ ไม่ตกเป็นทาสของวัตถุ และก็ด้วยการเล่นงานกิเลส แผดเผาอีกิเลส ทำลายอีกิเลส ไม่ตามใจกิเลส; มันตรงกันข้ามอย่างนี้. แต่บางคนไม่กล้า. การที่ไม่กล้านี้มีได้หลายอย่าง เพราะอ่อนแอ กลัวจะไม่ได้สนุกสนานตามความฝันที่ฝันไว้นานมาแล้ว ที่ฝันมากมาย และยังฝันต่อไปอีกข้างหน้า โดยไม่สิ้นสุด.

ถ้ามีคนกล้า กล้านึก กล้าคิด กล้าตัดสินใจกันใหม่ นี่แหละจะค่อยเป็นไปได้ คือมีช่องทางที่เราจะเอาชนะวัตถุได้. ถ้าเดินมารูปร่างแล้ว ปัญหาในชีวิตประจำวันแทบจะไม่มีอะไรเหลือ คือจะไม่มีปัญหาอะไรเหลือ แต่มันจะราบรื่นไปหมด; จะไม่มีปัญหาชีวิตประจำวันเกิดขึ้นมาก จนยื่นคำถามขึ้นมาก เพราะคงจะล้นแต่ประสบปัญหาทางวัตถุมาทั้งนั้น ซึ่งจะประมวลได้ว่า เพราะสิ่งต่างๆ ทางวัตถุนิยม หรือที่เกี่ยวกับบุคคลภายนอกนั้น

ล้วนแต่เป็นไปตามที่กิเลสต้องการ; ไม่ใช่ที่สติปัญญาต้องการ; คือมีกิเลสออกมาแสดงบทบาทเป็นใหญ่ เป็นประธานเสียเรื่อย ฉะนั้นจึงมีวัตถุประสงค์มุ่งหมาย คือมี Aim หรือมี Goal อยู่ตรงที่จะได้วัตถุเต็มตามความต้องการของกิเลส. เมื่อเป็นอย่างนั้น มันก็เป็นไปไม่ได้ ที่จะไม่ให้ปัญหาประจำวันเกิดขึ้นมากมาย จนสาบไม่ไหว *หากมาใช้คำว่า* จนสาบไม่ไหว มันจะเกิดขึ้นมากมายจนสาบไม่ไหว คือปัญหาประจำวันที่มีอยู่ทุกวัน จะเกิดเสียจนสาบไม่ไหว; แต่ถ้ากลับตรงกันข้ามเสียแล้ว ปัญหาชีวิตประจำวันมันจะสลายตัวไปเองทันที อย่างนี้เป็นต้น; เพราะฉะนั้น สิ่งที่เราทุกคนกำลังขาดอยู่อย่างยิ่ง ก็คือ *ความมีนิพพานเป็นอารมณ์อยู่ตลอดเวลา* นั่นเอง.

ความมีนิพพานเป็น Goal เป็น Object ที่เป็นวัตถุประสงค์มุ่งหมายอยู่ตลอดเวลา^{นี้} เป็นสิ่งที่เราทุกคนกำลังขาดกันอยู่ และทำให้ปัญหาประจำวันมีมากขึ้น ในการปฏิบัติหน้าที่การงานของตน. คงจะมีคนบางคนตะโกนอยู่ในใจว่า “มันจะทำได้ยังไงกันไฉน!” ที่อาจมาต้องใช้คำหยาบคายว่า “ไฉน” นี้เพราะมันเป็นความรู้สึกอยู่ในใจของท่านอย่างนั้นจริงๆ ก็ได้; เพราะเหตุเป็นสิ่งที่มองไม่เห็นได้ทันที และล้วนแต่มีตนอยู่ไกลสุดเอื้อมไปเสียทั้งนั้น; คงจะต้องตะโกนว่าไฉนแน่; “มันจะทำได้ยังไงกันไฉน”; การที่จะมีนิพพานเป็นอารมณ์อยู่^{ได้} ตลอดเวลานั้น จะทำได้ยังไง?

ที่ว่า ยังขาดอยู่ทุกคน นักอธิบายอยู่ในตัวแล้วว่า มุ่งหมายวัตถุ มุ่งหมายความสุขทางวัตถุ หรือความสุขทางเหนือทางหนึ่ง; ไม่ได้มุ่งหมายที่จะให้ว่างจากความรบกวนเหล่านี้ ไม่ได้มุ่งหมายที่จะให้ว่างจากตัวกู-ของกู; ต้องการจะมีตัวกู-ของกู ออกรับวัตถุ เป็นเจ้าของวัตถุ บริโภคใช้สอยเข้าของวัตถุผลิตเพลิน มัวเมาอยู่ด้วยวัตถุ; อย่างนี้เรียกว่า มัวตุดเป็นอารมณ์ ไม่ใช่มีนิพพานเป็นอารมณ์.

ถ้ามีนิพพานเป็นอารมณ์ ก็คือ มีความว่าง ความสะอาด สว่างสงบแห่งจิตเป็นอารมณ์; ไม่มีอะไรรบกวน มุ่งมันจะได้สิ่งนั้นอยู่เป็นประจำ นี้เรียกว่ามีนิพพานเป็นอารมณ์ที่มุ่งหมายอยู่ตลอดเวลา. ถ้าถามว่า "จะทำได้ยากแค่ไหน" ละก็ ต้องดูให้ดีตรงที่ว่า ชีวิตนี้มันมีสภาพอย่างไร เพราะเหตุไร ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้นนั่นเอง ไม่มีอะไรมากไปกว่านั้น; จนกระทั่งเห็นชัดประจักษ์ด้วยตนเองนั่นแหละว่า เพราะมันมัวตุดเป็นอารมณ์นั้นแหละ มันจึงขุ่นยากไปหมด ทั้งส่วนบุคคล ส่วนสังคม หรือส่วนโลก ทั่วโลก หรือทุก ๆ โลก ถ้าหากจะมี นี่แหละคือโลกที่มีวัตถุเป็นอารมณ์! คอมมูนิสต์ก็มีวัตถุเป็นอารมณ์! ประชาธิปไตยก็มีวัตถุเป็นอารมณ์! อะไร ๆ ก็ล้วนแต่มีวัตถุเป็นอารมณ์! ไม่เคยมีใครมีนิพพานเป็นอารมณ์; ปัญหาต่าง ๆ จึงเกิดขึ้นทั่วไปหมด กระทั่งปัญหาจริยธรรม ปัญหาจริยศึกษา ปัญหาศีลธรรมเสื่อม. ปัญหาสิ่งเหล่านี้เสื่อม มีมูลมาจากความมัวตุดเป็นอารมณ์. ในโลกนี้ บรรยากาศก็กลุ้มไป

ด้วย ความมัวตู่เป็นอารมณ์ ในแบบอย่างต่าง ๆ กัน; แล้วก็ได้รับกัน เป็นวิกฤตกาลถาวร ไม่เคยประสบสันติภาพ. แต่ถ้าทุกคน เห็นโทษแห่งความขี้ดมนถอมนเท่านั้น จิตจะหนีไปเองเพื่อหนีพาน. คำอย่างนี้พระพุทธเจ้าตรัส ไม่ใช่เอาตมาว่า; เป็นพระพุทธภาษิตที่มีอยู่ในหลักบาลีชัด ๆ.

ถ้ามองเห็นโทษของความขี้ดมนถอมน ในวัตถุเท่านั้น จิตจะหนีไปเองเพื่อหนีพาน และนั่นแหละคือมีนิพพานเป็นอารมณ์; ฉะนั้นถ้าอยากจะมีนิพพานเป็นอารมณ์ ก็ง่ายนิดเดียว คือ พยายามดูให้เห็นโทษอันร้ายกาจ ที่ครอบคลุมพวกเรทั้งโดยส่วนรวมและโดยส่วนตัวอยู่ นี้ เพราะมันมีมูลเหตุมาจากความเห็นแก่ตัว เป็นอารมณ์ มีความตกอยู่ในอำนาจของวัตถุเป็นอารมณ์ นั้นเอง.

ทีนี้ เพื่อแก้ปัญหาเหล่านี้คราวเดียวกัน เราก็อบายูชาวัตถุเป็นสรณะ แต่บูชาธรรม ซึ่งไม่ใช่วัตถุ ซึ่งเป็นเครื่องปราบวัตถุ เป็นสรณะ; มีธรรมเป็นเครื่องรางคุ้มครองไม่ให้วัตถุมาแผ้วพานเรา; เลยเกิดมีระเบียบประพฤติกฎปฏิบัติชนิดที่เรียกว่า ธรรม นิสัย หรือจะเรียกว่า จริยธรรม ก็ได้ เอาตมากล้ายืนยันว่า คำว่า จริยธรรม คำเดียว ก็ใช้ได้ตลอดตั้งแต่ต้นจนปลาย ใช้ได้ตลอดจนกระทั่งถึงนิพพานได้เหมือนกัน; ใช้ได้ตั้งแต่เรื่องโลก ๆ จนกระทั่งถึงนิพพานทีเดียว.

จร แปลว่า ประพฤติ; อัย แปลว่า ควร; จริยธรรม แปลว่า ธรรมที่ควรประพฤติ; ทุกแบบที่ควรประพฤติ เราก้

เรียกว่าจริยธรรม เกี่ยวกับเรื่องนี้ พระพุทธเจ้าท่านได้ทรงวางหลักไว้มากมาย เช่น มรรคมีองค์ ๘ หรือย่อลงเหลืออยู่แต่ไตรสิกขา.

มันจะเป็นการง่ายมาก ถ้าเราจะพิจารณาดูที่ไตรสิกขา คือศีล สมาธิ ปัญญา ที่เราได้ยินคุ้นหูกันมากที่สุดว่า ไตรสิกขานี้จะเข้ามาในชีวิตประจำวันของเราได้อย่างไร. ถ้าเราใช้หลักที่เรียกว่า ไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ในชีวิตประจำวันแล้ว ปัญหาเรื่องนี้จะเบาบางลงไปอย่างมากอย่างที่เดี๋ยวอย่างเห็นได้ชัด.

คำว่า “ศีล” ๗ นี้ ท่านอย่ามุงมันอะไรให้มันมากมายไปนัก จะต้องนั่งท่องนั่งจด ก็นั่งอย่างนั้น ก็นั่งอย่างนี้ ให้มันมากมายไปนัก นั่นมันเป็นเรื่องที่หลัง ซึ่งทำให้ยุ่งมากขึ้นเป็นการกลังครกขึ้นภูเขา. คำว่า “ศีล” ควรจะมีความหมายแต่เพียงว่า มีความประพฤติดีแล้ว แล้วก็ใช้ได้แก่ทุกศาสนา ทุกชาติ ทุกภาษา ทุกระบบของวัฒนธรรมในโลกนี้. มีความประพฤติดีแล้ว นี้เรียกว่า ศีล มีความประพฤติดีแล้ว ก็คือว่าไม่กระทบกระทั่งตัวเองและผู้อื่นให้เดือดร้อน ที่ทางการกระทำภายนอกคือด้วยกาย ด้วยวาจา เรียกว่าศีล. เมื่อเราได้ความหมายอย่างนี้แล้วคำว่าศีลก็จะสากล จนถึงกับใช้ได้ระหว่างชาติ ระหว่างโลกทีเดียว ใช้ได้ตลอดโลก ทั่วโลก.

ที่นี้ คำว่า “สมาธิ” นี้ ควรจะมีบทนิยามแต่เพียงว่า สามารถบังคับใจของตนเองได้ตามต้องการ. ขอให้ท่านทั้งหลาย สนใจคำนิยามอย่างนี้ไว้ เพื่อเข้าใจธรรมะถูก ตรง และเพียงพอ ในการที่จะนำไปใช้แก่ชีวิตประจำวันอย่างเพียงพอด้วย เหมือนกัน. คำว่า “สมาธิ” นี้ ไปอ่านหนังสือเรื่องสมาธิดูเถิด อ่านตั้งแต่ต้นก็ยังไม่จบ แล้วก็ไม่ว่าอะไรในที่สุด. แต่ใจความที่ถูก ที่ตรงนั้นก็คือ สามารถบังคับใจของตนเองได้ตามต้องการ ในการที่เราจะใช้มันให้ทำอะไรบ้าง. เดียวนี้เราไม่สามารถจะมีจิตใจที่เราจะใช้มันได้ตามที่เราต้องการ มันเป็นอย่างนั้น มันเป็นอย่างนี้เสียเรื่อย เพราะฉะนั้น สำหรับคำว่าสมาธินี้ ต้องมีความหมายของคำว่า “กัมมณีโย” ควรแก่การงาน ดังที่กล่าวแล้วแต่วันก่อนนั้น เป็นหลัก.

คนเราทุกคนในโลกนี้ ไม่สามารถบังคับใจของตนเองได้ตามที่ต้องการ; หมายถึงในทางฝ่ายดี ฝ่ายที่ใครในความดี; แต่ถึงแม้ในฝ่ายที่จะทำชั่วก็เถอะ ไม่ใช่มันจะทำได้อย่างใจเสมอไป ใจมันเป็นอย่างนี้เอง เพราะฉะนั้นเราจึงต้องมีระเบียบการปฏิบัติสักระบอบหนึ่งที่สามารถบังคับใจได้ตามต้องการ. จะฝึกโดยวิธีใดก็ได้; ถ้าเราควบคุมใจเราให้อยู่ในอำนาจ และใช้มันได้ตามต้องการแล้ว เรียกว่าสมาธิทั้งนั้น เพราะฉะนั้น สิ่งที่เราเรียกว่า สมาธิ จึงควรเป็นของสากลอย่างยิ่งถึงที่สุด. อีกอย่างเดียวกัน; คือใช้กับคนชาติไหน ภาษาไหน ศาสนาไหน วัฒนธรรมระบอบไหนก็ได้ ไม่มีผิดเลย; ใช้ได้ทั้งนั้น.

ทันที มาถึงคำว่า “ปัญญา” คำว่าปัญญานี้ จะต้องนิยาม
ความหมายของมันว่า เข้าใจทุกสิ่งทุกอย่าง ถูกต้อง. ทุกสิ่ง
ในทันที เราเอาแต่สิ่งที่เข้ามาเกี่ยวข้อง; เพราะว่าถ้าสิ่งที่ไม่
เข้ามาเกี่ยวข้อง มันก็ไม่มีปัญหา; ไม่ต้องนึกถึงก็ได้. แต่
ทุกสิ่งที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับเรา เราต้องเข้าใจมันอย่างถูกต้อง.
นี่แหละคือตัวปัญญาในพระพุทธศาสนา ที่ทำให้บรรลุมรรค
ผลนิพพาน; ไม่มีอะไรมากกว่านี้เลย.

ขอให้ท่านสนใจกับทุกสิ่งที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับชีวิตนี้
อย่างถูกต้อง ก็แล้วกัน ท่านจะแก้ปัญหาวีชีวิตประจำวันได้ถึงที่
สุด เคียงวันเราไม่รู้แม้แต่ว่า รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส เหล่านี้
คืออะไรกันแน่ เป็นอย่างไรกันแน่ มีอะไร เพื่ออะไร โดยอะไร จากอะไร
เราไม่รู้ทั้งนั้น. แต่ว่า ไม่ใช่จะไม่รู้เสียเลย หากแต่ส่วนที่รู้นั้น
รู้ผิดทั้งนั้นไม่รู้ถูกเลย จึงมีค่าเท่ากับว่าไม่รู้; เพราะฉะนั้นจึง
รวบรัดพูดเสียว่า ไม่รู้.

ถ้าเราสามารถรู้จักสิ่งที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับเรา ทั้งฝ่าย
วัตถุและทั้งฝ่ายจิตใจ คือรู้ทั้งวัตถุที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับเรา และ
รู้ถึงความรู้สึกนึกคิดเกี่ยวกับวัตถุนั้นๆ ที่เกิดขึ้นเป็นประจำ
แก่ใจเรา; ทั้ง ๒ อย่างนี้เรารู้จักมันอย่างถูกต้องว่า คืออะไร
จากอะไร เพื่ออะไร โดยอะไร แล้ว ก็เรียกว่า เรามีปัญญา
ถึงที่สุด; เพราะฉะนั้นเรื่องจึงเป็นอย่างเดียวกันอีกที่ว่า สิ่ง
ที่เรียกว่า ปัญญา นี้ จะเป็นของสากลใช้ได้ทุกชาติ ทุกภาษา ทุก

ศาสนา ในวัฒนธรรมทุกระบบ จนกระทั่งทุกโลก ถ้าหากว่า
จะมีหลายโลก; ฉะนั้นท่านจะเห็นได้ว่า ศีล สมาธิ ปัญญา
เป็นของสากลอย่างยิ่ง ไม่มีอะไรควรจะเป็นของสากลไปกว่านี้
แล้ว. พระพุทธเจ้าเป็นผู้ที่รู้อะไรอย่างนี้จริงหรือไม่ ขอให้
ลองคำนวณดู. หรือว่าพระพุทธศาสนาจะเป็นศาสนาสากลได้
หรือไม่; ช่วยตัดสินกันอยู่อย่างยุติธรรม อย่าลำเอียงเลย ว่า
พุทธศาสนาจะเป็นศาสนาสากลได้หรือไม่; ในเมื่อได้วาง
ระบบของ ศีล สมาธิ ปัญญา ที่เป็นตัวพุทธศาสนาไว้อย่างนี้.
เราเอาเพียงสาม คือ ศีล สมาธิ ปัญญา. ไม่ต้องกระจายออกไป
เป็นมรรคมงคล ๘; เวลาจะไม่พอ.

ขอให้ช่วยไปคิดว่า ศีล มีความประพฤติดีแล้ว;
สมาธิ สามารถบังคับใจได้ตามต้องการ; ปัญญา เข้าใจสิ่งทุกสิ่ง
ที่เกี่ยวข้องอย่างถูกต้อง; นมัสเป็นหลักที่ใช้ได้อย่างสากลใหม่
หรือนมัสสากลสักเท่าไร นมัสสากลทั้งหมดใช้ใหม่. ดังนั้น ถ้า
เราเอาหัวใจของพุทธศาสนา ที่มีความหมายอันแจ่มออกไปเป็น
๓ ประการนี้ มาใช้เป็นเครื่องมือได้ละก็ ปัญหาทางชีวิตประจำ
วันในชีวิตประจำวันนี้จะหายไปเอง. มีความประพฤติดีแล้ว;
บังคับใจตัวเองได้; เข้าใจสิ่งที่เข้ามาเกี่ยวข้องอย่างถูกต้อง; นี้เป็น
หลัก. ส่วนข้อปลีกย่อยนั้น จะหาพบได้เอง จะหาคำอธิบาย
ได้เอง.

การประพฤดีปฏิบัติ มีหลักเพียง ๓ อย่างเท่านั้น ที่
สามารถใช้ได้ทุกแขนง; ไม่ว่าเพื่ออยู่ในโลกนี้ หรือว่าเพื่ออยู่

เหนือโลกก็ตาม หรือเพื่อบรรลุมรรค ผล นิพพานก็ตาม เพื่อ
มีความเจริญด้วย ลาภ ยศ ไม้ตรี อย่างยิ่งในโลกนี้ หรือโลก
สวรรค์ก็ตาม มันไม่อาศัยหลักอันเลย อาศัยหลักเดียวกันแท้.
แต่ท่านทั้งหลายอย่าลืมนะว่า ทง ๓ สิ่งนี้ มันมาจากความไม่เห็น
แก่ตัว คือ ความไม่มีติดมันติดมันในตัวตน หรือของตนจัด
อย่างทีกล่าวแล้วทั้งนั้น; มันจึงเกิดอาการแห่งศีล สมาธิ
ปัญญาขึ้นมาได้ โดยง่าย โดยตัวมันเอง.

ทีนี้ เราจะต้องนึกดูว่า การประพฤติกัที่เราบัญญัติกันว่า
ผิดหรือถูกนั้น มันมีอะไรเป็นหลัก จึงได้สืบสนมาก จนถึงกับเกิด
เป็นปัญหาว่า จะฆ่าเบ็ด ฆ่าไก่ขายนี้อะไรบาปไหม หรือมีปัญหา
ทำนองว่า ทำอย่างนั้น อย่างนั้นผิดหลักศาสนาไหม. อย่างนี้เป็น
ต้น ในปัญหาชีวิตประจำวันนั้น คงจะลำบากใจมากอยู่ด้วย
หลักที่จะใช้ตัดสิน ว่ามันผิดหรือถูกแน่ น้อยเป็นอันมาก
ทีเดียว; เพราะฉะนั้น ถ้าจะให้ปัญหายุ่งยากใจขึ้นเล็กน้อย
ลงไปบ้าง ก็จะต้องรู้จักแบ่งแยกว่า ความผิดหรือความถูกนั้น มันมี
อยู่ ๒ ความหมาย ด้วยกัน คือ ผิดหรือถูกโดยทางวินัย น้อย่างหนึ่ง;
ผิดหรือถูกทางธรรมะ นั้นอีกอย่างหนึ่ง.

เดี๋ยวนี้เรากำลังพูดกันถึงจริยธรรม ส่วนที่เป็นธรรมะ
ไม่ใช่ส่วนวินัย เพราะฉะนั้น ก็จะต้องถือส่วนที่เป็นธรรมะ
เป็นใหญ่ แม้แต่จะถือส่วนที่เป็นวินัยก็ได้ ไม่ขัดกันเลย.
แต่เพื่อจะชี้ให้เห็นชัด จึงได้แยกว่า ผิดหรือถูกโดยส่วนวินัยนั้น

มันต้องถือเอาตามที่ผู้บัญญัติวินัย ได้บัญญัติไว้ อย่าเอาอื่นเป็นหลักเลย. แต่ถึงอย่างไรก็ดี พระศาสดาเหล่านั้นไม่ใช่เป็นคนเห็นแก่ตัว หรือเข้าข้างตัว หรือตกอยู่ใต้อำนาจกิเลสมากมาย; และถ้าเป็นพระศาสดาอย่างพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว ย่อมไม่ตกอยู่ใต้อำนาจของกิเลสเลย ฉะนั้น สิ่งที่ท่านบัญญัติออกไปนั้น จึงเข้ารูปกันได้กับธรรมชาติ เป็นส่วนมากหรือเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งก็ต้องเหมาะสมแก่สังคม. ความผิดหรือถูกโดยวินัยนั้น ต้องถือเอาตามที่พระศาสดาบัญญัติ ฉะนั้น สิ่งที่เราเรียกว่าวินัยนี้ ต้องถือว่าเป็นสิ่งที่มนุษย์ทำ คือเป็น man-made; ทำด้วยมือของมนุษย์ คือมนุษย์บัญญัติขึ้น เราจึงเรียกว่า ศีลธรรม หรือ Ethic หรือ Moral นั้นมันเป็นเรื่องของมนุษย์ทำ; เราไม่เรียกว่า สัจธรรม หรือ Truth เลย; ต่อเมื่อเป็นเรื่องของธรรมะเท่านั้น จึงจะเป็นธรรมชาติทำ โดยธรรมชาติ โดยกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ ไม่ใช่มือของมนุษย์ทำหรือบัญญัติ ฉะนั้น เราจึงเรียกว่า สัจธรรม หรือ Truth.

นี้แหละ เราจะถือหลักผิดถูกกันอย่างไร ในวันหนึ่งๆ ซึ่งถ้าจะมีปัญหาอะไรเกิดขึ้น ที่โต๊ะทำงานก็ดี ที่บ้านที่เรือนก็ดี หรือแม้เมื่อกำลังเดินเล่นอยู่ก็ดี; ท่านจงรู้จักแยกว่า ปัญหาที่เกิดขึ้นนั้น มันเป็นเรื่องของกฎหมาย วินัย หรือว่าเป็นเรื่องของธรรมะ. ถ้ามันเป็นเรื่องของระเบียบประเพณี ขนบธรรมเนียม กฎหมาย วินัย อะไรเหล่านั้นแล้ว ก็ต้องเอาไปตามกฎหมาย วินัย, อย่าไปร้อนใจ, จงไปศึกษาจากคนที่รู้กฎหมาย รู้วินัย รู้ขนบ-

ธรรมนิยมประเพณี. ที่นี้ ถ้ามันไม่เกี่ยวกับเรื่องเหล่านี้ แต่เป็นเรื่องทางธรรมะแล้วละก็ จะต้องศึกษาโดยเหตุผล ตามหลักเกณฑ์ของธรรมะว่า เป็นไปเพื่อกิเลส โดยกิเลส หรือไม่; ถ้าเป็นไปเพื่อกิเลส โดยกิเลสแล้ว ไม่ไหวแน่ ผิดร้อยเปอร์เซ็นต์; ถ้าไม่เป็นไปเพื่อกิเลสแน่แท้ละ จึงจะเอียงมาในทางฝ่ายถูก. พอไม่มีกิเลสแล้ว มันก็มีสติปัญญาเท่านั้น ไม่มีอื่น; เพราะฉะนั้น ความถูกต้องที่ไม่เป็นไปตามอำนาจของกิเลส คือ ไม่ขี้ดมัน ถอมมัน ไม่มีความรู้สึกทเห็นแก่ตัว ว่าตัวกูว่่าของกู หนึ่งเอง. นี้แหละ ถ้าเราต้องเที่ยวถามคนนั้นคนนี้ เสียเรื่อย แล้วก็ไม่ต้องทำอะไรกันเลย คือ มัวแต่เที่ยวถามว่า นี่ผิดไหม นี่ถูกไหม เป็นปัญหาชีวิตประจำวันอย่างนี้เรื่อยไป ก็ไม่ต้องทำอะไร; ฉะนั้น จึงควรจะมีหลักเกณฑ์ที่ตัดสินใจ ได้ตามลำพังตัวเอง ในเรื่องผิดหรือถูก โดยอาศัยหลักอย่างนี้.

อีกแง่หนึ่ง จะต้องรู้จักคำว่า โดยธรรมชาติ หรือ โดยมนุษย์ทำ. ที่มนุษย์ทำนั้น มันไม่ใช่ตามธรรมชาติ เรามักจะรวมเรียกกันว่า Artificial คือมนุษย์มีความมุ่งมาดปรารถนาดี อย่างใดอย่างหนึ่ง แล้วประดิษฐ์สิ่ง หรือวิธีการ หรือกรรมวิธี อะไรขึ้น อย่างนี้เป็น Artificial นี้ก็อย่างหนึ่ง; นี้ไม่ใช่ธรรมชาติ เราจึงต้องมองให้เห็นชัดว่า ตามธรรมชาติอย่างไร; และ Artificial นั้นอย่างไร, มันมีส่วนที่ผิดกันตรงไหน เป็นส่วนสำคัญ.

อาตมาจะยกตัวอย่างเปรียบเทียบให้เข้าใจได้ง่ายๆ สักเรื่องหนึ่ง; เหมือนอย่างว่าหมอนหนุนศีรษะนี้ เมื่อหมอนยางเป่าลมมาใหม่^{นี้} อาตมาจะเรียกมันว่าหมอน Artificial; ส่วนหมอนที่เราใช้มาแต่โบราณ^{นี้} จะเรียกมันว่า หมอนตามธรรมชาติเดิม. ^{นี้}ลองคิดดูที่ว่า หมอนยางบางๆ เป่าลม กับหมอนเดิมๆ ที่เราเคยใช้^{นี้} มันต่างกันอย่างไรบ้าง. หมอนเป่าลม^{นี้} ถ้ามันต่ำไป จะซ้อนกันสองลูกไม่ได้ ขยับตัวนิดเดียวมันหล่นออกจากกัน; แม้จะหนุนลูกเดียว มันก็ผลุบไปผลุบมา; บางทีขยับตัวผิดทำนิดเดียว มันก็โดดหนีไปเลยเลยหัวเราะกันใหญ่; หมอนอย่าง^{นี้}มันเป็น Artificial; ลักษณะอย่าง^{นี้}ไม่เกิดแก่หมอนที่เราใช้กันอยู่ตามธรรมดาสามัญเลย. ลองคิดดูว่า โดยเนื้อแท้^{นี้} เราควรมีระบบจริยธรรมเก่าของเราที่เป็นไปตามธรรมชาติ คล้อยตามธรรมชาติมากกว่า; อย่าให้เป็นไปในพวก Artificial; เป็นระบบจริยธรรมใหม่; มันเป็นแบบฝรั่งชาติไหน แบบไหนก็ตามใจเถิด อย่าไปหลงไหลบูชาเข้า มันจะตกไปในฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ซึ่งไม่เข้าร่องเข้ารอยกับกับธรรมะ ซึ่งเรารู้ดีว่า เพราะไปลุ่มหลงในวัฒนธรรมตะวันตกนั่นเอง; เราไม่ต้องกลัวเขาโกรธ และเราก็ไม่ได้ด่าเขา เพราะเขามีอยู่อย่าง^{นี้}นั้นจริงๆ.

ข้อที่ไปหลงนิยมในระบบวัฒนธรรมตะวันตก^{นี้} มันทำให้ปัญหาทางจริยธรรม หรือจริยศึกษา หรือศีลธรรม^{นี้} เกิดขึ้นมากมาย เช่นเดียวกับที่เกิดขึ้นในประเทศเขา ยิ่งยากจนสง

ไม่ไหว จนจะแก้จริยธรรมให้เป็นที่ ศีลข้อ ๓ นี้ไม่มีในโลก คือ
 ศีลข้อ กามเมสุมิจฉาจารย์ ไม่ต้องมีในโลกแล้วด้วยซ้ำไป ซึ่ง
 ความจริงเป็นอย่างนี้จริง ๆ ด้วย. นี่เราจะทำอย่างนั้นไม่ได้;
 ถ้าเราจะทำอย่างนั้นแล้ว ปัญหาชีวิตประจำวันจะเกิดขึ้นพรูไป
 หมดเหลือที่จะสาธใจไหว เหมือนที่เขาประสบมาแล้วเหมือนกัน.
 เรามีพุทธศาสนาเป็นมิ่งขวัญ! ใช้คำว่า "มิ่งขวัญ" แล้ว ก็ขอให้
 เข้าใจเอาเองว่า คุณครองได้ทุกชนิด. เราจะต้องรักษาเอาไว้
 ให้ได้; เราเพียงแต่มีหลักเกณฑ์อย่างนี้เท่านั้น ปัญหาชีวิต
 ประจำวันที่พรูขึ้นแก่คนพวกโน้นจะไม่มีแก่พวกเรา. ขอให้
 ตัดสินใจเสียให้แน่ว่า เราจะเอาชีวิตประจำวันแบบไหนกันแน่
 คือ จะเอาแบบใหม่ หรือแบบเดิมของเรา เราจะมีการเป็นอยู่
 ในชีวิตประจำวันแบบไหนกันแน่? แบบเดิม หรือแบบใหม่
 ของเขา? อันนี้เองเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดมีปัญหายุ่งยากขึ้น จน
 ต้องมีการสัมมนา การอภิปราย หรือการบรรยายเรื่องนี้นั้น
 อย่งใหญ่โต.

ที่นี้ เราย้อนไปพิจารณากันถึง ปัญหาชีวิตประจำวัน
 ชนิดปลีกย่อยเฉพาะเรื่อง ซึ่งไม่ใช่ปัญหาพื้นฐาน. ถ้าเราจะ
 มีธรรมะที่เหมาะสม แก่ชีวิตประจำวันของคนทุกชั้น ทุกชนิด
 แล้ว เราจะต้องรู้จักตัวเราเอง คือ คนเราเองนี้แหละ ในลักษณะ
 อย่งไรบ้าง? อาตมาได้กล่าวแล้วว่า ถ้ากล่าวโดยพื้นฐาน
 ทั่วไปแล้ว จริยธรรมก็มีสายเดียว ใช้ได้แก่คนทุกคน ทุกวัย
 ทุกเพศ ทุกวรรณะ; แต่ถ้ามาถึงขั้นที่เป็นปัญหาปลีกย่อย

เฉพาะคน เฉพาะเวลาแล้ว เราก็ต้องพิจารณาคนนั้นเองเป็นพวกๆ ไปเหมือนกัน. เช่น ได้ยินได้ฟังกันอยู่เสมอๆ แล้วว่ามีคนชั้นต่ำ มีคนชั้นกลาง มีคนชั้นสูง ดังนี้; โดยวรรณะนั้นย่อมมีคนชั้นต่ำ ชั้นกลาง ชั้นสูง อย่างที่จะหลีกเลี่ยงไม่พ้น. บางคนเข้าใจผิดว่า พุทธศาสนาไม่มีวรรณะ เอามาพูดอย่างนี้ผิดเรื่องไปแล้วก็ได้. พุทธศาสนาไม่มีวรรณะนั้น หมายถึงวรรณะโดยกำเนิด โดยบัญญัติ สมมติตามชาติกำเนิด ที่เกิดมาจากพ่อแม่ที่เป็นอย่างไรแล้ว ถือว่าลูกต้องเป็นอย่างนั้น; เช่นบัญญัติเป็นกษัตริย์ เป็นพราหมณ์ เป็นศูทร เป็นไวศยะ หรือแพทย์ว่าเกิดมาจากพ่อแม่อย่างไรแล้ว จะต้องเป็นอย่างนั้นเสมอไป นั่นแหละวรรณะตามแบบฮินดู หรือแบบพราหมณ์สมัยหนึ่ง. วรรณะอย่างนี้ในพระพุทธศาสนาไม่มีจริง และไม่ยอมรับโดยแน่นอน; แต่วรรณะที่กล่าวเป็นชั้นต่ำ ชั้นกลาง ชั้นสูง ซึ่งมีได้โดยกรรม คือโดยการกระทำของตนเองนั้น มีอย่างเต็มทีในพุทธศาสนา; อย่างที่กล่าวว่า “กมฺมิ สุตเต วิชชติ” นี้พระพุทธเจ้าตรัสว่ากรรมเป็นเครื่องแบ่งแยกสัตว์. การกระทำเป็นเครื่องแบ่งแยกสัตว์ ให้เป็นคนดี คนชั่ว; ชั่วมาก ชั่วน้อย; ดีมาก ดีน้อย; พอที่จะกล่าวได้ว่า เป็นชั้นต่ำ ชั้นกลาง ชั้นสูง นั้นเอง.

ชั้นต่ำก็มีความทุกข์มาก หรือมีกิเลสมาก มีความชั่วมาก; ชั้นกลางก็เบาบางไป; ชั้นสูงก็แทบจะไม่มี หรือไม่มีเลย อย่างนี้เป็นต้น. นี้เรียกว่าวรรณะโดยกรรม หรือโดยการกระทำ อย่างนี้มีอยู่ในพุทธศาสนา. เราไม่อาจให้การ

ศึกษาเท่ากันหมดได้ ไม่อาจจัดระดับการกินอยู่ เป็นอยู่ ดำรงชีพอยู่ เสมอเหมือนกันได้; นั่นเป็นเรื่องแน่นอน เพราะว่าการเป็นผู้จำแนก ไม่ใช่เราเป็นผู้จำแนก; คือการกระทำของมนุษย์นั่นเอง ได้จำแนกมนุษย์ให้เป็นชั้นวรรณะอย่างนั้นอย่างนี้. ถ้าอย่างนี้ ก็ต้องกำหนดให้มีธรรมะเป็นชั้น ๆ อย่างเดียวกัน; ให้คนชั้นต่ำที่ต้องเหน็ดเหนื่อยมาก มีการศึกษาน้อย ได้รู้ธรรมะง่ายๆ เข้าใจง่ายๆ เข้าใจได้ทันที และได้ใช้ประพฤติกปฏิบัติอยู่ โดยไม่ต้องให้เป็นทุกข์ เหมือนกับคนรกรกทั้งเป็น. คนแจวเรือจ้าง คนถือสามล้อ ฯลฯ ในระดับนี้ ต้องการธรรมะอย่างใดอย่างหนึ่ง ข้อใดข้อหนึ่ง ที่เหมาะสมแก่เขาอย่างยิ่ง เพื่อหล่อเลี้ยงจิตใจของเขาให้คงนิยมทางธรรมะ และมีความสุขทางจิตใจ อยู่ได้โดยไม่ต้องรู้สึกเป็นทุกข์ทรมาน; ถ้ามีจะนั้นแล้วเขาจะเป็นทุกข์อย่างยิ่ง; เมื่อเขาทนไม่ไหว เขาก็จะต้องเลิกอาชีพสุจริต แล้วไปประกอบอาชีพทุจริต และเป็นภัยแก่สังคมอย่างแน่นอน; ฉะนั้น ในเรื่องเช่นนี้ จึงต้องมีธรรมะ เช่นความสันโดษ เป็นต้น ที่จำเป็นอย่างยิ่งสำหรับทุกคน มาให้แก่เขา.

ถึงแม้คนชั้นกลาง ชั้นสูง ก็ยังต้องใช้ธรรมะข้อที่เรียกว่าสันโดษ เป็นต้นนี้ ตามสัดส่วนอยู่เหมือนกัน แต่เพราะมีสติปัญญามากพอที่จะแก้ไข หรือจะหาทางออกได้โดยวิธีอื่น เราจึงต้องมีธรรมะข้ออื่นบ้างที่แปลกออกไป ให้แก่เขา.

ที่นี้ ถ้าจะถือเอา โดยวัยเป็นประมาณ ก็ต้องมีวัยเด็ก เช่นเด็กกอมมือ เด็กโตแล้ว; วัยหนุ่มสาว, วัยพ่อบ้านแม่เรือน, แล้วก็วัยคนเฒ่าคนแก่; อย่างนี้มันก็ยังต่างกันมาก เพราะว่าได้เห็นโลก หรือมีประสบการณ์ในโลกนี้ มากน้อย กว้างแคบมาก อย่างที่จะเปรียบเทียบกันไม่ได้ ฉะนั้น เราจึงต้องมีธรรมะที่เหมาะสมแก่วัย ที่วัยนั้น ๆ จะพอรับเอาได้ หรือเข้าใจได้. ข้อนี้ท่านเปรียบไว้ในอรรถกถาว่า “ขึ้นบ่อนข้าว คำใหญ่ ๆ แก่เด็กซึ่งปากยังเล็ก ๆ อยู่ มันก็ร่วงกระจายหมด และบางที่เป็นอันครายแก่เด็ก เข้ามูก เข้าตา เป็นต้น มันเป็นเรื่องทำผิด;” ฉะนั้น จึงต้องมีวิธีที่จะต้องคิดนึกให้ดี ให้มีธรรมะสำหรับเด็ก. ทั้ง ๆ ที่อาตมาได้กล่าวมาแล้วข้างต้นตลอดเวลามาว่า ธรรมะมีเพียงแนวเดียว สายเดียว ก็คือความไม่เห็นแก่ตัวตน; ความไม่ยึดมั่นตัวตนนี้เป็นแนวเดียวสายเดียวก็จริง แต่เราอาจเอามาย่อยให้เป็นรายละเอียดให้เหมาะสมแก่ชั้นได้; เช่น เด็ก ๆ ก็ไม่เห็นแก่ตัว อย่างที่เด็ก ๆ ควรจะมี; เช่น ไม่อิจฉาน้อง, ไม่อิจฉาเพื่อน, อย่างนี้เป็นต้น กระทั่งถึงรู้จักประพฤติปฏิบัติ ในทำนองเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่มากขึ้นตามส่วน.

คนหนุ่มสาวมีปัญหาแปลกออกไปอีก เพราะว่ามี Gland ต่าง ๆ ทางวัตถุทางเนื้อหนังนี้ เจริญเต็มที่ขึ้นมา ย่อมมีปัญหาโดยธรรมชาติเกิดขึ้น ก็จะต้องมีธรรมะอะไรอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งมีกำลังมากพอที่จะหยุด ที่จะบังคับความฉันท

ของความรูสึกต่าง ๆ ไว้ให้อยู่ในอำนาจ; มิฉะนั้น ก็จะต้องประกอบกรรมที่ไม่พึงปรารถนาโดยแน่นอน; เหล่านี้เป็นต้น.

ที่นี้ ก็มาถึงพ่อบ้านแม่เรือน หนักองอยู่เหมือนกับเป็น วัวลากแอก ลากไถอยู่กลางทุ่งนาตลอดเวลา เพราะมีภาระมาก นอกจากมีภาระของตัวเองแล้ว ยังมีภาระของ ลูก หลาน เหลน คนใช้ คนในครอบครัว คนเกี่ยวข้อง เจ้านายข้างบน คนต่ำข้างล่าง เหล่านี้มีมากมาย ก็จะต้องมีความอดกลั้นอดทนเป็นพิเศษ พร้อม ๆ กันกับสติปัญญาที่จะระบายความกดดันเหล่านั้นได้ มิฉะนั้นก็เป็นบ้าตาย; ธรรมะก็มีให้เพียงพอในเรื่องนี้.

สำหรับคนแก่ เลิกกิจการงานในโลกแล้ว ยังรอวันที่จะแตกดับของสังขารนี้ มักจะบ้ำเป๋อแล้ว แต่กระนั้น ก็ยังมี ธรรมะประเภทที่ป้องกันความบ้ำเป๋อได้. ถ้าหากว่า ได้ประพฤติปฏิบัติในทางสมาธิภาวนา อยู่เป็นประจำแล้ว อากาบบ้ำเป๋อจะไม่เกิดขึ้น ให้เด็ก ๆ ลูก หลาน เหลน หัวเราะเล่น อย่างนี้เป็นต้น. แต่โดยเฉพะอย่างยิ่งก็คือ ในขั้นนี้ นอกจากไม่บ้ำเป๋อ มีสติสัมปชัญญะสมบูรณ์ มีปัญญามั่นคงแล้ว ควรจะเป็นไปได้ถึงขนาดที่ว่า สามารถเยาะเย้ยความตายก็ได้ ยอมรับหรือทำความตายก็ได้ โดยที่ให้มีอาการเหมือนกะว่า ความตายเข้ามากระทบในลักษณะของคลื่นกระทบฝั่ง; คือไม่มีความตายนั้นเอง.

ผู้รู้ธรรมะในเรื่องไม่มีดีมันดีมันดีแล้ว ก็หมดความรู้สึกว่าเป็นตัวเราหรือของเรา ฉะนั้น จึงไม่มีอะไรที่จะให้ความตายกระทบ; มันว่างไปหมดอย่างนี้. นี่เป็นปัญหาชีวิตประจำวันของคนแก่ ที่เตรียมพร้อมจะเผชิญกับสิ่งที่เขาเรียกกันว่าความตาย. ซึ่งที่แท้ไม่ใช่ความตายอะไรที่ไหนเลย มันเป็นเพียงความเปลี่ยนแปลงของชั้นธาตุ อายตนะ ตามปกติธรรมดาตนเอง. ถ้ารู้อย่างนี้แล้วความตายไม่มี; ความตายก็ว่าง; ผู้ที่จะตายก็ว่าง.

ทีนี้ ถ้าเราจะดูกันถึง งานที่ทำ เราจะมึ่งงานที่กำลังทำในขั้นของการศึกษา ของการประกอบอาชีพ ของการเก็บเกี่ยวผล และบริโภคผล; ถ้าเราจะดูถึง หน้าที่ที่ผู้พันเราอยู่ เราก็จะเห็นว่า เรามีหน้าที่รับใช้เขา หรือเรามีหน้าที่ถูกเขารับใช้; เราเป็นผู้ดูแลเขา หรือเราเป็นผู้ถูกเขาดูแล อย่างนี้เป็นต้น. หรือจะพูดกันถึง อาการที่กำลังมีอยู่ เราก็มีอาการของความเหนื่อย แล่นที่จะเหนื่อย; เบื่อระอา ก็มี, เจ็บไข้ได้ป่วยก็มี, รู้สึกว่า จะต้องตายก็มี, นี่อาการที่กำลังมีอยู่ ปรากฏอยู่อย่างนี้; ถ้าหากว่าไม่มีธรรมะเข้ามาเกี่ยวข้องด้วยแล้ว มันเป็นเรื่อง ตกนรกทั้งเป็น ทั้งนั้น. อาตมาจำเป็นจะต้องใช้คำว่า ตกนรกทั้งเป็น; มันจะหยาบคายไปบ้างก็ต้องขออภัย แต่ว่าอาตมามุ่งหมายถึงข้อที่ว่า มันเป็นความทนทรमानในความหมายเดียวกันกับนรก.

ความเบื่องาน ความเหน็ดเหนื่อยต่อการทำงาน เช่นนี้ ถ้าเราไม่มีธรรมะมาช่วยแก้ไขในส่วนนี้แล้ว มันจะเป็นการเหน็ดเหนื่อยเอาจริงๆ และเบื่อเอาจริงๆ ทำไม่ไหวจริงๆ; และความเจ็บไข้ต่างๆ ก็จะเป็นภัยใหญ่โตมหาศาล เท่ากับภูเขาเลากาไปจริงๆ. แต่ถ้าเรามีธรรมะตามวิธีที่ถูกต้องของพระพุทธเจ้าแล้ว ในโลกนี้จะไม่มีความเหน็ดเหนื่อย จะไม่มีความเบื่อ จะไม่มีความเจ็บไข้ จะไม่มีความตายอย่างทีกล่าวมาแล้ว เป็นต้น. ท่านต้องรู้จักแยกว่า ส่วนเนื้อหนังทางกายนั้นเป็นอย่างไร; ส่วนทางจิตทางวิญญาณนั้นเป็นอย่างไร; มันเกี่ยวข้องกันอย่างไร. ถ้าแยกออกจากกันได้ และไม่ถือส่วนไหนว่า เป็นตัวกู-ของกูแล้ว สิ่งเหล่านั้นจะไม่มี; ความเหน็ดเหนื่อย ความเบื่อ จะไม่มีในความรู้สึก. เมื่อเหน็ดเหนื่อย นอนเสียวแล้วก็ตื่น ตื่นมามันก็หาย ทางกาย; ทางใจ มันมีธรรมะ มันไม่รู้จักเหน็ดเหนื่อย; มีสติปัญญาถูกต้อง ไม่ต้องเบื่อ ไม่ต้องรู้สึกเบื่อต่ออะไร ไปเบื่อให้มันรำคาญใจทำไม; เฉยหรือว่าง อยู่ก็แล้วกัน; มันแหละเป็นสติปัญญาอย่างข่ง!

ความเจ็บไข้ ถ้าเราฉลาดพอแล้ว มันน่าหัวเราะมากกว่าที่จะน่ากลัว; แต่เราก็หัวเราะไม่ออก เพราะว่าเราไม่มีความรู้ทางธรรมนี้ อย่างเพียงพอ. แต่โดยเนื้อแท้ของธรรมชาตินั้น มันมีธรรมะมาให้ สำหรับทำให้เราฉลาดเกินกว่าจะให้หัวเราะได้เสียอีก!

ที่นี้ แม้ที่สุดแต่ว่า ปัญหาที่เราชอบพูดกันอยู่บ่อยๆ เช่น
 ปัญหาทางการประหยัด ปัญหาทางพัฒนา เป็นต้น ซึ่งเป็นที่
 ต้องการของรัฐบาลอย่างยิ่งนี้ อาตมายืนยันว่า ถ้าไม่อาศัยธรรมะ
 เข้ามาร่วมแล้ว เป็นไม่มีทางที่จะเป็นไปได้; จะมีแต่ผักชีโรยหน้า
 หรือเล่นละครตกไปทั้งนั้น ไม่สำเร็จประโยชน์อะไรเลย. ถ้าเรา
 ควบคุม “ตัวกู-ของกู” ไม่ได้แล้ว ไม่มีทางประหยัดอะไรได้;
 ประหยัดช่องนี้ไว้ได้ มันไปมีช่องทางที่อื่นใหญ่มหาศาล รว้
 กันพรูๆ ไปทีเดียว มันไม่มีทางจะประหยัดได้; และโดย
 เฉพาะอย่างยิ่ง เรื่องทางเนื้อหนังนี้ ถ้าได้ทำให้เกิดความลุ่มหลง
 มัวเมาเสียแล้ว ไม่มีใครกันมันอยู่ มันร่วพรูๆ ไปทีเดียว;
 ฉะนั้น เราจะต้องมีธรรมะชนิดที่เพียงพอ ที่ทำให้รู้จักว่า อะไร
 เป็นอะไร อะไรผิด อะไรถูก; อะไรดี อะไรเท็จ; อะไร
 จริง อะไรไม่จริง; อะไรจริงแท้ อะไรจริงไม่แท้; เราจึง
 จะควบคุมตัวเราได้ จะมองเห็นสิ่งต่างๆ อย่างถูกต้อง แล้ว
 ควบคุมมันได้ ให้เกิดการประหยัดจริง เกิดการพัฒนาจริง.
 แล้วการประหยัดจริง พัฒนาจริงในรูปนี้ มันสนุกอย่างยิ่ง;
 อาตมาใช้คำว่า สนุกอย่างข่ง นี้ไม่ใช่พูดเล่น; พูดอย่างที่
 มองเห็นและมีเหตุผล; หากแต่ว่าเหลือวิสัยที่จะพิสูจน์ในเวลา
 เล็กน้อยอย่างนี้เท่านั้น. แต่ขอให้อ่านไปใช้หลักเดียวกันที่ว่า
 “ถ้าจิตว่างแล้ว งานเป็นสุข การงานเป็นสุข ภาระหน้าที่ต่างๆ
 เป็นสุข ถ้าจิตว่างแล้ว การงานหน้าที่ภาระต่างๆนั้น เป็นนรกทั้งเป็น
 ที่เดียว คือมีความทุกข์อย่างข่งนั่นเอง” อย่าลืมข้อความที่เคยกล่าว

ที่แรกในวันแรกๆว่า “ทางนี้สายเดี่ยว สำหรับบุคคลผู้เดียว เดินไปสู่จุดหมายปลายทางแห่งเดียว” นั้น มันไม่มีอย่างอื่น นอกจาก ธรรมชาติที่เป็นไป เพื่อวางจากตัวตน แล้วสามารถแยก ออกมาเป็นธรรมชาติย่อยต่างๆ ได้สารพัดอย่าง เราจะต้องไม่ ยึดถือตัวตนนั้นเสียก่อน เราจึงจะละอายเป็นบาปได้ กลัวบาป ได้; ก็จงรักษาศีลได้สำเร็จ จะมีขันติ หรือจะมีสันโดษ หรือ จะมีอะไรได้ทุกอย่าง ตามที่เราควรจะมี.

ในที่สุด เราก็มาถึง สิ่งที่เราตามหาขยันขัน้อยู่เสมอว่า ชีวิตประจำวันนั้น จะต้องเป็นอยู่อย่างถูกต้อง ตามหลักของ อริยมรรคมีองค์ ๘ ซึ่งได้กล่าวแล้วอย่างละเอียดแต่วันก่อน ว่ามีอยู่อย่างไร และเป็นความถูกต้องอย่างไร เป็นตัวแท้ของ จริยธรรมอย่างไร.

ถ้ามีสัมมาทิฐิอย่างถูกต้องแล้ว จะเป็น เด็กสัมมาทิฐิ เป็น หนุ่มสาวสัมมาทิฐิ เป็น พ่อบ้านแม่เรือนสัมมาทิฐิ เป็น คนแก่สัมมาทิฐิ; มันมาในรูปนี้ทั้งนั้น คือ มีสัมมาทิฐิ เป็นเครื่องคุ้มครองไปหมด; เมื่อเป็นดังนี้แล้ว เราก็จะมี ลูกจ้างสัมมาทิฐิ มี นายจ้างสัมมาทิฐิ มี ผู้ใหญ่สัมมาทิฐิ มี ผู้น้อย สัมมาทิฐิ มี ผู้ปกครองประเทศสัมมาทิฐิ มี ราชนครสัมมาทิฐิ ฯลฯ; แม้จะมี เทวดาหรือพระภูมิ เป็นผู้คุ้มครองสักที ก็ขอให้ เป็น สัมมาทิฐิ อย่าให้เป็นมิฉชาติทิฐิ; อะไรๆก็ขอให้ เป็น สัมมาทิฐิ; ชนชั้นกลาง ชั้นต่ำ ชั้นสูง อะไรก็ตาม ต้อง

ตั้งอยู่ในสิ่งที่เรียกว่า สัมมาทิฏฐิ เสมอกันหมด; แล้วสัมมาทิฏฐินี้จะช่วยให้เขาแก้ปัญหาเฉพาะหน้าได้ ไม่ว่าปัญหาในครัว ปัญหาบนเรือน ปัญหาข้างล่าง ปัญหาที่ตลาด ปัญหาที่ออฟฟิศ ปัญหาอะไรต่างๆ ได้ด้วยสิ่งที่เรียกว่าสัมมาทิฏฐินั่นเอง; ฉะนั้นอย่าได้ลืมข้อความที่อาตมาเคยกล่าวมาบ้างแล้วว่า พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า “*สมมาทิฏฐิ สมทานา สพฺพํ ทุกฺขํ อฺปฺยจฺจกํ* = ถ่วงพันความทุกข์ทั้งหลายทั้งปวงได้ด้วยสัมมาทิฏฐิ”; ทั้งนี้ ก็เพราะว่า สัมมาทิฏฐินั้นมันเป็นตัวนำ เป็นตัวจูง เป็นตัวเหตุอย่างยิ่งของจริยธรรมทั้งปวง คือเป็นเหตุให้สัมมาอีก ๗ สัมมา ซึ่งได้แก่ สัมมาสังกัปปो สัมมาวาจา ฯลฯ เป็นต้นไปนั้นเกิดขึ้นมาได้ เป็นไปได้อย่างสมบูรณ์ถึงที่สุด; และสัมมาทิฏฐินั่นเองก็เป็นเหตุให้เราเข้าใจธรรมะปลีกย่อยเฉพาะเรื่อง เฉพาะกาล เฉพาะคน ทุกข้อได้ถึงที่สุด โดยไม่ต้องเรียนในโรงเรียน หรือไม่ต้องเข้าโรงเรียนนักรธรรมก็ได้; แต่ขอให้มีสัมมาทิฏฐิเท่านั้น.

สัมมาทิฏฐินั้น มีมาจากความสังเกตเป็นส่วนใหญ่ : การพิจารณาอยู่เรื่อยๆ ไป จะรู้จักสัมมาทิฏฐิ และจะมีสัมมาทิฏฐิเพิ่มขึ้นทุกวัน เท่าที่อายุเพิ่มขึ้น; ฉะนั้น เมื่อเด็ก ๆ โตเป็นหนุ่มสาว โตขึ้นมาตามลำดับนี้ ขอบอย่าได้ละเล็งลืมตัวจนถึงกับว่า สัมมาทิฏฐินี้เข้ามาไม่ได้ เข้ามาไม่ไหว. นั่นแหละคือมิจฉาทิฏฐิ ที่ประดงกันเข้ามา สัมมาทิฏฐิก็เข้าไม่จู่เอง. มันล้นอยู่ด้วยมิจฉาทิฏฐิอย่างนี้ นับว่าเป็นสิ่งที่น่าสลดใจ

อย่างยิ่ง น่าสมเพชอย่างยิ่ง. มันเป็นเรื่องของบิดามารดา ก่อน แล้วก็เป็นเรื่องของครูบาอาจารย์ ที่จะทำให้สัมมาทิฏฐิ^๕นี้มีพืช มีเชื้อที่ดี เพาะปลูกให้ดี แล้วออกงามเจริญวัยตามขึ้นมา ตามกาลเวลา หรือตามที่จิตใจเจริญขึ้น จากเป็นเด็ก เป็นหนุ่ม เป็นสาว เป็นพ่อบ้านแม่เรือน เป็นคนเฒ่าคนแก่ เป็นชั้นๆ ไปทีเดียว มีสัมมาทิฏฐิเป็นแกนกลางอยู่ตลอดสาย. นั่นแหละ คือสิ่งที่ทำให้เกิดเครื่องคุ้มครองป้องกัน หรือสร้างความสำเร็จ ในปัญหาประจำวันของชีวิตเรา.

ที่นี้ จะยกตัวอย่าง ธรรมะที่สำคัญสำหรับชีวิตประจำวัน ที่เนื่องมาจากสัมมาทิฏฐิ มาให้ดูสักอย่างหนึ่ง คือความสันโดษ ก่อน. ความสันโดษนี้ถูกเข้าใจผิดอย่างยิ่งนานมาแล้วว่า เป็นสิ่งที่ทำให้ท้อถอยบ้าง, เป็นเครื่องทำให้หยุดบ้าง, เป็นเครื่อง ถ่วงความเจริญบ้าง นั่นมันเป็นความสันโดษชนิดอื่น; ไม่ใช่ ความสันโดษของพระพุทธเจ้า แต่เป็นความสันโดษของอวิชาชา ของโมหะ หรือของพญามาร ของภุตผีปีศาจแห่งอวิชาชาอย่างใด อย่างหนึ่งมากกว่า ถ้าหากว่าสันโดษนั้น เกิดเป็นเครื่อง ขัดขวางความเจริญขึ้นมา.

สันโดษของพระพุทธเจ้า นั้น จะต้องเป็นเครื่องมือ อย่างยิ่ง ในการที่จะสร้างความเจริญที่แท้จริงขึ้นมา. ข้อนี้ พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า “สันโดษเป็นทรัพย์อย่างยิ่ง”; คือ สันโดษเป็นทรัพย์สมบัติอย่างยิ่ง; สันโดษเป็นเสบียงหล่อเลี้ยง ชีวิตอย่างยิ่ง คือเป็นทรัพย์อย่างยิ่ง เป็นเสบียงอย่างยิ่ง.

คำว่า สันโดษ แปลว่า ยินดีด้วยสิ่งที่มียู่. นี่คือแปลตามตัวหนังสือแท้ ๆ; “ส” แปลว่า มียู่; “ตุฏฐิ” แปลว่า ความยินดี; “ตุฏฐ” แปลว่า ผู้ยินดีแล้ว; สันโดษก็แปลว่า ผู้ยินดีแล้วในสิ่งที่มียู่. จริงอยู่ที่คำนี้ตัวหนังสือมันทำให้อธิบายผิดได้ว่า มีอะไรแล้วก็ยินดีเสีย; แล้วก็นั่งยินดีอยู่นั้น; ไม่ลุกไปไหน อย่างนั้นมันก็เป็นเรื่องอีกเรื่องหนึ่ง. แต่แท้จริงพระพุทธรเจ้าท่านหมายถึงความพอใจในสิ่งที่มียู่แล้ว หรือทำเสร็จแล้วนั้นว่า เป็นเครื่องอึดใจของบุคคลนั้น; เพื่อให้เขาเป็นผู้น้อมใจเป็นเครื่องอ้อมอกอ้อมใจอยู่เสมอ; ฉะนั้น ความสันโดษนี้ พวกฝรั่งเขาจึงแปลว่า Contentment. ท่านครูบาอาจารย์ก็คงเข้าใจดีว่า Contentment นี้หมายถึงอะไร อาตมาจะยกตัวอย่าง ดีกว่าที่จะกล่าวโดยตรงอย่างนี้.

เหมือนอย่างว่า เราปลูกต้นกุหลาบ เพื่อจะเอาดอกอย่างโน้นแจกันนี้; พอเราเตรียมดินเสร็จเท่านั้น ก็ต้องสันโดษคืออ้อมใจ หรือพอใจว่า เตรียมดินเสร็จ; พอเราเอาต้นปลูกลงไป ก็ต้องยินดีว่าปลูกต้นลงไปแล้ว; แล้วเราก็ดินน้ำ เราก็ยินดีว่า รดน้ำแล้ว; แล้ว ๙ วัน, ๑๐ วัน, ๒๐ วัน, เดือนหนึ่งก็ตาม เราพอใจเพิ่มขึ้นทุกวันว่า ความใกล้เป็นดอกมันใกล้เข้ามาแล้ว! ความเป็นดอกใกล้เข้ามาแล้ว! วันหนึ่ง สองวัน มีความอ้อมใจเพิ่มขึ้นทุกที จนกระทั่งถึงวันที่ดอกกุหลาบบาน ก็ยินดีถึงที่สุด อย่างนี้เป็นต้น.

ฝ่ายตรงกันข้าม คือถ้าไม่มีสันโดษ เพียงแต่ว่า
เตรียมดินเสร็จ มันก็ยังมืดมัวเต็มที ไม่มีความพอใจ บางทีก็
สลับกันลุกขึ้นไป เป็นเหตุให้ไม่สนใจ ที่จะปลูกอย่างดี รดน้ำ
อย่างดี ทำอะไรอย่างดี เพราะไม่สันโดษเสียตั้งแต่ที่แรกที่สุด
คือการเตรียมดินแล้ว; หรือบางทีมันตายเลยตั้งแต่วันปลูก
นั่นเอง. ใครเคยทำอย่างนี้บ้าง ขอให้ลองคิดเอง. นั้น
เป็นเพราะความที่ไม่รู้จักสันโดษ. แต่นี่ยังเป็นเรื่องเล่นสนุก
เราพูดเรื่องการทำงานกันดีกว่า.

ทีนี้ ก็มาถึงเรื่อง ชาวนา ที่ทำงานกลางแดด กลางฝน
อยู่กลางทุ่งนา พันดินด้วยจอบไม่รู้ว่ากี่ร้อยครั้ง พันครั้ง หมื่น
ครั้ง จึงจะเสร็จหนานา ชาวนานั้นก็ยากจน เขาจะต้องสันโดษ
ทุกคราวที่พันดิน; อืมใจทุกคราวที่พันดิน ว่ามันเสร็จไปครั้ง
หนึ่งแล้ว หรืออืมใจอืมใจ หัวเราะว่าเริง ผิวปากเล่นอยู่ได้
ตลอดเวลาที่เขาพันอยู่ทุกที. จิตของเขาว่าง มีสติปัญญา มี
ความพอใจ ไม่ว่านุ่นอยู่ด้วยความรู้สึกว่า “ตัวกู-ของกู”;
ถึงจะพันไปสักกี่วัน กี่เดือน กี่ปี ก็ไม่มีความทุกข์เลย และ
รู้สึกเป็นคนร่ำรวยไปเสียตั้งแต่ขณะที่พันดิน ทุ่งๆ ข้างยังไม่
ได้ปลูกยังไม่ได้ออกรวงสักที; พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า
“สนฺตฺตฺธิปฺรมิ ธนํ” สันโดษ = เป็นทรัพย์อย่างยิ่ง” นั้น หมาย
ความว่าอย่างนี้.

ไม่ต้องพูดถึงชาวนา แต่จะพูดถึง กรรมกรแจว
เรือจ้าง กรรมกรสามล้อ ดูบ้าง. ถ้าเขาไม่สันโดษแล้ว เขา

จะละอาชีพนั้น ไปทำอาชีพทุจริต เบียดเบียนสังคม; แต่ถ้าเขาไม่สันโดษด้วย และก็ไม่ไปทำทุจริต เบียดเบียนสังคมด้วย เขาก็จะต้องเริ่มเป็นโรคเส้นประสาท เพราะความทนทรมานใจเกินไป; หรือไม่เช่นนั้นก็เป็นโรคจิต และตาย. การที่เขารอดชีวิตอยู่ได้เพราะอำนาจของสิ่งที่เรียกกันว่า สันโดษ แท้ๆ แต่ธรรมชาติของนักอภิปรัชชา อย่างที่เรียกว่า ไม่ค่อยมีใครเหลียวแล ไม่มีใครให้เกียรติ; กลับเห็นสันโดษเป็นศัตรูไปเสียก็มี.

สันโดษแท้ของพระพุทธเจ้านั้น เป็นมิตรแก่มนุษย์อย่างข่ง และท่านทั้งหลายจำต้องใช้ในชีวิตประจำวันเป็นอย่างยิ่ง จะเป็นเสมียนพนักงานก็ตาม จะเป็นผู้บังคับบัญชาก็ตาม ต้องพอใจในสิ่งที่กระทำลงไป มันจึงขยันทำมากขึ้นๆ ไม่เกียจคร้าน และไม่หงุดหงิด มีความพอใจนี้ เป็นเครื่องหล่อเลี้ยงอยู่เสมอ แม้แต่ในสิ่งที่ทำผิดพลาดไป. เราทำอะไรผิดพลาดลงไปเราต้องสันโดษพอใจว่านี่ก็เป็นครูอย่างดี; อย่าไปเสียใจ อย่าปกปิดเป็นความลับ อย่าซ่อนเร้น อย่าทำทุจริตอะไรอย่างอื่นอีกเลย; ยินดีเปิดเผยออกมาโดยเห็นว่า ความผิดนั้นก็ป็นครูยิ่งกว่าความถูก; ความถูกนั้นมีแต่จะทำให้เกิดความสะเพร่าได้มากยิ่งขึ้นไป ส่วนความผิดนั้นทำให้เกิดความสังเกตระมัดระวังได้มาก ฉะนั้น เราก็ควรจะยินดี แม้แต่ความผิด; ยินดีรับโทษ เพราะว่ามันเป็นสิ่งที่ให้คุณมากเหมือนกัน; อย่างนี้ทำให้คนเราซื่อตรง สุจริต เป็นสุภาพบุรุษ เป็นอะไร

ต่าง ๆ ได้ เพราะอำนาจของความสันโดษในสิ่งที่เกิดขึ้นอยู่ กำลังมีอยู่ หรือกำลังเป็นไป. นี่แหละท่านทั้งหลาย ใช้ธรรมะข้อนี้ได้เพียงข้อเดียวเท่านั้น ก็จะมีผลที่สมกับคำว่า Contentment; เป็น ความสดชื่นที่หล่อเลี้ยงจิตใจให้สดชื่น หล่อเลี้ยงโลกให้สดชื่น.

พวกกรรมกร เขาไม่สันโดษ; เขาไม่ถือว่ากรรม เป็นเครื่องแบ่งแยกสัตว์ให้แตกต่างกัน เขาเกิดจะขี้แย่ง นายทุนขึ้นมา; นี่จะว่าอย่างไร; อย่างนี้ดีไหม. มูลเหตุ ที่จะทำให้เกิดลัทธิกรรมกรล้มนายทุน ที่เป็น ปัญหาใหญ่ อย่างเดียวของโลกในทุกวันนี้ มันเป็นอย่างไร มันมาจากความไม่ สันโดษอย่างถูกวิธี ใช่หรือไม่? ฉะนั้น ถ้าสันโดษยังคุ้มครอง โลกอยู่แล้ว ลัทธิอย่างนี้เกิดขึ้นไม่ได้; โดยที่คนในโลกมี ความสันโดษไปตามที่กรรมจำแนกให้ว่า ตนต้องเป็นอย่างไร; ดังนั้น คำว่า “กมมํ สตุเต วิภชตี” ดังที่กล่าวแล้วนี้ เราต้อง ไม่ลืม.

ถ้าเราเข้าใจด้วยสัมมาทิฐิ ในเรื่องของธรรมะต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องของสันโดษนี้แล้ว เพียงข้อเดียว เท่านั้น ก็ยังแก้ปัญหาชีวิตประจำวันได้เสียเกือบหมดแล้ว ไม่ ต้องพูดถึงธรรมะอีกหลายสิบข้อ หลายร้อยข้อ หรือหลายพันข้อ ที่เดียว ซึ่งว่ากันว่า มีอยู่ตั้งแต่หมื่นสี่พันธรรมชั้นชั้น หมายถึงแปดหมื่นสี่พันข้อ; แต่ มันมีไว้เพื่อเลือกทวงหนี้;

ข้อเดียว อย่างเดียวกัน ถ้าทำถูกต้องถึงที่สุดแล้ว มีประโยชน์อย่างยิ่ง
 อย่างที่กล่าวมานี้เอง.

ฉะนั้น จึงขอสรุปว่า ถ้าเราเข้าใจสันโดษอย่างถูกต้อง
 แล้วอันสิ่งที่จะเกิดขึ้น คือ :-

๑. มันเป็นเหตุป้องกันไม่ให้อำนาจ บังคับไม่ให้เป็นบ้าตาย ;
๒. มันเป็นเหตุให้ทำงานสำเร็จ ถ้าไม่อย่างนั้นแล้ว ทำงานไม่
 สำเร็จเต็มที่ ;
๓. เป็นเหตุให้รู้สึกกรวย รู้สึกเป็นสุข สนุกในการทำงาน อยู่
 ตลอดเวลา ;

นี่แหละจะเอาอย่างไรกันอีก ; มันถึงกับไม่ให้ผล
 ไปทำชั่ว ไม่ให้เป็นบ้า และให้การทำงานสำเร็จ แล้วให้รู้สึกกรวย
 และเป็นสุข อยู่ตลอดเวลา. ข้อนี้นั้นหวังว่าท่านครูบาอาจารย์
 ทั้งหลายคงจะนำไปคิด และสนใจเป็นพิเศษว่า การที่จะสนใจ
 และนำธรรม มาใช้ในชีวิตประจำวันนั้น มันไม่ได้อยู่ที่ว่า ท่าน
 ทั้งหลายไม่รู้เรื่องนเลย และมันไม่อยู่ที่ว่า ท่านทั้งหลายไม่เคย
 ได้ยินได้ฟังเรื่องน ; แต่มันอยู่ที่ว่า ท่านได้ยินได้ฟังเรื่องน
 ในรูปอื่น ในความหมายอย่างอื่น ซึ่งผิวเผินบ้าง ซึ่งผิดไป
 เสียบ้าง. อย่างเรื่องเข้าใจสันโดษว่า เป็นภัยแก่สังคม
 เป็นต้น. การที่เข้าใจไปว่า สันโดษเป็นภัยแก่ความเจริญของ
 สังคม เป็นความเข้าใจผิด ; และถ้าหลงผิดไปตาม มันก็เป็น

เรื่องที่ไม่มีใครช่วยได้ พระพุทธเจ้าก็ช่วยไม่ได้ เพราะท่านไม่ได้ว่าไว้อย่างนั้น.

ยังมีธรรมะอย่างอื่นอีกมากมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ธรรมะหมวด สัจจะ ทมะ ขันติ ฉาคะ ซึ่งรวมเรียกว่า อหราวาสธรรม นั้น มีนวิเศษอย่างยิ่ง ในการที่จะแก้ปัญหาวชีวิตทุกอย่างทุกประการได้; แต่อาตมาไม่มีเวลาพอที่จะบรรยายในวันนี้.

ต่อไปนี้ ยังจะขอยืนยันต่อไปว่า ไตรลักษณ์ คือเรื่อง อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ที่ได้ยินแล้ววงวนนอนทับทันทันนั้น ยังเป็นประโยชน์มากขึ้นไปอีก แต่แล้วก็ไม่มีเวลาพอที่จะอธิบายให้เห็นชัดได้ จึงต้องขอยกไว้วันอื่น; หรือแม้ที่สุดแต่ธรรมะข้อเดียวซึ่งอาตมาตั้งชื่อเอาเองว่า แทนที่จะเรียกว่า ไตรลักษณ์ นั้น เรียกว่า เอกลักษณ์ ก็ได้; กล่าวคือมีลักษณะเดียวเท่านั้น คือ *สุญญตา* นั่นเอง; ธรรมะข้อนี้ได้แก่ *ความมีจิตว่างจากความรู้สึก* ว่า "ทั่วๆ-ของๆ"; เป็นธรรมะที่จะแก้ปัญหาคิดทั้งหมด ทั้งโดยพื้นฐาน และโดยปลีกย่อย. นี่รวมความแล้วก็คือ การเป็นอยู่โดยถูกต้องนั้นแหละ; เราจะต้องมีสัมมาทิฐิเป็นหลักของการเป็นอยู่โดยถูกต้อง แล้วก็จะมีศีล สมาธิ ปัญญา ที่สมบูรณ์; จะเข้าใจธรรมะต่างๆ ได้ถูกต้อง จนสามารถเอาธรรมะเพียงข้อเดียว มาแก้ปัญหาคิดทั้งหมด; ในที่สุดก็จะตั้งไปในทาง *ความนึกคิดที่เฉียบแหลม* เข้าใจสิ่งต่างๆ ได้ลึกซึ้งจนถึงกะว่า เมื่อธรรมะมีข้อเดียว สายเดียว แนวเดียว เป็นของบุคคลคนเดียว เดินไปสู่จุดหมายแห่งเดียวแล้ว ทำไมท่านไม่คิดบ้างว่า เรา

ควรจะเห็นตามที่เป็นอย่างจริงว่า แม่แต่มนุษย์ ก็มีคนเดียว, แม่แต่ศาสนา ก็มีศาสนาเดียว, จุดหมายปลายทางของมนุษย์ ก็มีแต่จุดเดียว!

ที่ว่า มนุษย์ทั้งหมดมีเพียงคนเดียว นั้นหมายความว่า ถ้าเรามองดูกันในแง่ที่สัตว์ทั้งปวงต้องทนทุกข์ทรมานแล้ว มันเหมือนกันหมด คือถูกโลภะ โทสะ โมหะย้าย เหมือนกันหมด; มี “ตัวกู-ของกู” ที่ทำให้ชีวิตกลายเป็นนรกทั้งเป็นขึ้นมาเหมือนกันหมด. ฉะนั้น เราจึงควรจะรักกันเหมือนกับคนคนเดียว ซึ่งเป็นเหตุให้เกิดเมตตากรุณาได้โดยง่าย. ถ้าท่านซีโมโทแก่เด็กที่เป็นลูกศิษย์ หรือแก่เพื่อนบ้าน หรือแก่อะไรก็ตาม ขอให้นึกถึงข้อนี้ คือ ข้อที่ว่า ท่านก็คือฉัน ฉันก็คือท่าน คือ คน ๆ เดียวกันนี้ ล้วนแต่มีความหมายอะไร ๆ เหมือนกันหมด; แม้จะมองในแง่สมมติ หรือแง่ปรมาัตถะอะไร ๆ ก็เป็นคนเดียวกันเรื่อยไป. แม้ในทางโลก หรือทางโลกียะนี้ เราก็สามารถมองเขาในฐานะเป็นเพื่อน เกิด แก่ เจ็บ ตาย กันได้ แล้วก็เลยเป็นคนคนเดียวกัน เหมือนกันหมด. เมื่อเห็นว่าโลกนี้ หรือโลกทุกโลก มีมนุษย์เพียงคนเดียว จึงรักกัน; เท่ากับสามารถ รวมคนทั้งโลกทั้งหมดเป็นคนเดียว มีเมตตากันมากถึงอย่างนี้.

ที่ว่า ศาสนาทั้งหมดมีเพียงศาสนาเดียว นั้นหมายความว่า ทุกศาสนาล้วนแต่มุ่งหมายจะทำลายความรู้สึกว่า

“ตัวกู” ว่า “ของกู” ด้วยกันทั้งนั้น. เราย่าไปเพ่งที่ข้อปลีกย่อย
 ค่าๆ เตี้ยๆ หรือมูลฝอยของศาสนาเลย; เราไปเพ่งเล็งถึงตัวแท้ของ
 ศาสนากันเถิด; เราจะพบว่า มีจุดร่วมจุดเดียวกัน ตรงที่เขาก็
 ล้วนแต่มุ่งหมายที่จะทำลายสิ่งที่เรียกว่า “ตัวกู ของกู” คือความ
 เห็นแก่ตัวนี้ด้วยกันทั้งนั้น. แม้ว่าเขาจะไปบัญญัติผลแห่งการ
 ทำอย่างนั้นเสร็จแล้ว ว่าเป็นตัวกูอย่างอื่นขึ้นมาอีก เป็นอาตมัน
 บริสุทธิ์ถาวรขึ้นมาอย่างไรอีก ก็ไม่เป็นไร; เขาอยากจะเรียก
 อย่างนั้นก็ตามใจเขา; แต่ว่าข้อปฏิบัติที่เขาสอน เพื่อให้เข้า
 ถึงความเป็นอย่างนั้น ก็ล้วนแต่สอนให้ทำลายความเห็นแก่
 ความสุขทางเนื้อหนัง; ทำลายความเห็นแก่ตัวชั้นเนื้อหนัง
 หรือชั้นวัตถุที่เป็นอันตรายเสียก่อน แล้วก็โน้มไปสู่เรื่องทาง
 จิตใจที่สูงขึ้นไป ให้ความรู้สึกรู้สึกที่เป็นตัวกู - ของกู นั้นสิ้นไป
 ไม่เหลืออยู่ หรือไม่แสดงอยู่ก็ได้; นี่แหละ เรามีศาสนา
 เดียวกันอย่างนี้; แล้วจุดหมายปลายทางก็คืออย่างนี้ คือ อยู่
 โดยไม่มีความวุ่นวาย มีแต่ความว่าง หรือความสะอาด สว่าง สงบ
 ไปด้วยกันทั้งนั้น.

ปัญหาชีวิตประจำวันก็มีหลักอย่างนี้ ปัญหาพื้นฐาน
 ทั่วไป มันก็มีหลักอย่างนี้; ขอให้เข้าใจแนวสังเขปดังที่กล่าว
 มาแล้วนี้ ให้แจ่มแจ้งเสียก่อน จึงจะเรียกว่า เข้าใจวิธีที่จะใช้
 ธรรมะหรือจริยธรรม ในปัญหาชีวิตประจำวัน ในลักษณะ
 ที่ต่อไปนันท่านทั้งหลายจะใช้มันได้เอง.

เหมือนอย่างเราจะเรียนความรู้อะไรสักอย่าง เช่น เรียนภาษาอังกฤษ; เราจะต้องเรียนจากครูบาอาจารย์ถึงขนาดที่ว่าพอให้เรียนเองได้ เสียก่อน ต่อไปนั้นก็เรียนเองได้. เรื่องเท่าที่อาตมานำมาบรรยายนี้ ก็เหมือนกัน คือ เท่าที่ท่านทั้งหลายอาจจะเอาไปเรียนเองได้; ไปค้นคว้าดูเอง จัดระบบเอาได้เอง; แล้วดำเนินได้ด้วยตนเองโดยแน่นอน.

อาตมาขอยุติการบรรยายในเรื่องนี้ลง เพราะหมดเวลาเพียงเท่านี้.

คตมอดก

อันความอดก ละระงับ ดับลงได้
 นั้นมิใช่ เพราะเรา ตามสนอบ
 สิ่งใดอดก ในนี้ทัน ตั้งมั่นพอ
 แต่เพราะต่อง งามมัน ให้บรรลือ,
 ให้มีผล ขง การ แทนร้านอดก
 ความร้อนไม่ มีมาก สดสงสัย
 ทั้งอดผลิต ฝึกการ งานโตๆ
 ในนี้คงไป ดูปด มีสุขเป็น ๆ

พุทธมร อิมพธิ

หลักของคนทุกวันนี้

ถ้าเอาเปรียบ เขาไม่ได้ ก็ว่า “ไม่ถูก”
ถ้าจูงจมูก ได้ทุกที ก็ว่า “ดีเหลือ”
ถึงวันดี เกิดมี เกลือจิ้มเกลือ
ร้องว่า “เบือ” โลกอะไร? ไม่เป็นธรรม

คนพวกนี้ มีโลก ของตัวเอง
ไปตามเพลง ของกิเลส ที่อุปถัมภ์
ไม่ยอมรับ อะไรมหุด แม็กฎกรรม
ความเป็นธรรม นั่นคือ “ได้ ตามใจตัว”

ไกลจากสัตว์ ไปทุกที ที่ว่าเจริญ
หาส่วนเกิน มาเทิดไว้ ใส่เกล้าหัว
ใช้สงคราม ตัดสินความ ไม่คร้ามกลัว
ว่าความชั่ว จะไหม้โลก เป็นโคกไฟ ฯ

(หัวข้อธรรมในคำกลอน ของ พุทธทาสภิกขุ)

ยึดมั่นมั่นกัดแน่น

ชอบยึดมั่น ระวังมั่น จะกัดเอา
เพราะความเขลา ยึดมั่น มีตัณหา
อุปาทาน กอดรัด มัดวิญญูณณ์
อยู่ดีดี ก็เป็นบ้า มาทันที

ยึดสิ่งใด สิ่งนั้น แหละมั่นกัด
กิน, กาม, เกียรติ สารพัด กลีหรือศรี
หรือแม่บุตร ภรรยา และสามี
ความชั่วดี บุญหรือบาป จงทราบกัน

แม้รสสุข ที่อร่อย อยู่กับใจ
ชั้นที่อร่อย แน่ไป, ถ้ายึดมั่น
จะกลายเป็น ยัักษา ขึ้นมาพลัด
แล้วห้าห้า กัดเอา อย่าเขลาเอย ๆ

(หัวข้อธรรมในคำกลอน ของ พุทธทาสภิกขุ)

สิ่งที่รู้จักยากที่สุด

สิ่งที่รู้จัก ยากที่สุด กว่าสิ่งใด
ไม่มีสิ่ง ไหนไหน ได้ยากเท่า
สิ่งนั้นคือ ตัวเอง หรือตัวเรา
ที่คนเขลา หลงว่ากู รู้จักดี

ที่พระดี๊ เกเรดี๊ และเด็กดี๊
ไม่มีรู้ มีสร้าง อย่างหมุนจี
เพราะความรู้ เรื่องตัวกู มันไม่มี
หรือมีอย่าง ไม่มี ที่ถูกตรง

อันตัวกู ของกู ที่รู้สึก
เป็นตัวลวง เหลือสัก ให้คนหลง
ส่วนตัวธรรม เป็นตัวจริง ที่ยิ่งยง
หมดความหลง รู้ตัวธรรม ล้ำเลิศตน ฯ

(หัวข้อธรรมในคำกลอน ของ พุทธทาสภิกขุ)

จงรู้จักตัวเอง

“จงรู้จัก ตัวเอง” คำนี้หมาย
มีดีร้าย อยู่เท่าไร เร่งไขชาน
ข้างฝ่ายดี มีไว้ ในดวงมาน
ข้างฝ่ายชั่ว รีบประหาร ให้หมดไป

จงรู้จัก ตัวเอง คำนี้หมาย
ว่าในกาย มีกิเลส เป็นเหตุใหญ่
จึงสาระแน แต่จะทำ บาปกรรมไกล
ต้องควบคุม มันไว้ ให้รักบุญ

จงรู้จัก ตัวเอง คำนี้หมาย
สังขารไว้ ตนตัว มัวแต่หมุน
ไปตามเหตุ บััจฉัย ที่ใส รุน
พันบาปบุญ ชั่วดี มีนิพพาน ฯ

(หัวข้อธรรมในคำกลอน ของ พุทธทาสภิกขุ)

ติดตำราจะติดตั้ง

จงรักษา ดวงใจ ให้ผ่องแผ้ว
อย่าทิ้งแนว การถือ คือเหตุผล
อย่าถือแต่ ตามตำรา จะพาดน
ให้เวียนวน ติดตั้ง นั่งเปิดดู

อย่าถือแต่ ครูเก่า เฝ้าส่องบาตร
ต้องฉลาด ความหมาย สมัยสุ
อย่ามัวแต่ อ่างย่ำ ว่าคำครู
แต่ไม่รู้ ความจริง นั้นสิ่งใด

อย่ามัวแต่ ถือตาม ความนึกเดา
ที่เคยเขลา เก่าแก่ แต่ไหนๆ
ต้องฉลาด ชุตเขลา บัดเป่าไป
ให้ดวงใจ แจ่มตรู เห็นลู่ทาง ฯ

(หัวข้อธรรมในคำกลอน ของ พุทธทาสภิกขุ)

เรียนชีวิต

เรียนชีวิต อย่าแสวง จากแหล่งนอก
อย่าเข้าไป ในคอก แห่งศาสตร์ไหน
อย่ามัวคิด ยุ่งยาก ให้ผากใจ
อย่าพิจารณา จาระไน ให้นุงนัง

อย่ายึดมั่น นั่นนี่ ที่เรียกกฎ
มันตรงตรง คดคด อย่างหมดหวัง
จงมองตรง ลงไปที่ ชีวิตัง
ดูแล้วยัง ลงไป ในชีวิต

ให้รัฐส หมดทุกด้าน ที่ผ่านมา
ให้ซีมีซาบ วิญญาณ์ อย่างวิศิษฐ์
ประจักษ์ทุกข์ ทุกระดับ กระชั้นชิด
ปัญหาชีวิต จะเผยออก บอกตัวเอง ๕

(หัวข้อธรรมในคำกลอน ของ พุทธทาสภิกขุ)

คำขอบพระคุณ

ธรรมสภาขอกราบขอบพระคุณ พระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณพระธรรมโกศาจารย์ หลวงพ่อพุทธทาสภิกขุ ผู้เป็นองค์บรรยายหลักธรรมคำสอนเล่มนี้เป็นอย่างสูง ซึ่งเปรียบเสมือนดวงประทีปส่องทางชีวิตให้ก้าวไปสู่ความถูกต้อง เพื่อความสิ้นไปแห่งอาสวะกิเลส และเป็นปัจจัยนำไปสู่พระนิพพานแก่ชาวโลก

กราบขอบพระคุณ คุณเมตตา พานิช แห่งธรรมทานมูลนิธิ มูลนิธิเผยแพร่ชีวิตประเสริฐ และองค์การฟื้นฟูพระศาสนา คณะทำงานและผู้ร่วมจัดพิมพ์ครั้งแรกเป็นอย่างสูง

กราบขอบพระคุณ มูลนิธิ กองทุน วัด หน่วยราชการ โรงเรียน ห้องสมุด ศูนย์หนังสือและร้านหนังสือทั่วราชอาณาจักร ที่ได้กรุณาช่วยเผยแพร่หนังสือเล่มนี้เป็นอย่างสูง

ธรรมสภาได้รวบรวมหนังสือและสื่อธรรมะไว้บริการแก่ท่านสาธุชนจากสำนักพิมพ์และสำนักปฏิบัติธรรมทั่วประเทศ ท่านที่สนใจเลือกชมได้ที่
ศูนย์หนังสือพระพุทธศาสนา

เลขที่ ๒-๖ ถนนบรมราชชนนี เขตทวีวัฒนา กทม. ๑๐๗๐๐ โทร.๘๘๘๗๙๔๐
ริมถนนบรมราชชนนี กิโลเมตรที่ ๑๖ ก่อนถึงพุทธมณฑลสถาน เพียง ๒ กิโลเมตร

๐ สถาบันหนังสือธรรม เชิญท่านสาธุชนร่วมฟังพระธรรมเทศนาจากพระผู้ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบในโครงการ ทบพระ ทบธรรม ทุกวันอาทิตย์ เวลา ๐๘.๐๐-๑๐.๓๐ น. ณ ห้องประชุมสถาบันหนังสือธรรม อาคารศูนย์หนังสือพระพุทธศาสนา สอบถามองค์บรรยายธรรมที่ โทร. ๔๔๑๑๕๓๔

บันทึกการจัดพิมพ์

ธรรมสภา ขอกราบนมัสการขอบพระคุณ พระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณ
อาจารย์พุทธทาสภิกขุ แห่งสวนโมกขพลาราม องค์บรรยายหนังสือ ชุด
๑๐๐ ปีพุทธทาส รักษาต้นฉบับเดิม เป็นอย่างสูง

ขอกราบขอบพระคุณ คุณเมตตา พานิช ประธานมูลนิธิธรรมทาน ที่
อนุญาตและสนับสนุนการจัดพิมพ์ ขอกราบขอบพระคุณ มูลนิธิเผยแพร่
ชีวิตประเสริฐ องค์การฟื้นฟูพระพุทธศาสนา ผู้จัดพิมพ์หนังสือในครั้งแรก
และขอกราบขอบพระคุณ ท่านอาจารย์โชติวัฒน์ ปุณโณปถัมภ์ แห่งมหา
วิทยาลัยศิลปากร จิตรกรผู้วาดภาพปกหนังสือชุดนี้ เป็นอย่างสูง

หนังสือชุด ๑๐๐ ปีพุทธทาส รักษาต้นฉบับเดิม

๕. เรื่อง มนุษย์ศูนย์	ราคา ๖๐ บาท
๑๐. เรื่อง มองโลก มองชีวิต	ราคา ๖๐ บาท
๑๑. เรื่อง ธรรมะสำหรับสังคม	ราคา ๗๐ บาท
๑๒. เรื่อง จุดหมายของการบวช	ราคา ๗๐ บาท
๑๓. เรื่อง ความว่าง จิตว่าง	ราคา ๗๐ บาท
๑๔. เรื่อง การทำสมาธิปัสสนา	ราคา ๗๕ บาท
๑๕. เรื่อง วิถีแห่งการบรรพชาทุกข์	ราคา ๕๐ บาท
๑๖. เรื่อง ทางสายเดียวที่ทุกคนต้องเดิน	ราคา ๑๐๐ บาท

หนังสือชุด ๑๐๐ ปีพุทธทาส รักษาต้นฉบับเดิม มี ๒๔ เรื่อง
จัดพิมพ์เป็นธรรมสังคการะครบบริบูรณ์ ในปีพระพุทธศักราช ๒๕๔๕

ท่านที่ประสงค์มีไว้เพื่อศึกษาหรือจัดพิมพ์เป็นธรรมทาน โปรดติดต่อที่...

ธรรมทานมูลนิธิ ๖๘/๑ หมู่ ๖ ต. เลม็ด อ.ไชยา จ.สุราษฎร์ธานี ๘๔๑๑๐

โทร. (๐๗๗) ๔๓๑๕๕๖-๗, ๔๓๖๖๑-๒ โทรสาร. ๔๓๑๕๕๗

ธรรมสภา ๓๕/๒๗๐ จรัญสนิทวงศ์ ๖๒ บางพลัด กรุงเทพมหานคร ๑๐๗๐๐

โทร. (๐๒) ๔๓๔๔๒๖๗, ๔๓๔๓๕๖๖, ๘๘๘๗๕๕๐ โทรสาร. ๔๒๔๐๓๗๕

มีมาร - ไม่มีมาร

มารไม่มี มารมี ยั้งไม่แก่
จะสิ้นแต่ ฤดยอด หมดความหมาย
ไม่มีพลัง สร้างวิบาก ให้มากมายน
หรือสองได้ ในเรา เข้าใจตัว ๙

มารยังมี มารมี ยั้งแก่กล้า
ยิ่งรดหยาด สามารถ ในธรรมทั่ว
สร้างวิบาก ได้มากมาย ไม่เสียหิว
ใจดีออกแล้ว ว่างงาน สะท้อนสะ เสร็จ ๙

แล้วประหัต ประหาร มารร้าย ในเทพไฉย
ได้แปลให้ย่น ไม่มี ตรีหมื่น
ไม่มีมาร มี ก็หมื่นมาร มาตักเตือน
ให้พบเงื่อน งามล้ำ ว่ามารของ ๙

